ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXIII.

СА 13 ЛИТОГРАФИСАНИХ ТАБЛИЦА.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

Где је што.

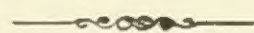

ДИМИТРИЈА ХОМАТИНСКОГ ОДГОВОРИ НА ПИТАЊА КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ О ЦРКВЕНИМ СТВАРИМА.

Покојни Павао J. Шафарик у делу Památky drevního písemnictví Jihoslovanuv у предговору пред делом краља Стефана првовенчаног „Život sv. Symeona“, пише за истога краља ово: „Знамо с друге стране, да никако није био без књижевног образовања ни словенског ни грчког, као зет грчкога цара Алексија III. У библиотеци минхенској налазе се у грчком рукопису његова питања литургичка, на број тринаест, писана Димитрију Хоматинскому архијепископу бугарскому, заједно с одговорима његовим, која још нису издана (Hardt у Aretin. Beiträge, 2 B. München, 1804. 8°). Назив Δούκας (од лат. Dux) који му се у том рукопису приписује, а који се не налази на печату његову познатом из Луцијa, налази се и у грчком потпису сина његова краља Радослава, на српском писму од 1234.“

Из овог извора помињата су после та питања и одговори у многим литерарно-историјским делима. Одбор Српског ученог друштва замоли библиотекара краљевске библиотеке у Минхену г. Халма, да би се постарао за један препис тога споменика. Препис је тај одмах урађен и достављен друштву. Израдио га је секретар минхенске библиотеке г. Г. Лаубман, који је о рукопису написао ово што следује.

Грчки рукопис минхенски № 62 описује Игн. Хардт у своме „Catalogus codicum manuscriptorum graecorum bibliothecae regiae bavaricae, Monachii 1806. Tom I. pag. 336—367“. Исти опис налази се први пут у Јох Хр. од

Аретина „Beiträge zur Geschichte und Literatur“ Band II. Februar 1804. pag. 16—47, овако: „Chartaceus, charta crassa et laevi, titulis et initialibus rubris, charactere minuto et eleganti, manu, ut vibetur Emman. Embene, in folio, cum variantibus marginalibus, foliorum 305 numero, Sacr. XVI. optime conservatus et insriptus.“

На предњој страни рукописа имају с поља ове две врсте утиснуте златом:

ΧΩΜΑΤΙΑΝΟΥ ΠΕΡΙ
ΝΟΜΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΙΣΙ

У рукопису се налази још пет разних чланака осим овога који се овде штампа.

Препис је тачан колико је год могуће. Акценат, спирит и потписану јоту изоставио сам онде где су у рукопису изостављене. Скраћења сам сва испунио осим многих облика од *πατερ*, дакле *πρῖ*, *πρῖκων*, *πρᾶς* = *πατρὶ*, *πατρικῶν*, *πατέρας*. Неколико пута на крају додато *σῆ*: значи *σήμαννε*, или *σημαίνει*. Слогови или речи врх врсте или на крају уметани са знаком ⋀ јесу без сумње допуне друге руке.

Српски превод израдио је г. Милан А. Петронијевић.

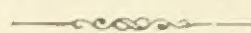

Ἐρωτήσεις τοῦ πανευγενεστάτου ῥηγὸς σερβίας κυρίου Στεφάνου τοῦ δοῦκα διάφοροι, καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποκρίσεις τοῦ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου πάσης βουλγαρίας κυρίου Δημητρίου τοῦ χωματιανοῦ.

Καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν πανευγενέστατέ μοι ῥῆξ, ἁπάσης σερβίας καὶ διοκλείας, ἐπέγνωμεν τὸ τῆς σῆς συνέσεως μεγαλοπρεπές τε καὶ ἀνηγμένον πρὸς τὴν εὐσέβειαν· ἀκριβέστερον δὲ τοῦτο νῦν κατελάβομεν, δεξάμενοι τὸ γραματεῖον τῶν σῶν ἐρωτήσεων· ὅ, σαφῶς ἐδήλωσε, τὴν σὴν διάπυρον πρὸς τὰ θεῖα διάθεσιν· καὶ χαίρομεν διὰ τοῦτο· ὅτι ἐκ προγόνων ἔχων τὸ εὐσεβὲς καὶ φιλόθεον· τοσοῦτον αὔξεις τοῦτο καὶ μεγαλύνεις, ὅσους καὶ τοὺς σοὺς πρᾶς μακαριστοὺς δεικνύειν, ὡς τῆς ἐκείνων εὐσεβείας διὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν χεομένης καὶ ὁδευ-

Различна питања најблагороднијег краља Србије господина Стефана дуке, и на иста одговори архијепископа целе Бугарске господина Димитрија Хоматинског.

И из многих других (ствари), најблагороднији нам краљу целе Србије и Диоклије, сазнали смо твоје величанствено и узвишено осећање к побожности; а још потпуније смо то сад осетили, примивши писмо твојих питања, које је јасно објавило твоје ватрено расположење према ономе што је божје; и радујемо се томе што, имајући од предака побожност и љубав к Богу, то у толико множиш и увеличаваш, да покажеш својим блаженим оцима, да тим, што им је њихову побожност потомак прихватио и оживио, и себе водиш к једнаком блаженству, да ниси ни осрамотио њихов пород, и да тежиш да постигнеш једнаку славу

ούσης, καὶ σεαυτὸν εἰς τὸν ἴσον ἄγειν μακαρισμὸν· ὡς μήτε τὴν ἐκείνων γονὴν καταισχύναντα· καὶ πρὸς τὴν ἴσην δραμόντα τῆς ἀρετῆς εὐδοκίμησιν· σὺ μὲν οὖν οὕτως ἀπολαύοις τῆς τε τῶν προγόνων καὶ εὐσέβειαν δόξης τὲ καὶ λαμπρότητος, καὶ τῆς ὀρθοδόξου καὶ φιλοθέου προθέσεως πρὸς ἣν ὁλοσχερῶς ἀπευθύνεις τὰ κατὰ σὲ· ἡμεῖς δὲ, τοῦ θεοῦ διδοῦντος ἡμῖν λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος καὶ τὴν ἡμετέραν διάνοιαν συνετίξοντος, τὰς σὰς ἐρωτήσεις προθέμενοι, πρὸς ἑκάστην αὐτῶν δώσομέν σοι ἀπόκρισιν ταῖς τῶν ἁγίων πρῶν ἡμῶν διδασκαλίαις, καὶ τῷ ἐγγράφῳ καὶ ἀγράφω ἔθει τῆς ἐκκλησίας συνάδουσαν· πλὴν οὐ κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν τοῦ λόγου τέχνην· ἀλλὰ κατὰ τὴν χυδαίαν καὶ ἀφελῆ καὶ πεζὴν ὁμιλιαν· ἵν ἐντεῦθεν εὔγνωστα γένωνται τὰ γραφέντα· οὐδὲ γὰρ δύναται ἡ ἄτεχνος γνῶσις, καὶ μάλιστα η βουλγαρικὴ, δέχεσθαι ἑρμηνείαν ἢ ὁμιλίαν, ὁρμωμένη ἀπὸ τῆς λογικῆς τέχνης· ὁ τῶν γνώσεων δὲ θεὸς, δώῃ τῇ σῇ ὑψηλότητι γνῶσιν καὶ σύνεσιν ὧν ἐπιξητεῖς, εἰς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν· διὰ πλείονα μέντοι σαφήνειαν, τὴν μὲν τῆς ἐρωτήσεως προσηγορίαν τοῦ σοῦ λόγου προτάξομεν· τὴν δέ γε τῆς ἀποκρίσεως τοῦ ἡμετέρου ἀντιφονήματος: ἀρκτέον οὖν ὧδέ πως.

Ἐρώτησις. Λέγουσι τινὲς ὡς ἐν μόνῳ τῷ σαββάτω καὶ τῇ κυριακῇ ἐνδέχεται τά βρέφη βαπτίξεσθαι· ἐν ἄλλῃ δὲ ἡμέρα, οὐχὶ, καλῶς λέγουσιν, ἢ οὔ.

ρπδ. Ἀπόκρησις. Πᾶσι μὲν τοῖς κατὰ βίον πράγμασι, καιρὸς ἀπεκληρώθη ὁ πρόσφορος· διὰ τοῦτο καὶ ὁ πάνσοφος σολομὼν ἔλεγε· τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος, καὶ καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι· καὶ γὰρ καιρὸς ἐστι τοῦ ἀροτριᾶσαι καὶ ποιῆσαι νεώματα· καιρὸς ἐστι τοῦ σπεῖραι· καιρὸς ἐστι τοῦ θερίσαι· και-

у добродетељи. Ти дакле тако уживај славу и сјајност својих предака у побожности и православну и богољубљену намеру којој управљаш све своје силе; а ми, помоћу божјом, који нам даје реч кад уста отворимо и који познаје наше мисли, добивши твоја питања, на свако ћемо дати одговора саглашујући се учењима светих наших отаца и писаном и неписаном обичају цркве, али не по нашој уметности говора, него по обичном простом и прозаичном разговору, да би тако разумљиво било оно што се пише, јер није могућно да неуметно знање, а особито бугарско, лишено логичне вештине, схвати тумачење или разговор. А Бог знања нека подари твом височанству знање и свест о ономе што тражиш, за спасење твоје душе и наследство небеског царства. Свакојако за већу јасност ставићемо напред означење твојих питања па после наше одговоре.

Дакле да почнемо овако:

Питање. Кажу неки да треба само у суботу и недељу децу крштавати, а у друге дане не. Добро ли говоре или не?

184. Одговор. Свима стварима у животу подељено је згодно време. За то је и рекао премудри Соломон: свему време и одређено време свакој ствари, јер има време орању и обрађивању земље, време сејању, време жетви, време берби рода са винограда; има време јелу, време спавању, време пловљењу, време ратовању и отпору непријатељу, и просто рећи без времена никако не бива предузеће какве ствари. Ал' од свију само крштење нема одређено и подељено време, због својственог човеку умирања и честог и невременог случаја смрти, да они, које из ненада смрт постигне, не остану неосветљени или жудећи за крштењем. Због тога су у свако време и у сваки час и ноћу и дању божанствени наши оци приступали извршењу крштења. Не треба дакле ограничавати време или особити дан, него у свако време, као што рекосмо, и у сваки час да буде крштење; јер то

ρὸς ἐστι τοῦ συγκομίσαι τοὺς καρποὺς τῶν ἀμπέλων· καιρὸς ἐστι τοῦ φαγεῖν· καιρὸς ἐυτι τοῦ ὑπνῶσαι· καιρὸς ἐστι τοῦ πλεῦσαι· καιρὸς ἐστι τοῦ ἐκστρατεῦσαι. καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀντιτάξασθαι· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν. καιροῦ χωρὶς. οὐδαμῶς γίνεται τινὸς πράγματος ἐπιχείρησις· μόνον δὲ τῶν ἁπάντων τὸ βάπτισμα οὐκ ἔχει καιρὸν ὡρισμένον αὐτῷ καὶ ἀποκεκληρωμὲνον· διὰ τὴν συνοῦσαν τῷ ἀνθρώπῳ θνητότητα· καὶ τὴν ἀθρόαν καὶ ἄωρον τοῦ θανάτου ἐπιδρομὴν· ἵνα μὴ οὖν ἐξαίφνης τοῦ θανάτου ἐπελθόντος, ἀφώτιστοι μείνωσιν, οἱ ἐφιέμενοι τοῦ βαπτίσματος, διὰ τοῦτο πάντα καιρὸν καὶ πᾶσαν ὥραν καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρα οἱ θεῖοι πρὲς ἡμῶν ἀνῆκαν τῇ τελετῇ τοῦ βαπτίσματος· χρὴ οὖν μὴ καιρὸν ὁροθετεῖσθαι ἢ ἡμέραν ἐπίσημον· ἀλλ' ἐν παντὶ ὡς εἴπομεν καιρῷ πάσῃ ὥρα· τὸ βάπτισμα γίνεσθαι· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ τῆς ἐκκλησίας θεσμὸς βούλεται· καὶ διάφοροι τῶν ἁγίων πρῶν λόγοι, τρανῶς γνωματεύουσιν.

Ἐρώτησις. Ἐνδέχεται καὶ δὶ ἑνὸς ἄρτου, ἤγουν προσφορᾶς. γίνεσθαι προσκομιδὴν, ἤ οὖ.

ρπε. Ἀπόκρησις. Τὸ ἄγραφον τῆς ἐκκλησίας ἔθος, νόμον ἡγεῖται ἡ τῶν χριστιανῶν πολιτεία· ἐπεὶ γοῦν ἐξ ἀγράφου παραδόσεως ἔχομεν, διὰ τριῶν ἄρτων τὸ ἔλαττον τὴν θείαν ἱερουργίαν ποιεῖν, ἀνάγκην ἔχομεν φυλάττειν τὴν τοιαύτην παράδοσιν· ει δέ ποτε ἴσως ἐπέλθῃ ἀνάγκη τίς ἀπαραίτητος ἱερουργίαν γενέσθαι. ἢ δεσποτικῆς μεγάλης ἑορτῆς ἐπιστάσης, ἢ τινὸς ἀνθρώπου τὰ ἔσχατα πνέοντος καὶ δεομένου τῶν ἁγιασμάτων κοινωνίας. συμβῇ δὲ μὴ εὑρεθῆναι τρεῖς ἄρτους, τότε διὰ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος, καὶ μετὰ δύο ἄρτων ἱερουργία γενήσεται· εὑρίσκομεν γαρ καὶ τοὺς ἁγίους πρᾶς ἡμῶν, ἐν καιροῖς δυσχερείας τὴν ἀκρίβειαν παραι-

хоће и закон црквени, и различне речи светих отаца јасно наређују.

Питање. Може ли и с једним хлебом, т. ј. просфором, да буде проскомидија, или не?

185. Одговор. Неписани обичај цркве држи за закон хришћанска установа; а пошто имамо неписано предање да се најмање са три хлеба божја служба врши: нужно је да такво предање чувамо.

Али ако кадгод можда дође каква нужда, да се неизбежно служба држи, или приликом великог господњег празника, или кад који човек при издисању тражи свету причест, а догоди се да се не нађу три хлеба, онда по нужди ствари, и са два хлеба бива служба. Јер налазимо да и наши свети оци, у временима незгоде, обилазе тачност, да се не би са свим лишили онога што је корисно. Треба дакле на сваки начин држати се тачности, кад год нема незгоде, а треба и незгоди дати места, кад смо у опасности да због тачности све оштетимо. По томе са два хлеба бива служба по нужди, али са једним никако.

Питање. Кад пређе трећи час, сме ли да буде служба светог Јована златоустог, или не?

186. Одговор. И ово је по неписаном обичају црквеном, да у трећи час дана почиње служба светих тајна. Треба дакле онај, који жели отуда освећење, да не буде небрежљив, него да се спрема на то, и да има равност и бригу, да нити пропусти уобичајени час нити изостави набавити прописани број подносећих се хлебова; јер не треба због нашег небрежења заводити новости у обичају цркве.

Питање. У очи Богојављења сме ли се после крштења месо јести или не?

187. Одговор. Пост је прописан православнима не да им буде повод прождрљивости, него да буде ствар душевног спасења. Где је дакле пост, ту је уздржавање од сваког весеља и гозбе. Кад дакле предање цркве и у дане у очи

τουμένους, ὥστε μὴ ὁλόκληρον ἀπολέσαι τὸ λυσιτελές· δεῖ οὖν ἐκ παντὸς τρόπου τηρεῖν τὴν ἀκρίβειαν, ὅταν μὴ παρῇ ἡ δυσχέρεια· δεῖ δὲ καὶ τῇ δυσχερείᾳ χώραν διδόναι, ὅταν ἐκ τῆς ἀκριβείας, ζημιωθῆναι τὸ πᾶν κινδυνεύομεν· ὅθεν διὰ δύο μὲν ἄρτων ἡ ἱερουργία γενήσεται διὰ την ἀνάγκην, δἰ ἑνὸς δέ, οὐδαμῶς.

Ἐ ρ ώ τ η σ ι ς. Εὰν παρέλθῃ ἡ τρίτη ὥρα, γενήσεται λειτουργία τοῦ ἁγίου ἰωάννου τοῦ χρυσοστόμου, ἢ οὔ.

ρπς. Ἀ π ό κ ρ η σ ι ς. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀγράφου ἔθους ἐστὶν ἐκκλησιαστικοῦ, κατὰ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἄρχεσθαι τὴν ἱερουργίαν τῶν θείων μυστηρίων γίνεσθαι· ἐνδέχεται οὖν τὸν τυχεῖν ἐφιέμενον τοῦ ἐκεῖθεν ἁγιασμοῦ, μὴ ραθυμεῖν· ἀλλὰ προπαρασκευάζεσθαι εις τοῦτο· καὶ σπουδὴν ἔχειν καὶ φροντίδα, ὥστε μήτε τὴν νενομισμένην ὥραν παραδραμεῖν, μήτε ἐλλιπῆ τηγχάνειν τῶν προσφερομένων ἄρτον τὸν τετυπωμένον ἀριθμὸν· οὐδὲ γὰρ ἐκ τῆς ἡμετέρας ῥαθυμίας, χρὴ καινοτομεῖσθαι τὸ ἔθος τῆς ἐκκλησίας.

Ἐρώτησις. Κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν φώτων, ἐνδέχεται μετὰ τὸ βάπητισμα κρέας ἐσθίειν, ἢ οὔ.

ρπξ. Ἀπόκρησις. Ἡ νηστεία ἐπενοήθη τοῖς ὀρθοδόξοις, οὐχ ἵνα τούτοις, γαστριμαργίας ἀφορμὴ γένηται, ἀλλὰ ψυχικῆς σωτηρίας ὑπόθεσις· ἔνθα οὖν νηστεία, ἐκεῖ πάσης ἡδονῆς καὶ τρυφῆς ἀποχή· ἐπεὶ γοῦν ἡ τῆς ἐκκλησίας παράδοσις, καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς παραμονῆς τῶν μεγάλων δεσποτικῶν ἑορτῶν τῆς τε χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν φώτων, νηστείαν τοῖς χριστιανοῖς νομοθετεῖ, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς μεγάλης τεσσαρακοστῆς, πῶς ἔσται την τοιαύτην νηστείαν, συμπαραμίξαι, ἢ κρεωφαγία, ἢ ιχθυοφαγία· οὐ μόνον γὰρ ἀλόγιστον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἔξω παντάπασι τοῦ τῶν νηστειῶν ἱερωτάτου θεσ-

великих господњих празника Христова рођења и Богојављења пост Хришћанима узакоњује, као год у дане велике четрдесетнице, како би могло бити да се у тај пост помеша једење меса или рибе? Јер је то не само најнесмисленије него и са свим изван најсветијих прописа о посту. Кад је какав пост, престаје са свим употребљење и меса и рибе. За то и по просвећењу не треба јести месо или рибу него држати закон поста непомешано и незамућено.

Јер налазимо и беседу александријског архијепископа Теофила, кад Богојављење[1] дође у недељу, и која се беседа упоређује са канонима светих отаца; и из исте увиђамо, да је неизбежан тај пост, јер се и у саму недељу његово поштовање одржава. А и за недељу, као васкрсни дан и узрок нашег празновања, прекида се тек деветог часа уздржање од јела, јер је девети посту граница. А почем се има постити у очи Богојављења, то се у време оброка т. ј. ручка само са нечим чистим залажемо, као урмама, смоквама и другим подобним. А та беседа редом ово садржи изреком: „Кад се догоди да је[2] светог Богојављења[3] постан дан, исти ћемо уредити, и за оба ћемо разумно дати места, да залажући се са мало урме, у исто време се и одвајамо од јереси које не поштују васкрсни дан господа нашег Исуса Христа, и одајемо што треба посном дану, чекајући вечерњи скуп, да се по томе у исти скупимо од деветог часа.“ Кад се дакле и у сам тај дан васкрсни одржава са бригом нуждан пост у очи Богојављења, и спомен деветог часа и у исти бива, никако се не да примити, да је месо и риба у тај дан после крштења трпези православних дозвољено.

---

1) Дан пред Богојављење? Или се можда у оно време звао Крстовдан (5. Јануара) *Θεοφάνεια*, а Богојављење (6. Јануара) празник светлости, *τῶν φώτων*, (просвѣштенія.)

2) У недељу.

3) В. прим. под 1).

μου· νηστείας τόινυν παρούσης, ἀργεῖ παντελῶς καὶ τῶν κρεῶν, καὶ τῶν ἰχθύων κατάληψις· διὰ τοῦτο οὐδὲ μετὰ τὸ φώτισμα, χρὴ κρεωφαγεῖν, ἢ ἰχθυοφαγεῖν· συντηρεῖν δὲ τὸ τῆς νηστείας ὅσιον, ἀμιγὲς καὶ ἀθόλυτον· εὑρίσκομεν γὰρ καὶ προςφώνησιν τοῦ ἀλεξανδρέας ἀρχιεπισκόπου Θεοφίλου, τῶν Θεοφανίων ἐπιστάντων ἐν κυριακῇ, ἥτις δὴ προφώνησις, τοῖς τῶν ἁγίων πρῶν κανόσι συντέτακται· καὶ ἐκταύτης μανθάνομεν, ὅτι ἀπαραίτητός ἐστιν ἡ τοιαύτη νηστεία· καὶ ἐν αὐτῇ γὰρ τῇ κυριακῇ τὸ σεβάσμιον αὐτῆς συντηρεῖται· καὶ διὰ τὴν κυριακὴν μὲν, ὡς ἀναστάσιμον καὶ αἰτίαν ἡμῖν πανυγήρεως, διακόπτεται ἡ μέχρι τῆς ἐννάτης ὥρας ἀποχὴ τῆς βρώσεως· ἡ ἐννάτη γάρ τῆς νηστείας ὅριον· διὰ δὲ τὸ εἶναι νήστιμον τήν τῶν φώτων παραμονὴν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ ἀρίστου ἤγουν τοῦ γεύματος, ἀγνῶν τινῶν μόνον μεταλαμβάνομεν· ἤγουν φοινίκων καὶ ἰσχάδων καὶ τοιούτων ἑτέρων· ἡ τοιαύτη δὲ προςφώνησις· ἐν μέρει ταῦτα διαλαμβάνει ῥητῶς· ἐπεὶ γοῦν συνέβη τὴν τῶν ἁγίων θεοφανίων νήστιμον ἡμέραν εἶναι, ταύτην οἰκονομήσωμεν· καὶ πρὸς ἑκάτερα ἐπιστημόνως χωρήσωμεν· ἵνα μεταλαμβάνοντες ὀλίγων φοινίκων, ἐκκλίνομεν ἅμα καὶ τὰς αἱρέσεις τὰς μὴ τιμώσας τὴν ἀναστάσιμον τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ ἡμέραν, καὶ τὸ ὀφειλόμενον τῇ νηστίμῳ ἡμέρα ἀποδῶμεν, περιμένοντες τὴν ἑσπερινὴν σύναξιν· συναχθῶμεν τοίνυν ἀπὸ ὥρας ἐννάτης ἐνταῦθα· ει τοίνυν καὶ ἐναὐτῇ τῇ ἀναστασίμῳ ἡμέρα συντηρεῖται μετὰ οἰκονομίας, ἡ ὀφειλομένη τῇ παραμονῇ τῶν φώτων νηστεία, καὶ μνήμη τῆς ἐννάτης ὥρας καὶ ἐν ταύτῃ γίνεται, πάντῃ καὶ πάντως ἀνένδεκτόν ἐστι, κρέας ἢ ἰχθύας κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν μετὰ τὸ βάπτισμα τὴν τῶν ὀρθοδόξων τράπεζαν δέξασθαι.

Питање. Свештеник, кад прати краља, кога архијереја треба да спомиње, онога који га је рукоположио или мѣсног, чију област често се догађа да краљ обилази?

188. Одговор. Сваки архијереј у припадајућој му области има домаће првенство неукраћено. Кад дакле никакав архијереј не може у области другог архијереја ни да служи или друго што архијерејско да врши без овлашћења и знања мѣсног архијереја, много мање може свештеник да спомиње онога, који га је рукоположио, у власти другог архијереја. Треба дакле свештеник кад прати краља по нужди да спомиње мѣсног архијереја, како би свештенички ред и устројство остало неузнемирено.

Питање. При почетку јутрење и вечерње треба ли свештеник да најпре рекне „благослови владико,“ па после „благословен Бог,“ или да почне само са „благословен Бог“?

189. Одговор. И ово је по неписаном предању цркви узакоњено. Јер при вршењу јутрење, и службе, и вечерње, има архиђакон, или други на реду ђакон, или у место њих ма који ђакон, у почетку да вазгласи к свештенику „благослови владико,“ а овај да после рекне „благословен Бог,“ или „благословено царство“; а и при вршењу бденија има Доместик чатаца да учини тај вазглас; а тако опет при последовању светих страсти, други на реду свештеник има то да чини. Таква је тачност црквеног предања која и треба по нужди да се чува, и то у епископијама и митрополијама и у царским и господским дворовима, јер је у истима могућно мноштво свештеника и ђакона и чатаца Али почем се догађа, да нема ђакона у парохијама лежећим у неким незнатним и усамљеним местима, због тога се дозвољава да свештеници и без ђакона врше свештенодејство испуњавајући и службу ђакона и њихове вазгласе. Јер и „благослови владико,“ и синапта (?), и јектеније, и сва молабства за целе свете литургије, и читање јеван-

Ἐρώτησις. Τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ῥηγὶ ἱερέα, ποῖον ἐνδέχεται ἀναφέρειν ἀρχιερέα· τὸν χειροτονήσαντα αὐτὸν, ἢ τὸν ἐγχώριον, οὗ τὴν ἐνορίαν πολλάκις συμβαίνει τὸν ῥῆγα διέρχεσθαι.

ρπη. Ἀπόκρισις. Ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων ἐν τῇ ἀποκληρωθείσῃ αὐτῷ ἐνορίᾳ, τὸ οἰκεῖον ἔχει προνόμιον ἀκολόβωτον· ἐπεὶ γοῦν οὐδὲ ἀρχιερεὺς τίς, εἰς ἐνορίᾳ ἑτέρου ἀρχιερέως δύναται ἱερουργῆσαι, ἢ ἄλλότι διαπράξασθαι ἀρχιερατικὸν χωρὶς ἐπιτροπῆς καὶ γνώμης τοῦ ἐγχωρίου ἀρχιερέως· πολλῷ πλέον ἱερεὺς οὐ δύναται τὸν χειροτονήσαντα αὐτὸν ἀναφέρειν, εἰς ἄλλου ἐξουσίαν ἀρχιερέως: ἐνδέχεται οὖν τὸν ἀκολουθοῦντα τῷ ῥηγὶ ἱερέα, τὸν ἐντόπιον ἐξ ἀνάγκης ἀναφέρειν ἀρχιερέα· ὡς ἂν ἡ ἱερατικὴ εὐταξία τὲ καὶ κατάστασις μένη ἀσύγχυτος.

Ἐρώτησις. Εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ ὄρθρου καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, ἐνδέχεται τὸν ἱερέα προλέγειν, τὸ, εὐλόγησον δέσποτα· εἶτα τὸ εὐλογητὸς ὁ θεὸς ἐπιλέγειν, ἢ ἄρχεσθαι ἀπὸ μόνου τοῦ εὐλογητὸς ὁ θεός.

ρπθ. Ἀπόκρισις. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀγράφου παραδόσεως τῇ ἐκκλησίᾳ νενομισμένον ἐστὶν· εἰς γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ τε ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας, καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ, τὸν ἀρχιδιάκονον, ἢ τὸν δευτερεύοντα τῶν διακόνων, ἢ ἀντ' αὐτῶν ἕτερον διάκονον, ἐν τῇ ἐνάρξει πρωαναφωνεῖν πρὸς τὸν ἱερέα, τὸ, εὐλόγησον δέσποτα· ἐκεῖνον δὲ ἐπιλέγειν, τό, εὐλογητὸς ὁ θεὸς, ἢ τὸ, εὐλογημένη ἡ βασιλεία· εἰς δὲ τὴν ἀκολουθίαν τῶν παννυχίδων, τὸν δομέστικον τῶν ἀναγνωστῶν τὴν τοιαῦτην ποιεῖν προαναφώνησιν· ὥσπερ πάλιν εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἁγίων παθῶν, τὸν δευτερεύοντα τῶν ἱερέων, τοῦτο αὐτὸ ποιεῖν· ἀλλ' ἡ μὲν ἀκρίβεια τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, τοιαύτη ἐστὶν, ἥτις καὶ ὀφείλει ἐξ ἀνάγκης φυλάττεσθαι· εἴς τε τάς ἐπισκοπὰς, καὶ τὰς μη-

ђења и преношење светих дарова, ђаконско је. Али кад њих нема, то чини свештеник и извршује њихову дужност. Као што дакле и то друго ђаконско извршује свештеник и вазглашује, тако треба и да напред рекне „благослови владико" у почетку јутрење и осталих свештених појања и вршења, кад т. ј. нема ђакона.

Питање. Од куда смо примили ми Хришћани, да подижемо панагију, пошто ручамо. И може ли се, кад нема квасног хлеба, панагија да учини са пресним?

190. Одговор. Господ наш Исус Христос, божје слово и Бог, кад је телесно ходао по свету, у време кад је хтео да руча као човек са својим ученицима, пре него што почне да једе, чинио је благодарење и благослов, на спремљени хлеб, а пошто је јео, опет је благодарење чинио. И то се увиђа из многих места светог јеванђеља, а и из списова светих апостола. Јер пишу два јеванђелиста, Матија и Марко, о последњој вечери Христовој овако: „И кад јеђаху, узев Христос хлеб и благословивши преломи и даде им, и рече: узмите једите; ово је тело моје. И узев чашу, давши хвалу, даде им говорећи: пијте из ње сви, ово је крв моја; (тако говоре јеванђелисте) и отпојавши хвалу, изиђоше на гору маслинску." Отуда су дакле примили Хришћани, и пре него што почну да једу, и пошто једу, да чине благодарења Богу; као што су и остало, што смо примили од Христа, свети оци умножили и раширили, кад се распрострла вера хришћанска по свету, као свето крштење и последовање јутрење, литургије и вечерње. Јер онда ни крштење није било са многим молитвама, и јелејем, и миром, и преклињањем, него само с водом; нити је вршено појање јутрење, литургије и вечерње, као што га ми сад вршимо. Као што су дакле, као што рекосмо, и друго за великолепност подигли оци, тако су додали благодарењу, пошто ручамо, то, да осечемо део од хлеба и да га метнемо у чист суд, и пошто рекнемо благодарење

τροπόλεις. καὶ εἰς τάς βασιλικάς αὐλὰς καὶ ἀρχοντικὰς· δυνατὸν γάρ ἐν ταύταις εἶναι πληθισμὸν ἱερέων καὶ διακόνων καὶ ἀναγνωστῶν· ὅτι δὲ συμβαίνει μὴ εἶναι διακόνους εις παροικίας διακειμένας εἰς ἐσχατιὰς τινάς καὶ τόπους ἐρημικοὺς· διὰ τοῦτο συγκεχώρηται. καὶ χωρὶς διακόνων. τοὺς ἱερεῖς τα' τῆς ἱερατείας ἐπιτελεῖν· πληροῦντας καὶ τὴν διακονίαν τῶν διακόνων· καὶ τὰ τούτων ἀναφωνήματα· τὸ γὰρ εὐλόγησον δέσποτα καὶ ἡ συναπτὴ καὶ ἡ ἐκτενὴς. καὶ πᾶσαι αἱ αἰτήσεις δι' ὅλης τῆς ἱερᾶς λειτουργίας. καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελίου ἀνάγνωσις. καὶ ἡ τῶν ἁγίων δώρων μεταβίβασις, τῶν διακόνων ἐστὶν· ἀλλ' ἡ τούτων ἐρημία ποιεῖ τὸν ἱερέα, καὶ τὴν διακονίαν αὐτῶν ἐκπληροῦν· ὥσπερ οὖν καὶ τὰ ἄλλα τῶν διακόνων ἐκπληροῖ ὁ ἱερεὺς. καὶ ἐκφωνεῖ. οὕτως ὀφείλει. καὶ τὸ εὐλόγησον δέσποτα προλέγειν. εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ τε ὄρθρου καὶ τῶν λοιπῶν ἱερῶν ὑμνῳδιῶν τε καὶ τελετῶν· ὅταν δηλονότι, ἐρημία διακόνων ἐστίν.

Ἐρώτησις. Πόθεν παρελάβομεν οἱ χριστιανοὶ. ἐπαίρειν παναγίαν, ἀφ' οὗ φάγωμεν· καὶ εἰ ἐνδέχεται. ὅταν μὴ παρῇ ἄρτος ἔνζυμος, ἐπ ἀζύμων τὴν τοιαύτην παναγίαν ποιεῖν.

ϛς. Ἀπόκρησις. Ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς χριστὸς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος καὶ θεὸς, ὁπότε τὴν τοιαύτην περιεπάτει σωματικῶς ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ τὴν ὥραν ἣν ἔμελλεν φαγεῖν ὡς ἄνθρωπος μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. πρὸ τοῦ ἄρξασθαι τοῦ φαγεῖν, εὐχαριστείαν ἐποίει πρὸς τὸν θεὸν καὶ εὐλογίαν. εἰς τὸ προκείμενον ψωμίον. καὶ ἀφ' οὗ ἔφαγε, πάλιν εὐχαριστίαν ἐποίει· καὶ ἔνι τοῦτο γνώριμον εἰς πολλοὺς τόπους τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων γραφὰς· γράφουσι γὰρ οἱ δύο εὐαγγελισταὶ ὁ ματθαῖος καὶ ὁ

т. ј. ово: „благословен Бог хранећи нас од младости наше," да га подигнемо, и најпре да рекнемо: „велико име свете тројице," и после тога да рекнемо: „пресвета Богородице, помози нам," јер није путно да изостане име пресвете Богородице, ни у нашем појању, ни у молитвама, ни у другом ком хришћанском посљедовању. Ово се увиђа и из стихира, и из катизама, и из канона и из свега што појимо, да не изостаје име Богородично. Јер она је посредовала у ваплћеном Христовом домостројитељству; и кад је Христос одао по земљи, свагда је била с њим и нераздвојена је била од њега; и зато и у молитвама к Богу и у благодарењима и појањима Хришћана, јест и биће нераздвојена Богородица. Тако дакле и кад чинимо благодарење пошто једемо, величамо најпре свету тројицу, па после одма призивамо богородичну помоћ; и то се одржава код Хришћана као побожна и православна ствар. А пресни хлеб је највише због хитње људима прописан, да и глад одма успокоји, и да упути радника човека на предстојеће му дело; да не би оклевајући и под уштрбом глади и корист од дела штетовао. Због тога је израилски народ, некада из Египта са хитњом излазећи, квасац што је отуда носио — кад је постао стар и неупотребљив — бацио, и себи пресну храну правио. Отуда они и до данас, за спомен оног што се догодило, са пресним хлебом и горким зељем врше своју пасху по Мојсејовом предању.

А велики пророк Илија, огладнивши јако, натеривао је Сарафтију, да му најпре у врућем пепелу испече хлеб, па после њој и њеној деци. Али тако ми људи, једемо пресан хлеб, но уздржавамо се да га подносимо за благодарење Богу, да не би изишло да се у томе слажемо са Јудејима, и Латинима, и Јерменима, који разликујући се од нас поштују пресан хлеб. А почем је то израђено по Мојсејовом закону, а ми немамо потребе да се управљамо по истоме, јер нам је други пут к божјој служби новом милошћу показан; по томе, као што ни у храму не подносимо пресан хлеб, тако

μάρκος· τὰ περὶ τοῦ ὑστέρου δείπνου τοῦ χριστοῦ, οὕτως· καὶ ἐσθιόντων αὐτῶν, λαβὼν ὁ ἰησοῦς ἄρτον καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ εἶπε· λάβετε φάγεται· τουτό ἐστι τὸ σῶμα μου· καὶ λαβὼν ποτήριον, εὐχαριστήσας ἔδωκεν αὐτοῖς· καὶ εἶπε· εἰπών· πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τουτό ἐστι τὸ αἷμα μου· εἰθ' οὕτως λέγουσι, καὶ ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἀπὸ τούτων γοῦν παρέλαβον οἱ χριστιανοὶ, καὶ πρὶν ἄρξονται τρώγειν, καὶ ἀφ' οὗ φάγωσιν, ἵνα ποιῶσιν εὐχαριστίαν εἰς τὸν θεὸν· ὥσπερ δὲ καὶ τὰ ἄλλα ὅσα παρελάβομεν ἀπὸ τοῦ χριστοῦ, ηὔξησαν οἱ ἅγιοι πρὲς καὶ ἐπλάτυναν, ἀφ ὅτου ἡπλώθη ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν κόσμον· ἤγουν τὸ ἅγιον βάπτισμα· καὶ τὴν τοῦ ὄρθρου· καὶ τῆς λειτουργίας· καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ ἀκολουθίαν· οὔτε γὰρ τὸ βάπτισμα τότε μετὰ πολλῶν εὐχῶν καὶ ἐλαίου καὶ μύρου καὶ τῶν ἀφορκισμῶν, ἀλλὰ μετὰ μόνου τοῦ ὕδατος ἐγένετο· οὔτε ἡ ψαλμωδία τοῦ ὄρθρου καὶ τῆς λειτουργίας καὶ τοῦ ἑσπερινοῦ ἐτελεῖτο, ὥσπερ νῦν τελεῖται, παρ ἡμῶν· ὥσπερ οὖν ὡς εἴπομεν καὶ τὰ ἄλλα πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ηὔξησαν οἱ πρές, οὕτως προσέθηκαν εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἀφ' οὗ φάγωμεν, τὸ κόπτειν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ψωμίου μέρος καὶ τιθέναι τοῦτο εἰς καθαρὸν ἀγγεῖον· καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν τὴν εὐχαριστίαν, ἤγουν τὸ, εὐλογητὸς ὁ θεὸς ὁ τρέφων ἡμᾶς ἐκ νεότητος ἡμῶν, ὑψοῦν τοῦτο· καὶ ἐν πρώτοις μὲν λέγειν, μέγα τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας τριάδος· καὶ ἀκολούθως τοῦτο λέγειν, παναγία θεοτόκε, βοήθει ἡμῖν, διότι οὐκ ἔνι ὁδὸς· ἵνα λίπη τὸ ὄνομα τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου· οὔτε εἰς τὰς ψαλμωδίας ἡμῶν· οὔτε εἰς τὰς προσευχὰς, οὔτε εἰς ἄλλην τινὰ χριστιανικὴν ἀκολουθίαν· ἔστιν οὖν τοῦτο γνώριμον

ни после јела благодарење Богу не треба са пресним да извршујемо, јер је могућно и са самим слављењем одати дужност благодарења.

· Питање. Којим је узроком постао почетак пресних хлебова?

191. Одговор. У књизи названој исход приповеда се, да кад је Фараон, т. ј. краљ египатски, отпустио народ еврејски, да отиде куда је заповедио Бог Мојсију, онда је поручио Мојсије народу, да не оклева него да изиђе из Египта на брзо, да се Фараон опет не предомисли и да их не задржи, као што је то много пута чинио. И онда су стигли да умесе по обичају тесто, да би начинили себи хлеба и имали хране за пут. Но пошто су добили заповест да изиђу на брзо, нису стигли да метну у пећ тесто, него узевши га са собом, изишли су са хитњом из Египта: и као што су бежали више дана, ускисло је тесто, а они немогући га јести, бацили су га, јер је постало неупотребљиво. И од онда немајући начина да начине хлеба с квасцем, по нужди су га правили без квасца, и тако су га јели. И овај хлеб прости језик зове ненараслим, а писмо га зове пресним. А кад су стигли на гору Синај, где је Мојсије примио богописане таблице закона, онда је Бог заповедио Мојсију заједно са другима да Евреји праве пасху; а пасха је била ово: четрнаестог дана првог месеца у вече сваки је заклао овцу од године, т. ј. једногодишњу, и испекли ју целу и јели ју стојећи и држећи штапове т. ј. батине са хлебом ненараслим т. ј. пресним и зељем названим горким; и од онда су јели пресан хлеб и горко зеље седам дана узастопце. А после опет, кад су ово извршили, јели су квасан хлеб по обичају. А то је Бог тако заповедио да врше Евреји, да би имали спомен дана, кад су се ослободили из Египта, и шта се догодило при њиховом ослобођењу, и како је с њима поступао Фараон док их је отпустио, и да су не имајући у пустињи квасна хлеба јели пресан. И за то се и прелазак њихов из Египта у

καὶ εἰς τὰ στιχηρά, καὶ εἰς τὰ καθίσματα, καὶ εἰς τοὺς κανόνας καὶ εἰς εἴ τι ἂν ψάλλωμεν, ὅτι οὐ λείπει τὸ ὄνομα τῆς θεοτόκου· διότι αὐτὴ ἐμεσολάβησεν εἰς τὴν ἔνσαρκον τοῦ χριστοῦ οἰκονομίαν· καὶ ὅταν περιεπάτει ὁ χριστὸς ἐπὶ τῆς γῆς, πάντοτε μετ' αὐτοῦ ἦν, καὶ ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ ἦν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς πρὸς θεὸν παρακλήσεις, καὶ εἰς τὰς εὐχαριστίας καὶ εἰς τὰς ὑμνωδίας τῶν χριστιανῶν, ἔστι, καὶ ἔσται ἀχώριστος ἡ θεοτόκος· οὕτως λοιπὸν καὶ ὅταν ποιῶμεν εὐχαριστείαν, ἀφ' οὗ φάγωμεν, μεγαλύνομεν πρῶτον τὴν ἁγίαν τριάδα· καὶ ἔκτοτε εὐθὺς ἐπικαλούμεθα, τὴν τῆς θεοτόκου βοήθειαν· καὶ κρατεῖ τοῦτο εἰς τοὺς χριστιανοὺς ὡς εὐσεβὲς πρᾶγμα καὶ ὀρθόδοξον· ὁ ἄξυμος δὲ ἄρτος, δια τὴν συντομίαν τὰ πλεῖστα τοῖς ἀνθρώποις ἐπενεήθη· ἵνα καὶ πίναν θεραπεύσῃ αὐτίκα, καὶ τὸ ἐργατικὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ προκείμενον αὐτῷ ἔργον ἐκπέμψῃ· μήποτε βραδύνων καὶ ὑπὸ τῆς πείνης βλαβῇ, καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἔργου ὄφελος ἀπολέσῃ· διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἰσραηλιτικὸς λαὸς ἐκ τῆς αἰγύπτου πάλαι, μετα σπουδῆς ἐξεργόμενος, τὴν μὲν ξύμην ἣν ἐκεῖθεν ἐπεφέρετο, παλαιὰν καὶ ἄχρηστον γενομένην, ἀπέρριψεν· ἐξαξύμον δὲ, ἑαυτῷ τὴν τροφὴν ἐσχεδίασεν· ὅθεν καὶ οἱ ἐξ ἐκείνων μέχρι καὶ νῦν, εἰς μνήμην τοῦ γεγονότος, μετὰ ἀξύμων καὶ πικρίδων τὸ ἑαυτῶν πάσχα τελειοῦσι κατὰ τὴν τοῦ μωσέως παράδοσιν· ὁ μέγας δὲ ἐν προφήταις ἡλιοὺ πρόσπεινος γενόμενος λίαν, τὴν σαραφθίαν κατήπειγεν, ἐνπρώτοις αὐτῷ ἐγκρυφίαν ποιῆσαι· ἐπεσχάτων δὲ ἐκείνῃ καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς· ἀλλ' οὕτω μὲν οἱ ἄνθρωποι τόν ἄξυμον ἄρτον ἐσθίομεν, προσφέρειν δὲ αὐτόν εἰς εὐχαριστίαν τῷ θεῷ κωλυόμεθα, μήποτε κοινωνοῦντες κατὰ τοῦτο εὑρεθῶμεν ἰουδαίοις· καὶ λατίνοις, καὶ ἀρμενίοις· οἷς διαφερόντως τιμῶνται τὰ ἄξυμα· ἐπεὶ οὖν τὰ τοῦ

земљу Ханаан, т. ј. у Јерусалим, зове Фаска; јер еврејски језик зове прелазак Фасек, и они због тог преласка, и што су јели пресан хлеб, зову тих седам дана пасхом и празником пресних хлебова; таким је дакле узроком постао почетак пресних хлебова, и управља тај празник Евреје. Али и Јермени и Латини подносе пресан хлеб на својим литургијама, који у заблуђењу кажу, да је Христос, кад је вршио пасху са својим ученицима, то учинио са пресним хлебом. Али то доказују не говорећи право него грешећи, јер ни један од јеванђелиста не каже изречно, да је пресан хлеб вечерао Христос са својим ученицима, и кад је јео пасху, није био дан за пресне хлебове; јер онда је тек био почетак пресних хлебова, било је вече у очи петка. Христос је у четвртак у вече у напред правио пасху, јер су га Евреји имали у петак рано предати Пилату, за то и јеванђелист каже: у петак у јутру одвели су Исуса к Пилату, а они нису улазили у преторијум, да се не помешају него да једу пасху; јер да су у четвртак у вече Евреји имали пасху, како би могло бити, да они ходају у петак и да оптужују Христа код Пилата? Него за то су га одвели рано у Петак и предали, јер идућег вечера имали су да праве пасху. Отуда дакле увиђа се, да и Латини и Јермени рђаво умствују и излази да се слажу са Јудејима.

Питање. Шта се зове очишћење?

192. Одговор. Под именом очишћења много се разуме. И у обичајима Евреја налазе се многа очишћења; а у Христовом закону, т. ј. у светом јеванђељу, има два очишћења, која чисте човека од греха, и прво очишћење хришћанско је свето крштење; а друго је очишћење покајање, т. ј. нечије избегавање греха што је учинио, и плакање и испаштање и вршење других плодова покајања. А да знаш каква су била очишћења које је обичај еврејски имао, и то неке по закону Мојсијевом а неке по предању стараца, да рекнемо и о том ово: кад је когод био губав и кад се познало,

μωσαικοῦ νόμου κατηργήθησαν, καὶ οὐκ ἔχομεν ἀνάγκην πολιτεύεσθαι κατ' ἐκεῖνα, ἑτέρα δὲ ὁδὸς ἡμῖν τῆς εἰς τὸ θεῖον λατρείας ὑπὸ τῆς νέας χάριτος ὑπεδείχθη, ὥσπερ οὐδὲ ἐν τῷ ναῷ προσφέρομεν ἄξυμα, οὕτως οὐδὲ μετὰ τὴν βρῶσιν τὴν εἰς θεὸν εὐχαριστίαν, δι' ἀξύμων ὀφείλομεν ἐκτελεῖν· δυνατὸν γάρ ἐστι, καὶ διὰ μόνης τῆς δοξολογίας, τῆς εὐχαριστίας ἀποδοῦναι τὴν ὀφειλήν.

Ἐρώτησις. Ἀπὸ ποίας αἰτίας, ἐγένετο ἡ ἀρχὴ τῶν ἀξύμων.

ρϞα. Ἀπόκρησις. Εἰς τὸ βιβλίον τὸ λεγόμενον τῆς ἐξόδου, ἱστορεῖται· ὅτι ὅτε ἀπέλυσεν ὁ φαραὼ, ἤγουν ὁ βασιλεὺς τῶν αἰγυπτίων τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ἵνα ἀπέλθῃ ἔνθα ωρισεν ὁ θεὸς τῷ μωυσεῖ, τότε παρήγγειλεν ὁ μωυσῆς τῷ λαῷ, τοῦ μὴ ἀργῆσαι, αλλ' ἐξελθεῖν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου ὡς ἐν συντόμῳ, ἵνα μὴ μεταμεληθῇ πάλιν ὁ φαραὼ καὶ κρατήσῃ αὐτοὺς· ἐπεὶ πολλάκις τοῦτο ἐποίησε· τότε δὲ ἔφθασαν ξημῶσαι[1]) κατὰ τὸ σύνηθες ἄλευρα, ἵνα ἀρτοποιήσωσι ταῦτα καὶ ἔχωσιν εἰς τροφὴν ἑαυτῶν κατὰ τὴν ὁδὸν· διότι δέ προσετάχθησαν ἐξελθεῖν ἐν συντόμῳ, οὐκ ἔφθασαν βαλλεῖν εἰς τὸν φοῦρνον τὸ ξυμάριον· ἀλλὰ ἐμὸν τοῦτο λαβόντες, ἐξῆλθον μετὰ σπουδῆς ἀπὸ τῆς αἰγύπτου· καὶ ὡς ἔφευγον πολλὰς ἡμέρας, ὤξισε τὸ ξυγάριον· αὐτοὶ δὲ μὴ δυνάμενοι τοῦτο φαγεῖν, ἔρριψαν αὐτὸ, διότι ἄχρηστον ἐγένετο· ἔκτοτε δὲ μὴ ἔχοντες ὁδὸν ποιεῖν ἄρτον μετὰ ξύμης, ἐξ ἀνάγκης ἐποίουν χωρὶς ξύμης· καὶ ἔτρωγον τούτους· τὸν δὲ τοιοῦτον ἄρτον, ἡ μὲν κοινὴ γλῶσσα, ὀνομάζει λειπανάβατον· ἡ γραφὴ δὲ, καλεῖ ἄξυμον· ὅτε δὲ ἔφθασαν εἰς τὸ συνᾶ[2]) ὅρος, ὅπου ἐδέξατο ὁ

[1]) *ξημῶσαι*) нарав о ваља *ξυμῶσαι* поправити.

[2]) *συνᾶ ὅρος*)*ᾶ* стоји на истрвеном месту а оздо су два слова истрвена, а пре је ваљда било *συνορᾶ* или *σύνορον*.

теран је на поље из народа, и није се приближавао нити долазио где су били чисти људи; али није остајао ни у граду ни у селу, јер се тај звао нечист. А кад је оздравио, било од Бога, било по молби пророка или другог ког светог, долазио је к свештенику, и подносио жртву Богу због свог очишћења. А жртва је била два пилета, и једно је клано, а друго живо умакано у крв закланог пилета и пуштано у слободу. А у крв закланог пилета сипала се вода, и метан клас трске, што се зове Исоп у кедровом дрвету, везан црвеном упреденом врвцом, и умакан је у крв пилета, и тако је свештеник кропио губавца који се је чистио, и од тога постајао је он са свим чист. А помазиван је губавац и са уљем што се налазило у храму у суду названом чаша. А помазивано је десно ухо, десна рука и десна нога. И такво је било очишћење губавца. А о овоме пишу и јеванђелисте Марко и Лука. Кад је исцелио Христос једанпут једног губавца, други пут десет, и то о оном једном пишу јеванђелисте овако: и рече му, пази да никоме ништа не кажеш, него иди покажи се свештенику и прими очишћење, што је заповедио Мојсије. А о десеторици пише Лука овако: и видевши их рече им, идите и покажите се свештеницима. Друго је очишћење било ово: Сваки дан су се Евреји пре ручка умивали од лаката до прстију, и кад су се с трга враћали, прали су се и тако јели. И док се нису[1]) умивали сваки дан овако као што смо рекли, и док се нису прали кад су се с трга враћали, друкчије нису јели. За то су се ови и звали дневни умиваоци. А прали су и чаше и котлове (?) и кревете и друга подобна. И чистили су се и из других узрока, као кад се когод додирнуо тела губавца или мртваца, или кад је био са својом женом. А вршило се очишћење и при рађању деце, што спомиње Мојсијева књига исхода, говорећи овако: и нека

---

[1]) У место μὲν треба μὴ, иначе нема смисла.

μωυσῆς τὰς θεογράφους πλάκας τοῦ νόμου, τότε ὥρισεν ὁ θεὸς τῷ μωυσεῖ μετὰ τῶν ἄλλων, ἵνα ποιῶσιν[1]) οἱ ἑβραῖοι καὶ πάσχα· τὸ δὲ πάσχα ἦν τοιοῦτον· τὴν τεσσαρακαιδεκάτην τοῦ πρώτου μηνὸς πρὸς ἑσπέραν, ἔσφαξεν ὁ καθεὶς πρόβατον ἐνιαύσιον,[2]) ἤγουν ἑνὸς χρόνου· καὶ ἐποίει τοῦτο ὀπτὸν ὅλον, καὶ ἔτρωγον αὐτὸ ἱστάμενοι, καὶ κρατοῦντες βακτηρίας, ἤγουν δεκανίκια, μετὰ ψωμίου λειπαναβάτου ἤγουν ἀζύμου, καὶ βοτανῶν τῶν λεγομένων πικρίδων· καὶ ἀπὸ τότε ἔτρωγον τὸ ἄζυμον καὶ τὰς πικρίδας, ἑπτὰ ἡμέρας συναπτὰς· καὶ οὕτως πάλιν μετὰ τὴν τούτου συμπλήρωσιν, ἔτρωγον ψωμίον ἔνζυμον κατὰ τὸ σύνηθες· τοῦτο δὲ ὁ θεὸς οὕτως ὥρισε γίνεσθαι παρὰ τῶν ἑβραίων ἵνα ἔχωσιν ἐθύμησιν[3]) τῆς ἡμέρας ὅταν ἀπελύθησαν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου· καὶ τὶ ἐγένετο εἰς τὴν ἀπόλυσιν αὐτῶν· καὶ ὅπως ἐπίκρανεν αὐτοὺς ὁ φαραῷ, ἕως ἂν ἀπολύσῃ αὐτοὺς· καὶ ὅτι ἐν τῷ μὴ ἔχειν κατὰ τὴν ἔρημον ἄρτον ἔνζυμον, ἔτρωγον ἄζυμον· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπόλυσις αὐτῶν καὶ ἡ διάβασις ἀπὸ τῆς αἰγύπτου εἰς τὴν γῆν χαναὰν ἤγουν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. φάσκα λέγεται· ἡ ἑβραικὴ γὰρ γλῶσσα, φασεὴ τὴν διάβασιν λέγει· καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν διάβασιν αὐτὴν, καὶ διότι ἔφαγον τὰ ἄζυμα, ὀνομάζουσι τὰς ἑπτὰ ταύτας ἡμέρας, πάσχα καὶ ἑορτὴν τῶν ἀζύμων· ἀπὸ ταύτης γοῦν τῆς αιτίας, ἔλαβον ἀρχὴν τὰ ἄζυμα· καὶ κρατεῖ ἡ τούτων ἑορτὴ τοὺς ἑβραίους· ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρμένιοι καὶ οἱ λατῖνοι, ἄζυμα προσφέρουσιν εἰς τὰς λειτουργίας αὐτῶν· οἵτινες πλανώμενοι, λέγουσιν, ὅτι ὁ χριστὸς ὅταν ἐποίησε τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μετὰ ἀζύμου

---

[1]) *ποιῶσιν.* У рукопису изгледа да је *ποιῦσιν* (*ποιοῦσιν*).

[2]) *ἐνιαύσιον*) друга је рука из *ἐνιάσιον* поправила.

[3]) Додано другом руком, треба: *ἐνθύμησιν*.

сваки, који роди мушко дете, у осми дан обреже тело крајне коже његове, и тридесет и три дана да се не уноси у светињу божју к свештенику, док се не испуне дани очишћења. А била су и друга очишћења код Евреја, о којима да пишемо мислимо да је излишно, јер је довољно што смо написали, да те обавести шта значи очишћење.

Питање. Пише ли у стихири што се пева у цркви „вмѣщаетса неизмѣннѡ весь въ ложеснахъ твоихъ?“

193. Одговор. Онај што је ову стихиру начинио, узабрао је ову реч из посланице великог Павла к Филипљанима, јер овај пише о ваплћењу божјег сина и о понижењу, у тој посланици овако: „који, ако је и био у обличју божјем, није се отимао да буде раван Богу; него је понизио сам себе узевши обличје слуге.“ А тумачење ове речи тешко је за неуметно знање; језик бугарски не зна шта значи биће и природа и јединица, и шта значи ипостас и лице, и шта значи цело а шта деоно, јер те речи садржи мудрост, и језик, т. ј. грчки, кад хоће што да рекне о светој тројици, или о ваплћењу божјег сина. Али ми ћемо другим речима по могућству протумачити шта значи то: вмѣщаетса весь. И кажемо овако: У прва времена што је Бог учинио велика дела, учинио их је преко анђела и људи, и то преко анђела учинио је ниже изложена: Кад се Јаков враћао са својим женама и са својом децом, и свим имањем, од таста свога Лавана, у земљу Ханаан, онда је послао Бог анђеле, да га сачувају од замака његова брата Исава. Јер овако говори писмо: „И возрѣвъ Іаковъ, видѣ полкъ Божїй вошпол-чившїй са: и срѣтоша его аггли Божїи. Рече же Іаковъ, егда видѣ ихъ; полкъ Божїй сей.“ А полк значи то што се простим језиком зове војска. И кад је учинио десето зло Египћанима за Евреје, онда је послао анђела у Египат и умртвио све првенце Египћанима, и тако је избавио Евреје из руку Фараонових. И кад је спремио Исуса Навина да заузме Јерихон, онда му је послао архистратига Михаила.

τοῦτο ἐποίησεν· ἐλέγχονται δὲ μὴ ὀρθῶς λέγοντες, ἀλλὰ ὡς· πλανώμενοι· ὅτι οὐδεὶς τῶν εὐαγγελιστῶν ῥητῶς λέγει· ὅτι ἄξυμα ἐδείπνησεν ὁ χριστὸς μετὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν· καὶ ὅτι ὅταν ἔφαγε τὸ πάσχα· οὐκ ἦν ἡ ἡμέρα τῶν ἀζύμων· τότε γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀζύμων, ἡ ἑσπέρα ἦν τῆς παρασκευῆς· ὁ χριστὸς δὲ τῇ πέμπτη ἑσπέρας προλαβὼν ἐποίησε τὸ πάσχα· διότι ἔμελλον αὐτὸν οἱ ἑβραῖοι, τὴν παρασκευὴν ἐκπρωίας παραδοῦναι τῷ πιλάτῳ· διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησὶ, τῇ παρασκευῇ πρωὶ, ἀπήγαγον τὸν ἰησοῦν εἰς τὸν πιλάτον· καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσιν τοῦ πάσχα· εἰ γὰρ τῇ πέμπτη ἑσπέρας εἶχον οἱ ἑβραῖοι τὸ πάσχα, πῶς ἦν ὁδὸς περιπατεῖν αὐτοὺς τὴν παρασκευὴν, καὶ καταλαλεῖν τοῦ χριστοῦ παρὰ τῷ πιλάτῳ· ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἀπήγαγον αὐτὸν πρώι τὴν παρασκευὴν, καὶ παρέδωκαν, διότι κατὰ τὴν ἐρχομένην ἑσπέραν, ἔμελλον ποιῆσαι τὸ πάσχα· ἀπὸ τούτου λοιπὸν φαίνονται, καὶ οἱ λατῖνοι, καὶ οἱ ἀρμένιοι, ὅτι κακῶς φρονοῦσι, καὶ εὑρίσκονται συγκοινωνοῦντες τοῖς Ἰουδαίοις.

Ἐρώτησις. Τί λέγεται ὁ καθαρισμός.

ρϙβ. Ἀπόκρησις. Τὸ ὄνομα τοῦ καθαρισμοῦ, εἰς πολλὰ νοεῖται· καὶ εἰς μὲν τὰς τῶν ἑβραίων συνηθείας, εὑρίσκονται πολλοὶ καθαρισμοὶ· εἰς δὲ τὸν τοῦ χριστοῦ νόμον, ἤγουν εἰς τὸ ἅγιον εὐαγγέλλιον, δύο καθαρισμοὶ εἰσὶν, οἵτινες καθαρίζουσι τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν· καὶ πρῶτος μέν ἐστι καθαρισμὸς τῶν χριστιανῶν, τὸ ἅγιον βάπτισμα, δεύτερος δὲ καθαρισμὸς, ἡ μετάνοια, ἤγουν τὸ ἀποφυγεῖν τινὰ τὴν ἁμαρτίαν ἣν ἐποίει, καὶ κλαῦσαι καὶ νηστεῦσαι καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς μετανοίας καρποὺς ποιῆσαι· ἵναδὲ γνῷς, ποταποὶ ἦσαν οἱ καθαρισμοὶ οὓς ἡ τῶν ἑβραίων εἶχεν συνήθεια, τοὺς

и кад је ослободио Јерусалим од рата Сенахиримова, онда је послао анђела и побио сто и осамдесет и пет хиљада од његове војске, и тако је побегао Сенахирим. А и Товиту послао је анђеле и учинио му чудо, — и друга што св. писмо наводи. А имају и друга многа чуда, што је починио Бог преко анђела, но довољно је, за само обавештење, ово горе написано. А преко људи учинио је опет чуда, као: преко Мојсија и Арона спасао је народ еврејски, кад га је извео из Египта, раздвојио је црвено море и народ провео кроз сред мора да прође неуквашен; а Фараона удавио у мору са његовим колима; извео је воду из тврде стене и појио народ кроз сву пустињу; победио Амалика и друге владаре, који су се противили народу јудејском. И све то бивало је од Бога преко Мојсија и Арона, као што и Давид каже: „водећи као овце твој народ у рукама Мојсија и Арона.“ А по смрти Мојсијевој учинио је Бог вођом народа Исуса Навина, и опет овај са силом божјом учинио је велика чуда, док је увео народ у земљу, коју је обећао Бог да ће дати Авраму. И после тога чинили су судије и пророци и краљеви еврејски са силом божјом, што св. писмо наводи. И овако као што рекосмо чинио је Бог преко анђела и преко људи у прва времена велике силе и чуда. А кад је после хтео да спасе род човечији, који се са свим увалио у грехове и по греховима дошао са свим под власт ђаволову, јер је велики грех поред других било идолопоклонство: није хтео да пошље анђела или човека да изврши спасење људи, него сам цео син божји сишао је с неба и ушао у утробу пресвете Богородице, и носио је од свете њене крви човечије тело, и тако се родио као човек од Богородице и појавио се у свету, и извршио је спасење људи, као што слушаш из светих јеванђеља и других божанствених писама. Јер је дело било велико, и требало је да сам Бог сиђе и изврши ово дело собом; а о томе и ово свето слово

μὲν, ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ μωσέως, τοὺς δὲ ἀπὸ τῆς παραδόσεως, τῶν πρεσβυτέρων, λέγομεν καὶ περὶ αὐτῶν ταῦτα· ὅταν ἐγένετό τις λεπρὸς καὶ ἐγνωρίσθη, ἐδιώκετο ἔξω τοῦ λαοῦ· καί ουκ ἐπλησίαξεν, οὔτε ἤγγισεν, ἔνθα ἦσαν καθαροὶ ἄνθρωποι· ἀλλ' οὐδὲ ἔμενεν, οὔτε εἰς κάστρον, οὔτε εἰς χωρίον· ἐλέγετο γὰρ ὁ τοιοῦτος, ἀκάθαρτος· ὅταν δὲ ὑγίαινεν, ἤ ἀπο θεοῦ, η ἀπὸ προσευχῆς προφήτου, ἤ ἀπὸ ἄλλου τινὸς ἁγίου προσήρχετο εἰς τὸν ἱερέα· καὶ προσέφερε θυσίαν εἰς τὸν θεὸν· διὰ τὸν καθαρισμὸν ἑαυτοῦ· ἡ θυσία δὲ ἦν ὀρνίθια δύο· καὶ τὸ μὲν ἀπ' αὐτῶν ἐσφάζετο, τὸ δὲ ἄλλο ξῶν ἐβαπτίζετο εἰς τὸ αἷμα τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου· καὶ ἀπελύετο εἰς ἐλευθερίαν· εἰς δὲ τὸ αἷμα τοῦ σφαγέντος ὀρνιθίου, ἐπέχεε τὸ ὕδωρ[1]) καὶ ἐτίθετο καλάμου στάχυς, ὅπερ λέγεται ὕσσωπον εἰς κέδρινον ξύλον· καὶ ἐδεσμεῖτο μετὰ σχοινίου κοκίνου κεκλωσμένου, καὶ ἐβάπτετο εἰς τὸ αἷμα τοῦ ὀρνιθίου, καὶ οὕτως ὁ ἱερεὺς, ἐράντιξεν τὸν καθαριξόμενον λεπρὸν· καὶ ἐκτούτου καθαρὸς ἐκεῖνος τελείως ἐγίνετο· ἐχρίετο δὲ ὁ λεπρὸς καὶ ἐν ἐλαίῳ ὅπερ ἔκειτο εἰς τὸν ναὸν ἐν ἀγγείω λεγομένω κοτύλη· ἐχρίετο δὲ τὸ δεξιὸν ὠτίον, τὴν δεξιὰν χεῖρα· καὶ τὸν δεξιὸν πόδα· καὶ τοιοῦτος μὲν ἦν ὁ καθαρισμὸς τοῦ λεπροῦ· περὶ τούτου δὲ γράφουσι καὶ οἱ εὐαγγελισταὶ, ὁ μάρκος καὶ ὁ λουκᾶς· ὅταν ἰάσατο ὁ χριστὸς, ἐν ἄλλω μὲν καιρῷ ἕνα λεπρὸν· ἐν ἄλλω δὲ δὲκα· καὶ περὶ μὲν τοῦ ἑνὸς γράφουσιν οἱ δύο εὐαγγελισταὶ οὕτως· καὶ λέγει αὐτῷ ὅρα μηδενὶ μηδὲν εἴπης· ἀλλὰ ὕπαγε σεαυτὸν δεῖξον τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ, ὅ προσέταξε μωσῆς· περὶ τῶν δὲκα γράφει ὁ λουκᾶς, οὕτως· καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς· πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσιν· ἦν δὲ ἄλλος καθαρισμὸς,

[1]) Треба да је: ἐπεχέετο ὕδωρ.

каже овако: „не анђео, не човек, него сам Господ спасао је нас.“ А то „сам“ значи т. ј. сам собом. Тако као кад чујемо ми људи о неком великомоћном краљу, да пошље свог главара или војводу с војском против кога свог непријатеља, кажемо: да је велику силу послао краљ против извесног свог непријатеља: а кад чујемо да се сам краљ подигао против истог, онда кажемо: да краљ са свим иде против истог, као што каже прост језик: сав савцит. Тако дакле и за сина божијег кажемо, да је он сав савцит дошао и спасао нас, и сав савцит ушао у свету богородичину утробу, и то стоји у стихири, да вмѣщáется вéсь а то значи да је себе понизио. Јер је понизио себе син Божији, од славе свог божанства, за спасење наше, и носио је тело човечије. Али тело што је носио није било ипостасно, т. ј. деоно, као што је овога или онога, него је сво било човечанство, т. ј. сав род или природа човечија. И тако верујемо и исповедамо, да је сав син Божији свог човека носио, и тако га ослободио од греха и заблуде ђаволове. То је и у раније споменутом (?) треће песме канона преображења господа нашег Исуса Христа, што је примила црква да се поје и гласи овако: Богъ слóво сый, вéсь зéмленъ бысть, всемꙋ божествꙋ смѣсивъ человѣчество, во ѵпостáси своéй: ѥже во двою сꙋщесткꙋ мѡѵсéй и Илїá же видѣша на горѣ Ѳавѡрѣ.

Питање. Кад одсуствује свештеник и ђакон, сме ли чатац да чита јенванђеље (тог) дана или не сме?

194. Одговор. Налазимо, да оно што бива по нужди за Бога, Бог прима. Само оно, што бива, треба да буде не по небрежењу и презрењу, него по самој нужди. Кад је дакле нужно, да се чита јеванђеље за народ, а нема свештеника или ђакона, треба да га чита чатац; јер свето јеванђеље распрострто је по целом свету, да га сви хришћани чују. И почем је чатац део поповског реда, није му

τοιοῦτος· καθ' ἑκάστην ἡμέραν οἱ ἑβραῖοι, πρὸ τοῦ φαγεῖν, ἐλούοντο ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, μέχρι τῶν δακτύλων· καὶ ὅταν ἀπὸ τοῦ φόρου ὑπέστρεφον, ἐβαπτίζοντο καὶ οὕτως ἔτρωγον· καὶ εἰ μὲν ἐνιπτοντο καθ' ἡμέραν οὕτως ὡς εἴπομεν. καὶ εἰ μὴ ἐβαπτὶζοντο ὅταν ἀπὸ τοῦ φόρου ὑπέστρεφον, ἄλλως οὐκ ἔτρωγον· διὸ καὶ ἐλέγοντο οἱ τοιοῦτοι, ἡμεροβαπτισταὶ· εἶχον δὲ βαπτισμοὺς καὶ ποτηρὶων καὶ ἐξεστίων, καὶ κραββάτων καὶ ἄλλων τοιούτων· ἐκαθερίζοντο δὲ καὶ δί ἄλλας αἰτίας· ἤγουν ὅταν ἥψατό τις λεπροῦ σώματος, ἢ νεκροῦ· ἢ ὅταν συνεγένετο μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· ἐτελεῖτο δὲ καὶ εἰς τὰς γεννήσεις τῶν παιδίων καθαρισμὸς· οὗ μὲμνηται ἡ μωσαικὴ τῆς ἐξόδου βίβλος, λέγουσα οὕτως· καὶ ἔσται πᾶς, ὃς ἂν τέκῃ παιδίον ἄρσεν· τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ περιτεμεῖ τὴν σάρκα τῆς ἀκροβυστίας αὐτοῦ· καὶ τριάκοντα καὶ τρεῖς ἡμέρας οὐκ εἰσελεύσεται εἰς τὸ ἁγιαστήριον τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν ἱερέα, εως πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι καθάρσεως· ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι καθαρισμοὶ τῶν ἰουδαίων, πέρὶ ὧν γράφειν περισσὸν λογιζόμεθα· ἀρκοῦσι γὰρ ἅπερ ἐγράψαμεν, ἵνα πληροφορήσω σοι, τί λέγεται ὁ καθαρισμός.

Ἐρώτησις. Γράφει εἰς τὸ στιχηρὸν τὸ ψαλλόμενον εις τὴν ἐκκλησίαν, ὅλον ἑαυτὸν ἐκένων ἀφράστως ἐν μήτρᾳ σου.

ρϟγ. Ἀπόκρησις. Ὅστις ἐποίησε τὸ στιχηρον τοῦτο· ἀπὸ τῆς πρὸς φιλιππησίους ἐπιστολῆς του μεγάλου παύλου. τὸν λόγον τοῦτον ἀνελέξατο· γράφει γὰρ ἐκεῖνος περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τῆς ταπεινώσεως, τοιαύτη ἐπιστολη οὕτως· ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεὸν· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν· ἡ ἑρμηνεία δὲ τοῦ λόγου τούτου, ἔστι δύσκολον ὅσον εἰς τὴν ἄτεχνον γνῶσιν·

забрањено да чита јеванђеље, кад није ту свештеник или ђакон; јер је нужно, да се чита за освећење и корист народа.

Питање. Кад когод иде на пут и не нађе цркву да учини литургију, може ли да буде литургија у шатору, који би био као црква; или не? А кад нема шатора, може ли да начини од десивших се грана као колибу и да врши у истој литургију, или не може?

195. Одговор. Као што смо рекли на горње питање, да Бог прима и оно што по нужди бива, кад бива за Бога, а не по небрежењу и презрењу, то овде кажемо. Кад дакле нема цркве, онда нема никаква прекора ни осуде, да литургија буде у цркви сагређеној или од платна ланеног или памучног или вуненог; само треба да је света трпеза на саму ту службу свете литургије посвећена, а не за другу какву животну потребу. И треба свештеник да простре по њој антиминс, јер без антиминса не бива литургија ни кад је црква древна или зидана, у оскудости. А налазимо у старом завету, да је по заповести божјој начинио Мојсије цркву, названу шатор сведочанства, од платна, да се у њој освећава народ еврејски. А тако је сградио ту цркву, да је са неком справом могла путовати заједно са народом; и на ком су год месту застајали, да се могла вршити служба, т. ј. литургија, као што му је заповедио Бог; и заједно је била с народом та црква кроз сву пустињу, док нису ушли у Јерусалим. За то дакле није забрањено, да буде литургија у цркви ма од каквог ткања она била сграђена; само треба да је та црква само на то посвећена и освећена, и да се не повлачи и за другу какву животну службу. Али у цркви од грана, начињеној на брзо оног часа, није путно да буде литургија; јер после тога, или ће ветар разнети гране, или ће их човек узети и употребити на различан начин за бешчасну службу животну, што је обесвећење и шкода.

ή γλῶσσα δὲ τῶν βουλγάρων, οὐ γινώσκει, τί λέγεται οὐσία καὶ φύσις· καὶ μονὰς· καὶ τί λὲγεται ἡπόστασις[1]) καὶ πρόσωπον· καὶ τὶ λέγεται ὅλον· καὶ τί μερικὸν· αὐτάς γὰρ τὰς λέξεις κρατεῖ, ἡ σοφία καὶ ἡ γλῶσσα ἤγουν ἡ ρωμαικὴ, ὅταν θέλει εἰπεῖν τί περὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἢ περί τῆς σαρκώσεως τοῦ θεοῦ τοῦ υἱοῦ· πλὴν ἡμεῖς δί ἄλλων λέξεων, κατὰ τὸ δυνατὸν, ἑρμηνεύσωμεν, τί λέγει, τὸ, ὅλον ἑαυτὸν ἐκένωσε· λέγομεν δὲ οὕτως· εἰς τοὺς ἄνω χρόνους ὁ θεὸς τὰ μεγάλα ἔργα ἅτινα ἐποίει· ἐπόιει ταῦτα καὶ δί ἀγγέλων καὶ δί ἀνθρώπον· καὶ δί ἀγγέλων μέν ἐποὶησε τὰ ὑποτεταγμένα· ὅταν ὁ ἰακὼβ ὑπέστρεφε μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων καὶ πάσης τὴς περιουσίας αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ λάβαν. εἰς τὴν γῆν χαναὰν, τὸτε ἀπέστειλεν ὁ θεὸς ἀγγέλους, ἵνα φυλάξωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιβουλῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ ἠσαῦ· φησὶ γὰρ οὕτως ἡ γραφὴ, ἀναβλέψας Ἰακὼβ, εἶδε παρεμβολὴν θεοῦ, παρεμβεβληκυῖαν, καὶ συνήντησαν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ· εἶπε δὲ Ἰακὼβ, ἡνίκα εἶδεν αὐτοὺς, παρεμβολὴ αὕτη θεοῦ· παρεμβολὴ δὲ λέγεται τὸ παρὰ τῆς κοινῆς γλώσσης λεγόμενον φοσάτον· καὶ ὅταν ἐποίησε τὴν δεκάτην πληγὴν εἰς τοὺς αἰγυπτίους διὰ τοὺς ἑβραίους, τότε ἀπέστειλεν ἄγγελον εἰς τὴν αἴγυπτον, καὶ ἐθανάτωσεν ὅλα τά πρωτογεννήματα τῶν αἰγυπτίων· καὶ οὕτως ἐλυτρώσατο τοὺς ἑβραίους, ἀπὸ τῆς χειρὸς τοῦ φαραὼ· καὶ ὅταν συνεκρότησε τὸν Ἰησοῦν τοῦ ναυῆ· ἵνα παραλάβη τὴν ἰεριχώ, τότε ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸν, τὸν ἀρχιστράτηγον μιχαὴλ· καὶ ὅταν ἠλευθέρωσε τὴν ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ σεναχηρεὶμ, τότε ἀπέστειλεν ἄγγελον καὶ ἐφόνευσεν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ πέντε χιλιάδας, ἀπὸ τοῦ φοσάτου ἐκείνου, καὶ οὕτως ἔφυ-

[1]) Погрешно је ἡ место ὑ, но тако је у рукопису.

Питање. Бива ли да се три јеванђеља читају на литургији, или не бива?

196. Одговор. У последовању цркве, т. ј. јутреље, литургије и вечерње, имамо нешто по неписаном обичају, а нешто по писаном предању светих апостола и светих отаца. А говори и велики у оцима свети Василије, да се неписани обичај цркве у место закона држи. Кад се дакле заједно са другима одржао у цркви неписано и овај обичај, да се читају два само јеванђеља на литургији, како је могућно, да буде друго што преко тог обичаја цркве? За то дакле не бива, да се читају три јеванђеља, него само два.

Питање. Кад је почела римска црква да врши свештенодејство са пресним хлебом?

197. Одговор. До Ливерија папе римског вршила се свештена литургија са квасцем. Али кад овај скончa, и Филик се рукоположи за папу, и пошто је прошло осам година, а овај крио Аполинаријеву догму и веровао да је господње тело бездушно, постала је литургија по његовој заповести бесквасна, под изговором, да је господ са пресним хлебом кућевну пасху предао. А кад је прошло време, заборавили су они што су под Римом да је то предање Филиково, а не светог Петра.

А нека се зна и ово, да је у време цара Мономаха, попевши се на патријаршки престо најсветији патријарх господин Михаил Кирул укинуо установу римског папе, с ондашњом науком, по којој су у Риму додавали у светом символу, да свети дух происходи од оца и од сина.

γεν ὁ σεναχηρεὶμ· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τωβὴτ ἄγγελον ἀπέστειλε, καὶ ἐποίησεν εἰς ἐκεῖνον τὸ θαῦμα· καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἡ γραφὴ καταλέγει· εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα ὅσα ἐποίησεν ὁ θεὸς δί ἀγγέλων· ἀρκοῦσι δὲ, διὰ μόνην πληροφορίαν, αὐτὰ τὰ ἀνωτέρῳ γραφέντα· δί ἀνθρώπων δὲ, ἐποίησε πάλιν θαύματα· οἷον· διά τοῦ μωσέως καὶ τοῦ ἀαρὼν διέσωσε τὸν λαὸν τῶν ἑβραίων, ὅτε ἐξήγαγεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αἰγύπτου. ἔσχισε τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν· καὶ τὸν μὲν λαὸν, διήγαγεν ἐν μέσω τῆς θαλάσσης, ἀβρόχως διελθόντα· τὸν δὲ φαραὼ κατεπόντισεν εἰς τὴν θάλατταν, μετὰ τῶν ἁρμάτων αὐτοῦ· ἐξήγαγεν ὕδωρ ἀπὸ πέτρας στερεᾶς καὶ ἐπότισε τὸν λαὸν δί ὅλης τῆς ἐρήμου· ἐνίκησε τὸν ἀμαλὴκ καὶ τοὺς ἄλλους δυναστάς· ὅσοι ἀντεπαρετάττοντο πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἰουδαίων· ταῦτα δὲ πάντα, ἐγένοντο παρὰ τοῦ θεοῦ διὰ τοῦ μωσέως καὶ τοῦ ἀαρὼν· ὡς καὶ ὁ δαβὶδ λέγει, ὡδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου ἐν χειρὶ μωυσῆ καὶ ἀαρὼν· μετὰ θάνατον δὲ τοῦ μωυσέως, ἐποίησεν ὁ θεὸς ἀρχηγὸν τοῦ λαοῦ τὸν Ἰησοῦν τοῦ ναυῆ· καὶ πάλιν αὐτὸς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ θεοῦ ἐποίησε μεγάλα θαύματα· ἕως οὗ εἰσήγαγε τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν ἣν ὑπέσχετο ὁ θεὸς ἵνα δώσει τῷ ἀβραὰμ· καὶ μετὰ ταῦτα ἐποίησαν οἱ κριταὶ καὶ οἱ προφῆται καὶ οἱ βασιλεῖς τῶν ἑβραίων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ θεοῦ, ὅσα ἡ γραφὴ καταλέγει· καὶ οὕτως ὡς εἴπομεν καὶ δὶ ἀγγέλων καὶ δὶ ἀνθρώπων ἐποίησεν ὁ θεὸς εἰς τοὺς ἄνω χρόνους, δυνάμεις μεγάλας καὶ θαύματα· ἐπεὶ δὲ ὕστερον ἠθέλησεν ἵνα σωτηριάση τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διότι καθόλου ἐξέκλινεν εἰς τὰς ἁμαρτίας, καὶ διὰ τῶν ἁμαρτιῶν ἐγένοντο καθόλου ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διαβόλου, μεγάλη γὰρ παρὰ τὰς ἄλλας ἁμαρτίας ἦν ἡ ἐιδωλολατρία· οὐκ ἠθέλησεν ἵνα ἀπόστείλη

η ἄγγελον ἢ ἄνθρωπον εἰς τὸ ποιῆσαι τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ᾽ αὐτὸς ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ κατέβη ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κοιλίαν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου, καὶ ἐφόρεσεν ἀπὸ τῶν ἁγίων αἱμάτων αὐτῆς σάρκα ἀνθρωπίνην, καὶ οὕτως ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς θεοτόκου. καὶ ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐποίησε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀκούεις ἀπὸ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων θείων γραφῶν· τὸ ἔργον γὰρ ἦν μέγα· καί ἑαυτὸν ἔχρηξεν ὅλον τὸν θεὸν καταβῆναι καὶ ἐκτελέσαι τὸ τοιοῦτον ἔργον δί ἑαυτοῦ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἅγιος λόγος οὗτος, περὶ τούτου λέγει οὕτως· οὐκ ἄλλος (οὐκ ἄγγελος?) οὐκ ἄνθρωπος ἀλλ᾽ αὐτὸς ὁ κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς· τὸ αὐτὸς δὲ δηλοῦ, ἤγουν αὐτὸς δί ἑαυτοῦ· ὥσπερ ὅταν ἀκούωμεν οἱ ἄνθρωποι περί τινος βασιλέως μεγαλοδυνάμου, εἰ μὲν ἀποστείλη κεφαλὴν ἢ στρατηγὸν αὐτοῦ μετὰ φοσάτου κατά τινος ἐχθροῦ αὐτοῦ. λέγομεν ὅτι δύναμιν ἀπέστειλε μεγάλην ὁ βασιλεὺς κατὰ τοῦ δεῖνος τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ· ὅταν δὲ ἀκούσωμεν ὅτι αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ὥρμησε κατ᾽ αὐτοῦ, τότε λέγομεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ὅλως ὑπάγει κατ᾽ αὐτοῦ· ὅπερ λέγει ἡ κοινὴ γλῶσσα, ὁλοστὸς· οὕτως οὖν καὶ διὰ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λέγομεν, ὅτι αὐτὸς ὁλοστὸς ἦλθε καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς καὶ ὁλοστὸς εἰσῆλθεν, εἰς τὴν ἁγίαν τῆς θεοτόκου κοιλίαν· καὶ αὐτὸ τοῦτο λέγει εἰς τὸ στιχηρὸν, ὅτι ὅλον ἑαυτὸν ἐκένωσε· τὸ ἐκένωσε δὲ δηλοῦ, τὸ ἐταπείνωσεν. Ἐταπείνωσε γὰρ ἑαυτὸν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἀπὸ τῆς δόξης τῆς αὐτοῦ θεότητος, διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. καὶ ἐφόρεσε τὴν σάρκα τοῦ ἀνθρώπου· ἡ σὰρξ δὲ ἣν ἐφόρεσεν, οὐκ ἦν ὑποστατική, ἤγουν μερική, ὥσπερ ἐστὶ τοῦ δεῖνος καὶ τοῦ δεῖνος· ἀλλὰ ὅλη ἦν ἡ ἀνθρωπότης· ἤγουν ὅλον τὸ γένος ἤτοι ἡ φύσις

τῶν ἀνθρώπων· καὶ οὕτως πιστεύομεν καὶ ὁμολογοῦμεν, ὅτι ὅλος ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅλον τὸν ἄνθρωπον ἐφόρεσε· καὶ οὕτως αὐτὸν ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς πλάνης τοῦ διαβόλου· αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ πρότερον δυλοῦτα τῆς τρίτης ᾠδῆς τοῦ κανόνος τῆς μεταμορφόσεως τοῦ κηρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὃν παρέλαβεν ἡ ἐκκλησία ψάλλειν, οὕτως ἔχοντα· θεὸς λόγος ὑπάρχων, ὅλος βροτὸς γέγονας, ὅλη τῇ θεότητι μίξας τὴν ἀνθρωπότητα· ἐν ὑποστάσει ἣν ἐν δυσὶ ταῖς οὐσίαις, μωυσῆς ἠλίας τε εἶδον ἐν ὄρει θαβώρ.

Ἐρώτησις. Ἐὰν ἀποδημῇ ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ διάκονος, ἐνδέχεται ἵνα εἴπῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρνδ. Ἀπόκρησις. Εὑρίσκομεν, ὅτι τὰ ἐξ ἀνάγκης διὰ τὸν θεὸν γινόμενα, δέχεται ὁ θεός· μόνον ἐκεῖνο τὸ γινόμενον ὀφείλει γίνεσθαι, οὐχὶ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως, ἀλλὰ ἀπὸ μόνης ἀνάγκης· ἐπεὶ γοῦν ἔνι αν ἀναγκαῖον ἵνα ἀναγνωσθῇ τὸ εὐαγγέλιον διὰ τὸν λαὸν, ὅτε λίπῃ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος· ὀφείλει ἀναγνῶναι τοῦτο ὁ ἀναγνώστης· τὸ ἅγιον γὰρ εὐαγγέλιον, διὰ τοῦτο ἐφηπλώθη εἰς τὸν κόσμον ὅλον, ἵνα πάντες οἱ χριστιανοὶ τούτου ἀκούωσιν· καὶ ἐπεὶ καὶ ὁ ἀναγνώστης μέρος ἔνι τῆς παπαδικῆς τάξεως, ὅταν λίπῃ ὁ ἱερεὺς, ἢ ὁ διάκονος, οὐ κωλύεται, ἵνα ἀναγνώσῃ τὸ εὐαγγέλιον· ἀναγκαῖον γὰρ ἐστω, ἵνα ἀναγνώσῃ τοῦτο, διὰ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ.

Ἐρώτησις. Ἐάν τις περιπατεῖν εἰς ταξίδην καὶ οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία, ἵνα ποιήσει λειτουργίαν, ἐνδέχεται γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς τένταν, ἣν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ· ὥστε εἶναι ὡς ἐκκλησίαν, ἢ οὔ· ἐὰν δὲ οὐκ ἔχῃ τοιάυτην τέντα, ἐνδέχεται ἀπὸ τῶν προς-

τυχόντων κλαδίων γενέσθαι ὡς καλύβην. καὶ ἐκτελεσθῆναι ἐν τούτῳ λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϟε. Ἀπόκρησις. Ὅπερ εἴπομεν εἰς τὴν ἄνω ἐρώτησιν, ὅτι δέχεται ὁ Θεὸς καὶ τὰ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα, ὅταν διὰ τὸν Θεὸν γίνονται, καὶ οὐκ ἀπὸ ῥαθυμίας καὶ καταφρονήσεως· τοῦτο καὶ ὧδε λέγομεν· ὅτε γοῦν οὐχ εὑρίσκεται ἐκκλησία· ἐὰν γένηται λειτουργία εἰς ἐκκλησίαν κατεσκευασμένην ἢ ἀπὸ λιναρίου· ἢ ἀπὸ βαμβακίου, ἢ ἀπὸ μαλίου, οὐκ ἔχει τινὰ ἐπιτίμησιν ἢ κριματισμόν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ ἁγία τράπεζα, εἰς αὐτὴν μόνην τὴν δουλείαν τῆς ἁγίας λειτουργίας ἀφιερωμένη, καὶ μὴ εἰς ἄλλην τινὰ χρείαν βιωτικήν· ὀφείλει δὲ ὁ ἱερεὺς ἐφαπλοῦν ἐν αὐτῇ ἀντιμίνσιον· χωρὶς γὰρ ἀντιμινσίου, οὐχ οἷον τε γενέσθαι λειτουργίαν, εἰ καὶ ξυλίνη ἢ κτιστὴ εὑρίσκεται ἐκκλησία, εἰς τὰς ἀπορίας· εὑρίσκομεν δὲ εἰς τὴν παλαιὰν γραφήν· ὅτι ἐκ προστάξεως τοῦ θεοῦ ἐποίησεν ὁ μωυσῆς ἐκκλησίαν, τὴν λεγομένην σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου ἀπὸ πανίων· ἵνα ἁγιάζεται ἐν αὐτῇ ὁ λαὸς τῶν ἑβραίων· οὕτως δὲ κατεσκεύασε τὴν τοιαύτην ἐκκλησίαν, ὥστε διά τινος μιχανῆς, συμπεριπατεῖν, καὶ αὐτὴν μετὰ τοῦ λαοῦ· καὶ εἰς ὃν ἂν τόπον κατέπαυον, ἐκτελεῖσθαι ἐν αὐτῇ τὰσ λατρείας, ἤγουν τὰς λειτουργίας καθὼς προσέταξεν αὐτῷ ὁ θεὸς· συνῆν δὲ ἡ τοιαύτη ἐκκλησία τῷ λαῷ, δι' ὅλης τῆς ἐρήμου, ἕως οὗ εἰσῆλθον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα· διὰ τοῦτο γοῦν οὐκ ἔνι κεκωλυμένον γίνεσθαι λειτουργίαν εἰς ἐκκλησιαν, ἀπό τινος ὑφάσματος κατασκευασθεῖσαν· μόνον ὀφείλει εἶναι ἡ τοιαύτη ἐκκλησία, εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀφιερωμένη καὶ ἁγιασμένη, καὶ μὴ συρομένη εἰς ἄλλην τινὰ βιωτικὴν δουλείαν· εἰς κλαδωτὴν δὲ ἐκκλησὶαν τὴν γενομένην ἀπὸ συντομίας τὴν ὥραν ἐκείνην, οὐκ

ἔστι τρόπος γενέσθαι λειτουργίαν· διότι μετὰ ταῦτα, ἢ ἄνεμος μέλλει σκορπίσαι τὰ κλαδία. ἢ ἄνθρωπος ταῦτα λαβεῖν καὶ χρήσασθαι πολλάκις. εἰς ἄτιμον δουλείαν βιωτικήν· ὅπερ ἐστιν, ἀνοσιούργημα καὶ ἐπιβλαβὲς.

Ἐρώτησις. Ἐνδέχεται ἵνα λέγωνται τρία εὐαγγέλια εἰς τὴν λειτουργίαν, ἢ οὐκ ἐνδέχεται.

ρϟς. Ἀπόκρησις. Εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας, ἤγουν τοῦ ὄρθρου τῆς λειτουργίας, καὶ του ἑσπερινου, τὰ μὲν ἔχομεν ἀπὸ συνηθείας ἐγγράφου· τὰ δὲ ἀπὸ παραδόσεως ἐγγράφου τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων πρῶν· φησὶ δὲ καὶ ὁ μέγας ἐν πρᾶσι καὶ ἱερὸς βασίλειος, ὅτι τὸ ἄγραφον ἔθος τῆς ἐκλησίας, ἀντὶ νόμου κρατεῖ· ἐπεὶ γοῦν μετὰ τῶν ἄλλων ἐπεκράτησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀγράφως καὶ αὐτὴ ἡ συνήθεια, τὸ λέγεσθαι δύο μόνα εὐαγγέλια εἰς τὴν λειτουργίαν. πῶς ἔστιν οἷον τε, ἵνα γένηται ἄλλό τι, παρὰ τὴν συνήθειαν αὐτὴν τῆς ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο οὖν, οὐκ ἐνδέχεται, ἵνα λέγωνται τρία εὐαγγέλια, ἀλλὰ μόνα δύο.

Ἐρώτησις. Πότε ἤρξατο ἡ τῆς ῥώμης ἐκκλησία, ἱερουργεῖν τὸ ἄξυμον·

ρϟζ. Ἀπὸκρησις. Μέχρι τοῦ λιβερίου πάππα ῥώμης, διὰ ζύμης ἡ ἱερά λειτουργία ἐτελεῖτο· τούτου δὲ τελευτήσαντος, καὶ τοῦ φίληκος χειροτονηθέντος πάππα, καὶ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτεσι διαρκέσαντος, καὶ τὸ τοῦ ἀπολιναρίου δόγμα κρύπτοντος, καὶ ἄψυχον τὸ τοὺ κηρίου σῶμα δοξάζοντος γέγονεν ἡ λειτουργία προστάξει αὐτοῦ ἄζυμος, προφασισαμένου, ὡς ὁ κύριος, διὰ ἀζύμων τὸ οἰκεῖον πάσχα παρέδωκε· τοῦ χρόνου δὲ προιόντος, ἐπελάνθοντο οἱ ὑπὸ τὴν ῥώμην, ὡς τοῦ φίληκος ἡ τοιαύτη παράδοσις ἦν. καὶ οὐχὶ τοῦ ἁγίου πέτρου. Ἰστέον δὲ καὶ τοῦτο ὡς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως μονο-

μάχου, ἀναχθεὶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης κύριος μιχαὴλ ὁ κηρούλλως, ἐξέκοψε τὴν τοῦ πάππα ῥώμης ἀναφορὰν, διὰ τοτηνικαῦτα μαθεῖν, τοὺς ἐν ῥώμῃ προστιθέναι τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι.

НЕСТАЯНЂЕ СРБСКОГА НАРОДА У УНГАРСКОЙ.

Décroissement de la population serbe en Hongrie.

ОДЪ РЕДОВНОГЪ ЧЛАНА СРБСКОГЪ УЧЕНОГЪ ДРУЖСТВА

Владимира Якшића

НАЧАЛНИКА СТАТИСТИЧНОГЪ ОДѢЛЕНЯ.

par

Vladimir Iakchitch.

Кадъ са политичногъ гледишта србскій народъ посмотримо, налазимо, да є онъ сада, осимъ србскій држава іоштъ у две стране настанѣнъ: у Турской и у Аустро-Унгарской. У оба ова края и доселіо се є онъ изъ закарпатскій предѣла пре 1240 година, само што су онда у данашньой Турской и у Далмаціи римско-грчки цареви господарили, а преко Саве и Дунава опетъ варварскій народъ подъ именомъ „Авара“ познатый. Међутимъ и пре долазка наши предака у оно доба у Илирикъ, затекоше оны у истоме народъ славенскій на 50 година пре тога Аварима у истый претераный, кои и онда као и сада име „Рвата“ носаше и са маломъ изменомъ онимъ истимъ славенскимъ нарѣчіемъ говораше, коимъ и Срби. О овима последнимъ намерни смо у овоме спису статистичну расправу држати.

Срби подъ своимъ вођама (жупанима) у преко-савске и -дунавске стране доселѣни, признаваше неко време сизеренство римско-грчкій византійскій царева надъ собомъ, и исповедаше подъ упливомъ овы и православно-восточну вѣру, примлѣну у години 863., заедно са славенскомъ азбукомъ

одъ свете браће Кирила и Методія. Далмація, и онай край србског землишта преко Уне и Саве, стоявши у ово доба подъ господствомъ франачкій кралѣва, примише христіянску вѣру по обредима римске цркве, ерь у исто доба пада и епоха одцепленя цркве римско-западне одъ православно-источне. — У овоме погледу само прекосавскій предѣлъ на ушћу Саве у Дунавъ подъ именомъ Срема познатый, изузетакъ чини, почемъ є онъ, съ малимъ прекиданѣмъ, све еднако као область византійске имперіє сматранъ. Нама є задатакъ да статистично опишемо бройну снагу дела оногъ подъ аустрійскимъ жезломъ стоећегъ народа србскогъ, кои православну вѣру исповеда, ерь другій део, еданъ и истый єзыкъ са првымъ говорећій, нерадо прима име Србина, већъ воле, да се предѣлно землѣописнимъ именомъ назива, као: Славонацъ, Далматинацъ и пр.

Крстоносне войне, започете у години 1096. и продужаване скоро крозъ две стотине година, поглавито причинише, да се є србскій народъ исподъ туторства Цариграђана ослободити могао. Оне су такође бытно припомогле, да є и осваяюћій духъ ратоборны туркаманскій народа у Малой Азіи за три стотине година застао на едной непомерной точки, и съ тиме причиніо, да се є монархична форма владе у србскомъ народу развити, те овай тако и политично оячати могао. Да небеше оногъ безпримѣрногъ военогъ похода нити би се Србія подъ Стефаномъ Неманьомъ на степенъ кралѣвскогъ достоинства подићи могла, нити би се народна независность до Косовске битке одржала. Народъ србскій не би већу улогу у исторіи образованости имао но што ю є имао народъ нѣму сусѣдный — арнаутскій.

После злокобне но славне пропасти на Косову, Срби у своіой кући као одъ дивльи зверова гонѣни, почеше своя огньишта напуштати, селећи се гомилама у мађарске землѣ, одъ поплаве турске као више заклонѣне.

Турци освоише у години 1439. Смедерево одъ Ђурђа Бранковића а у години 1456. обседоше Београдъ, у коме заедничка србско-мађарска посада беше. После седмонедельне борбе и великій губитака, найпосле одустане Султанъ Махмудъ II. одъ обсаде и врати се у Цариградъ, али у обе те прилике оста Србія пуста, кое сеобомъ народа у Мађарску, а кое матеріялнымъ пропаданѣмъ одъ пљачканя турскій самовольны войника. И са коначнимъ падомъ србске државе у години 1459. изсели се доста народа у Мађарску, али найвише іоштъ у години 1481. за владе мађарскогъ краля Матіе, када силный юнакъ, србскій деспотъ у Срему, Вукъ Бранковићъ (змай прозваный), у Србію упаде, и до 40.000 душа у Мађарску преведе.

Но све предидуће сеобе немогу се сравнити, што се обима тиче, са ономъ, кою србскій Пећскій патріярхъ, Арсеніе III. Чарноевићъ, у години 1690. изврши.

Последній подвигъ Турака противъ Аустріе беше у години 1683., када по трећій путъ подъ Бечъ падоше и обколише га, у намѣри, да га освое. Они би можда свою цѣль и постигли были, да ій нешто Леополдъ I., аустрійскій царъ, у томе са аліянціяма несмете, кое онъ у оно доба врло мудро са рускимъ царемъ Петромъ великимъ, съ польскимъ кралѣмъ Собѣскимъ и млѣтачкомъ републикомъ, склопи. Оне прве три сыле са сува, а последня съ мора, наудише Турцима у толикой мѣри, да имъ више на паметъ непаде у Европи да освая̂ю већъ само да у срећна времена освоено бране. Карловачкій миръ у години 1699. између оне четири сыле и Турске углавлѣный посведочи Европи, да она више непобѣдима ніе, и ако іой за време шестнаестолѣтногъ ратованя и чувеный францускій краль, Лудвигъ XIV., у помоћи беше.

Пре обсаде Беча у поменутой години, имадоше Срби свогъ деспота Ђорђа Бранковића, кои оне године поста унгарскимъ барономъ, и то зато, да би србскій народъ на

ђерманску страну и на устанакъ приволео. У години 1688. мѣсеца Септембра, када нѣмачке войске подъ войводомъ Карломъ Лотрингскимъ сву Мађарску са Славоніомъ, осимъ Баната, одъ Турака очистише и Бѣоградъ узеше, постави га царъ аустрійскій Леополдъ II. и унгарскимъ грофомъ, у намѣри, да подизанѣмъ србскогъ народа притече продируђимъ войскама у помоћь, кое є доиста у пуной мѣри и чиніо. Но као у свакомъ подобномъ предузећу, тако и овомъ приликомъ србскій деспотъ преценьиваше народну снагу, кою ћесарской войски у помоћь довести обрицаше: єръ у место 30.000 войника, за кое се обвеза да ће изъ Србіє извести и царевцима придружити ради коначногъ изгнаня Турака изъ Европе, небіяше србска сыла у ономе рату никада већа одъ 10.000 людій. Овде се узима до душе у рачунъ само србска войска са главномъ аустрійскомъ поглавито у Срему и Банату као и у Србіи воєвавша, у последнѣ доба подъ заповешћу 1691. године наименованогъ народногъ войводе Іована Монастирліє, али осимъ тога беше у рватской краини и друга граничарска войска броємъ одъ 23.953 войника, коя найманѣ 12.000 православны Срба брояше. Кадъ разсудимо далѣ, да сва противу Турака дѣйствовавша нѣмачко-мађарска войска у оно доба 80.000 момака износаше, онда дознаємо, да є србска четвртый део ове сачинявала, дакле у овоме су размѣру Срби припомогли аустрійскому двору, да себи другу половину Мађарске, Славонію и837емъ подчини.

Ради яснієгъ обясненя у речи стоєћій догађая нужно є, да местимице ондашня воєваня аустрійске войске прегледамо и съ истима у логичну свезу оновремену сеобу србскогъ народа доведемо.

Мађарски незадовольници (Куруци — Крсташи — звани) подъ грофомъ Текеліомъ продужаваху дуго година борбу противу Хабсбургске династіє и у той тежньи подпомагаху ій и Турцы, подъ кои сизеренствомъ Ердель

стаяше а югозападна Мађарска у самой ствари одъ нъи и зависаше. Найпосле у години 1683. науми Султанъ Махмудъ IV. силномъ войскомъ Аустрію сасвимъ да прегази, те у той цѣли заповеди свомъ великомъ везиру, Кара-Мустафи, Бечъ обсадомъ да придобіє. Аустрійскій дворъ позове на одбрану престолнице не само скоро све нѣмачке вазале већъ и самогъ чувеногъ пољскогъ краля, Іована Собѣскогъ, съ киме и формалный уговоръ у Варшави 28. Априла исте године заключи. Овай дође доиста у помоћь и доведе собомъ 26.600 Поляка и малорускій козака; Саксонскій изборный войвода Ђорђе придружи се са 11.400 людій; баварскій изборный войвода Максимиліянъ са 11.300; войвода Валдекскій са 8.400 Виртембержана и Франака; собствене пакъ царске войске небеше више око Беча одъ 27.100, тако, да сва савезничка войска више одъ 84.600 людій износила ніє са 186 топова, коима до 120.000 Турака на супротъ стаяше. Краль польскій Собѣскій, имађаше главно повелительство надъ свомъ овомъ армадомъ, єрь царъ аустрійскій, на четири дана пре долазка турскій брзоконьика, измакао беше изъ престолнице и гледаше чакъ изъ Пасаве на коначный изходъ борбе.

Одъ 14. Юлія крозъ деветъ неделя продужаваху Турцы обсаду Беча, докъ небеше найпосле 12. Септембра (1. по нашем) савезничкомъ войскомъ сасвимъ разбіени и одъ Беча протерани, а исте године изгубише и утврђена мѣста у Мађарской; Парканъ и Острогонъ.

У години 1684. освои царскій войвода Карлъ Лотрингскій Вишеградъ и обколи Будимъ, но кои немогаше освоити и ако предъ ньимъ преко 30.000 нѣмачкій войника пропаде.

У години 1685. освоише Аустріянцы Ерсекъ, Новый градъ, Прешову, Токай и Кошице.

У години 1686. беше успехъ царске войске далеко већій, єръ помоћу савезника изъ све западне Европе, нарочито изборногъ бранденбургскогъ (пруского) войводе, кой са

8000 у помоћь дође, нарасти она на 100.000 войника. Ови поседоше: Вацъ и Пешту и обколише Будимъ са 62.000 людій, у коме више од 6000 Турака небеше. После дуге борбе освоише царевци найпосле овай градъ 2. Септембра, бывшій у турской власти 145 година. Затимъ се предадоше Печуй, Шиклошъ и Колошваръ.

У години 1687. после победе кодъ Муача падоше у руке цареваца: Осекъ и Варадинъ, а затимъ освоише лако и целу Славонію. Они освоише осимъ тога у Маџарской, Егру, Палоту, (западно одъ Столногъ Бѣограда), и градъ Мункачъ, и поседоше савъ Ердель, у коме князъ Апафи подъ турскимъ покровительствомъ владаше.

Година 1688. започе се и сврши найсяйнімъ успесима за ћесарску войску. Она освои у истой Столный Бѣоградъ, Липу и Лугошъ и пређе у Августу, 66.000 людій яка, Дунавъ и стани се подъ нашъ Бѣоградъ у намѣри, да га освои. Само за 25 дана траяше обсада и тай чувеный градъ подлеже юришу савезной нѣмачкой войски, кою предвођаше изборный войвода баварскій Емануило, коме су поздніе тога ради и споменикъ у Минхену подигли. Сва турска посада, преко 20.000 людій яка, беше безъ милости изсечена а само великаши поштеђени. Одма затимъ предаде се и Смедерево.

Князъ Лудвигъ Баденскій освои у исто доба у Босни: Дубицу, Градишку, Бањалуку и Зворникъ. У Банату пакъ освоише Нѣмцы: Карансебешъ и Оршаву.

До сада су Аустріянцы ратъ по Рватской, Маџарской и Ерделю водили, у последньой 1688. години пређоше они Уну и Саву и упадоше у Босну, у коіой савъ сѣверный део исте преотеше, докле прешавша главна войска Дунавъ и све на сѣверной страни данашнѣ Србіе лежавше градове, пре свега Бѣоградъ, освои.

У почетку 1689. год. Турска шестогодишньимъ ратомъ исцрплѣна, понуди аустрійскомъ двору правичный миръ,

уступаюћій му Маџарску и Ердель а тако исто и Темишваръ съ Банатомъ, само да іой се Бѣоградъ поврати и граница политична дужъ Саве и Дунава наспрамъ Босне и Србіє између оба царства, постави. Но аустрійскій кабинетъ подпомаганъ савезницыма: Русима, Поляцыма и Млѣтчанима, одбаци повольна по нѣга условія тражећій далеко веће уступке за све ньи, коє Турцы у толико манѣ волю имаше одобрити, у колико ій Француска на продуженѣ рата подстицаше, огласивша истый и сама іошть у години 1688. бечкоме ћесару и нѣмачкой држави. Савезне нѣмачке войске исповраћаше се изъ Маџарске и поюрише на Райну, свою постойбину одъ навале Француза да бране.

У новоодпочетомъ рату у години 1689. главно повелителство надъ аустрійскомъ войскомъ у Србіи предузе маркграфъ Лудвигъ Баденскій, чіє войске іошть у Януару мѣсецу Сигетъ освоише, кои Турцы држаше. На краю мѣсеца Юлія беше царска войска на 20.000 людій доведена са главнымъ станомъ у Смедереву и якомъ резервомъ у Бѣограду. 1. Августа пређе нѣгова войска Мораву наспрамъ Пожаревца и крену се путъ Ћупріє десномъ обаломъ поменуте рѣке. Турска 40.000 людій яка войска подъ заповешћу сераскера Рецеп-паше кодъ Крушевца стоявша, крене се на тай гласъ преко Мораве и спусти се левомъ обаломъ исте путуюћій съ ниже Ягодине. Аустрійска сыла пређе кодъ Глоговца (садашнѣгъ Кушилѣва) опетъ на леву обалу, желећій са турскомъ што пре сукобити се. 30. Августа догоди се одиста бой кодъ Баточине, у коме Турцы сасвимъ потучени беше и до самогъ Ниша гонѣни, изгубивши 98 топова. Предъ овимъ градомъ развезе се 22. Септембра изнова сѣча, у коіой Турцы опетъ пострадаше, градъ и 48 топова изгубившій.

Войвода Баденскій освои потомъ 14. Октобра градъ Видинъ на юришъ а затимъ одма и Оршаву, кою су Турцы у течаю рата опетъ поселе были, пређе Дунавъ, доспе съ

войскомъ до Бранкована у Влашкой, и у овой земльи съ войскомъ зыму проведе.

Одма у почетку ратованя у години 1689. аустрійске войске у Србій, србскій се є народъ у овой свуда на оружѣ дигао, позванъ на то поглавито последньимъ своимъ деспотомъ Ђорђемъ Бранковићемъ, поставшимъ тада мађарскимъ грофомъ, а и самимъ аустрійскимъ царемъ Леополдомъ I. Међутимъ аустрійскимъ войводама небіяше никако мило што жительи ово-савскій и -дунавскій предѣла радіє узъ деспота него узъ ньи пристаяше, те тога га ради кодъ ћесара оцрнише и оклеветаше, да се онъ помоћу аустрійске войске управо независнимъ господаромъ новоосвоєны предѣла начинити жели. Овако є маркграфъ своме цару изъ Липа исподъ Смедерева іоштъ у Юлію мѣсецу 1689. године писао, пре него што се є на сераскера кренуо био. Царъ му на то брзо одговори, да деспота Ђорђа Бранковића даде претворити и далѣ експедирати, ако се онъ нешто свои себичны намѣра отресао неби. Родолюбиво чувство спрамъ свога достоинства, као вође народа, и дужности спрамъ овога, недадоше му да неверство учини, те продужующій устанакъ србскогъ народа у духу народне самосталности, беше найпосле одъ аустрійскогъ генералисима у Новембру исте године у станъ царске войске у Кладово примамлѣнъ, ту вѣроломно као робъ задржанъ и затимъ преко Оршаве у Сибинь у Ерделю у затворъ посланъ. Следеће 1690. године преместише га у Бечъ, а у години 1703. као робіяша у Егру у Ческой, гдѣ се є найпосле у години 1711. тужно и скончао.

У оно доба кадъ се є войвода маркграфъ съ главномъ войскомъ къ Видину кренуо, остаде у Нишу генералъ Пиколомини са 6000 людій, коима се у мѣсецу Октобру іоштъ 6000 придружише подъ заповешћу княза Хановеранског. Оставивши у Нишу посаду одъ 2000 людій крене се Пиколомини са 10.000 момака путъ Старе Србіє преко Прокупля, Митровице и Приштине, да и ову одъ Турака очисти. До-

шавъ 21. Октобра у Приштину и прешавъ Качаникъ спусти се Шар-планиномъ у Скоплѣ, кою варошъ оплячка и попали разбивши предъ ньоме пре тога турску войску око 10.000 людій яку. Затимъ врати се у Приштину натрагъ, гдѣ наскоро и умре. Турцы недаваше великогъ одпора, ербо беше изненађени едно смѣлимъ продиранѣмъ ћесареваца у утробу царства, а друго много више устанкомъ србскогъ народа свуда у наоколо. Међутимъ увидеше аустрійске войсковође опасность, коя имъ са дальимъ продиранѣмъ грозаше, неимаюћій на расположеню већу кою войску и знаюћій да ће се Турцы брзо одъ првы пораза опоравити знати. У Качанику стаяху само 100 войника. Лицемъ на нову 1690. годину кренуше се 12.000 Турака противъ овогъ острога. Аустрійскій войвода посла полковника Штрасера и княза Хановеранскогъ са 1.300 войника, 4 топа и 1.500 Срба противъ непріятеля. Штрасеръ, противъ мненя Срба, напусти свой кодъ Качаника утврђеный логоръ, и спусти се, Татарима намамлѣнъ, на чистину, гдѣ брзо одъ Турака обколѣнъ сву свою войску изсечѣну виде пакъ и самъ свое безуміе заедно са князомъ Хановеранскимъ главомъ плати. Князъ Холштайнскій, новый заповедникъ, поведе бѣдне остатке ћесарске войске преко Прокупля натрагъ у Нишъ. Новонаименованый аустрійскій главнокомандуюћій у Србіи, Ветерани, у оно е исто доба у Нишъ приспео, када и Турцы Аустріянце и Србе одъ Скопля преко Качаника, Приштине и Прокупля гонише. Но мало затимъ одустану они одъ юриша на Нишъ и устуне до Софіе натрагъ.

У оно доба када аустрійскій генералъ Пиколомини Скоплѣ попали, о Митрову дне 1689. године, спада епоха преселеня србскогъ народа са Косова и околине у ћесаро-кралѣвске државе. Срби су живо узъ аустрійску войску пристаяли и били іой тако рећи предня стража, али кадъ она збогъ изоставшій подкрепленя одступати поче, онда кодъ Турака замеренимъ Србима ништа друго неоста, већъ да се листомъ дигну и изъ своє прадедовине уклоне а да само осветномъ

мачу и огню стары свои гонителя неподлегну. Іоштъ кадъ є првый путъ у години 1688. аустрійска войска на србско землъиште ступила, позвао є царъ Леополдъ I. све Христіяне у Турской, а нарочито Србе, да га у борби противъ заклетогъ непріятеля Христіянства подпомогну, и ови су тай позывъ радо примили, у надежди, да є єдномъ последньій часъ турской влади у србскимъ краєвима куцнуо. Пеђскій православный тада патріярхъ: Арсеніє III. Чарноєвићъ, испрва у дружству са злосрећнимъ деспотомъ, Ђорђемъ Бранковићемъ, а потомъ самъ са другимъ епископима, позываше народъ на устанакъ, а кадъ оно Нѣмцы кодъ Качаника зло прођоше, тада онъ изведе савъ скоро отуда народъ узастопце царевой войсцы следећій, у аустрійске новоосвоєне државе, и ту се съ нъима насели, а некій одъ нъи допреше у збегъ и чакъ изнадъ Пеште и Коморана. Казую, да се є томъ приликомъ до 37.000 породица изъ Старе и изъ данашнѣ Србіє у Аустрію иселило; єръ кудъ є годъ колона србскій иселѣника подъ предводительствомъ свога патріярха прошла, свуда су узъ путъ и нови иселѣницы пристаяли, а она се креташе са Косова преко Приштине, Прокупля, Ниша, Ягодине, Смедерева и Бѣограда преко Дунава и Саве у Унгарску, одъ седмогодишнѣгъ ратованя у пустару преобраћену землю. Међутимъ оны 37.000 породица тешко да су више одъ 100.000 душа брояли, почемъ є искуствомъ доказано, да су породице приликомъ сеоба слабобройне, а и тиранска влада у Турской недопушташе никада, да се народъ нормално намножи. И у време општегъ народногъ страданя са пропасти у години 1813. ніє већій брой душа у Аустрію пребегао, єръ прво є брой становника у оба времена врло слабъ быо, а друго є многима и врло тешко было са свога огнъишта кренути се и у туђе землѣ тумарнути, и то онда, кадъ миръ іоштъ закљученъ небѣше већъ се жестока борба продужаваше и Турцы се осећаше іоштъ у єдрини своє снаге.

Сеобу патріярха Чарноєвиһа са србскимъ народомъ скоро сви су осуђивали, али доста неправедно. Аустрійске войске протераше Турке испод Беча и чакъ до Пирота догонише у дужини одъ сто и тридесетъ миля после шестогодишнѣгъ крвавогъ ратованя. Ко є дакле посумняти могао, да крозъ другій шестъ година Турцы и изъ Европе сасвимъ истерани быти неһе, када Аустрія сама воєвала ніє, веһъ у дружству са Русіомъ, Польскомъ и Венеціомъ? Несреһе коє нѣно оружіє постигоше у години 1690, имаю се приписати той околности, што се є веһій, и то болый, део аустрійске войске на ратъ противъ Француза на Райни употребити морао, поредъ изостали контингента изъ германскій земаля, кои свою постойбину одъ исти браніше. Како су се Срби съ Турцима при појаву аустрійске войске покрвили, одма су се съ ономъ побратимили, пакъ слѣдствено съ ньоме и узмаһи морали, кадъ є она то за нужно држала, услѣдъ изостале помоһи. Прешавши на мађарско земльиште Срби неуживаше истина сва һесарима обеһана имъ политична права, шта више, беше излагани и многимъ вѣроисповоднимъ киненьима, па и гоненьима, али ньина нова судба поста у сравненю са старомъ несравнѣно боля. Они напредоваше у царевини аустрійской не само бройно веһъ и матеріялно и духовно, и отуда припомогоше да се є нова Србія услѣдъ дванаестогодишнѣгъ рата одъ 1804-1815 исподъ ига турскогъ ослободити могла. Та Срба є у години 1804. у Аустріи готово исто толико брояно, колико и у Турской, но докле су они овде безъ икаквогъ умногъ развитка подобно стоцы животарили, имадоше они тамо слободніє свештенство и средньій грађанскій сталежъ! Многій у народномъ ратованю одликовавши се вође и войници служише преһе као фрайкорцы, нарочито подъ генераломъ Михалѣвиһемъ у аустрійской войсцы и научише тамо како треба правилно непріятеля разбіяти. Осимъ тога братъ съ оне стране быо є овостраномъ у помоһи са лиферованѣмъ

муниціє и оружія, безъ чега би устанакъ одма у свомъ зачетку у години 1804. угушенъ бьо, да изъ прека подраньиванъ бьо није. Пакъ и у самой 1813. години нађоше наши отцеви склоништа одъ умираня одъ глади кодъ наше аустрійске браће, као што насъ она крепко са свимъ нужнимъ потребама и у години 1815. подпомагаше кадъ Србія изнова заставу своє слободе разви. И Срби изъ Аустріє у години 1751. у южну Русію — потомъ Нову Србію прозвану — отишавши подъ началствомъ: Шевића, Рвата, Прерадовића и пр. нису сасвимъ безъ помоћи по насъ били, єръ и ако су се у свою браћу Русе већъ прелили — броємъ око 5.000 душа — инакъ ньини остацы као: Зорићи, Милорадовићи, Ивелићи, Сенявини и многи други ходотайствомъ своимъ много припомогоше, да се после руски цареви: Александеръ и Николай за коначно ослобођенѣ Србіє онако свойскій и крепко заузимаху.

И сама новія грчка исторія представля намъ сасвимъ подобне догађаѥ. Грцы у Мореи и Ливадіи истина су чуда храбрости и матеріялногъ пожертвованя за време ратованя за слободу одъ 1821 до 1828. године починили, али ньина напрезаня остала би безуспѣшна, да ій нешто грчкій филхелени изъ Русіє, Влашке а поглавито са оближньій Іонскій острова подпомагали нису. Републиканцы овы острова беху увекъ као велике патріоте на гласу, тисућама врвише они своіой браћи у помоћь, а новчане суме, коє имъ подарише, изалазе на миліоне, коє готово као изгублѣне припадоше. Іонцы су управо данашню Грчку умно и политично препородили, а рускому цару Павлу захвалити се има, што є поменуте острове — поприште грчке новіє слободе — одъ Француза отео и као самосталну републиканску државу у години 1800. поставіо. Бугари немаюћій великій брой просвећены и богаты свои саплеменика преко Дунава у Влашкой и немогоше свою слободу извоєвати, но ова ће

имъ съ временомъ, по природномъ току ствариј, судећиј неизоставно изъ Шумадіє дођи.

Да се сада повратимо на прекинуто причанѣ воєны догађая у Србіи после изселеня патріярха Чарноєвића.

У почетку године 1690. поста чувеный юнакъ Кара-Ћуприлићъ великимъ везиромъ. Онъ привеза изнова за турске санџаке одбегшу войничку срећу, ако ће и за само кратко време быти, ратъ се одржа поне у равнотежи и Турцы отргоше изъ руку ћесареваца Србію. У Априлу исте године освоише царевци у Мађарской Каньижу, а истогъ мѣсеца умре у Ерделю князъ Апафи, коме султанъ Текелію за наслѣдника постави, давши му у помоћь 16.000 Турака, кои аустрійскогъ генерала Хайслера у Ерделю у Августу до ноге потукоше и заробише.

Генералъ Ветерани имађаше у Србіи 12.000 войника съ коима четничку войну заєдно са Србима крозъ цѣлу зыму срећно продужаваше. Єдномъ прликомъ одвои се єдна чета одъ 200 людій Срба и дође у само Филибе, гдѣ кадію и многе племените Турке ухватише и собомъ у царскій станъ одведоше. Найпосле кренуше се у Августу Турцы са якомъ сыломъ, узеше на юришъ острогъ Пиротъ, кои само 100 Нѣмаца браняху, и обколише Нишъ, у коме 3.300 людій царске войске стаяше. Маркграфъ Баденскій улогори се кодъ Ягодине са 14.000 людіи, али чувши за поразъ своій у Ерделю, посла єдну половину своє войске у одбрану Бѣограда а другу поведе у Ердель да отуда устаме и Турке истера. После три неделѣ предаде се Нишъ у Септембру. Видинъ іоштъ на краю Августа, а Смедерево узеше Турцы на юришъ. Овы дошавъ 1. Октобра подъ Бѣоградъ, после осмодневне обсаде освоє га приступомъ и изсѣку 8000 аустрійске войске у нѣму; єдва є заповедникъ града съ мало пратнѣ умаћи могао. Одма затимъ преюре они преко Саве и Дунава, тамо доспу до Осека а овамо до Великогъ Варада.

Великимъ успесима у години 1690. охрабрени Турцы поведоше у следећой подъ заповешћу великогъ везира Кара-Ђуприлића преко 100.000 войника у бой, коима се 66.000 Ђесареваца на супротъ ставише. У овоме броју беше 3.600 коняника и 6.400 пешака србске одвоене войске подъ командомъ свога войводе Іована Монастирліе. У бою подъ Сланкаменомъ у Августу мѣсецу беше Турцы сасвимъ разбіени и изгубише свога сераскера и 154 топа, али и царску войску стаде ова побѣда преко 8000 людій, коя потомъ градъ Липу освои.

У години 1692. освоише Аустріянцы само: Великій Варадъ у Маћарской и ништа више, а турске войске ништа непредузимаше.

И у години 1693. освоише царевци само градиће: Борош-Єнѣ и Вилагошъ у Маћарской а Турцы се опетъ никуда немакоше.

Тако исто проће и 1694. година безъ важніи догађая, поглавито збогъ рата съ Француском. Додуше обколише Турцы подъ Варадиномъ настанѣну ћесарску войску, али после неколико неделя вратише се у Бѣоградъ оставивши онима да изгладнелу тврдиню Ђулу освоє.

У години 1695. прећe султанъ Мустафа II. Дунавъ кодъ Панчева и потуче Аустріянце подъ генераломъ Витераномъ кодъ Лугоша сасвимъ, у комъ бою реченый генералъ са 2000 людій погине. Ђесаревци немогоше Турцыма ништа учинити, кои у повратку и Карансебешъ освоише и срушише.

Осимъ неодсудногъ боя кодъ Олашина у Банату, гдѣ є самъ султанъ Турке а изборный войвода саксонскій Аустріянце предводіо, ништа важногъ у години 1696. на бойномъ се полю догодило ніє, али Темишваръ съ целимъ Банатомъ остаде у турскимъ рукама.

Година 1697. была є за ратованѣ обе стране сасвимъ решителна. Самъ султанъ поведе у Августу мѣсецу 100.000

войника, коима єдва 50.000 аустрійске войске на супротъ стаде изъ узрока, што су оне како на Райни тако и у Италіи противъ Француза воєвати морале. У Септембру беше ужасна погибія Турака подъ Сентомъ, одъ коє се никадъ више неопоравише противъ Аустріянаца, и то беше последня битка у коіой є султанъ лично войску предводіо, а ту изгубише Турцы 72 топа и 30.000 людій а Аустріянцы єдва 2000 подъ чувенимъ войводомъ принцемъ Евђеніємъ. Овай на мѣсецъ дана потомъ дигне се са 6.500 людій у походъ противъ Босне, те многе замке и остроге освоивши доспе чакъ до Сараєва, коє оплячка и попали и съ многимъ се, нарочито католичкимъ, жительствомъ изъ Босне у Славонію врати. У ово исто доба закључи се између Аустріє и Фравцузске миръ у Рисвику, те тако є аустрійска войска неподелѣна у години 1698. противъ Турака дѣйствовати могла. Али Турцы одпочеше преговарати миръ, изъ узрока, што имъ у току ратованя и Руси савъ Азовскій предѣлъ а Млѣтчани многа мѣста у Далмаціи и сву Морею освоили беху. Допста заклучи се у Януару 1699. године миръ између Турске съ єдне и друге четири ратујуће стране съ друге стране, тако: да Аустрія сву Мађарску, осимъ Баната, далѣ Ердель, Рватску и Славонію осимъ малогъ дела Срема између Карловаца, Митровице и Земуна, кои као градско полѣ за Бѣоградъ остаде, — получи; Русія доби Азовскій предѣлъ; Польска Каменѣцъ са Подоліомъ, а Млѣтцы цѣлу Морею са свима у Далмаціи освоєнымъ предѣлима, одъ кои Которскій найважніи беше.

Оставлюћій у години 1699. свршена ратна дѣйствія на страну, да продужимо опетъ правый предметъ нашегъ списа, сеобу србску у Унгарску.

На найзападніємъ краю царевине, у югозападну Рватску, подъ именомъ Лике и Крбаве, познатый доселіо се такође србскій народъ и то изъ Босне и Ерцеговине у Аустрію іоштъ и пре обсаде Беча у г. 1683. догодивше се, у поманьимъ

оделеньима, али найвише дође га у години 1687. када Турцы сасвимъ изъ Рватске и Славоніє истерани беше, и то броємъ око 4000 породица. Са патріярхомъ Чарноєвићемъ прешло є, као што видосмо, 37.000 породица и тако свега є у томе рату 41.000 србскій породица, коє изъ Србіє а коє изъ Босне у Аустрію претурило се. Народъ србскій у царско-унгарске землѣ доселивши се добіо є и повластице како одъ цара Леополда I. тако исто и одъ нѣгови последователя, а одъ найвеће важности беху оне, коє су издате: 6. Априла, 21. Августа и 11. Декемвра 1691. године; — 20. Августа 1691. године; — 13. Мая 1694. године; — 4. Марта 1695. године; — 29. Септембра 1706. год. и 8. Октобра 1713. год. У овима, нарочито првимъ повелями, даю се Србима слѣдуюћа права: да собствено земльиште (територіюмъ) имаю, да сами себи войводу бираю, да по своимъ старимъ правима и обичаима на своме се земльишту управляю и да одъ жупанскій властій независе, да су безбѣдни у упражняваню своє вѣре по обредима православне цркве и да имаю свога црквеногъ поглавара сами бирати. Међутимъ правый смисао речены повеля съ временомъ изгуби се скоро сасвимъ, осимъ последнѣ тачке што се избора, и то не патріярха, већъ митрополита, тиче. Бечкій дворъ, а много више маџарска аристокрація, недопустише Србима уживати права свечано царскимъ подписима дарована и честократно потврђивана.

Прва царска повеля Србима дарована одъ 6. Априла 1690 године, дарована є іоштъ онда кадъ сви иселѣници Дунавъ и Саву пребродили небіяху; следећа пакъ издаде се 21. Августа исте године оногъ дана, када Турцы Аустріянце у Ерделю до ноге потукоше и ови за избавити онай пречый край Србію потомъ напустише. Турцы се пакъ за ньима наклопише и Бѣоградъ съ великимъ крвопролитіємъ іоштъ у Октобру на юришъ узеше, те Саву и Дунавъ прешавши до Моряша и Драве Аустріянце и за ньима

приставше Србе гонише. Трећа привилегія издаде се 11 Декембра исте 1690. године када сви Срби већъ съ оне стране Саве и Дунава стаяше, гдѣ се затимъ и поселише. Четврту пакъ повелю подписа царъ на самый данъ 20. Августа 1691. године када Срби подъ Монастирліомъ съ Аустріянцыма онако славно разбише великог везира, чувеногъ Ћуприлића, подъ Сланкаменомъ; и то су четири основне повелѣ дароване съ Чарноевићемъ иселѣнимъ Србима.

У својој постойбини узъ дошавше царевце на оружіє скочивши на Турке Срби, морадоше одъ два зла манѣ бирати, када они уступати за нужно држаше: или се т. є. безусловно опетъ Туркомъ покорити или съ онима заєдно уклонити се; люди, жене и дѣца до больи прилика за повратакъ у дѣдовину. Они врло мудро последню судбу изабраше, єръ са првомъ предстаяше имъ непремѣно быти робомъ или гробомъ. Осимъ патріярха више православно духовенство на концу седамнаестогъ вѣка состояло се изъ следећій особа владическогъ чина. У Єнополю (Борош-Єнѣ, више Арада) беше Исаія Ђаковићъ; — у Горньимъ Карловцыма Стеванъ Метовіяхъ; — у Сегедину Євтиміє Дробнякъ; — у великомъ Вараду Єфремъ Банянинъ; — у Будиму Єфтиміє Поповићъ; — у Вршцу Спира Штипица; — и у Мохачу Єфтиміє Тетовацъ. Патріярхъ се є доселіо изъ старе своє столице у Пећи, а презимена остали овде исчислени владика посведочавају, да су се доиста они съ паствомъ у недавно време такође изъ Старе Србіє доселили. Тако су: Ђаковица, Метохія и Баняни, мѣста на Косову; — Дробняцы предѣлъ у Ерцеговини; — Штипъ и Тетово вароши у зашарпланинской Старой Србій. Презимена дакле самы народны вођа найяснiє показую изъ кои су се краєва Срби у оно доба у аустрійско царство доселили. Као што є и после смрти Патріярха у години 1710. трећій на реду Србскій прво-

свештеникъ Софроніє Подгоричанинъ бıо родомъ очевидно изъ Подгорице у зети црногорской. — Патріархъ се одма у почетку у манастиру Крушедолу, близу Карловаца, настаніо бıо, а текъ после отишао є на неко време у Сент-Андрею. Єнопольскій владика премести се после у Темишваръ, велико-варадскій пакъ у Арадъ. Сегединска и мухачка епархія буду упразнѣне а на место прве у Пакрацу у Славоніи, а на место друге у Новоме Саду у Бачкой изнова подигнуте. У колико се є на граници миръ више утврђивао, у толико є далеко къ сѣверу потиснутый србскій народъ опетъ къ своме староме отечеству приближавао се, у надежди да се у исто кадтадъ опетъ поврати.

Србскій, подъ свештеничкимъ главарима у Аустрію изселѣный, народъ добіо є єдну главну дужность: да южну границу царства одъ Турака брани, и тако получи мало по мало сасвимъ воєно устройство. Одма у почетку подигне се воєный кордонъ наспрамъ Турске, и десне обале: Мориша, Тисе и Саве постану войничке области, почемъ су Турцы Банатъ и после закљученогъ карловачкогъ мира све до год. 1717. држали. Када пакъ реченомъ облашћу ћесаревцы у последньой години овладаю, онда савъ Банатъ у воєну границу претвори се, и то у години 1724. Поморишка и потиска коначно се устроише іоштъ у години 1702. а рватска у години 1704. Међутимъ са задобивенимъ Банатомъ и ново у нѣму основаномъ границомъ посташе съ временомъ првоименоване: поморишка и потиска излишнимъ, те се по той цѣли нареди, да се оне у години 1750. укину а житељи исти у Банатъ и на ушће Тисе пресеље. Многи одъ тадашньи Срба у онимъ границама незадовольни новомъ наредбомъ волеше пре у Русію него у Банатъ селити се, и тамо отишавши населише Нову Србію, и добише уставъ такође сасвимъ граничарскій, заклањаюћій Русію одъ кримскій Татара, као што су пређе Мађарску одъ Турака бра-

нили. Пређе беху сва Славонія и савъ Банатъ на нози воѥне границе установлѣни, али съ временомъ народа се намножи тамо толико, да се за нужно нађе, да се сѣверни делови поменути краѥва одцепе и вармеђской управи предаду, а само ужа ивица дужъ Саве и Дунава у войничкомъ устройству задрже. На тай начинъ омеђи се Славонія у год. 1747. Шайкашкій баталіонъ у години 1764. и Банатъ у години 1768. као стална Воѥна граница у данашньой административной величини, а сви остали делови одпадоше. Срби осташе и у провинціялу али іошть радіѥ населише нову Краину, поглавито Банатъ, силазећій са Тисе и Мориша.

Но нису Срби єдиный народъ били кои су новоосноване южне предѣле Унгарске, — дугимъ ратомъ у пустаре претворене — населили; Срби западне цркве — Шокцы — населише се съ ньима заедно у Славоніи и Срему; — Рвати дођоше у Бачку; Мађари поседоше сво долнѣ Потисѣ и сѣверну Бачку; — Нѣмцы запремише Бараню, Бачку и Банатъ, а и Власи у последню область гомилама изъ Ерделя повврише; па и сами Словаци и Русини оставише своя прастара подкарпатска седишта и спустише се у жупне предѣле Бачке, Срема и Баната. Међутимъ у свимъ овимъ предѣлима беху Срби до пре сто година први, што се броя и политичне важности тиче.

За озбильногъ статистичара врло є немило дѣло, да духовне старешине србске одъ године сеобе ньине у години 1690. на крозъ сто година после никада на потребу помишляли нису, да свой народъ одъ времена на време преброє и увѣре се како є у томъ погледу наспрамъ другій народа. Текъ са славно познатимъ митрополитомъ Стефаномъ Стратимировићемъ наста повольніѥ доба за скуплянѣ статистичны података како изъ пописа тако исто и изъ црквены протокола. Онъ, кои се є са подизанѣмъ гимназіѥ у Карловцы за умну просвету свога народа старао, и кои є уставшимъ овостранимъ Србима великій пріятель

указао се, трудіо се, да политичну снагу народа редовнимъ пописомъ дозна.

Митрополитъ Стратимировићъ нареди првый општи попись православны Христіяна у Аустріи подъ нѣговомъ духовномъ управомъ стаявши и то у години 1797. Томъ приликомъ записаше: Колико има манастира, црквій и капела, свештеника и калуђера, домова и бракова; по народности: колико Срба, Вла и Грка у свакой православной епархіи у Унгарской како у Граници тако исто и у Провинціялу. Одъ овога пописа доспели су до насъ на жалость само скупни броєви по епархіяма и политичнымъ деловима, а не и подробни по парохіяма. Я последнѣ ни у архиви патріяршіє у Карловцы добити нисамь могао.

После наведеногъ првогъ општегъ пописа православногъ становничества у Аустріи помоћу свештенства свршеногъ, слѣдовахy затимъ и други, одъ кои су намъ нарочито познати они одъ године: 1812., 1821. и 1847. Врло є вѣроватно да су и у другимъ годинама православни свештеницы своє стадо пописивали, али податцы остали су неупотреблѣни, нити самъ ій я добавити могао. У новіє доба србско-црквени народни сабори у Карловцы у години 1861., 1865. и 1869. држани, предали су явности подобне статистичне податке за две године, одъ кои самь я оне на годину 1867. односеће се употребіо и ради сравненя напоредо са годиномъ 1847. ставіо и то како за сваки административный кругъ Воєне Границе и Паоріє, тако и за сваку поєдину парохію по деоби изъ новіи година, коє се изъ следећій таблица види.

Прегледъ србско-православ. становничества у Унгарской.

Relevé de la population orthodoxe serbe en Hongrie.

Текућій брой / Numeros d' ordre	Округи и парохіе / Cercles et paroisses	Брой жителя / Nombre d' habitants / у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку / différence en plus
	I. Личанскій полкъ. — Régiment de Lika.			
1.	Брувно	2.121	2.219	*98*
2.	Висућъ	1.651	1.703	*52*
3.	Врбацъ	1.662	1.872	*210*
4.	Градацъ горный	3.011	3.399	*388*
5.	Градацъ долный	2.111	3.554	*1.443*
6.	Диво село	1.368	1.490	*122*
7.	Добро село	1.646	1.921	*275*
8.	Доляни	1.417	1.922	*505*
9.	Зрманя	2.032	2.278	*246*
10.	Іошани	2.000	1.765	*— 235*
11.	Кикъ	1.207		
12.	Плоча	1.301	1.884	*— 624*
13.	Комићъ	1.418	980	*— 438*
14.	Лапацъ	2.656	3.189	*533*
15.	Мезинъ	1.870	2.092	*222*
16.	Медакъ	1.408	2.266	*858*
17.	Медпияръ	1.035	1.064	*29*
18.	Могорићъ	1.587	1.787	*200*
19.	Мутилићъ	1.646	1.506	*— 140*
20.	Осредцы	1.413	1.545	*132*
21.	Островица	1.259	1.465	*206*
22.	Подлапачъ	1.646	1.712	*66*
23.	Попина	2.146	1.637	*— 509*
24.	Почитель	1.577	1.635	*58*
25.	Прибудићъ	1.042	1.300	*258*
26.	Радучъ	1.517	1.332	*— 185*
27.	Србъ	1.874	2.448	*574*

Текущій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
28.	Смилянъ	1.520	1.871	*100*
29.	Госпићъ	251		
30.	Средня Гора . . .	—	1.330	*1.330*
31.	Сувая	2.111	2.428	*317*
32.	Широка кула . . .	1.588	1.817	*229*
	Свега . . Total.	**51.091**	**57.411**	**6.320**

II. Оточкій полкъ. — Régiment d' Ototchatz.

		1847.	1867.	
1.	Врховине горнѣ . .	2.959	3.143	*184*
2.	Врховине долнѣ . .	1.780	1.608	*— 172*
3.	Бѣло полѣ	1.786	2.503	*717*
4.	Брлогъ	1.652	2.169	*517*
5.	Бунићъ	1.609	1.835	*226*
6.	Дабаръ	991	1.036	*45*
7.	Дебело брдо . . .	1.435	1.693	*258*
8.	Доляни	1.061	1.057	*4*
9.	Залужница	1.561	1.525	*— 36*
10.	Кленовацъ	1.659	1.147	*— 512*
11.	Корѣница	4.537	4.924	*387*
12.	Коспнъ	1.693	2.276	*583*
13.	Крбавица	2.272	2.155	*— 117*
14.	Неблуси	1.300	1.893	*593*
15.	Петрово село . . .	2.044	2.475	*431*
16.	Сень	56	101	*45*
17.	Ивица и Оточацъ . .	1.539	1.553	*14*
18.	Шкаре	1.558	1.932	*374*
	Свега . . Total.	**31.492**	**35.025**	**3.533**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	III. Огулинскій полкъ. — Régiment d' Ogouline.			
1.	Гомирѣ	3.095	3.355	*260*
2.	Дрежнице	2.554	3.206	*652*
3.	Дубрава	2.102	2 176	*74*
4.	Лучани и Водотечъ .	3.611	4.108	*487*
5.	Лѣсковацъ	3.124	3.848	*724*
6.	Мочила	1.788	2.212	*424*
7.	Мунява и Огулинъ . .	1.519	1.557	*38*
8.	Плашкій	3.860	4.840	*980*
9.	Поникве.		869	
10.	Мариндолъ	1.345	662	*186*
11.	Примишлѣ	1.638	2.236	*598*
12.	Садиловацъ	2.246	2.921	*675*
13.	Слушница	1.806	2.426	*620*
14.	Тржићъ	1.410	1.828	*418*
15.	Тоболићъ	1.468	1.499	*31*
16.	Ясеновица	1.689	1.572	— *117*
	Свега . . Total.	**33.255**	**39.315**	**6.060**
	IV. Слуинскій полкъ. — Régiment de Slouine.			
1.	Благай	2.184	2.304	*120*
2.	Будачкій горный . .	1.967	1.395	— 572
3.	Будачкій долный . .	1.501	1.611	*110*
4.	Велюнъ	1.857	2.047	*190*
5.	Войнићъ	1.897	2.193	*296*
6.	Клокочъ	2.445	3.355	*910*
7.	Коларићъ	1.919	1.883	— *36*
8.	Крстиня	2.172	2.437	*265*
9.	Перясица	2.352	2.194	— *158*
10.	Полой	1.271	1.548	*277*

Текућій брой Numeros d' 'ordre	Окрузи и пароxіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
11.	Скрадъ	1.278	1.328	*50*
12.	Требиня	1.442	1.406	— *36*
13.	Тушиловићъ . . .	1.389	1.178	— *211*
14.	Утиня	1.582	2.080	*498*
15.	Цетинъ		1.534	
16.	Радовица	3.079	2.189	*644*
	Свега . . Total.	**28.335**	**30.682**	**2.347**

V. I. Бановый полкъ. — I. Régiment du Ban.

1.	Блатуша	1.509	1.728	*219*
2.	Бовићъ	1.834	2.178	*344*
3.	Бойна	1.074	1.228	*154*
4.	Брезово полѣ . . .	1.826	1.185	— *641*
5.	Бузета	1.101	1.675	*574*
6.	Влаовићъ	1.288	1.834	*546*
7.	Вргинъ мостъ . . .	1.781	1.828	*47*
8.	Глина	1.164		
9.	Майске поляне . . .	1.247	2.607	*196*
10.	Градацъ великій . .	847	1.166	*319*
11.	Градацъ малый . .	1.020	1.369	*439*
12.	Драготиня	1.523	1.618	*95*
13.	Древовацъ	933	—	— *933*
14.	Жировацъ	2.727	3.248	*521*
15.	Киринъ	1.833	2.151	*318*
16.	Клашнићъ	1.163	1.670	*507*
17.	Лушћани	1.661	1.806	*145*
18.	Облай	1.051	1.460	*409*
19.	Перна	2.530	2.860	*330*
20.	Славско полѣ . . .	988	1.303	*315*
21.	Сѣничакъ	3.419	3.700	*281*
22.	Стипанъ	2.108	2.338	*230*
23.	Топуско	2.253	2.251	— *2*

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіє Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
24.	Хайтићъ	1.436	1.812	376
25.	Чемерница	1.755	1 885	130
26.	Шумнярь	891	990	99
	Свега . . Total.	**40.962**	**45.890**	**4.928**
	VI. II. Бановый полкъ. — II. Régiment du Ban.			
1.	Бабина рѣка . . .	1.557	1.631	74
2.	Блиня	1.343	1.301	— 42
3.	Боровићи	- 937	—	— 937
4.	Брђани	1.438	1.943	505
5.	Вукошевацъ . . .	1.128	964	— 164
6.	Градуса	815	788	— 27
7.	Дворъ	1.278	1.281	3
8.	Дубица	1.612	1.632	20
9.	Живая	1.219	986	— 233
10.	Іошевица	1.433	1.594	161
11.	Комоговина	1.216	1.809	593
12.	Костайница . . .	778	721	— 57
13.	Любина прва . . .	1.432	1.468	36
14.	Любина друга . .	1.910	2.097	187
15.	Мемписка	1.243		
16.	Храстовацъ . . .	1.220	2.445	— 18
17.	Петриня и Жуньцы .	890	988	98
18.	Раусовацъ	943	740	— 203
19.	Рувацъ	2.355	2.581	226
20.	Свиньица	1.164	1.036	— 128
21.	Слабиня	666	743	77
22.	Старо село	930	805	— 125
23.	Тремушнякъ . . .	1.209	1.319	110
24.	Уштица	584	602	18
25.	Црквеный бокъ . .	1.463	1.960	497
26.	Четврковацъ . . .	933	1.182	249

Текућій брой Numeros d'ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
27.	Шаканліє	960	996	*36*
28.	Яворанъ	1.973	1.937	— *36*
29.	Ясеновацъ	1.153	1.024	— *129*
30.	Юраковацъ	1.297	1.428	*131*
	Свега . . Total.	**37.079**	**38.001**	**922**

VII. Крижевачкій полкъ. — Régiment de St. Croix.

1.	Болчъ	900	1.005	*105*
2.	Бршляница	1.423	1.417	— *6*
3.	Вояковацъ	1.003	1.267	*264*
4.	Вуковіє	605	479	— *126*
5.	Зденица	987	963	— *24*
6.	Иванићъ	72	51	— *21*
7.	Капела	1.262	1.267	*5*
8.	Лепа вина	402	445	*43*
9.	Липовляни	1.531	1.651	*120*
10.	Миклеушка	789	1.022	*233*
11.	Нарта	1.836	2.007	*171*
12.	Павляни	1.645	1.868	*223*
13.	Пашіянъ	1.153	1.355	*202*
14.	Поганацъ великій . .	311	373	*62*
15.	Ровиште	1.207	1.482	*275*
16.	Ступовача	1.103	989	— *114*
	Свега . . Total.	**16.229**	**17.641**	**1.412**

VIII. Ђурђевачкій полкъ. — Régim. de St. George.

1.	Барна	870	1.052	*182*
2.	Беденикъ	872	929	*57*

Текући брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
3.	Беловаръ	1.845	2.834	*989*
4.	Ботиновцы	476	520	*44*
5.	Грубешно полѣ . .	1.417	1.479	*62*
6.	Грђевацъ	1.153	1.220	*67*
7.	Кобасица	335	371	*36*
8.	Мучна	671	717	*46*
9.	Новоселяни	1.159	1.220	*61*
10.	Пepaтoвица . . .	1.240	1.439	*199*
11.	Писаница велика . .	2.875	3.090	*215*
12.	Поганацъ	561	673	*112*
13.	Салникъ	276	237	— *39*
14.	Северинъ	946	995	*49*
15.	Трешнѣвица . . .	714	756	*42*
16.	Турчевић-Полѣ . .	1.057	1.007	— *50*
	Свега . . **Total.**	**16.467**	**18.539**	**2.072**
	IX. Градишкій полкъ. — Régim. de Gradichka.			
1.	Бодеграй	722	800	*78*
2.	Врбовляни	1.136	1.105	— *31*
3.	Градишка нова . .	1.024	1.081	*57*
4.	Градишка стара . .	770	770	—
5.	Грећани	699	671	— *28*
6.	Кобашъ	942	855	— *87*
7.	Кукулѣвацъ . . .	623	508	— *115*
8.	Ловска	1.192	1.255	*63*
9.	Медари	576	606	*30*
10.	Окућани	949	990	*41*
11.	Раићъ долньій . .	1.812	1.625	— *187*
12.	Ратковацъ	731	696	— *35*
13.	Роголѣ	1.297	1.259	— *38*
14.	Свиняръ (Србацъ) .	364	261	— *103*
15.	Суботска	1.044	839	— *205*

Текућій брой Numeros d'ordre	Окрузи и парохіє Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
16.	Чаглићъ	875	807	— 68
17.	Ябланацъ	901	1.003	102
	Свега . . Total.	**15.657**	**15.131**	**— 526**

X. Бродскій полкъ. — Régiment de Brode.

1.	Бродъ	434	376	— 58
2.	Винковцы	1.049	965	— 84
3.	Клокочевикъ . . .	1.048	1.047	— 1
4.	Лазе	1.039	1.144	105
5.	Мирковци	1.088	1.124	36
6.	Ново Тополѣ . . .	275	520	245
7.	Ороликъ	333	445	112
8.	Отокъ и Комлетина .	193	193	—
9.	Раєво село и филіяли .	574	574	—
	Свега . . Total.	**6.033**	**6.388**	**355**

XI. Варадинскій полкъ. — Régiment de Pétervardein.

1.	Адашевцы	1.522	1.520	— 2
2.	Ашаня	706	649	— 57
3.	Бановцы старп . .	1.708	1.730	22
4.	Батаньица	1.588	1.691	133
5.	Бежанія	840	812	— 28
6.	Белегишъ	1.381	1.582	201
7.	Бешка	1.268	1.370	102
8.	Болѣвци	709	768	59
9.	Босутъ	551	1.076	1
10.	Рача	524		
11.	Буковацъ	1.010	1.201	191
12.	Вашица	1.080	1.168	88

Текући број Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
13.	Войка	2.745	2.606	— 139
14.	Голубинцы	2.170	2.220	50
15.	Грабовцы	836	829	— 7
16.	Витоєвцы	441	440	— 1
17.	Гркъ	1.546	1.436	— 110
18.	Дечъ	804	867	63
19.	Добановцы	1.598	1.595	— 3
20.	Земунъ	6.167	4.519	—1.648
21.	Илинцы	978	945	— 33
22.	Карловцы	2.760	2.719	— 41
23.	Карловчићъ . . .	848	836	— 12
24.	Кленакъ и Ртковцы .	844	637	— 207
25.	Крнѣшевци	788	853	65
26.	Крчединъ	1.784	1.468	— 316
27.	Кузминъ	2.321	2.382	61
28.	Купиново	1.208	1.140	— 68
29.	Лаћаракъ	2.818	2.215	— 603
30.	Мартинцы	2.960	3.118	158
31.	Митровица	2.488	2.584	96
32.	Михалѣвцы	685	865	180
33.	Моровићъ	435	786	142
34.	Батровцы	209		
35.	Обрежъ	474	500	26
36.	Огаръ	768	738	— 30
37.	Пазово ново . . .	764	794	30
38.	Печинцы	966	887	— 79
39.	Петровчићъ . . .	419	354	— 65
40.	Бечменъ	314	321	7
41.	Платичево и Никинцы .	805	713	— 92
42.	Попинцы	1.190	970	— 220
43.	Прво	700	731	31
44.	Прогаръ	589	569	— 20
45.	Сасе	2.909	2.379	— 182
46.	Сланкаменъ . . .	561	1.004	95

текущій брой Numeros d'ordre	Окрузи и пароxіе Cercles et paroisses	брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
47.	Сурдукъ	1.352	1.400	*48*
48.	Сурчинъ	1.132	1.212	*80*
49.	Товарникъ	667	695	*28*
50.	Угриновцы	1.388	1.385	— *3*
51.	Фенекъ (Прняворъ) .	155	129	— *26*
52.	Чортановцы . . .	650	537	— *113*
53.	Шашинцы	1.560	1.585	*25*
54.	Шимуновцы . . .	1.000	1.206	*206*
55.	Яково	697	708	*11*
56.	Ямина	727	910	*183*
57.	Яракъ	1.025	896	— *129*
	Свега . . Total.	**71.102**	**69.250**	**–1.852**
	XII. Шайкашкій батальонъ. — Bataillon de pontoniers.			
1.	Вилово	825	902	*77*
2.	Гардиновцы . . .	785	907	*122*
3.	Господинцы . . .	1.869	2.076	*207*
4.	Жабаль	3.843	4.112	*269*
5.	Иванъ Св.	1.471	1.461	— *10*
6.	Качъ	2.080	2.522	*442*
7.	Ковиль горный . .	1.921	1.900	— *21*
8.	Ков. доль. и манастиръ	1.490	1.644	*154*
9.	Локъ	657	711	*54*
10.	Мошоринъ	1.927	2.180	*253*
11.	Надаль	1.511	1.520	*9*
12.	Тителъ	1.665	1.744	*79*
13.	Чуругъ	3.832	4.625	*793*
14.	Ђурђево	2.720	2.777	*57*
	Свега . . Total.	**26.596**	**29.081**	**2.485**

Текуħiй брой Nnmeros d' ordre	Округи и парохiе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XIII. Србско-банатскiй полкъ. — Régiment banatico-serbe.			
1.	Алибунаръ	2.122	1.804	— *318*
2.	Бела Црква . . .	1.198	1.324	*126*
3.	Бѣлобр. Дивич и Сушка	1.484	1.400	— *84*
4.	Врачевгай	2.166	2.073	— *93*
5.	Гай	1.200	1.200	—
6.	Делиблато	2.104	2.175	*71*
7.	Дубовацъ	522	651	*129*
8.	Дуплай	894	749	— *145*
9.	Загайце	868	910	*42*
10.	Златица	860	937	*77*
11.	Избиште	1.516	1.780	*264*
12.	Кайтасово	389	359	— *30*
13.	Калуђерово	570	680	*110*
14.	Крушчица	1.320	1.513	*193*
15.	Кусиħъ	2.382	2.271	— *111*
16.	Ланговетъ	842	768	— *74*
17.	Лесковица	827	946	*119*
18.	Мачевацъ	220	270	*50*
19.	Молдава стара . .	1.655	1.710	*55*
20.	Мраморакъ	2.290	2.328	*38*
21.	Орешацъ	564	549	— *15*
22.	Паланка	1.214	1.127	— *87*
23.	Парета	519	470	— *49*
24.	Пожежена	394	484	*90*
25.	Радимна	722	626	— *96*
26.	Соколовацъ . . .	970	1.065	*95*
27.	Црвена црква . . .	807	776	— *31*
28.	Улма	2.303	2.560	*257*
29.	Ясеново	1.606	1.591	— *15*
	Свега . . Total.	**34.528**	**35.096**	**568**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitanis у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишкѣ différence en plus
	XIV. Нѣмачко-банатскій полкъ. — Régiment banatico-allemand.			
1.	Баваниште	4.850	5.939	*1.089*
2.	Баранда	2.330	2.133	— *197*
3.	Борча	680	983	*303*
4.	Ботошъ	2.824	2.873	*49*
5.	Брестовацъ	1.280	1.232	— *48*
6.	Добрица	2.250	2.607	*357*
7.	Доловы	3.907	4.070	*63*
8.	Идворъ	2.120	2.077	— *43*
9.	Иланца	2.325	2.395	*70*
10.	Ковинъ	2.320	2.755	*435*
11.	Маргитица	1.095	1.046	— *49*
12.	Ново село	1.414	1.604	*190*
13.	Омольица	2.385	2.516	*131*
14.	Опово	2.710	2.871	*162*
15.	Орловатъ	1.923	1.985	*62*
16.	Острово	760	889	*129*
17.	Панчево	7.780	8.943	*1.163*
18.	Перлезъ	2.723	2.638	— *85*
19.	Плочица	915	978	*63*
20.	Сакуле	2.590	2.523	— *67*
21.	Самошъ	2.379	2.244	— *135*
22.	Севкеринъ	2.500	2.706	*206*
23.	Старчево	1.108	1.036	— *72*
24.	Томашевацъ	2.605	2.470	— *135*
25.	Фаркаждинъ	1.681	1.888	*207*
26.	Фердинъ	1.285	1.379	*94*
27.	Црепая	4.100	4.433	*333*
28.	Ченга	2.361	2.435	*74*
29.	Ярковацъ	2.540	2.418	— *122*
	Свега . . Total.	**69.740**	**74.066**	**4.326**

Текуһій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XV. Влашко-банатскій полкъ. — Régiment banatico-valaque.			
1.	Любкова долня . .	865	1.034	*169*
2.	Свиньица	890	989	*99*
	Свега . . Total.	**1.755**	**2.023**	**268**
	XVI. Рѣчка жупанія. — Comitat de Fiume.			
1.	Рѣка	23	91	*68*
	XVII. Загребачка жупанія. — Comitat d' Agram.			
1.	Загребъ	178	318	*140*
2.	Карловцы горньи . .	393	442	*49*
3.	Моравица	2.169	2.035	— *134*
	Свега . . Total.	**2.740**	**2.795**	**55**
	XVIII. Крижевачка жупанія. — Comitat de St.-Croix.			
1.	Болфанъ	580	818	*238*
2.	Иванацъ	676	798	*122*
3.	Копривница . . .	64	40	— *24*
4.	Плавшинцы	1.017	1.220	*203*
5.	Средице	609	722	*113*
	Свега . . Total.	**2.946**	**3.598**	**652**

Текуtiй брой Numeros d' ordre	Округи и парохіє Cercles et paroissès	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
	XIX. Пожешка жупанія. — Comitat de Pojega.			
1.	Бастая	1.270	1.617	*347*
2.	Бела	1.174	1.525	*351*
3.	Богомаче	828	780	— *48*
4.	Брестовацъ	595	579	— *16*
5.	Бучѣ	2.915	2.872	— *43*
6.	Ветово	512	422	— *90*
7.	Градиште	1.239	1.249	*10*
8.	Граховляни . . .	1.271	1.109	— *162*
9.	Дароваръ	1.357	1.402	*45*
10.	Доляни	845	659	— *186*
11.	Каменска	1.203	1.259	*56*
12.	Кашинацъ	1.036	1.129	*93*
13.	Кусоня	1.507	1.485	— *22*
14.	Пакрацъ	1.304	929	— *375*
15.	Пожега	1.120	1.219	*99*
16.	Слобоштинъ. . . .	1.148	1.052	— *86*
17.	Смоляновцы . . .	1.161	1.131	— *30*
18.	Торонъ	887	726	— *161*
19.	Трештеновцы . . .	461	444	— *17*
20.	Троєглавъ	802	599	— *203*
21.	Уляникъ	1.005	913	— *92*
22.	Чечевацъ	1.055	1.123	*68*
23.	Шуметлица . . .	718	792	*74*
	Свега . . **Total.**	**25.413**	**25.015**	**— 398**
	XX. Веровитичка жупанія. — Comitat de Verovititz.			
1.	Бело брдо	1.604	1.900	*296*
2.	Борово (на Дунаву) .	1.742	1.821	*79*

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
3.	Борово	1.523	1.380	— *143*
4.	Брачевцы	830	750	— *80*
5.	Буданцы	960		
6.	Бекетница	77	1.540	— *40*
7.	Вучевцы	124		
8.	Погановцы	419		
9.	Буковица горня . .	976	788	*188*
10.	Веровитица	53	53	—
11.	Вочинъ	1.212		
12.	Мацуте	887	3.405	— *398*
13.	Смуде	1.704		
14.	Газія	823	612	— *211*
15.	Гаћиште	732	745	*13*
16.	Далъ	3.172	3.294	*122*
17.	Добрићъ	810	732	— *78*
18.	Добсинъ	526		
19.	Копривне	220	929	— *70*
20.	Мартинъ	253		
21.	Дреновацъ	1.578	1.599	*21*
22.	Ердудъ и Алмашъ .	446	324	— *122*
23.	Капелна	815	764	— *51*
24.	Клиса	1.113	1.144	*31*
25.	Кућанцы	612	491	— *121*
26.	Лисичане	932	980	*48*
27.	Лонжица	1.205	1.296	*91*
28.	Мияръ	887	845	— *42*
29.	Мединцы	926	870	— *56*
30.	Меляни	983	1.154	*171*
31.	Миклеушъ	723	691	— *32*
32.	Михоляцъ србскій .	800	718	— *82*
33.	Набрђе	476	898	*422*
34.	Обрадовцы	919	694	— *225*
35.	Ораховица	1.448	1.273	— *175*
36.	Осекъ	1.911	1.776	— *135*

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишкѣ différence en plus
37.	Пака	635	628	— 7
38.	Поучѣ	833	880	47
ѣ9.	Слатина	1.304	1.570	266
40.	Сухомлака	829	719	— 119
41.	Тень	1.969	1.936	— 33
42.	Чепинъ	1.197	1.448	251
	Свега . . Total.	**41.188**	**40.638**	**— 550**

XXI. Бараньска жупанія. — Comitat de Baragna.

1.	Банъ	650	669	19
2.	Болманъ	901	1.068	167
3.	Борянъ и Поча . .	600	570	— 30
4.	Бременъ	480	424	— 56
5.	Будмиръ	334	302	— 32
6.	Вемендъ	425	405	— 20
7.	Виланъ и Сигетваръ . .	257	237	— 20
8.	Грабовацъ и Сака .	598	570	— 28
9.	Дарда	578	649	71
10.	Дуна-Сегуй . . .	651	648	— 3
11.	Жумберекъ и Гарчинъ	821	926	105
12.	Качфала	1.030	1.138	108
13.	Кишфалуба, Дольокъ, Ижипъ, Дарань и Марокъ	756	664	— 92
14.	Козари и Хидошъ .	175	173	— 2
15.	Липова и Безебегъ .	648	540	— 108
16.	Литова	332	456	— 66
17.	Ланцокъ	190		
18.	Майна и Шаториште	557	489	— 68
19.	Маћарболъ и Иночацъ	643	517	— 126

Текущій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
20.	Мечке	272	132	— *140*
21.	Печваръ	44	89	*45*
22.	Моноштаръ	363	364	*1*
23.	Мохачъ	596	686	*90*
24.	Титошъ србскій . .	530	441	— *89*
25.	Херцег-Сулошъ и Цузи	532	609	— *23*
26.	Шарокъ и Лакъ . .	495	570	— *119*
27.	Алшо-Иванъ . . .	194		
28.	Шиклошъ и Ст. Мартонъ	337	195	— *142*
	Свега . . Total.	**14.089**	**13.531**	**— 558**

XXII. Сремска жупанія. — Comitat de Syrmium.

1.	Бановцы нови . . .	533	751	— *207*
2.	Товарникъ	425		
3.	Баноштоinitial	555	515	— *40*
4.	Бачинцы и Гибарацъ	834	838	— *35*
5.	Беочинъ	1.042	966	— *76*
6.	Беочинъ Прняворъ .	305	274	— *31*
7.	Бешеново	984	966	— *18*
8.	Бешеново Прняворъ .	207	205	— *2*
9.	Бингула	719	706	— *13*
10.	Бобота	1.686	1.982	*296*
11.	Брестачъ	1.129	1.004	— *125*
12.	Беркасово	488	572	*84*
13.	Бршадинъ	510	510	—
14.	Буђановцы	1.930	1.956	*26*
15.	Вера	676	781	*105*
16.	Визићъ	352	342	— *10*
17.	Вогань	629	576	— *53*
18.	Врдникъ	954	858	— *96*
19.	Врдникъ, Прняворъ .	148	88	— *60*
20.	Вуковаръ	1.629	1.447	— *182*

ТЕКУЋИЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	БРОЙ ЖИТЕЛЯ Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
21.	Габошъ	422	498	*76*
22.	Гергетегъ (Прняворъ)	206	250	*44*
23.	Грабово	612	845	— *213*
24.	Свилошъ	446		
25.	Гргуревцы	1.418	1.455	*37*
26.	Дивошъ	1.290	1.168	— *122*
27.	Добринцы	1.390	1.421	*31*
28.	Ердевикъ и Люба .	1.388	1.328	— *60*
29.	Илокъ	367	285	— *82*
30.	Моловинъ	336	344	*8*
31.	Инђія	932	763	— *169*
32.	Иригъ	3.563	3.761	*198*
33.	Каменица	921	1.002	*81*
34.	Кралѣвцы	1.046	926	— *120*
35.	Крушед. и Шатринцы .	720	781	*61*
36.	Крушедолъ Прняворъ	312	320	*8*
37.	Кувеждинъ (Прняворъ)	379	407	*28*
38.	Лединцы	1.129	1.258	*138*
39.	Лежимиръ	1.250	1.209	— *41*
40.	Манђелосъ	1.031	1.127	*96*
41.	Марадикъ	730	791	*60*
42.	Маринцы	318	476	— *57*
43.	Петровцы	215		
44.	Маркушица	1.067	841	— *226*
45.	Миклушевцы и Чаковцы	446	496	*50*
46.	Мохово	420	625	—
47.	Шаренграгъ . . .	205		
48.	Негославцы	704	890	*186*
49.	Нештинъ	870	888	*18*
59.	Нерадинъ	1.092	825	— *267*
51.	Опатовацъ и Сотинъ .	355	449	*94*
52.	Опово (Прняворъ) .	279	279	—
53.	Острово	640	679	*39*
54.	Павловцы	582	510	— *72*

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіє Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
55.	Петровцы	756	661	— 95
56.	Печетинъ	757	730	— 27
57.	Привина Глава (Прняв.)	194	283	89
58.	Путинцы	410	398	— 12
59.	Радинцы велики . .	508	598	90
60.	Радинцы мали . . .	386	326	— 60
61.	Раковацъ (Прняворъ)	368	386	18
62.	Ремета (Прняворъ) .	43	74	31
63.	Ривица	808	785	— 23
64.	Рума	2.870	3.158	288
65.	Сибачъ	608	574	— 34
66.	Стеяновцы	899	789	— 110
67.	Суботиште и Мишковцы	898	920	22
68.	Сусокъ	935	966	31
69.	Трпиня	1.500	1.652	152
70.	Чалма	788	690	— 98
71.	Черевићъ	1.540	1.500	— 40
72.	Шидъ	2.424	2.576	152
73.	Шишатовацъ (Прняв.)	149	151	2
74.	Шулямъ	729	775	46
75.	Язакъ	1.697	1.620	— 77
76.	Язакъ (Прняворъ) .	107	129	22
	Свега . . Total.	**62.181**	**61.975**	**— 206**
	XXIII. Бачка жупанія. — Comitat de Batchka.			
1.	Ада	1.869	1.779	— 90
2.	Байша	613	624	11
3.	Бая	625	598	— 27
4.	Бегечъ	1.864	1.819	— 45
5.	Бечей србскій . . .	4.808	4.844	36
6.	Бођани	328	283	— 45
7.	Брестовацъ	1.294	1.059	— 235

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житкля Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
8.	Врбасъ србскій . .	2.076	1.611	— *465*
9.	Гложанъ и Глебъ .	456	477	*21*
10.	Дероня	1.235	1.318	*83*
11.	Иванъ, Деспотъ Сентъ	2.112	1.654	— *458*
12.	Каньижа	1.137	640	— *497*
13.	Керъ србскій . . .	1.534	1.189	— *345*
14.	Кисачъ	486	365	— *121*
15.	Кула	2.485	1.848	— *637*
16.	Кулпинъ	1.125	1.279	*154*
17.	Лалићъ	1.587	1.571	— *16*
18.	Мартонош	1.573	1.482	— *91*
19.	Милетићъ србскій . .	180	150	— *30*
20.	Мохолъ	3.484	3.092	— *392*
21.	Новый Садъ . . .	7.011	8.050	*1.039*
22.	Обровацъ	1.364	1.113	— *251*
23.	Паланка	3.024	3.441	*417*
24.	Парабућъ	879	706	— *173*
25.	Параге	1.182	1.159	— *23*
26.	Пачиръ	1.245	1.295	*50*
27.	Петрово село . . .	2.014	1.688	— *326*
28.	Пивница	2.250	2.265	*15*
29.	Пирошъ	895	1.019	*124*
30.	Риђица	958	533	— *425*
31.	Сента	2.170	2.173	*3*
32.	Сентъ Томашъ . .	5.725	5.553	— *172*
33.	Сивацъ србскій . .	3.850	3.697	— *153*
34.	Силбашъ	1.521	1.814	*293*
35.	Сомборъ.	11.289	10.477	— *812*
36.	Станишићъ	1.124	959	— *165*
37.	Стапаръ	4.929	5.278	*349*
38.	Суботица	4.150	2.722	—*1.428*
39.	Товаришево . . .	2.048	2.577	*529*
40.	Турія	2.377	2.505	*128*
41.	Фелдварацъ . . .	2.414	2.190	— *224*

Текутій брой Numercs d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
42.	Футогъ	3.546	2.774	— 772
43.	Шандоръ	469	700	231
44.	Шове	1.440	1.634	194
	Свега . . Total.	**98.745**	**94.004**	**—4.741**

XXIV. Темишварска жупанія. — Comitat de Temesvar.

1.	Бечкерекъ малый . .	1.287	1.152	— 135
2.	Брестовацъ	-711	867	156
3.	Буђинъ	270	221	— 49
4.	Варяшъ	2.112	1.911	— 201
5.	Ватинъ	541	444	— 97
6.	Влайковацъ . . .	976	931	— 45
7.	Вршацъ	7.340	8.116	776
8.	Гай малый	780	700	— 80
9.	Дента	1.178	1.012	— 166
10.	Дежанъ	312	293	— 19
11.	Жамъ малый . . .	785	853	68
12.	Кетфелъ	1.829	1.776	— 53
13.	Кнезъ	2.413	2.485	72
14.	Кралѣвацъ	994	764	— 230
15.	Липово	52	52	—
16.	Лукаревацъ	321	321	—
17.	Марковацъ	257	250	— 7
18.	Месићъ (Прияворъ)	100	95	— 5
19.	Мехала	745	745	—
20.	Моноштоpъ	400	369	— 31
21.	Надашъ србскій . .	443	500	57
22.	Нађфала	925	872	— 53
23.	Павлишъ	1.626	1.880	254
24.	Парацъ	460	492	32
25.	Петрово село . . .	776	904	128

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
26.	Подпоранъ	451	354	— 97
27.	Сен-Ђурађъ . . .	917	970	53
28.	Средиште вел. . .	1.052	1.012	— 40
29.	Станчево	973	1.005	32
30.	Тамишградъ, Фабрика и Маюреви . . .	1.770	1.560	— 210
31.	Тешъ	336	397	61
32.	Фирезхазъ	350	350	—
33.	Хрняково	302	302	—
34.	Чаково	1.365	1.335	— 30
35.	Чернеђхазъ и Сент-Андрашъ	241	181	59
36.	Ябука	961	1.047	86
	Свега . . Total.	**36.350**	**36.518**	**168**

XXV. Торонталска жупанія. — Comitat de Torontal.

1.	Арадацъ	1.503	1.681	178
2.	Башахидъ	3.030	3.386	356
3.	Беодра	1.947	2.163	216
4.	Бечей Новый . . .	2.592	2.163	— 429
5.	Бечкерекъ великій .	7.835	8.031	196
6.	Бока	1.772	1.609	— 163
7.	Бочаръ	1.227	974	— 253
8.	Великій Сен. Миклушъ	1.414	1.540	126
9.	Вранѣво	5.252	6.214	962
10.	Гадъ	915	896	— 19
11.	Гай великій . . .	1.861	1.698	— 163
12.	Деска	1.737	1.547	— 190
13.	Диняшъ	1.503	1.524	21
14.	Елемиръ	2.399	2.853	454
15.	Ечка	320	300	— 20

Текућій брой Numeros d' ordre	Округи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
16.	Иванда	1.139	1.007	— *132*
17.	Итебей	3.290	3.408	*118*
18.	Јосифово	1.075	1.233	*158*
19.	Канакъ	435	552	*117*
20.	Карлово	3.001	3.605	*604*
21.	Кеча	1.000	1.000	—
22.	Кикинда велика . .	12.414	12.591	*142*
23.	Кларія	2.106	2.060	— *46*
24.	Крстуръ	1.702	1.944	*242*
25.	Куманъ	3.841	4.000	*161*
26.	Маргита велика . .	1.891	1.743	— *148*
27.	Меленцы	6.798	7.199	*401*
28.	Модошъ и Чавошъ .	2.103	2.015	— *88*
29.	Мокринъ	6.456	7.605	*1.149*
30.	Неметъ	1.166	1.146	— *20*
31.	Неузина	1.802	1.726	— *76*
32.	Овсеница	285	248	— *37*
33.	Оросламошъ . . .	1.760	1.639	— *121*
34.	Падей	938	957	*19*
35.	Парданъ	1.422	1.538	*116*
36.	Рудна	953	1.154	*201*
37.	Санадъ	1.348	1.471	*123*
38.	Саравола	3.510	3.300	— *210*
39.	Сент-Иванъ . . .	538	482	— *56*
40.	Сент-Мартинъ . . .	1.627	1.612	— *15*
41.	Сент-Петеръ . . .	2.682	2.627	— *55*
42.	Сент-Ђурађъ . . .	881	1.073	*192*
43.	Сиригъ	1.543	1.168	— *375*
44.	Сока	880	906	*26*
45.	Тарашъ	1.440	1.382	— *58*
46.	Тиса-Каньижа . . .	1.496	1.540	*44*
47.	Тиса-Сент-Миклошъ .	1.687	1.540	— *147*
48.	Тиса-Хеђешъ . . .	2.499	2.754	*255*
49.	Товладія	421	375	— *46*

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
50.	Фенѣ	589	739	*150*
51.	Црна Бара . . .	435	423	— *12*
52.	Црня	2.848	3.331	*483*
53.	Чанадъ	1.859	1.859	—
54.	Ченей	1.135	1.205	*70*
55.	Чока	1.016	932	— *84*
56.	Шурянъ	396	407	*11*
57.	Ђала	1.948	2.027	*79*
58.	Ђиръ	358	326	— *32*
	Свега . . Total.	**122.020**	**126.435**	**4.415**

XXVI. Крашовска жупанія. — Comitat de Crassova.

1.	Суботица	572	489	— *83*

XXVII. Чонградска жупанія. — Comitat de Tchongrade.

1.	Сегединъ	1.023	480	— *543*

XXVIII. Пештанска жупанія. — Comitat de Pesth.

1.	Сент-Андрея . . .	577	600	*23*
2.	Будимъ	460	326	— *134*
3.	Вацъ	48	—	— *48*
4.	Збегъ	200	250	*50*
5.	Калазъ	684	611	— *73*
6.	Ковинъ србскій . .	168	164	— *4*
7.	Ловра	549	592	*43*
8.	Пешта	297	302	*5*
9.	Помазъ	980	926	— *54*

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой жителя Nombre d' habitants у години — en 1847.	1867.	Разлика у вишку différence en plus
10.	Чипъ.	258	211	— 47
11.	Чобанацъ	424	364	— 60
	Свега . . Total.	**4.645**	**4.346**	**— 299**

XXIX. Столно-Бѣоградска жупанія. — Comitat de Belgrade le Siège.

1.	Адоня и Перката. .	74	79	5
2.	Алмашъ србскій . .	134	147	13
3.	Бата	328	318	— 10
4.	Дунав-Пентеле . .	174	204	30
5.	Столный Бѣоградъ .	225	149	— 76
	Свега . . Total.	**935**	**897**	**— 38**

XXX. Толнанска жупанія. — Comitat de Tolna.

1.	Батосекъ	297	448	151
2.	Дуна-Фелдваръ . .	126	70	— 56
3.	Медина и Толна . .	332	290	— 42
	Свега . . Total.	**755**	**808**	**53**

XXXI. Саладска жупанія. — Comitat de Salade.

1.	Каньижа велика . .	75	27	— 48
2.	Леградъ	11	15	4
	Свега . . Total.	**86**	**42**	**— 44**

Текући број / Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе / Cercles et paroisses	Број житеља / Nombre d' habitants / у години / en 1847.	1867.	Разлика у вишку / différence en plus
XXXII.	Жупанія Хевешка . . . / Comitat de Hévéche.	122	137	15
XXXIV.	„ Острогонска . . / „ de Gran.	64	40	— 24
XXXVI.	„ Земплинска . . / „ Zemplin.	158	40	— 118
XXXVIII.	„ Коморанска . . / „ Comorn.	54	53	— 1
XXXVI.	„ Саболчска . . . / „ Saboltch.	120	112	— 8
XXXVII.	„ Ђурска . . . . / „ Raabe.	70	48	— 22
XXXVIII.	„ Пожунска . . . / „ Pressbourg. . .	110	148	38
XXXIX.	„ Новоградска . . / „ Néograde.	84	137	53
XL.	„ Шимешска . . . / „ Chumegue.	120	118	— 2
XLI.	Жуп. Унгварска, Берегска, Угочска . . . . / „ Ungv., Bereg., Ougothe	70	60	— 10
XLIII.	„ Шопронска . . . / „ Oedenbourg.	15	12	— 3
XLIII.	Кумани и Јациги. . . . / Coumans et Yazygues.	91	110	19

Далмація.

Dalmatie.

Текућій број Nnmeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Број житеља Nombre d' habttants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
	I. Задарскій округъ. — Cercle de Zara.			
1.	Задаръ	354	311	— *43*
2.	Смоковићъ	977	1.335	*358*
3.	Исламъ	718	784	*66*
4.	Каринъ	1.172	1.233	*61*
5.	Обровацъ	634	804	*170*
6.	Билишане	1.023	1.218	*195*
7.	Трибанъ	205	204	— *1*
8.	Жегаръ	1.176	1.357	*181*
9.	Крупа	917	1.001	*84*
10.	Бенковацъ	843	857	*14*
11.	Кула-Атлагића . .	784	613	— *171*
12.	Биляни	866	815	— *51*
13.	Миранѣ	990	998	*8*
14.	Церанѣ	630	596	— *34*
15.	Бргудъ	775	947	*172*
16.	Братишковцы . . .	1.738	1.927	*189*
17.	Скрадинъ	385	404	*19*
18.	Брибиръ	695	802	*107*
19.	Ђеверске	1.019	1.388	*369*
20.	Добропольцы . . .	695	765	*70*
21.	Ивошевцы	928	1.155	*227*
22.	Кистанѣ	1.477	1.610	*133*
23.	Біовичино село . .	1.877	1.588	— *289*
24.	Бѣлина	1.065	1.204	*139*
25.	Ервеникъ	1.584	1.736	*152*
26.	Мокрополѣ	975	1.135	*160*
27.	Радучићъ	576	557	— *19*
28.	Нађене	1.262	1.149	— *113*
29.	Голубићъ	1.482	1.776	*294*

Тѣкућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіе Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
30.	Стрмица	1.232	1.432	200
31.	Жагровићъ	1.143	1.130	— 13
32.	Отонъ	1.042	1.183	141
33.	Плавно	2.216	2.248	32
34.	Марковацъ	1.048	1.076	28
35.	Звѣрпнацъ	1.694	2.264	670
36.	Бпскупія	820	993	173
37.	Врбникъ	1.511	1.724	213
38.	Бободолъ			
39.	Книнско полѣ . . .	1.017	1.239	222
40.	Полача	1.337	1.257	— 80
	Свега . . Total.	**40.882**	**44.815**	**3.933**

II. Сплѣтскій округъ. — Cercle de Spalato.

1.	Шибенпкъ	828	863	35
2.	Дрнишъ	1.103	1.385	282
3.	Біочићъ-Тепло . .	1.342	1.441	99
4.	Бальке	734	535	— 199
5.	Каняне	788	1.071	283
6.	Крячке	374	508	134
7.	Штиково	430	395	— 35
8.	Драговићъ	1.578	1.865	287
9.	Бителићъ	410	385	— 25
10.	Имоцкій	943	1.051	108
11.	Брођанацъ	747	729	— 18
12.	Шушцы	425	484	59
13.	Врлика	2.002	2.326	324
14.	Читлукъ			
15.	Отишићъ	1.106	1.187	81
16.	Неретва	237	292	55
	Свега . . Total.	**13.047**	**14.517**	**1.470**

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіє Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишкз différence en plus
	III. Дубровачкій округъ. — Cercle de Raguse.			
1.	Дубровникъ . . .	341	362	21
	IV. Которскій округъ. — Cercle de Cattaro.			
1.	Топла	488	775	287
2.	Мойдежъ	614	708	94
3.	Камено	717	802	85
4.	Мокрине.	735	673	— 62
5.	Поди	455	453	— 2
6.	Саввина	171	144	— 27
7.	Сасовићъ	639	567	— 72
8.	Кути	528	549	21
9.	Бѣла.	821	790	— 31
10.	Іошица	297	331	34
11.	Крушевица	352	320	— 32
12.	Баошићъ	1.452	988	— 464
13.	Рисань	1.375	1.223	— 152
14.	Перастъ.	222	206	— 16
15.	Моринъ	927	900	— 27
16.	Убли.	597	661	64
17.	Кривошіє-Драгаль .	1.055	1.513	458
18.	Унирине.			
19.	Леденице	497	270	— 227
20.	Брановацъ	392	457	65
21.	Степенъ.	483	372	— 111
22.	Которъ	1.403	1.640	237
23.	Сутвара.	620	512	— 108
24.	Шишићъ	553	544	— 9
25.	Пріѥради	194	148	— 46
26.	Ластва	760	629	— 131
27.	Загора	545	412	— 133
28.	Вишнѣво	667	493	— 174

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіє Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
29.	Главатичићъ . . .	962	658	— 304
30.	Врановићъ	635	739	104
31.	Ђурашевићъ . . .	282	271	— 11
32.	Радовићъ	869	798	— 71
33.	Забрђе	230	215	— 15
34.	Клинцы	415	391	— 24
35.	Радованићъ . . .	730	612	— 118
36.	Будва	539	488	— 51
37.	Подострогъ	839	863	24
38.	Побори	432	382	— 50
39.	Браћи	603	589	— 14
40.	Дулѣво	109	118	9
41.	Праскавица	677	622	— 55
42.	Бечићъ	184	198	14
43.	Тудоровићъ	423	400	— 23
44.	Режевићъ	788	843	55
45.	Кастел-Ластва . . .	339	323	— 16
46.	Градиште	451	408	— 43
	Свега . . Total.	**27.066**	**25.998**	**—1.068**

Истрія.
Istrie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Окрузи и парохіє Cercles et paroisses	Брой житеља Nombre d' habitants у години — en 1848.	1868.	Разлика у вишку différence en plus
1.	Трієстъ	252	235	— 17
2.	Перой и Пола . .	220	204	— 16
	Свега . . Total.	**472**	**439**	**— 33**

Изъ предходећій скрижали види се пре свега, да политично узевши Срби у собственой Унгарской и у Далмаціи живе, коя последня подъ одвоеномъ управомъ іоштъ за данасъ стои и тако названой Цислайтаніи припада. У Унгарской настањени Срби деле се у административномъ погледу на Граничаре, кои подъ военымъ закономъ и устройству стое, и на Провинціялце, кои су у жупаніяма Рватске, Славоніе и Унгарске у ужемъ смислу настањени. Сви они како у Граници, тако исто и у Провинціялу и Далмаціи живећій изложени су у овымъ списковима по поединымъ политичнымъ круговима, а ови опетъ по парохіяма. У Военой Границы живе они у сви петнаестъ полкова, изъ кои се ова за сада іоштъ састои (Крижевачкій и Св. Ђурђевачкій додати су већъ Паоріи), и то: у осамъ рватскіи, три славонска, еданъ бачкій батальонъ и три банатска полка. У Провинціялу настањени су они у три жупаніе у Рватской (у Вараждинской нема ій), у три у Славоніи и у све три у Банату. У собвенной Мађарской настањени су они у три жупаніе Бачкой и нешто мање у Бараньской и Пештанской (овде око Сент-Андрее) а тако исто у незнатнимъ броевима има ій и у осамнаестъ другій Вармеђа. Изванъ Унгарске живе они као што рекосмо у Далмаціи а имаю три обштине и у Приморію: у Тріесту, Перою и Поли.

У следећимъ таблицама изложени су сви политични делови како Воене Границе тако исто и Провинціяла са броемъ србскій становника у три пописне године 1797., 1847. и 1867. као што су ій православны свештеницы сачинили.

A., Брой жителя у Воєной Границы.

A., Nombre d' habitants dans les Confins militaires.

Текуһій брой Numeros d' ordre	Полкови Régiments	Године — En 1797.	1847.	1867.
1.	Личанскій . . . Lica.	33.454	*51.091*	57.411
2.	Оточкій . . . . Ototchatz.	19.594	*31.492*	35.025
3.	Огулинскій . . . Ogoulin.	19.087	*33.255*	39.315
4.	Слунискій . . . Slouin.	19.206	*28.335*	30.682
5.	I. Банскій . . . I. du ban.	32.030	*40.962*	45.890
6.	II. Банскій . . . II. du ban.	29.044	*38.079*	38.001
7.	Крижевачкій . St. Croix.	27.860	*16.231*	17.641
8.	Ђурђевачкій . St. George.		*16.467*	18.539
9.	Градишкій . . . Gradichka.	14.477	*15.657*	15.131
10.	Бродскій . . . . Broode.	3.147	*6.033*	6.388
11.	Варадинскій . . . Varadein.	64.062	*71.102*	69.250
12.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*26.596*	29.081
13.	Нѣмачко-банатскій Banatico-allemand.	47.391	*69.740*	74.066
14.	Србско-банатскій Banatico-serbe.		*34.528*	35.096
15.	Влашко-банатскій Banatico-valaque.		*1.755*	2.023
	Свега . . Total.	**322.885**	**481.323**	**513.539**

Б., Број жителя у жупаніяма.

B., Nombre d' habitants dans les comitats.

Текућій број Numeros d' ordre	Жупаніє Comitats	Године — En		
		1797.	1847.	1867.
1.	Рѣчка и Загребачка Agram et Litorale.	1.806	*2.763*	2.886
2.	Крижевачка . . . St. Croix.	3.103	*2.946*	3.598
3.	Пожешка . . . Pojega.	25.677	*25.413*	25.015
4.	Вировитичка . . Vérovititz.	35.060	*41.188*	40.638
5.	Бараньска . . . Baragna.	13.856	*14.089*	13.531
6.	Сремска . . . . Syrmium.	50.016	*62.181*	61.975
7.	Бачка . . . . Batchka.	74.141	*98.747*	94.004
8.	Темишварска . . Témesvar.		*36.250*	36.423
9.	Торонталска . . Torontal.	126.659	*122.020*	126.435
10.	Крашовска . . . Krassova.		*572*	489
11.	Чонградска . . . Tchongrade.	2.548	*2.033*	1.297
12.	Пештанска . . . Pesth.	6.803	*4.645*	4.346
13.	Столно-Бѣоградска Belgrade le siége.	1.820	*935*	897
14.	Толнанска . . . Tolna.	1.498	*755*	808
15.	Саладска . . . Salade.	31	*86*	42
16.	Острогонска . . . Gran.	155	*64*	40

17.	Земплинска . . . Zemplin.	218	*158*	40
18.	Коморанска . . . Comorn.	242	*54*	53
19.	Саболчска . . . Saboltch.	133	*120*	112
20.	Ђурска . . . . Raab.	104	*70*	48
21.	Пожунска . . . Pressbourg.	93	*110*	148
22.	Новоградска . . Néograde.	112	*84*	137
23.	Шимешка . . . Chumégue.	94	*120*	118
24.	Унгвар. Берег. Угоч. Oungv. Béreg. Oug.	87	*70*	60
25.	Шопронска . . . Oedenbourg.	15	*15*	12
26.	Кумани и Яцигн . Koumans, Yazygues	91	*91*	110
	Свега . . Total.	**344.362**	**415.579**	**413.262**

В., Брой жителя у Далмаціи и Приморю.
C., Nombre d' habitants en Dalmatice et en Istrie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Предѣли Contrées	Године — En		
		1797.	1848.	1868.
1.	Далмація. . . . Dalmatie.	59.333	*81.336*	85.692
2.	Варошъ Тріестъ . Vielle de Trieste.	48	*252*	235
3.	Перой и Пола . . Peroï et Pola.	—	*320*	204
	Свега . . Total.	**59.381**	**81.808**	**86.131**
	Скупный брой жителя . Total général d' habitants.	**726.628**	**978.710**	**1,012.932**

У овимъ броєвима налазе се сви Срби православногъ вѣроисповѣданія у Аустріи живећій, кои су предци великомъ већиномъ подъ предводительствомъ патріярха Арсенія III. Чарноєвића пре сто и осамдесетъ година у Аустрію доселили се. Но има іоштъ две жупаніє у Унгарской, и то преко Мориша, у коима такође Срби и данасъ живе, а то су: Арадска и Чанадска. То су остатцы они Поморишкіи Граничара, кои нехтеше нити у нову у Банату основану Краину прећи пакъ и далѣ войницы да остану, нити пакъ пристати узъ чете генерала: Рвата и Шевића, коє ови у предѣле Нове Србіє у Русію одведоше. Они волеше заменути саблю са мотикомъ и осташе као Паори на старимъ своимъ огньиштима. У год. 1797. при обштемъ црквеномъ попису нађено ій беше у речене две жупаніє доиста мало, само 10.601 душа, пописъ одъ године 1847. неназначава колико ій беше, єръ овай по народности чинѣнъ ніє већъ укупно узети су и Срби и Власи, а у последньой 1867. години нађено ій є у следећимъ мѣстима, и то у:

1. Араду	. . . . .	1.125	Арадска жупанія.
2. Арадгаю	. . .	537	„ „
3. Батаньи	. . . .	2.201	Чанадска „
4. Нађлаку	. . .	300	„ „
Свега	. .	4.163	душа.

Али осимъ тога има Срба у Арадской жупаніи у Печки, и у Чанадской у Торньи и у србскомъ Чанаду, али по колико, у попису одъ године 1867. изложено ніє. Сва є прилика да данасъ у Поморишкой некадашньой у години 1750. укинутой границы ни 5.000 душа Срба нема, гдѣ ій є пре седамнаєстъ година два путъ толико набраяно. Они тамо безъ сумнѣ неизумиру, али претвараю се вѣроватно у Влае, одъ кои су свуда у наоколо обколѣни и заєдничке цркве имаю. Та у мало што намъ Власи манастире: Бездинъ, Сеп-Ђурађъ, Месићъ и Ходошъ неотеше изъ уз-

рока, што у ньиной средини леже, и само ій спасе та околность, што се у ньима на славенскомъ єзыку богослуженіє одправляше!

У предидућимъ скрижалима ставлѣни су абсолутни броєви душа православны Срба у Границы и у Провинціялу, а тако исто и у Далмаціи и у Приморію, као што су ій у три ма наше црквене власти наброяле. Овомъ приликомъ примѣтити се мора, да іошть нѣколичко села у Банату има, у коима Срби одъ Вла тачно оделѣни нису већъ приближно, изъ узрока, што и данасъ заєдничке цркве имаю, те се богослуженіє на изменце на славенскомъ и на влашкомъ єзику врши. Међутимъ сва є могућа точность употреблѣна, да све србске црквене обштине точно изведене буду, изузимаюћій оне, коє не бы ни сто душа брояле, но ово исто тако и за Влае важи.

Има округа у Унгарской, у коима су се Срби одъ єдне до друге пописне године намножили, и обратно у коима су се сманьили, было то съ изселяванѣмъ или било да су якомъ изумираню подложли были. Но осимъ овогъ последнѣгъ случая нестало є Срба у Банату и услѣдъ ньиногъ преливаня у Влае, но у комъ є размѣру овай етнографскій процесъ владао, дознати се изъ положны података неможе. Предпоставити се пакъ свакояко може, да су у томъ погледу обе народности равнотежу држале, т. є. да су се у Банату наспрамъ Србіє и Бачке многи Власи и посрбили, као што су се опетъ нѣки Срби у Темишварской и Крашовской жупаніи повлашити могли, коє є као што наведосмо, поглавито случай у Поморишю быти морао, гдѣ ій сада єдва пола онога броя живи, кога беше пре седамдесетъ година. Далѣ є позната и та истина, да су се Срби у многимъ жупаніяма, при задржаной православной вѣри, по єзыку помађарили, као што є доказано за Чонградску и Чанадску жупанію, а и за све остале у коима Срба манѣ одъ тисућу душа има.

Изложивши у броевима србско жительство у три познате године, ставлямо у слѣдећимъ скрижаламаи нынобройно и процентално годишнѣ напредованѣ по свимъ окрузима гдѣ ій повише на броюима.

Годишнѣ напредованѣ Срба.

Progrès annuel de la population Serbe.

I. У Военой Границы.

I. Dans les frontières militaires.

Текућій брой Numeros d' ordre	Полкови Régiments	Одъ 1797. до 1847. г. de » à » годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent	Одъ 1847. до 1867. г. de » à » годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent
1.	Личанскій . . . . Lica.	353	·84	*316*	*·58*
2.	Оточскій . . . . Ototchatz.	238	·93	*178*	*·54*
3.	Огулинскій . . . Ogoulin.	284	1·09	*303*	*·84*
4.	Слуинскій . . . . Slouine.	183	·77	*117*	*·40*
5.	I. Банатскій . . . . I. du ban.	179	·49	*246*	*·57*
6.	II. Банатскій . . . II. du ban.	181	·54	— *4*	— *·01*
7.	Крижевачкій . . St. Croix.	968	·32	*70*	*·41*
8.	Ђурђевачкій . . St. George.			*104*	*·60*
9.	Градишкій . . . Gradichka.	23	·16	— *26*	— *·17*
10.	Бродскій . . . . Brode.	58	1·26	*18*	*·29*
11.	Варадинскій . . . Varadein.	141	·21	— *93*	— *·13*

12.	Шайкашкій баталь. . Bataillon de ponton.	261	1·30	*124*	*·44*
13.	Нѣмачко-банатскій Banatico-allemand.			*216*	*·30*
14.	Србско-банатскій Banatigo-serbe.	1.173	1·53	*28*	*·08*
15.	Блашко-банатскій Banatico-valaque.			*13*	*·65*
	Свега . . Total.	**3.169**	**·79**	**1.610**	**·32**

II. У жупаніяма у Унгарской.

II. Dans les comitats en Hongrie.

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніє Comitats	Одъ 1797. до 1847. г. de » à »		Одъ 1847. до 1867. г. de » à »	
		годишнѣ, душа annuellement individus	на сто pour cent	годишнѣ, душа annuellement. individus	на сто pour cent
1.	Рѣчка и Загребачка Agram et Litorale.	19	·83	*6*	*·21*
2.	Крижевачка . . . St. Croix.	— 3	— ·10	*33*	*1·00*
3.	Пожешка . . . . Pojega.	— 5	— ·02	— *20*	— *·08*
4.	Веровитичка . . . Verovititz.	123	·32	— *27*	— *·07*
5.	Бараньска . . . Baragna.	5	·04	— *28*	— *·20*
6.	Сремска . . . . Syrmium.	243	·43	— *10*	— *·02*
7.	Бачка . . . . . Batchka.	492	·57	— *237*	— *·22*
8.	Темишварска . . Temesvar.			*9*	*·03*
9.	Торонталска . . . Torontal.	644	·45	*220*	*·18*
10.	Крашовска . . . Krassova			— *4*	— *·75*

11.	Чонградска . . . Tchongrade.	— 30	— 1·14	— *37*	— *1·82*
12.	Пештанска . . . Pesth.	— 43	— ·75	— *15*	— *·33*
13.	Столно-Бѣоградска . Belgrad le siége.	— 18	— 1·31	— *2*	— *·22*
14.	Толнанска . . . Tolna.	— 15	— 1·33	— *3*	— *·39*
	Свега . . **Total.**	**1.413**	**·37**	— **109**	— **·03**

III. У Далмаціи и Приморію.

III. En Dalmatie et en Istrie.

текућій брой Numeros d' ordre	Предѣли Contrées	Одъ 1797. до 1847. г. de » à »		Одъ 1847. до 1867. г. de » à »	
		годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent	годишнѣ, душа annuellement, individus	на сто pour cent
1.	Далмація . . . . Dalmatie.	440	·62	*218*	*·26*
2.	Варошъ Трієстъ . Ville de Trieste	4	2·67	— *1*	— *·39*
3.	Перой и Пола . . Peroï et Polla.	—	—	— *1*	— *·46*
	Свега . . **Total.**	**444**	**·63**	**216**	**·26**
	Главный скупъ . . Total général.	**5.026**	**·59**	**1.717**	**·17**

Изъ поузданы гореизложены података излази истина, да у све три сматране групе: у Военой Границы, у Маћарской и у Далмаціи народъ србскій у последнѣ доба далеко слабіє напредує него пређе. У Границы напредує онъ сада очевидно само у такозваной Рватской Краини, у Славонской већъ више никако, а у Бачкой и Банату далеко споріє но

пређе. У Паоріи онъ се већъ више немиче съ мѣста, а и у Далмаціи процентъ напредованя єдва две петине пређашнѣгъ износи. Одъ 5.900 душа што су Срби преко на миліонъ жителя годишнѣгъ вишка имали, немаю они сада више одъ 1.700 душа, дакле текъ трећину пређашнѣ ячине. Као што смо одма у почетку овогъ списа навели, Сремъ є увекъ, и ако съ оне стране Саве лежи, византійской имперіи, а после Немањѣ, или основаногъ ньиме србскогъ кралѣвства, па све до после Косовске пропасти, подъ србскомъ влашћу стаяо а текъ у г. 1400. одъ Мађара освоєнъ быо. То є тако рећи найчистіи србскій край преко быо, па при свемъ томъ управо тамо, гдѣ є єзгра србства аустрійскогъ са столицомъ србскогъ православія и монашескогъ живота у дванаестъ задужбина наши владара, изумире у правомъ смислу православно — србска стихія, судећій по прибраннмъ податцыма изъ двадесетъ последньи година. И у другомъ єдномъ краю, у Которскомъ округу и црногорскомъ Приморю, подобно се примѣчава, и тамо се є православно людство крозъ двадесетъ минувшій година знатно смань̂ило, а и тамо су наши стары за време народне независности вавекъ господарили а и данасъ га племенита раса обитава. Дакле србскій народъ на жалость не само да на предньимъ своимъ стражама у туђинству забаченымъ очевидно гине, већъ пропада и у онимъ прастаримъ своимъ сѣдиштима, гдѣ є у найгушћой гомили групиранъ и у коима се є іоштъ и до данасъ найживля свесть негдашнѣ народне величине и славе одржала. У Приморю догодивши се народный устанакъ на краю 1869. године учинио є, да се є услѣдъ опустошены села и варошій знатный део и онако већъ опалогъ србскогъ становничества іоштъ и више сманьіо, но о чему подробніи података іоштъ до данасъ немамо. Да пакъ и у Срему, докле годъ подъ Аустріомъ стои, нашъ народъ већъ више будућности нема нити може више имати, дає се лако и съ тимъ дѣломъ потврдити, што су нарочито у новіє доба ино-

племенпцы у истый доселявати се почели, нарочито Евреи, кои стешняваюћій наше свакимъ могућимъ начиномъ у приватной привреди, причиниће, да се и одъ сада не умноже, као што се ни до сада нису могли.

У предстоећимъ таблицама изложени су сви окрузи изъ Границе као и изъ Паоріе са годишньимъ мложенѣмъ и додичнымъ процентомъ у два времена періода, у следећимъ пакъ ставлѣни су повећи административни кругови за све три пописне године, изъ кои се напредованѣ не искључно само србскогъ народа види већъ и свію остали было иновѣраца было иноплеменика, са коима они у суседству живе. Главни су броевипли истинити пописомъ пронађени или по вѣроватности израчунѣни. Ови последни односе се само на неке делове Провинціяла у последньой сматраной години но и овомъ се приликом далеко одъ истине не удалявамо, кадъ намъ е познато, да е дѣйствително броянѣ людства само на две године послѣ, у 1869. у Мађарской извршено.

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Цео брой жителя Nombre total d' habitants у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	169.647	*284.774*	322.925
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	108.818	*142.997*	157.151
3.	Бановина . . . Banal.	83.968	*126.976*	132.539
4.	Славонія . . . . Slavonie.	181.280	*241.163*	232.849
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*30.426*	31.607
6.	Банатъ . . . . Banat.	129.198	*270.920*	295.518
	Свега . . Total.	**686.444**	**1,097.076**	**1,172.589**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Брой Срба Nombre des Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	91.341	*144.173*	162.433
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	27.860	*32.698*	36.180
3.	Бановина . . . Banal.	61.074	*79.041*	83.891
4.	Славонія . . . . Slavonie.	81.686	*92.792*	90.769
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	13.533	*26.596*	29.081
6.	Банатъ . . . . Banat.	47.391	*106.023*	111.185
	Свега . . Total.	**322.885**	**481.323**	**513.536**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Брой иноплеменика Nombre d' autres nationalités		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	78.315	*140.601*	160.492
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	80.958	*110.299*	120.971
3.	Бановина . . . Banal.	22.894	*47.755*	48.648
4.	Славонія . . . . Slavonie.	99.594	*148.371*	142.083
5.	Шайкашкій баталь. Bataillon de ponton.	—	*3.830*	2.526

7*

6.	Банатъ . . . . Banat.	13.220	*59.555*	64.921
	Свега . . Total.	**294.891**	**510.381**	**540.641**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	68.587	*105.342*	119.412

Текућій број Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Између 100.000 житеља было є Срба parmi 100.000 habitants il y a eu Serbes		
		у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	53.860	*50.623*	50.288
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	25.607	*22.867*	23.043
3.	Бановина . . . Banal.	72.714	*62.335*	63.302
4.	Славонія . . . . Slavonie.	45.080	*38.506*	38.978
5.	Шайкашкій батал. Bataillon de ponton.	100.000	*87.500*	92.028
6.	Банатъ . . . . Banat.	36.687	*39.258*	37.627
	Свега . . Total.	**47.039**	**43.878**	**43.779**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	9.992	*9.603*	10.170

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Жупаніє Comitats	Целый брой жителя Nombre total d' habitans у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	82.261	*110.030*	117.945
2.	Воровитица . . . Verovititz.	116.990	*155.600*	181.120
3.	Пожега . . . . Pojega	66.419	*75.330*	75.786
4.	Бачка . . . . Batchka.	262.455	*493.186*	564.628
5.	Бараня . . . . Baragna.	193.573	*251.552*	280.671
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	69.199	*80.083*	86.875
7.	Торонталъ . . . Torontal.	179.173	*349.836*	404.750
8.	Темишваръ . . . Temesvar.	224.787	*320.475*	352.613
	Свега . . Total.	**1,194.857**	**1,836.092**	**2064.388**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d' ordre	Жупаніє Comitats	БРОЙ СРБА Nombre des Serbes у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	50.015	*62.181*	61.975
2.	Воровитица . . . Verovititz.	35.060	*41.188*	40.638
3.	Пожега . . . . Pojega.	25.677	*25.413*	25.015
4.	Бачка . . . . Batchka.	74.141	*98.747*	94.004

5.	Бараня . . . . Baragna.	13.856	*14.089*	13.521
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	3.103	*2.946*	3.598
7.	Торонталъ . . Torontal.	126.659	*158.842*	163.347
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**328.513**	**403.406**	**402.108**

Текућій број Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Број иноплеменика Nombre d' autres nationalités у години — en 1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . Syrmie.	32.245	*47.849*	55.970
2.	Веровитица . . Verovititz.	81.930	*114.412*	140.482
3.	Пожега . . . Pojega.	40.742	*49.917*	50.771
4.	Бачка . . . Batchka.	188.314	*394.439*	470.624
5.	Бараня . . . Baragna.	179.717	*237.463*	267.140
6.	Крижевацъ . . St. Croix.	66.096	*77.137*	83.277
7.	Банатъ . . . Banat.	277.301	*511.469*	594.016
	Свега . . Total.	**866.345**	**1,432.686**	**1,662.280**

Текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніє Comitats	Између 100.000 душа было є Срба Parmi 100.000 habitants il y a eu Serbes у години — en		
		1797.	1847.	1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	60.802	*60.750*	52.542
2.	Веровитица . . . Verovítitz.	29.970	*27.916*	22.458
3.	Пожега . . . . Pojega.	38.658	*33.735*	36.245
4	Бачка . . . . Batchka.	28.240	*20.021*	16.438
5.	Бараня . . . . Baragna.	7.155	*5.601*	4.770
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	4.484	*3.683*	4.100
7.	Торонталъ . . . Torontal.	31.350	*23.622*	21.578
8.	Тешишваръ . . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**27.490**	**21.972**	**19.482**

Текућій брой Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ целогъ жительства Progrès de la poputation totale годишнѣ, душа. — par an. individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797 1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	2.302	*1.907*	2.190
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	683	*708*	690
3.	Бановина . . . Banal.	856	*287*	694
4.	Славонія . . . . Slavonie.	1.197	— *415*	736

5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	338	*59*	258
6.	Банатъ . . . . Banat.	2.834	*1.230*	2.376
	Свега . . **Total.**	**8.210**	**3.776**	**6.833**

текуткій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	напредованъ Срба Progrès de la population serbe		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1.056	*913*	1.015
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	97	*174*	119
3.	Бановина . . . Banal.	359	*242*	326
4.	Славонія . . . . Slavonie.	222	— *101*	130
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	261	*124*	222
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.173	*238*	911
	Свега . . **Total.**	**3.168**	**1.580**	**2.667**

текуткій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ иноплеменика Progrès d' autres nationalités		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstat.	1.246	*994*	1.175
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	586	*534*	571

3.	Бановина . . . Banal.	497	*45*	368
4.	Славонія . . . . Slavonie.	975	— *314*	606
5.	Банатъ . . . . Banat.	926	*268*	739
	Свега . . Total.	**4.308**	**1.513**	**3.509**
	Вла у Банату . . . Valaques dans le Banat.	735	*703*	726

текућій брой Numeros d'ordre	Жупаніє Comitats	напредованѣ целОгъ жительства Progrès de la population totale		
		годишнѣ, душа. — par an. individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1847.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	555	*39*	510
2.	Вѣровитица . . . Verovititz.	772	*1.276*	916
3.	Пожега . . . . Pojega.	178	*22*	134
4.	Бачка . . . . Batchka.	4.614	*3.572*	4.317
5.	Бараня . . . . Baragna.	1.160	*1.456*	1.244
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	217	*340*	252
7.	Торонталъ . . Torontal.	5.327	*4.350*	5.049
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**12.823**	**11.055**	**12.422**

Текућий број Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Напредованъ Срба Progrès de la population serbe		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	243	— *10*	171
2.	Веровитица . . . Verovititz.	122	— *28*	80
3.	Пожега . . . . Pojega.	— 5	— *20*	— 9
4.	Бачка . . . . Batchka.	492	— *237*	286
5.	Бараня . . . . Baragna.	5	— *28*	— 4
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	— 3	*32*	7
7.	Торонталъ . . . Torontal.	644	*225*	524
8.	Темишваръ . . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**1.498**	**— 66**	**1.055**

Текућий број Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	Напредованъ иноплеменика Progrès d' autres nationalités		
		годишнѣ, душа. — par an, individus		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	312	*406*	339
2.	Веровитица . . . Verovititz.	650	*1.304*	836
3.	Пожега . . . . Pojega.	183	*42*	143
4.	Бачка . . . . Batchka.	4.122	*3.809*	4.031

5.	Бараня . . . . Baragna.	1.155	*1.484*	1.248
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	220	*308*	245
7.	Торонталъ . . Torontal.	4.683	*4.127*	4.524
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**11.325**	**11.480**	**11.371**

Текуђій брой Numeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ целогъ жительства Progrès de la population totale — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1·01	*·62*	·88
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·54	*·47*	·52
3.	Бановина . . . Banal.	·81	*·22*	·64
4.	Славонія . . . . Slavonie.	·57	— *·18*	·35
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	1·54	*·19*	1·15
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.41	*·43*	1·12
	Свега . . Total.	**·92**	**·33**	**·73**

Текуђій брой Nnmeros d'ordre	Генералати Divisions militaires	Напредованѣ Срба Progrès de la population serbe — на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Карлштатъ . . . Karlstadt.	·90	*·60*	·69

2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·32	*·51*	·37
3.	Бановина . . . Banal.	·71	*·30*	·45
4.	Славонія . . . . Slavonie.	·25	— *·11*	·14
5.	Шайкашкій баталь. Batail. de ponton.	1·30	*·44*	1·04
6.	Банатъ . . . . Banat.	1.53	*·22*	1·15
	Свега . . Total.	**·75**	**·32**	**·63**

Текућій брой Numeros d' ordre	Генералати Divisions militaires	НАПРЕДОВАЊЕ ИНОПЛЕМЕНИКА Progrès d' autres nationalités		
		на сто — pour cent		
		1797 –1847.	1847—1867.	1797—1867
1.	Карлштатъ . . . Carlstadt.	1·14	*·66*	·99
2.	Вараждинъ . . . Varasdin.	·61	*·46*	·57
3.	Бановина . . . Banal.	1·42	*.09*	1·05
4.	Славонія . . . Slavonie.	·80	— *·21*	·50
5.	Банатъ . . . . Banat.	2·52	*·43*	1·87
	Свега . . Total.	**1.07**	**·29**	**·84**
	Вла у Банату. . . Valaques dans les Banat.	·84	*·63*	·79

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d'ordre	ЖУПАНІЄ Comitats	НАПРЕДВОАНѢ ЦЕЛОГЪ ЖИТЕЛЬСТВА Progrès de la population totale — на сто — pour cent — 1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·58	*·35*	·51
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·57	*·76*	·61
3.	Пожега . . . . Pojéga.	·25	*·03*	·19
4.	Бачка . . . . Batchka.	1·22	*·67*	1·05
5.	Бараня . . . . Baragna.	·52	*·55*	·53
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	·30	*·39*	·32
7.	Торонталъ . . Torontal.	·99	*·61*	·87
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**·85**	**·57**	**·76**

ТЕКУЋІЙ БРОЙ Numeros d'ordre	ЖУПАНІЄ Comitats	НАПРЕДОВАНѢ СРБА Progrès de la population serbe — на сто — pour cent — 1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·43	— *·02*	·31
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·32	— *·07*	·21
3.	Пожега . . . . Pojega.	— ·02	— *·08*	— ·03
4.	Бачка . . . . Batchka.	·57	— *·25*	·34

5.	Бараня . . . . Baragna.	·03	— *·20*	— .03
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	— ·10	*1·10*	·23
7.	Торонталъ . . Torontal.	·45	*·14*	·36
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**·41**	— **·02**	**·29**

Текућій брой Numeros d' ordre	Жупаніе Comitats	НАПРЕДОВАНЂ ИНОПЛЕМЕНИКА Progrès d' autres nationalités на сто — pour cent		
		1797—1847.	1847—1867.	1797—1867.
1.	Сремъ . . . . Syrmie.	·78	*·78*	·78
2.	Веровитица . . . Verovititz.	·66	*1·02*	·76
3.	Пожега . . . . Pojega.	·40	*·08*	·31
4.	Бачка . . . . Batchka.	1·41	*·88*	1·22
5.	Бараня . . . . Baragna.	·56	*·59*	·57
6.	Крижевацъ . . . St. Croix.	·31	*·38*	·33
7.	Торонталъ . . Torontal.	1.18	*·75*	1·04
8.	Темишваръ . . Temesvar.			
	Свега . . Total.	**·99**	**·74**	**·90**

Предизложене скрижали потребую ближегъ обясненя.

Найвећій делови изъ кои є Воена Граница састављѣна єсу Дивизіє или као што ій тамо зову Генералати, као што су у прегледу изложени. Три првоименована Генералата спадаю на тако звану Рватску краину. Да бы лакшій прегледъ одъ саме славонске краине имали, одвоили смо Шайкашкій батальонъ, територіялно Бачкой припадаюћій. Исто тако одвоили смо Влае, како одъ целе суме, тако исто и одъ опе посебне Банату припадаюће са иновѣрцыма, почемъ они єдну вѣру са србима исповѣдаюћій не само да су до найновіи времена и подъ єдномъ Єрархіомъ стояли, већъ су и у политичномъ погледу съ њима равну судбу делили. Пописни податцы у Граници достоверни су.

Изъ Провинціяла узели смо три првоименоване жупаніє, изъ кои є Славонія састављѣна; затимъ смо узели Бачку и Бараню, жупаніє у Маћарской, у коима Срби у повећемъ брою стануюу; Крижевачку у Рватской и Торонталску и Темишварску у Банату, а Крашовску као трећу овомъ краю принадлежећу жупанію изоставили смо, почемъ тамо само у єдномъ селу Срба има, додавши ове главномъ скупу.

За додичне три године ставили смо: колико є было жителя у обште а затимъ колико Срба а колико иноплеменика посебно, како у Границы тако исто и у Провинціялу. У Рватской и у Славоніи, како военой тако исто и грађанской части, несрби већиномъ су иновѣрцы а не иноплеменицы, єръ тамо са Србима напоредъ живећій славенскій народъ, и ако се међу собомъ: Рвати, Славонцы, Шокцы и Сремцы зову, инакъ говорећій истоветно нарѣчіє као и Срби, овоме племену доиста и припадаю и ако то до данасъ неће явно да признаду. У Банату и у Бачкой иновѣрцы су доиста иноплеменицы, и то: Маћари, Нѣмци, Словацы и пр.

Далѣ разяснѣно є како за Генералате у Границы, тако исто и за жупаніє у Провинціялу, колико є на 100.000 душа свега становничества одвоєно само Срба у свакой

сматраной годинп нађено. Затимъ слѣдую таблице абсолутногъ множеня людства како цѣлокупногъ, тако и одвоєно србскогъ и иноплеменогъ у Граници и у Провинціялу у временику од године 1767 — 1847; одъ 1847 — 1867; и најпосле за цео седамдесетогодишньій періодъ. Найпосле као допуна овимъ прегледима ставлѣнъ є процентъ множеня по свима наведенимъ видовима. Влае смо и овомъ приликомъ изъ горенаведены побуда у Границы посебно сматрали.

Полученп послѣдцы изъ годишнѣгъ множеня по процентима потврђую до очевидности, да є нашъ народъ у последнѣ доба и у Границы опао, особито када Лику и Крбаву, т. є. карлштатскій Генералатъ, изъ рачуна одузмено гдѣ Срби примѣрно напредую. Иноплеменицы пређе болѣ одъ Срба стаявши изгубише скокъ и сада су съ овима поравнани, но за цѣло не за дуго време. У осамъ сматраны жупанія у Провинціялу єдва є србско становничество у пола онако яко напредовало у періоду одъ год. 1797—1847. као што є у Границы, али у второмъ одъ год. 1847. до 1867. ніє скоро никако ни помицало се. Иноплеменицы два путъ и полъ одъ Срба у првомъ періоду напредніи бывши и у другомъ періоду приличну су ячину задржали, коє ако по више година узтрає учиниће, да ће се са ньнимъ множенѣмъ Срби неизбежно броємъ смањивати морати, као што є то у многимъ жупаніяма већъ и започето. Дакле и онако строга милитарска управа у Границы была є за развитакъ бройне снаге Срба поспѣшнія него вармеђска управа у Провинціялу! Кудъ болѣ поуке за наше народне напредняке съ оне стране, да хвалѣный новополученый „Уставъ" мађарскій ніє никаква благодетъ за Србе, и да невреди оногъ топлогъ прихватаня, са коимъ га подупираше народный саборъ у 1861. години у Карловцыма држаный! —

Срби данасъ у Провинціялу очевидно на манякъ иду и они се само іошть Граничарима у равнотежи одржавају, кадъ се пакъ крозъ кратко време и Граница као што

разглашено укине, нестаяће іоштъ и бржe православно становничество преко Саве и Дунава, и ова етнографска мена свршиће се у користь иноплеменика, кои на томъ свойскій одавна већъ и раде и кои се статистикомъ наукомъ у своимъ државничкимъ нарећеньима превасходно служе.

Да бацымо часкомъ єданъ одвоєный погледъ и на Банатъ, у коме такође Срби станую и заєдно са Власима и подъ єдномъ Єрархіомъ до скора стаяше.

Они су имали пређе две Епархіє: Темишварску и Вршачку, а обе су одма установлѣне биле чимъ є у години 1718. тай предѣлъ у пожаревачкомъ миру Унгаріи уступлѣнъ. Оне имаю обадве своє парохіє како у Границы тако исто и у Провинціялу; прва се састои изъ три горе-именована полка, а последный изъ три познате жупаніє. И пређе као и сада Банатъ брои двапутъ више Вла него Срба, єръ ови су се тамо само изъ Србіє доселявати могли а они не само изъ Влашке већъ и изъ Ердеља; шта више, подунавлѣ Србіє у своіой нижой половини такође є само Власима и населѣно.

Брой жителя у Банату.
Nombre d' habitants dans le Banat.

I. Срба.
I. Serbes.

1. У Темишварской єпархіи.
1. Diocèse de Temesvar.

Године Années	Граница Confins militaires	Пaорія Province	Скупа Total
1797.	31.463	*116.074*	147.537
1847.	74.134	*141.808*	215.942
1867.	78.569	*145.760*	224.329

2. У Вршачкой єпархіи.

2. Diocèse de Verschetz.

Годние Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	15.928	*10.585*	26.513
1847.	31.889	*17.034*	48.923
1867.	32.616	*17.587*	50.203

ОБЕ ЄПАРХІЄ.

Total des deux diocèses.

Годние Années	Граница Confiins militaires	Паорія Pronvice	Скупа Total
1797.	47.391	*126.659*	174.050
1847.	106.023	*158.842*	264.865
1867.	111.185	*163.347*	274.532

II. Вла.

II. Valaques.

1. У Темишварской єпархіи.

1. Diocèse de Temesvar.

Годние Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	7.120	*189.091*	196.211
1847.	16.126	*240.938*	257.064

2. У Вршачкой єпархій.

2. Diocèse de Verchetz.

Годние Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	61.467	*136.550*	198.017
1847.	89.216	*151.707*	240.923

ОБЕ ЕПАРХІЕ.

Total de deux diocèses.

Годинe Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797.	68.587	*325.641*	394.228
1847.	105.342	*392.645*	497.597
1867.	119.412	*413.122*	532.524

Годишнѣ множенѣ, душа.

Angementation annuelle, individus.

I. Срба.

I. Des Serbes.

Годинe Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	1.173	*644*	1.817
1847—1867.	258	*225*	483
1797—1867.	**911**	**524**	**1.435**

II. Вла.

II. Des Valaques.

Годинe Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	735	*1.340*	2.075
1847—1867.	730	*1.028*	1.726
1797—1867.	**776**	**1.250**	**1.976**

Н а с т о.
Pour cent.

Срба.
S e r b e s.

Године Années	Граница Coofins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	1·53	*·45*	·83
1845—1867.	·24	*·14*	·18
1797—1867.	**1·15**	**·36**	**·64**

Вла.
V a l a q u e s.

Године Années	Граница Confins militaires	Паорія Province	Скупа Total
1797—1847.	·84	*·37*	·46
1847—1867.	·63	*·25*	·42
1797—1867.	**·79**	**·34**	**·43**

Изъ овы скрижали дознаємо, да є у Темишварской Епархіи подєднако одъ оба народа на брою у последнѣ време било; али у Вршачкой неизносише Срби ни петый део Вла. Власи заузимаю поглавито Провинціяла источный део, залюдиюю исключно Крашовску жупанію, али у Граници нису они ячій одъ Срба.

Што се природногъ множеня тиче Срби су у првомъ временику несравнѣно болѣ од Вла стояли, али у последѣ време съ ньима су се изравнали, коє се поглавито той околности приписати има, што су Срби у Граници за време грађанскогъ рата у годиии 1848. и 1849. ужасно страдали. Срби данасъ у Банату представляю текъ четвртый

део процента природногъ множеня, кои имадоше у првомъ временику.

Изъ узрока, што су наведене Епархіє у години 1861. сасвимъ друге административне границе добиле, и Власи изъ ньи одлучили се, нисмо у станю были и брой овогъ народа за исте да изложимо, као што є то за годину 1797. и 1847. учинѣно.

Провинціялна часть Баната имала є следеће броєве становника у пређашня времена.

Брой жителя у Провинціялу у Банату.

Nombre d' habitants dans la province du Banat.

Године Années	Срба Serbes	Вла Valaques	Иноплеменика Autres peuples	Скупа Total
1775.	78.780	*181.639*	57.509	317.928
1797.	126.659	*335.641*	126.634	578.934
1847.	158.842	*392.645*	338.015	889.502
1867.	163.347	*413.122*	437.383	1,013.852

Временикъ Période	Годишнѣ множенѣ, душа Augmentation annuelle, individus			
	Срба Serbes	Вла Valaques	Иноплеменика Autres peuples	Скупа Total
1797—1867.	524	*1.250*	4.439	6.213
	На сто — Pour cent			
1797—1867.	·36	*·34*	1·57	·78

У Паоріи у Банату има сада двоиномъ толико Срба колико ій є было пре деведесетъ година, а и Власи су се готово у истомъ размѣру намножили, єръ у години 1775. одъ 100.000 становника на саме Влае готово 60.000 долазаше, иновѣраца пакъ, нарочито Нѣмаца, Мађара и Бугара, кои ни 18% целогъ становничества у години 1775.

непредставляху, — има сада 44%, изъ узрока, што су се они петъ пута крозъ деведесетъ минувши година у Банату яче множили одъ Срба и Вла. — После другій деветдесетъ година быће Банатъ у оной мѣри нѣмачка область, као што беше у прошломъ вѣку влашка.

Прегледавши у правимъ и односнимъ броєвима напредованѣ србско-православногъ становничества у собственой Унгарской, у воєной и грађанской области, крозъ минувшій седамдесетъ година, сада намъ іоштъ остаѥ да у кратко и о онимъ србскимъ жительима мало прозборимо, кои су у Далмаціи настанѣни.

Познато є, да є ова область већиномъ подъ влашћу млетачке републике до године 1797. стаяла, кадъ услѣдъ Кампоформійскогъ уговора мира подъ аустрійскій скиптаръ подпаде. Окружіє Дубровачко сачинявало є до оне године древну славенску републику за себе, но и она у исто доба као и нѣна посестрима Венеція подлегоше грабльивости француздкогъ цара Наполеона I. У годину 1805. уступлѣна бы Далмація истоме Наполеону, по гласу мира Пожунскогъ но Руси то неодобрише, већъ у союзу са Црногорцыма воєваше цѣле 1806. год. по тамошньимъ краєвима противъ Француза, те услѣдъ тога опустоши се земля ужасно. Дубровачка, аристократскій устроєна, република брояше пре рата на 53.000 душа а у години 1814. єдва и 40.000. па у томъ размѣру пострада и остала Далмація. Прави пакъ броєви тамошнѣгъ становничества у неколико година, као и ньено растенѣ, како Срба тако и католика посебно, сазнаю се изъ следећій скрижали.

Далмація.
Dalmatie.

Године Années	Брой жителя. — Nombre de la populatiou		
	Православны Orthodoxe	Католика Catholique	Свега Total
1814.	58.974	*200.206*	259.180
са Дубровникомъ a vec Raguse	59.333	*240.168*	299.501
1848.	81.556	*335.554*	417.110
1868.	85.896	*360.886*	446.782
1869.	78.266	*364.530*	442.796

Временикъ Période.	Годишнѣ множенѣ, душа Angmentation annuelle, iudividus		
	Православны Orthodoxes	Католика Catholiques	Свега Total
1797—1848.	436	*1.870*	2.326
1848—1869.	— 157	*1.380*	1.223
1797—1869.	**264**	**1.742**	**2.006**
На сто — Pour cent			
1797—1848.	·62	*·65*	·64
1848—1869.	— ·20	*·39*	·28
1797—1869.	**·38**	**·58**	**·54**

Изменђу 100.000 жителя было є Срба Parmi 100.000 habitants il y a eu serbes	
Године — Année	Душа — individus
1797.	19.780
1848.	19.558
1869.	17.676

Осимъ дубровничке републике беше жительство остале Далмаціє 256.966 душа у години 1780. яко, пакъ после тридесетъ и четири године, и то поглавито услѣдъ горе-

поменутогъ рата, не нађе се тамо више одъ 259.180 душа. За владе млетачке републике людство Далмаціє сасвимъ споро напредоваше, коє є найвѣрніи доказъ, да се съ ньоме републиканскій управляло ніє, већъ пре безъ икаква закона и правде.

Она друга цифра за годину 1814. важи съ Дубровникомъ докле предня само собствену Далмацію обухвата. Броєви за годину 1848. и 1868. узети су по црквенымъ пописима тамошнѣгъ православногъ свештенства за Србе, а по политичнымъ за сво людство. Ово последнѣ важи и за годину 1869. кадъ се є людство у цѣлой аустрійской монархіи брояло. Како є изъ горньи разлога очевидно, да людство у тамошнѣмъ предѣлу до 1814. године напредовало ніє, то смо броєве у овой години пронађене безусловно и за годину 1797. усвоили, када су становници подъ нову, прво аустрійску а потомъ француску, управу подпали.

Срби посебно сматрани множили су се одъ године 1797. до 1848. скоро у ономъ размѣру у коме су се и католицы — Рвати. Напредованѣ быяше и после тога прилично повольно, али устанакъ у години 1869. у Приморю — Боки Которской — преиначи у тако неповольнимъ размѣрима станѣ людства, да одъ 1848. до 1869. у мѣсто множеня опаданѣ людства на видело излази, тако, до сада Далмація манѣ Срба брои но пређе двадесетъ и петъ година. Све прилике далѣ за то говоре, да се ни одъ сада у Далмаціи нашъ народъ у напредъ помицати неће, а то ће рећи, да ће очевидно пропадати у сравненю са Латинима.

Изъ доякошньи статистичны испитиваня излази као дело на среду, да се србско становничество у Унгарской и у Далмаціи далѣ непомиче већъ на єдной точцы стои, па како су сви други иновѣрцы и иноплеменицы напредни, то се лако поняти може у коіой є сразмѣрицы нашъ народъ тамо на штети. Найглавніи узрокъ застанку множеня србскогъ людства преко налази своє обясненѣ у грађанскомъ рату

одъ године 1848. и 1849., али и осимъ тога све друж-ствене установе преко циляю на поништенѣ србске народне снаге. Кадъ бы тамошнѣ православно свештенство точне изводе изъ црквены протокола сваке године сачинявало, видило бы се да-ли се нашъ народъ природнимъ или художественимъ путемъ у Аустріи губи: да ли сирѣчъ тамо раћаня много веħа одъ умираня нису, или ако єсу, онда се мора великій брой становника одтуда разселявати. Овай последный моментъ невреди у оной мѣри у коіой онай првый, као што ħе намъ следеħа таблица покрета людства на очигледъ потврдити.

У єпархіи будимской было є одъ 1826. до 1855. године.
Dans la diocèse de Bude il y a eu de 1826—1855.

Области Contrées	Жителя Habitants	Рођено Naissances	Умрло Morts	Вишакъ Excédant
Бараня . . Baragna.	15.175	24.267	23.458	809
Сент-Андрея. St. Andrée.	6.326	9.011	9.855	— 844
Свега . . Total.	**21.501**	**33.278**	**33.313**	— **35**

Вѣнчано є пакъ за исто време 7.570 парова.

Ови броєви važe за сви тридесетъ година, и изъ нъи слѣдує, да се Срби у Бараньи истина споро али ипакъ множе. у горньой пакъ Маħарской они безпрекословно из-умиру. Изъ оногъ края вишакъ се разселява а изъ овогъ силази у гроблѣ свои отаца, те тако и веħу штету по срб-ство причинява.

Осимъ речене Епархіє изъ другій пободны података немамо, но имамо изъ Воєне Границе врло подробны за више година. Али овде Срби нигдѣ на чисто не живе, веħъ су

яко съ иновѣрцыма помѣшани, тако, да лако познати се неможе, у колико се податцы само на Србе односе. Ови су іошть найчистіе сачувани у Шайкашкомъ батальону: тамо ій има преко 90% цѣлогъ людства, пакъ зато и ставлямо податке покрета людства изъ те краине крозъ деветнаесть последньи година, и то за сваку поединце.

Покретъ людства у Шайкашкомъ батальону.
Mouvement de la population dans le bataillon des pontoniers.

Године Années	Вѣнчано Mariages	Рођено — Naissances		
		Мушкій Garçons	Женскій Filles	Скупа Total
1829.	*307*	630	625	1.255
30.	*301*	656	647	1.303
31.	*276*	591	590	1.181
32.	*168*	656	683	1.339
33.	*316*	774	746	1.520
34.	*373*	708	646	1.354
35.	*334*	699	699	1.398
36.	*231*	777	738	1.515
37.	*336*	766	607	1.373
38.	*427*	843	781	1.624
39.	*333*	837	825	1.662
40.	*271*	704	621	1.325
41.	*365*	851	810	1.661
42.	*357*	774	723	1.497
43.	*356*	724	782	1.506
44.	*366*	940	828	1.768
45.	*334*	863	774	1.637
46.	*273*	926	829	1.755
47.	*298*	742	767	1.509
Средине Moyennes	**317**	**761**	**722**	**1.483**

Године Années	Умрло — Morts		
	Мужскій Hommes	Женскій Femmes	Скупа Total
1829.	702	625	1.327
30.	766	695	1.461
31.	1.081	948	2.029
32.	550	518	1.068
33.	600	614	1.214
34.	591	580	1.171
35.	609	591	1.200
36.	665	673	1.338
37.	822	830	1.652
38.	526	590	1.116
39.	828	723	1.551
40.	962	963	1.925
41.	662	655	1.317
42.	760	746	1.506
43.	651	622	1.273
44.	539	526	1.065
45.	694	693	1.387
46.	742	671	1.413
47.	1.226	1.000	2.226
Средине Moyennes	**736**	**698**	**1.454**

Године Années	Вишакъ — Excédant		
	Мужскій Hommes	Женскій Femmes	Скупа Total
1829.	— 72	—	— 72
30.	— 110	— 48	— 158
31.	— 490	— 358	— 848
32.	106	165	271
33.	174	132	306
34.	127	66	193
35.	90	108	198
36.	112	65	177

1837.	— 58	— 223	— 281
38.	317	191	508
39.	9	102	111
40.	— 258	— 342	— 600
41.	189	155	344
42.	14	— 23	— 9
43.	73	160	233
44.	401	302	703
45.	169	81	250
46.	184	158	342
47.	— 484	— 241	— 725
Средине Moyennes	**25**	**24**	**49**

И у овомъ благословеномъ, са плоднимъ землыиштемъ, краю Срби су природно слабо напредни. Истина богъ вѣнчаваня и рађаня яко су учестала али не манѣ є и поморъ якъ, тако, да се людство у обште слабо у напредъ креће. Жителя є тамо было срединомъ за речено време 29.180 а размѣри елемента одъ покрета людства били су следећи.

Податцы покрета людства Eléments du mouvement de la population	На 100.000 жителя было є у: par 100.000 habitants il y a eu en	
	Будимской епархій Diocése de Bude	Шайкашкомъ баталь. Bataillon des ponton.
Вѣнчано . . . Mariages.	1.168	*1.109*
Рођено . . . . Naissances.	5.163	*5.087*
Умрло . . . . Morts.	5.165	*4.912*
Вишакъ . . . Excédant.	— 2	*175*

Изъ наведены резултата природногъ покрета людства изъ Будимске Епархіє и изъ Шайкашкогъ батальона дознаємо:

1. Да су нова бракосачетаваня врло честа, коє є неоспорный доказъ, да међъ Србима у Аустрій непрекидне

ендемичне болести владаю, кое велику смртность причиняваю и нова бракосачетаваня изазиваю.

2. Да су услѣдъ наведене причине рађаня честа а и постоећи бракови врло плодни, ерь почемъ є умиранѣ яко одъ сталны бракова у старіимъ годинама много суштествовати и не може, а ови су неплодніи одъ они у млађимъ годинама постоећій.

3. Да є съ друге стране и поморъ у народу доиста ужасанъ, тако, да бы смѣло потврдити могли, да га редко гдѣ у подобной снази има, и за кои ми у Србіи ништа незнамо — изузевъ додуше Бѣоградъ. Па услѣдъ великогъ помора и

4. Природный вишакъ одъ незнатне є величине.

Ове позитивне податке покрета людства саобштене изъ два мала округа, могли би у неколико и за друге предѣле примѣнити, у коима Срби у Аустріи станую — осимъ нешто Лике и Крбаве. У последньимъ предѣлима србскій юнацы не само манѣ су смрти изложени, већъ и за живота усређени су не обично крепкимъ здравлѣмъ и витежкимъ стасомъ.

На резултате покрета людства великій упливъ упражнява и заниманѣ овога у односу къ осталимъ државнимъ саграђанима. Изъ Шайкашкогъ батальона имамо обширны података изъ польске привреде, сь коіомъ се Срби у истоме искључно занимаю, и то одвоєно за землюрадню и за сточарство. Подобны података немамо изъ Провинціяла али изъ Воєне Границе имамо ій у временику одъ двадесетъ година у подробности, а одъ четирдесетъ година у главнимъ броєвима. Што се посебно сточарства тиче, оно є првый путъ на преписъ узето по полковима када є и людство у воєной части т. є. у години 1799. и броянѣ повторавало се тамо скоро сваке треће, четврте године. Податке обе гране польске привреде изъ Шайкашкогъ батальона ставлямо у следећимъ прегледима, коима предходи онай на брой людства односећи се.

I. Брой жителя у Шайкашкомъ батальону.
Nombre d' habitants dans le bataillon des pontoniers.

Године Années	Душа Individus	Множень годишнѣ Augmentation annuelle	
		душа individus	на сто pour cent
1799.	14.339	335	1·49
1806.	19.468		
20.	25.897		
36.	28.251		
47.	30.426	179	·55
57.	27.010		
69.	34.358		

Напредованѣ шайкашкогъ людства било є све до године 1836. врло яко, затимъ є задржано до предъ мађарску буну 1848. године да се за време исте ужасно смањи (пописъ 1850 година показа само 23.438 душа), и опетъ да се до найновіи година оснажи. Свакояко неда се статистична истина сакрити, да су Шайкаши бройно у времену одъ године 1799 до 1347. трипутъ напреднії были но за време последнѣ двадесетъ и две године. Іоштъ у последнѣ доба доселили су се многи са стране Нѣмцы, и тако жительство на неприродный начинъ увеличали.

II. Станѣ сточарства у Шайкашком батальону.
Etat du bétail chez la population des pontoniers.

Године Années	Коня Chevaux	Говедії Bestiaux	Оваца Moutons	Свиня Cochons
1799.	9.051	13.514	27.330	5.100
1806.	7.903	14.654	29.534	9.959
17.	8.500	11.970	27.700	6.500
47.	9.467	11.744	49.134	7.780
57.	10.156	10.366	36.949	8.431
69.	11.029	8.530	34.672	6.967

На / Par 100.000 жителя брояно є / habitants on a nombré				
Годиие - Année	Коня Chevaux	Говедій Bestiaux	Оваца Moutons	Свиня Cochons
1799.	63.120	94.240	190.580	35.560
1847.	31.110	38.590	161.470	25.570
1869.	32.060	24.796	100.790	20.250

На место / Au lieu de 100.000 комадій у г. 1799. нађено є / pièces en 1799. on a trouvé				
у години en	Коня Chevaux	Говедій Bétail	Оваца Moutons	Свиня Cochons
1869.	50.780	26.320	53.050	54.940

Сточарство нестои дакле у Шайкашкомъ батальону на ономъ ступню висине, на коме се налазаше на краю прошлога века. Оно є и пре мађарске буне яко сманьило се было, а после исте іоштъ и више, тако да сада, коньи, овце и свинѣ єдва половину а говеда текъ чевртину негдашнѣгъ броя, спрамъ додичногъ жительства, представляю, па наравно да и ово услѣдъ претрплѣне штете у стоцы, као врелу свога издржаваня, онако напредно остати немогаше, као што се показа у првой половини овога века.

III. Годишнѣ житно производство.
Pruduction annuelle des céréales.

Годние Année	Пшенице Froment	Наполице Méteil	Ечма Orge	Овса Avoine	Кукуруза Maïs
	Мерица — en Metzen d' Autriche				
1851.	12.731	95.119	20.425	77.224	119.729
52.	14.480	116.405	31.128	33.310	40.134
53.	25.131	136.432	49.303	95.085	63.242
54.	7.209	40.572	18.923	59.495	89.484
55.	24.690	99.180	70.850	117.585	62.140

Године Année	Пшенице Froment	Наполице Méteil	Ечма Orge	Овса Avoine	Кукуруза Maïs
	Мерица — en Metzen d' Autriche				
1856.	16.434	98.883	40.852	92.611	108.035
57.	22 385	163.844	63.324	160.633	53.109
58.	19.033	149.288	50.653	166.856	89.063
59.	17.295	113.303	31.671	159.096	56.196
60.	25.335	163.927	51.006	239.027	91.890
61.	22.367	134.885	41.176	186.124	54.599
62.	21.304	112.188	34.885	122.400	98.092
63.	8.888	46.415	7.227	18.636	10.545
64.	30.048	178 761	54.235	168.580	113.193
65.	27.407	124.800	31.600	104.142	113.081
66.	38 268	114.292	45.372	132.525	53.585
67.	56.758	167.007	63.938	130.617	88.295
68.	57.195	159.639	63.670	142.231	148.391
Средине Moyennes					
1851—1859.	**17.709**	**112.558**	**41.903**	**106.877**	**75.681**
1860—1868.	**31.952**	**133.546**	**43.679**	**138.253**	**85.741**

Године Année	Проса и елде Blé sarasin et Millet	Свега Total	Вина Vins	Кромпира Pommes de terre
	en metzen d' Autriche Мерица		Акова en Eimer	Мерица en Metzen d'Autriche
1851.	860	326.088	4.106	9.698
52.	863	236.320	6.216	2.455
53.	2.130	371.323	6.016	1.155
54.	4.960	220.643	2.811	2.778
55.	10.520	384.965	3.020	5.931
56.	6.675	363.490	14.112	3.867
57.	1.620	464.915	7.183	5.141
58.	3.151	478.044	3.819	7.741
59.	1.303	378.864	1.459	6.602
60.	3.045	574.230	2.966	10.475

1861.	2.008	441.159	4.177	6.567
62.	1.436	390.305	5.296	8.739
63.	210	91.921	3.015	1.913
64.	6.040	550.857	1.705	13.714
65.	3.798	404.828	2.541	11.256
66.	1.060	385.102	2.189	4.084
67.	1.059	507.674	6.931	2.148
68.	1.344	572.470	5.691	2.454
Средине Moyennes				
1851—1859.	**3.565**	**358.293**	**5.416**	**5.041**
1860—1868.	**2.222**	**435.393**	**3.834**	**6.817**

После опустошителногъ двогодишнѣгъ рата, кои учини, да се людство у Шайкашкомъ батальону одъ 30.429 као што га у години 1847. беше, на 23.438 душа у години 1850. смањи, ніє ни производство мимо людства напредніє бити могло, особито се то іоштъ и у години 1850. осећало када свега жита одъ 229.834 мерица пожнѣвено небіяше. Са повраћенимъ пакъ мирнимъ станѣмъ одпоче се и правилна производня, тако, да се є спрамь дотичногъ броя жителя у нормалномъ кругу као и пре кретала. Ово се може оценити изъ следеће таблице.

Временикъ Périodes	Средньій брой жителя Nombre moyen d' habitants	На 100.000 жителя произведено є / Par 100.000 habitants on a prodruit			
		Жита Grains	Кромпира Pommes de terre	Вина Vins	Скупа Total
		Мерова en Metzen d' Autriche		Акова en Eimer d' Autriche	
1851—1859.	25.500	1,404.100	19.770	21.240	1,446.110
1860—1868.	30.800	1,413.600	22.130	12.450	1,448.180

Єднакость у производству како крозъ први тако и крозъ другій деветъ година заиста є удивителна! Незнатна є количина жита више добивена, тако исто и кромпира,

али узевшій манякъ у вину показаный, излази истина на среду, да є одъ сва три рода производа сасвимъ єднака количина добивена. Овимъ се деломъ потврђує истина, да су пре свега статистични податцы у Воєной Границы скупляни вѣрни, а друго, да се и многогодишнѣ средине слажу, и ако се нѣке године тако неродне догађаю, као п. пр. што 1863. беше, када се є єдва бачено семе повратити могло.

Питанѣ є найпосле кои разредъ людій међъ Србима преко изумире, варошани или селяци? На ово съ извѣстнымъ податцыма нисмо у станю одговорити, али имаюћій резултате одъ пописа людства изъ неколико варошій за старіє и новіє време, излажемо ій овде, изъ кои се ясно види како Срби у томъ погледу преко стоє.

Брой жителя по варошима.

Nombre d' habitants dans les villes.

Текућій брой Numeros d' ordre	Вароши Villes	Године Années	Срба Serbes	Иновѣраца. Autres peuples	Скупа Total
1.	Карловцы . .	1802.	3.514	1.231	4.745
	Carlovitz.	*69.*	*2.816*	*1.655*	4.371
2.	Земунъ . . .	1836.	6.634	2.560	9.194
	Semlin.	*69.*	*4.358*	*5.688*	10.046
3.	Панчево . . .	1836.	8.127	3.072	11.199
	Pantchevo.	*69.*	*9.678*	*7.210*	16.883
4.	Бела Црква .	1836.	1.878	3.505	5.383
	Eglise blanche.	*69.*	*1.879*	*6.405*	8.284
5.	Костайница . .	1836.	644	1.620	2.264
	Kostaïnitz.	*69.*	*418*	*1.563*	1.981
6.	Митровица . .	1802.	2.531	958	3.489
	Mitrovitz.	*1867.*	*2.355*	*2.625*	4.980
7.	Новый Садъ .	1787.	5.840	3.158	8.998
	Neusatz.	*1869.*	*8.134*	*10.985*	19.119
8.	Сомборъ . . .	1787.	11.421	1.939	13.360
	Sombor	*1869.*	*11.131*	*13.178*	24.309

9.	Вуковаръ . . .	1810.	1.801	2.574	4.375
	Voukovar.	*69.*	*1.235*	*4.204*	5.439
10.	Иригъ . . .	1810.	3.936	350	4.286
	Irigue.	*69.*	*3.377*	*801*	4.178
11.	Рума . . .	1810.	2.980	2.510	5.490
	Rouma.	*69.*	*3.158*	*4.826*	7.984
Свега пређе . . . Total d' autrefois			49.307	23.487	72.784
Свега сада . . . Total d' anjourd' hui.			*48.439*	*59.140*	107.579
Вишакъ . . . . Excédant.			**— 868**	**35.663**	**34.795**

Ови броеви врло су занимльиви и ако више одъ еданаесть вароши необухватаю. Пре шестдесетину година біяху Срби у ньима двапутъ ячій одъ иновѣраца, садъ пакъ ови ньи са еднимъ петиномъ превазилазе. Осимъ Панчева и Новогъ Сада, у коима су варошима Срби сада броемъ ячій но пређе, у свима другимъ овдѣ именованымъ они су се знатно сманьили, особито у сусѣдномъ Земуну, у коме су сада са трећиномъ слабіи но пре 36 година што біяху. Далѣ намъ е познато, да се обично селяни у вароши доселяваю а не обратно, и тако изъ овога се дѣла логично закључити дае, да у елементима покрета варошкогъ людства великій манякъ суштествовати мора, съ другимъ рѣчима: вароши су управо гроблѣ грбскогъ становничества преко, у коима се оно скончава. Срби по селима живе одвоено и слабо се конкуренціе одъ иновѣраца сажителя у тецмву плаше, и ако имъ се томъ приликомъ честе обыде наносе, али у варошима подлежу они одсудно већемъ капиталу, живльой вредноћи и савршеніемъ знаню странаца у сваковрстнимъ прерађуюћимъ раднямa, па и у трговини. Но при свемъ томъ постоећи тамо закони и наредбе озго поглавито сметаю развићу православно-србскогъ народа у Аустріи, а осветлѣни

появи неће се тако лако на болѣ окренути све да се нашъ народъ съ обштимъ школованѣмъ и више умно унапреди.

Речено є одма у почетку, да Срби пре сто осамдесетъ година у аустрійске области изъ Србіє и Босне доселѣни ячій одъ 100.000 душа бити нису могли, а то ћемо тврђенѣ на следећій начинъ обяснити.

Найстаріи званичный пописъ имамо изъ Рватске Крайне и онъ се односи на годину 1717. када се Аустрія после двадесетогодишнѣгъ мира изнова съ Турскомъ зарати. У сва три тамошня Генералата: Горньо-Карловачкомъ, Петриньскомъ и Вараждинскомъ, нађено є онда свега 23.953 войника или 119.765 душа. Овай брой нарастіо є у год. 1797. на 362.433 душа; людство се є дакле крозъ осамдесетъ година тамо управо утроцло. Годишнѣ множенѣ износило є за то време 3.033 душа или 1·26%. У последньой години было є у ономъ брою 180.275 душа православны или половина жительства, пакъ кадъ истый размѣръ и за прву годину усвоимо, онда дознаємо, да є у години 1717. око 60.000 Срба у Рватской крайни становало. Брой свію Срба у Унгарской, сходно попису свештеничкомъ износіо є у години 1797. 678.505 душа, а по аналогіи за Рватску крайну важећой, мора овай брой у год. 1717. само 224.000 глава да є износіо. Одузмимо одъ овогъ числа 60.000 душа на Рватску спадаюћій, онда добивамо за остале области Унгарске 164.000 глава за поменуту годину. Ми смо горе видили, да се є людство тамо одъ 1717. до 1797. године са 1·26% годишнѣ множило, али у ово доба падаю и три рата и то у періодима одъ год. 1717—1718; одъ 1736. до 1738; — и одъ 1788—91; — а крозъ двадесетъ година и то одъ 1697. до 1717. небеше никаквогъ рата на турской границы; праведно є дакле ако процентъ множеня србскогъ людства за овай временикъ и на 2% годишнѣ поимемо. По овой предноставки брой свію Срба преко — осимъ Рватске — могао є на 110.000 душа великій быти

у години 1697. т. є. кадъ се є ратъ съ Турцыма подъ Леополдомъ I. съ биткомъ подъ Сентомъ и миромъ Карловачкимъ, закљученымъ у Януару 1699., окончао. Одъ године сеобе 1690. до 1697. за време трајућегъ рата досељеницы єдва да су непомично остали и текъ после преставшегъ получише стална своя жилишта на найплоднiимъ землиштима Унгарске. У Срему и іоштъ по негде єдва ако є нешто више одъ 20.000 душа Срба пре велике сеобе у години 1690. было, узимаюћій, као што є право, и Србе у години 1751. у Русiю одселивше се у призренѣ, те тако рачунъ приближанъ испада, да сеоба патрiярха Чарноєвића одъ 37.000 породица ни 100.000 душа обухватала нiє. Сви Срби у Унгарской брояли су у оно доба — 1690. године — око 155.000 душа, а сада iй има и 930.000 глава. Да су ови нешто у старой постойбини остали, небы зацѣло за то време више одъ 300.000 душа сада брояли, понятно є дакле, да су они сеобу погибiи предпоставляюћій, манѣ зло изабрали и елементъ србскiй свакояко яче оснажили, но да су на старомъ огништу остали, єрь у овомъ случаю причинили бы, по строгимъ законима народне привреде, да бы опетъ и турскiй живаљ, у зною лица србске рає гаєћій се, у старомъ завичаю далеко іоштъ и яче бройно напредовао био, но што се є у ствари десило, єрь статистично є доказана истина, да Турцы у Европи сами себи оставлѣни, непремѣно изумиру, а текъ се подъ условiяма расплођавају, када зулумћарити смеду, — када другимъ народима множенѣ спречавају.

Да су изселивши се тада у Аустрiю Срби свою стару постойбину пусту оставили, доказує се већъ и са статистичнымъ податцыма црплѣнымъ изъ найновiєгъ доба отуда. Тако є было:

Число жителя у Старой Србіи у години 1867.
Nombre d' habitants dans l' ancienne Serbie en 1867.

Текућій брой Numeros d' ordre	У пашалуку Pachalique de	Срба Serbes	Турака Turcs	Скупа Total
1.	Призренскомъ . . Prisren.	25.508	*170.440*	195.948
2.	Нишкомъ . . . Niche.	199.448	*109.020*	310.270
	Свега . . Total.	**224.956**	**279.460**	**504.416**

Брой Турака претежніи є дакле сада одъ броя Срба у Старой Србіи, а размѣри испали би іоштъ и неповольніи по последнѣ кадъ бы се нешто одъ Нишкогъ пашалука окрузи: Пиротъ и Трнъ одцепили, у коима много Христіяна а мало Турака има, али су први по народности Бугари а не Срби. У прочемъ у Призренском пашалуку нису ушли у рачунъ и Шокцы, броємъ 4.528 душа, кои истина србскій говоре, али неће да се зову Срби.

Негдашныій повольны условія за бройно множенѣ србскогъ народа у Унгарской већъ є поодавна нестало. Иноплеменицы па и сами саплеменицы, али друге вѣре сажительи, унатѣчъ се труде, да величини нѣговой на путъ стану; па како єзгро србскогъ народа у шумадіи тако лако сада на мисао доћи неможе, да народну власть и надъ браћомъ преко Дунава простре, то овой ништа друго неостає, ако желе православни Срби до века да буду, но да повратну сеобу предузму, а данашня мала Србія довольно є велика, да ій у своіой средини удоми и полако тиреми за срећнію политичну будућность свега србства! —

У Бѣограду, у мѣсецу Августу 1871.

ИЗ ХРОНИКЕ ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА

С ДОДАТКОМ НЕКОЈИХ ДОКУМЕНАТА КОЈИ СЕ ЊЕГА ТИЧУ.

Исписао

Стојан Новаковић.

Садржај. Двије три ријечи о времену Ђурђеву. — Из Хронике. — Писмо патријарха А. Чрнојевића руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића, без године. — Истога писмо Ђ. Бранковићу од 3. Марта 1702. из Сент-Андреје. — Истога истоме од 8. Авг. 1702. из истог места. — Писмо деспота Ђ. Бранковића патријарху и сабору од 16. Авг. 1704. год. — Писмо патријарха А. Чрнојевића деспоту Ђ. Бранковићу од 5. Декем. 1704. из Пакраца. — Писмо деспотово краљу пољском од 29. Маја 1705. год. — Писмо деспотово народном сабору од 26. Дек. 1708. — Писмо деспотово цару Петру Великом од 39. Септ. 1711. — Дневник патријарха Арсенија Чрнојевића о путовању у Јерусалим 1683.

Појава Ђурђа Бранковића претендента на деспотство и сеоба српског народа у Аустрију 1690. године, на пошљетку чињеница, што су тадашњи политичари српски везали цијело своје питање за Аустрију и њој повјеровали, догађаји су, који истичу из читавог правца политике наших државника старијега доба а нарочито послије Косова.

Још више, они нијесу само прост наставак оне политике, него су јој завршетак; они су пошљедње њено дјело.

Кад су српску државу у 14-ом вијеку први пут силно побиједили и уздрмали Турци, она је почела стално назадовати и посртати, а турска сила напредовати и снажити се, докле у 15-ом вијеку српској држави не дође крај. Али од самога почетка падања српског почиње се отпор

турској побједи и влади, и тај се отпор све до најновијег ослобођења Србије не прекида. Но тај отпор је трајао дуго вријеме. Прилике из којих је он у разно доба извирао силно су се мијењале, те је с тога и он имао у разна доба разне вође и још разније облике. Извршивао се и дипломатском политиком, и агитацијом у свију који су могли бити турски непријатељи, и савезима са сваким без разлике, па на помљетку и поглавито — оружаном борбом појединаца, која се јавља у хајдуцима.

У први мах отпор је овај био у рукама оних који су прије пропасти имали у својим рукама српске државне послове. То су била властела. Властела је доиста схватила важност борбе, она је у њу уложила сву силу и све богатство своје. Што се из властеле није потурчило, што се дакле није у напријед одрекло борбе — оно се је скоро све сатрло по туђини и у борби с Турчином, и нашем је садашњем друштву допала отуда прекрасна корист, што је иза дугога трајања ове неједнаке борбе изашло чисто од те средњевјековне установе, с којом су на муци толики други народи.

Историци, као што је П. Ј. Шафарик, помињу да је и борба турска била у први мах наперена највише против исте властеле, као против главног противника у њиховој борби са Србима. Овим П. Ј. Шафарик тумачи чињеницу, што је у 15-ом и 16-ом вијеку написано за чудо много српских рукописа, што су дакле књижевнички рад српскога народа у први мах сами Турци остављали на миру. По томе бисмо у борби нашој имали да разликујемо период, у ком је на врху борбе властела, за тим период у ком је на врху борбе властела са духовништвом, гдје је властела већ знатно била ослабила, и период у коме је на врху борбе сам народ у цјелини својој.

Овај трећи период борбе излази на чисто тек у рату за ослобођење Србије.

Ми знамо, да је борба властеле испала истина јуначки, али са свим несрећно. Томе је узрок било, што је турска сила све пред собом млавила, и што је борба сама ишла веома растурено. Као да је властела високо држала и своје господство, као да јој сплетке и неподударања њена нијесу могла изаћи из главе ни онда, кад је свима пријетила заједничка пропаст. Властеоска кратковида обласна политика, њихова тјесногрудост и нетоleранција, њихова чудновата махом посебична радња, кад се могло нешто више чинити; немогућност, да се међу њима укоријене и одрже какве год веће државне и народне политичне мисли, најбољи су свједок нама данас, да су они били људи врло стијешњена погледа, врло ниска образовања, покрај свега богатства и раскоши дворова њихових.

Али макар да тако испада главна карактеристика рада њихова, има свијетлих дјела, има патриотског пожртвовања у борби њиховој против Турака. Кад би се написала историја њиховог тадашњег дипломатског рада, историја те наше властеоске емиграције и њезиног пословања у 15-ом и 16-ом вијеку, кад би се нацртао њихов рад и пером и мачем и хајдуковањем, та би историја и тај нацрт били красна слика, најљепша, какву је икад могућно нацртати из историје тога сталежа старога нашег друштва. Није било околнога ближег или даљег краља и државе, да им се нијесу обраћали ови српски заступници. Њихове посланике чујемо гдје траже помоћи по Италији, по далматинском приморју, код угарских, аустријских и пољских краљева, по Русији. Деспот Стефан је ишао ради Турака на велики сабор у Констанц, духовници нијесу избивали из Русије све с једном истом намјером. Кад подуже мислимо о овом њиховом политичком раду, па бисмо хтјели да га представимо на живом савременом примјеру, не можемо наћи ништа приличније него емиграцију пољске властеле овога вијека. Ми смо морали бити у истим приликама, док је још било

властеле и у ње имања и знања, и док је коме могло бити до наде, да ће се Турци моћи узбити и протјерати. Разлике нашега и ондашњег времена чине разлику и овога поређења. Шта више, макар да оно вријеме није било вријеме новинарства и књижевне агитације, нијесу наши борци ни то оружје напуштали. У хришћанској агитацији, која је у 15-ом и 16-ом вијеку створила ону књижевност против Турака — има макар колико уплива наших исељеника, којих се у оно вријеме свуда налазило. Ми нијесмо никад још досцјели, да у тој књижевности свој дио тражимо, али се он без сумње налази.¹)

Кад је дошло вријеме, да и турска сила буде узбијена, ови послови су били већ поборављени, радници изнемогли и погубили се — неодољива њих је сила била прегазила. На крају 17-ог вијека стара је снага наше властеле била већ сатрвена, Турци су држали скоро сву Угарску, и сама образованост нашега народа стајала је тада ниже но икад. И баш у тај мах, кад је нама најгоре било, кад смо најмање могли и умјели да се користимо чим год повољним у догађајима, окренула се срећа турска на ниже. Између 1683-ће и 1697-ме догодише се бојеви на Острогону, Будиму, Мохачу, Биограду, Нишу, Сланкамену и Сенти, којима се почиње турско падање. Тада се догодило оно, што су гледали да произведу сви српски политичари од Косова, па им ниједноме није изашло за руком. Ако узмемо да је српски народни живот од Косова све на ниже падао, онда је овдје најнижа тачка тога његова падања, јер одавде се он опет креће у напријед, одавде се ређају на ново дјела.

¹) Неки Б. Ђорђевић писао је »Причу о турским царевима, именима службама, животу, обичајима и тиранији у њихову царству.« Писана је латински, а преведена на њемачки и штампана у Нирнбергу 1560 год. — Михаило из Островице броји се међу прве писце на пољском језику по његовој историји или љетописима Турске. Види Гласник XVIII.

било у политици, било у књижевности, која се позније све већма шире и гранају.

Ето то је историјски постаменат, на коме се јавља личност Ђурђа Бранковића. Он је пошљедњи, може бити фалсификовани огранак старе деспотске династије Бранковића, и по томе самоме представник оне исте властеоске политике, која је толико вријеме водила и представљала борбу српскога народа против Турака. На њега је пала коцка, да буде вођ српске политике, која је у тако згодним приликама морала оживјети.

Мало час поменуту борбу против Турака која је срећно пошла и тим оживила наде потиштених хришћанских народа заметнула је политика аустријске династије ради својих намјера. Знајући за мржњу међу Турцима и хришћанским народима којима су они владали — Аустријанци су тражили себи савезнике међу овима пошљедњим, позивљући их да се дижу на Турке. За тај посао су им требали вјешти и згодни представници из круга народа и из круга цркве српске.

Црквенога представника лако је било наћи у патријарху српском, за представника народа и властеле нађоше Ђ. Бранковића, који се издавао за члана старе породице тога имена.

Ђ. Бранковић дакле почне радити по овом аустријском плану. Он је започео прве договоре с патријархом А. Црнојевићем о сеоби, која је била и остала штетна по интересе српске, а корисна и потребна само Аустријанцима. Међу тим је сам Ђ. Бранковић, као гроф и деспот, кад је дошло вријеме купио војску и спремао се да удари на Турке. Усред овог посла око ратовања, кад су и послови и плетке око сеобе са кратковидим калуђерима патријаршијским били у најбољем реду, Аустријанци затворе Ђ. Бранковића. Der Mohr hat seine Arbeit gethan, der Mohr kann gehen. Улогу коју су му они стремили, био је он изиграо! Више им није требао ни он ни његов српски патриотизам! Тај његов затвор продужи се до смрти његове. Тајанствени.

себични аустријски поступак побудио је за Ђурђа Бранковића више симпатија, него што би иначе било, и тијем је Аустрији накнађено за њезину безочну неправду.

Узимајући преда се политику Ђ. Бранковића и А. Црнојевића не налазимо у њој ништа, што би одговарало озбиљности прилика, или би се могло одбранити. Никад ваљда нијесу учињене грђе погрешке у јавној радњи нашој! Савез с Аустријанцима против Турака био је једино дјело, које се може у неколико правдати. Све остало је тешко разумјети. Најнесрећније је дјело сеоба. Могли су наћи довољно ра́злога̂, који би их од тога уздржали. Да оставимо све остало на страну, једини тај разлог ваљало би да их је уставио, што није било тешко домислити се, како је лакше чувати готова своја сједишта него се смјестити и одржати у туђој држави међу помијешаним и иновјерним насељењем, па на пошљетку ма с каквим правима.

Договор с Аустријанцима, који се никад нијесу одликовали поштеном политиком, друга је тачка која нас зауставља. Ваљало је мислити, ко може бити преварен и ко ће страдати? Ми то данас добро видимо; јесу ли пак ондашњи српски политичари били у стању уочити ову евентуалност — питање је које је данас теже одлучити. Пошто се догодило, што се догодило, лакше је нама кривити их, него што је њима било предвидјети шта ће бити. Свакојако су били у прилици, гдје се избор гради између два зла. Очевидно, да се тадашњи српски вођи нијесу одликовали ни ширим погледом, ни јачим знањем, о чему могу свједочити документи које штампамо и који у многоме износе њихов начин сматрања и њихов ум!

Ми бисмо по томе рекли, да је ствар просто у овоме. И Ђ. Бранковићу и А. Црнојевићу било је највише стало за тим, да има негдје српско деспотство с извјесним правима и у том случају, ако рат с Турцима не би срећно испао. Као да су слутили, да ће Дунав и Сава

бити за дуго граница међу Аустријом и Турском, па су себи осигуравали земљиште на другој страни Дунава и Саве, радећи за повластице и бринући се да и народ преведу. Ђ. Бранковићу је било међу првим стварима да обнови старо деспотство, и он је купећи војску старао се вазда да се покаже као поглавар и владалац. Ваљада је сувише вјеровао у аустријско поштење, кад им је у мутна ратна времена тако на лак начин излагао себе и своје мисли. Види се, да је ово била слаба страна његова. С друге стране и патријарху, који је дотле у поглаварству народном био без супарника, чинило се без сумње незгодно оставити ово одликовање Бранковићу и допасти мање улоге. На народ и његову срећу и несрећу, по старом властеоском типику, нико није ни мислио! Вођи су робовали сваки својој слабости!

Услијед тога, троје излази што прекида ствар и карактерише цијели моменат. Ђурђу је било поглавито стало за деспотством, патријарху за самовлашћу. Аустрија је гледала да њихове слабости употреби на своју корист. Од самога Ђурђа изгледа врло детињасто, што се још двадесет и пет година прије овога рата (1663) побринуо за вјенчање, а при првој прилици и за аустријске дипломе на деспотство. У почетку рата он се сматрао као деспот и владалац земаља које је тек ваљало освојити, мало мислећи на сукобе који су отуда неизбјежно извирали. Јер је ово исто на сву прилику уплашило и частољубивост патријархову. Сукоб је и дошао, а онај, који га је мудро прорачунао и намјестио, и којему је требало само људи за насељење, остао је једини у добитку! Не виде ли се ту јасно плитки рачуни ондашње политике српске?

Тако се свршила пошљедња игра политичка, коју је водио представник властеле, у коме су по старом обичају играле исто онолико личне користи и слабости колико и светиња народне ствари. Необавијештени народ вукли су

ови људи у бојеве за своју корист може бити, али за туђу славу, потегли су их и са њихових старих сједишта у чудновату сеобу, која их ни у какву срећу није одвела! Некакве нове намјере биле су помијешане са старим традицијама; што су се уз једног свог хришћанског непријатеља против другог борили — мислили су да им је онај први пријатељ, и надали су се, да ће од њега добити оно што би им он, и да је готово било, из руку узео!!

I.

Комад из хронике Ђ. Бранковића.

(Рукописи Срп. уч. др. бр. 237.)

Покојни Павао Јосиф Шафарик описујући карловачки рукопис (Gesch. d. serb. Schriftth 276) каже, како карловачки рукопис Бранковићеве хронике има 1750 листа и како изгледа да на крају више листа нема. Најновији опис од И. Руварца (Срб. Летопис књ. 111) наводи два три комада, расправља о изворима деспотовим, али о листовима и о садржају не спомиње ништа.

Рукопис који је у Српског ученог друштва има на првом листу словима и цифрама забиљежен број 187. (҂ахп. — пошљедња цифра и слово оштећено је, но највише наличи на 3). У њему има 46 листа. Прочитавши тај рукопис, ми смо одмах држали, да ће то бити комад поменуте Бранковићеве хронике, једно по садржини, друго по рукопису, у коме је пуно дометака, брисања и додатака, што нам је свједочило да је то комад орићанала, и најпослије по биљешкама броја на врху листа, које су потврђивале горе споменуто Шафариково мишљење. Пославши један лист у Карловце г. И. Руварцу, он нам на питање наше одговори, да је таким рукописом доиста писан највећи дио оригинала

нала Бранковићеве хронике. У осталом и овај је рукопис писан на 4-ни обичне писаће хартије, и овдје има латински текст једнога писма, лијепо писан другом неком руком. Та је рука деспотова писара у Хебу. Најзнатније је, што се у цијелом комаду који је у Српског ученог друштва говори управо о ономе, што је од њега најважније чути, о догађајима пошто је он затворен, и поименце о његовом сукобу са српским владикама, те се види како их он криви, да су грамзили за политичком влашћу.

У исписивању ми смо, штедећи простор, свуда изостављали кад он залази у какве старозавјетне и богословске приче, које се доста често догађа. Но свуда смо казали гдје смо то учинили.

Кад се мало чита овај рукопис, види се, да је језик у њему пун погрешака врло чудних, какве не долазе у другим рукописима, погрешака које могу свједочити, да писац није добро знао српскога језика, и да се силом упињао да пише некаквом уврнутом ученошћу, која се губи у плеоназмима. То чини, те и стил нема никаква карактера, противно другим споменицима истога времена.

О свему осталоме нека се читаоци из самог рукописа обавјештавају.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

. . бываеми доволно благоѹгодни мѹж, и различніе езіки знаюштеи добро бадрьставнім подвігом воінствавнѹ слѹжбѹ изследствовав, ꙗко ѹбо тогожде настоештаго лета деспотским благопроизволеніем начелнаго наместнічаства достоінством

поставленному бївшу са ѡпьлчителним воінством сьрбским при кесарскими таборіштами, за брантворітелно изследствованіе ѿсилаваем бівает, иже ва полному устроителному брантворенію са благоугодним воінством сьрбским проісхождение сатворівшему и са прочіми хрістіанскіми аборіштніми ѡпьлченми ѿшавшему ѿ престолнаго будімскаго града дунавским ністеченіем даже и до Сланкаменскаго тьржішта; тамо же убо приспевши и супостатніе множеставніе сили, иміже и турскаго царства наместно начелствовави велікі везір бів и воинставна свога урежденія коіждо их своіми им ꙗко хрістіанска, тако и турска ѿ странах ѡбоюдни устроівша се, ніже рекомаго Сланкаменскаго тьржишта, ѿ човечаскаго васпоміnанія таково превелічаіше и прекрепчаіше саразітелно боренне слішімо не бівает, ꙗкоже тогда случімо бист, ва толіко, иже и самому велікому везіру погубленіем скончаваему тамо случімо бівает, хрістіанска же преѡдолевателна ѡпьлченія преподедоносна бівают, и васа турска воінставна пріготовленія прідобівают.

Помінувшему же летному времену тогожде више реченнаго лета, ,ахча. месеца же Аугуста 1. дан нами неведомо бівает, како убо неци ѿ духовнаго ліика или самохотною своею им савестію и зло самисліітелнім наравом или ѡбічно біваемо тюдовітно изменітелнім нестатечаством ѡбдържімім бівшім кроме деспотскаго и кроме васего народа словено-сьрбскаго, едіно саглашенія и благопроізволенія наустівши некоего латінскаго настоꙗтеля, кесарским повелітелним проізволенением, да кроме ѡбштои благодети више издаваемои кесарскои прівилегіискои діпломи, сіреч своеволно властнои граммати, ѡсобно друго грамматно писаніе супротів ѡбштои віше пісаніем изложеннои біваемои властнои граммати, иже повіше реченному тогожде лета месеца же Мартія .кд. дан издаваема бист на патріархово име и на прочи цьркови ліик, ва том ѡсобно сагласуюштеі се, да

пріωбрести бѫдет ωт ѫгърскои канцеларіи сіреч еже тако ωт логоѳетскаго стро —— и сабіст се, до патріарха едино саравнителнѫ власт имети бѫдет, ꙗко над цьрковним ліцком тако и над мирским ліцком. Зри ѫбо зде, благоѫгодни чатітелю, и ва Христа Бога благоверни слишителю, сицева самішленіа, самотрівшему разсѫждаваи преізреднеіше, како Іѫди Искаріотскомѫ, лакомствѫ ненасиштен'номѫ такови ѫподобі се (Маѳ гл. и т. д.) не ванімаюште и не ведѫште, ꙗко искони ωт васемірнаго света сатвореннаго не біст такови народ ни такова држава, колми паче ва хрістоіменіто ωбште едіно сагласітелно людство и ωбладателной хрістианскои държави, ва неи же едини неки цьрковни ліцк, единѫ саравнітелнѫ власт себе да прісвоіти бѫдет, ꙗкоже нынѣ неки сърбски цьрковни ліцк, ꙗко над цьрковним ліцком тако и над мірскім ліцком власт свою ѫстроіти важделев; зде ѫбо мьлчанію предаваем древние идолослѫжителніе мірскіе ωбладатели, прежде Наваходоносора итд.

Ту прича из старог завјета о Мојсију и Арону, па наставља:

Тіи же ѫбо сьрбски неки цьрковни ліче, кроме сіцева божаставна ѫстроеніꙗ, комѫ ѫподобіл се еси, еда како повише и пространнеіше сапісанномѫ бівшѫ ва лист ‚аѱлд. по среде пшеніце васеꙗвшемѫ плевел свою врагѫ чловеку ѫподобіл се еси (Маѳ. гл. гі. сх. кд. ке.) или ѫподобіл се еси речено бівшои дан'ници. Како нізпала еси са небесе дан'ніцо, иже глаголала еси ва сьрдцѫ твоемѫ: вазідѫ на небо над звезди божіими, воздвигнѫ престол мои, вазідѫ над вісотѫ ωблаком, подобан бѫдѫ превішнемѫ; обаче же ва пропастни ꙗд нізложен бѫдеши, нізвьрженіем ва преісподне езеріште (Иса гл. ді. сх. ві. гі. ді. еі.) или комѫ, рекѫ паки, ѫподобіл се еси, еда ли аште сіновіми Левііними Корeѫ и Даѳанѫ и Авіронѫ итд.

На једно пола стране прича се о томе, па се ствар наставља овако:

Еште же ва тоижде кесарскои діпломатскои прівілегіи, по нашему разумеванію рекомои властнои граммати, беззумнім важделеваніем и многонепотребнім троштітелнім прікупленіем и ва сицева прошенія дързнул еси, рекше, яко убо да патріарха едіно саравнітелну власт имети будет яко над цьрковнім ліцком, тако и над мірскім ліцком, подобно такождеже и над умирајуштому хрістианскому људству, рекше, яко аште ѿт них гречаскаго закона біваемих кроме чедородія и кроме сародствія своего некто ѿт жілішта века сего скончаваем би бил, тогда убо таковаго васа именія архиепископска и цьрковна да бівают, ніже иначше да будет. Аште архіепіскоп и епископ любо кои би самьртію изчезаваем бів, и такова васа именія архиепископству прісвоіма да бівают. Ѿт куду тебе, сьрбски неки цьрковни ліче, сицева више реченнаго Иудій Искаріѡтскаго лакомством испьлнена ненасіштенія пріспевают, по что благовавспомінаніем не пріпомніши что духь свети глаголет устіми светаго Павла апостола рекше итд.

Цитати трају пола стране, пак се наставља:

Тачію ти едини неки сьрбски цьрковни ліче приѡбрел се еси, да умирајушту чловѣку утвьрждена завета ѿтметаваеши или пріповелеваеши, кроме богодахновеннаго светаго божаставнаго пісанія лукавним ліхоімним васхіштеніем себе прісвоіявајуште.

Наводећи опет истим тим начином свето писмо и Теофилакта епископа болгарскаго, говори ово:

Ка сими же вазвести ми еште, сьрбски неки цьрковни ліче, каковою душеспасителною савестію дързнул еси ѿт кесарскаго двора прошеніем под свою ѡбласт прісвоіти, яко цьрковни ліик, тако и мірски ліик и яко мірска прісавакупітелна саиміштах, тако и цьрковніе прісабірателніе сабори деіствіем устроіявати, самім своім самохотним произволеніем; свештеніке, начеже епископи ва хрістіански народ и не знајуште православно наше људство некогда и насил-

ствіем вамештавающте их, и аште бі кто пріпоменѹл, ꙗко и прочім хрістіаном такова знати подобает, ѡтвештаваеши, ꙗко мірскім людем дѹховна . . . . . (исцијепане двије три ријечи, јер су на крају) . . . . мірскіе воевождоначелніке, пьлковнике, тісѹштнике, сотнике и иніе чіновніе реди ѹреждаваеши и исправленію предаваеши, ѡт кѹдѹ тебе сіцева прісвоꙗваеши, коім пророчаскім извествованіем такова творіти дьрзаеши, ѡтвештаваи! Почто ваниманіем не пріпомніши ва пьрвее искони зачінаемо біваемо божаставнои светои благочастіи ва православно хрістианство, ва пьрвомѹ никеіскомѹ васеленскомѹ саборѹ, не ти, сьрбски неки цьрковни ліиче, деіствіем саборно прісавакѹпленіе ѹстроил еси: на преблагочаствеіши велікі Константин царь мірски повелітелни итд.

За тим се на цијелих десет листа прича о васељенских осам сабора, па се наставља:

Ѡт васа же ѹбо сіꙗ віше пісаніем изложима бівши, самотрителнім разумеваніем віділи ли, ти сьрбски неки цьрковни ліиче, ꙗко по древнемѹ ѡбичномѹ подобію и сапособствованію васелен'скою ѡбластію начелствѹюштіми божіими помазанніками едінокѹпно са ипатіми, сіреч: са пьрвоначелніми царскіми строітелими, и прочіми изредно избран'німи премѹдріми богобоꙗзніми, превісочаішаго и преславнеішаго царскаго престола саветствователомѹ правленію біваеміми саветниками зачінаемо иногда ѹстроеніе біло ест', да вечно дедічни наследователни деспоти и законнім ѹставом дьржавни кнезови избірателно ваместіми біваеми, ꙗко божіи помазанніки ва праведни разсѹжденіꙗх са свештен'нім ліиком ва саборна изследствованіꙗх свештен'ніки бівают, ва саниіштах же народнаго людствах са мірскім ліиком мірски разсѹждітелни сѹдіе бівают. Тіи же ѹбо, неки сьрбски цьрковни ліиче, едіні васа себе прісвоꙗваеши, кроме васакаго срамнаго ти стѹда глаголал еси, ꙗко васачаска ѡбласт калѹгерскои капи пристоіна біваст и — ꙗко сьрбски народ ва порабоштено тѹрско васхіштеніе пре-

бівало біло, тако и ва кесарскꙋ ѡбласт да пребівати бꙋдет, тачію ти едіни, неки сърбски църковни ліиче, да благоꙋгодно вамесітім пребіваеми бꙋдеши многоразлічна и не тачію неподобна біваема, на ꙋбо светіми васеленскіми сабори еште и проклетіем анаѳеми прідаваема біваема себе прісвоꙗваеши, спісаніем вамештеваюштꙋ ти ва кесарскꙋ прівілегіискꙋ граммꙋтꙋ, и епархие иже под ними светітелствꙋюштіми прістоꙗніем садържаваеме бівают, еда ли и ти, сърбски неки църковни ліиче, ва дрꙋжство присавачетавал се еси тріклетомꙋ Аріꙋ бівшемꙋ презвітерꙋ Алеѯандріиской цьркви и вакꙋпе са ним раздіраваеши ѡбште васеленскіе канони ва пьрвее нікеіскаго сабора пьрваго законнаго канона .ѕ. такожде же ва константінополскомꙋ саборꙋ второмꙋ законнаго канона втораго; таже ва Халкидонскомꙋ саборꙋ четвертомꙋ законнаго канона .ки. и прочи васи изслед . . . . . сꙋт, аште са неверованіе вамениваеши, зри ва назнач . . . . канонска места, егоже неподобнаго прізнаваніꙗ ради сърбскаго народа біваемим тісꙋштніком, сотніком, и ин'німи начелствователніми ꙋрежденми, ва место тебе подобна біваема, свештен'на деиствітелна апостолска благословітелна издавателна посланіꙗ, тꙋрска сінгилійска пісаніꙗ своꙗ раздавал еси, рекшꙋ ти, да кроме ѡбште-едино-сагласітелнои благодети, васачаски ꙗко духовнаго ліика біваеми тако и мірскаго лійка біваеми васи по твоемꙋ ꙋгажденію ѡсобно на се коіждо их ѡт пресілнеішаго двора кесарскаго своіми начелсвователніми деиствіими прікꙋпітелно ꙋтвърждение да испросіти бꙋдꙋт забвенію предавшꙋ ти, не ведꙋште что дꙋхь светы посланіем светаго апостола Павла глаголет, рекше благотвореніе же и ѡбште, ніе не забіваіте, таковіми бо жертвами ꙋгаждати Богꙋ (Евр. гла. гі. сх. ѕі. зач. тле. Іоси: гл. .ді. сх. 1. в. Мака. гл. .и. сх. .кѳ.) таже ва прітворітелно сказаніе васпомени и саборно посланіе Іꙗковлево рекше: просіте и не пріемлете, зане зле просіте, Іꙗк. гл. .д. сх. .в. .г.

Вем ѹбо зде ꙗко решти хоштеши: не ѡсѹждаи аште ѡсѹжден біти не хоштеши; и — не ѡблічаи, аште ѡблічен біти не хоштеши: ѡбаче же да ѹвеси, сърбски неки църковни ліиче, ꙗко ми тебе ни ѡсѹждаваем, ніже паки ѡблічаваем; нас бо еліко по сіли нашои ѡт превішнꙗго Бога нами дан'ное поѹчеваніе и наказіваніе і наше ѹказати бѹдет, тебе же разсѹждевателна дела твоꙗ ѹказати бѹдѹт: єдіни васештедри и превечни Богъ вест, егоже и ва сведетелство прізівам, ꙗко неѹкорітелнаго некоего ѡклеветаваніꙗ ради сіцева тебе извествѹем, на ѹбо аште и по пріселеніꙗ нашего ѡт жілішта века сего, еда како народ наш словено-сърбски ꙗко дѹховно-църковни, тако и — лаікомірски, некогда поѹчевателно вазбѹждеваніе себе пріѡбрести да бѹдет, порекшаго светаго богодахновен'наго пісаніꙗ. Засведетелствѹю же аз' пред Богомъ и Господомъ нашім Іс. Христомъ хотештим сѹдіти живім и мъртвім, ва ꙗвленію его и царствію его проповедѹи слово, настои, поиѹди, благовремен'не и безвремен'не, ѡблічи, запрети са васаким дьлготерпеніем и ѹченіем (в. Тим. гл. .д. сх. а. в.) Ніиже ѹпованіем имеем ѡт тебе безчастіе васпріети благаго наказаніꙗ ради, ніже нечастівно себе поречеши мозоліем, сіреч: помраченіем добраго ѹченіꙗ ради, ніже паки злобою вазненавіден бѹдеши нам разѹмнаго вазісканіꙗ поиѹжденіꙗ ради, на ѹбо по речено біваемо ѡблічаи премѹдраго и вазлюбіт те, да и премѹдромѹ вінѹ и премѹдрен будет, сказаи праведномѹ, и пріложит приматн. Прит. гл. ѳ. сх. .и. ѳ.

Кроме віше реченнаго важделевателнаго ти испрошеніꙗ таковаго, да самоволнѹ свою власт ѹстроити имееши, ꙗко над църковнім ліиком тако и над мірскім ліиком, что же еште законопрестѹпнім вазбешеніем испросіти ѡт двора кесарскаго дьрзнѹл еси кроме васачаскаго ѡбштаго единосаглашеніꙗ ѡ відештѹ ти ва ѹгьрскѹ ѡбласт древними ѹгьрскіми кралевіми църковно-ѹгьрскомѹ ліикѹ зьмьлно-родніе десетіни вaздаеми біваеми, ѡт своего сьрбскаго народа многоразліч-

німи прічінателніми вінами доволно скровіштна трошеніа притеженіем прісавакꙋпівши рекшꙋ ти: ꙗко ѡбштіе благодети ради тако и деспотскаго свобожденіꙗ ради, настоꙗтелно понꙋжденіе ꙋсьрдно изследствовати бꙋдеши; ѡбаче же еліко ѡтстоит небо ѡт земле, толіко ѡтстоꙗла сꙋт самотреніꙗ и деланіꙗ твоꙗ ѡт благодети ѡбштоп, колмі же паче ѡт деспотскаго свобожденіꙗ ꙋсьрдно понꙋжденіе твое, сьрбски неки цьрковни лічe, наіпаче же ꙋбо еште и сꙋпротівнім насілствіем нападаюштꙋ ти словено-сьрбскомꙋ ти паствію и народꙋ и ѡтачаствію еговомꙋ ва вечнꙋ прічінателнꙋ злꙋ наꙋкꙋ дьрзнꙋл еси прошеніем вазіскати ѡт двора кесарскаго не тачію пребівателнаго ти зьмьлскаго града, забвеннꙋ ти бівшꙋ васпоменꙋти посланіе светаго апостола Павла рекшемꙋ: не имамі бо зде пребиваюштаго града. Евр. гл. гі. сх. .ді. зач. тлд. На ꙋбо еште и печали ка печали прілепівшꙋ ти, и ꙗрми ка ꙗрми теготною игою на вію сьрбскꙋ валожіл еси, вазіскавшꙋ ти да и ти, сьрбски неки цьрковні лічe, ѡт сьрбскаго народа десетини вазімати власт имееши, ꙗко и ꙋгьрски цьрковни ліци ѡт ꙋгьрскаго народа, ꙗкоже ꙋбо сіцево известно деіствіе ти ва пред биваемо изложітелно писаніе ва лист ҂ацпг. ꙗвставно зрімо біваеt кесарским декретом, сіреч ꙋставітелнім правілом издаваемо бівше, на ꙋбо ни ва сем пьлзовати се много не вазмогал еси, ꙗко кесарско брантворітелно време десетіни тебе вазімати не допꙋстівши ценою ценітелною непорочнꙋ десетинꙋ сьрбскаго народа продал еси за три тісꙋшта флоріна, ꙗкоже Іꙋда Искаріотски предави кьрв неповіннꙋ спаситела нашего по глаголанію Ереміе пророка рекшемꙋ и — пріеше трідесет сребернікы ценꙋ цененнаго егоже ценіше ѡт сінов Израілев. Маѳ. гл. кз. сх. ѳ. зач. .раі. Не ванімаюштꙋ ти ꙗко ва православно благочастие таковй ѡбічаі никогда не бів, ніже преблагочастіви васеленски цареви са прісавакꙋпітелніми светеішіми васеленскими сабори, таковіе канони ни такова ꙋставітелна правіла ꙋтврж-

деніем, нікогда изложівши не ваместіли сѹт ванімаюште довольно біти богодахновенним пісаніем известіма біваема по семѹ подобію рекша се: имеюште же пиштѹ и ѡдѣаніе, сими дѡволни бѹдем. Прит. гл. .кз. сх. .кѕ. .кз. .а. Тимоѳ. гл. .ѕ. сх. .и. На еште и ва ѡбладателно ѹгрьско кралевство, ва дни Матіꙗша лд-го кралꙗ ѹгрьскаго ва лето господне ,аѹпа. земелскім ѹставителнім правім петім, честнею же третіею, сіцево ѹставително изложеніе ваместімо біст рекше, ꙗко да Сьрбли и прочи или подобни биваеми народи десетини вадавати ненасілствѹеми да бівают.

Также и ва дни Владислава ле-го кралꙗ ѹгрьскаго ва лето господне ,аѹче земьлскім ѹставітелнім правілом вторім честіею же четердесет и петою, сицево ѹставително изложеніе ваместімо ѡбретаваемо біват рекше: ꙗко многа места сѹт ва гранічни странах кралевства сего, ва ніх же Сьрбли, Рѹси, Влахи и ини сапособствѹюштеи по подобію веровательнаго закона ими сажітелствѹеми біваеми ва землꙗх ѹгрохрістіанских пребівают, начеже ѹбо ѡни иже ва званіꙗ и ва безпечна пребиваніꙗ кралевскаго величаства ѡбештаваніем ѡбретаваеми бівают ва любо кои землꙗх пребіваніꙗ своꙗ вадрѹзіли сѹт, ѡтпѹд васачаско ѡт них ні ꙗковіе десетіни истезѹеми ни ваземлеми да бівают.

Сіцева благодетна и благополазна ѹстроітелна изложеніꙗ ѡт древни временах ѹставлена и статечно саставлена бівши нашемѹ православномѹ хрістианствѹ. Тіи ли, едини неки сьрбски цьрковни ліце, пріѡбрел се еси, да истребленіем раскидаваеши и разрѹшаваеши и пагѹбно разсіпаваеши и распѹждаваеши: ванми ѹбо васпоминаніем ва себе, что дѹхъ божи ѹстіми Еремїꙗ пророка глаголет и т. д.

Цитати из светога писма заузимљу лист. За тим:

Егоже ради сего братолюбнаго и ка искьрнемѹ своемѹ ѹтешителнаго поѹчевательно-изложітелнаго наказаніꙗ по апостолскомѹ глаголанію благовремен'не и безвремен'не са васакім дьлготьрпеніем и ѹченіем, не ѹбо некім мозолінскім себе поре-

ченіем, ніже пакі ѡзлобітелною завістію вазненавиденіем ва предложеніе тебе поставітелно изобразіхом, нікако не бѹди то, такова ѡт нас далече да ѡтстоѩти бѹдѹт: на ѹбо прічінателна віна вздавші се неподобнім важделеваніем, и ѡт кесарскаго двора многотрошітелнім прікѹпленіем, свѣтна и паче грешно пагѹбна біваема издавателна прівілегіѩ рекома грам̀матна своеволна ѡбласт, испрошена бівши сѹпротів ѡбштои благодети православнаго народа нашего словено-сърбскаго.

Втора наказателна прічинателна віна вздавши се ради понѹждітелнаго настоѩніѩ ва проповеданіе истінитои правди, ва неі же ѡт прегрешеніѩ ка ѡбштои благодети обраштеніе васакомѹ и любо коемѹ себе потребно ѹченіе творіти подобно біваeт по Богом дахновен̀ца пророчаска глаголаніѩ сіце рекша се итд.

И опет цитати на два листа и више. За тијем наставља:

Се ѹбо и паче истінитаго вѣрованіѩ ради віше честократнім чіслом ѡт двора кесарскаго издаваемо-біваемою прівілегіискѹ діпломѹ по нашемѡ глаголанію рекомою вазвишенім печатом ѹтвържденѹ біваемѹ вазвісітел.... грамматнѹ своеволнѹ ѡбласт, зде латінскаго езіка изглаголаніем известно ѡт слова даже и до слова саставленіем своім изложітелномѹ спісанію предаваема біваeт по семѹ подобію, разѹмеваніем нашег отълмачітелнаго привожденіа сіце изследствѹемо біваeт.

За тијем долази привилегија Леополдова од 10. Авг. 1691 у оригиналу и пријеводу. За њом долази још ово:

По сіцева же много различна благоѹгодна и неблагоѹгодна слѹченіѩ паче же ва віше ваназнаменѹемо біваемо место, ніже рекомаго сланкаменскаго тържішта прі брегѹ дѹнавскаго ізтеченіѩ біваемаго преблагонарочітеішемѹ хрістіанскомѹ победоносномѹ преодолеванію и васа тѹрска воінставна пріготовленіѩ при добіванію паки второе ѡбште саглаcітелно словено-сърбскаго народа послан̀ічаство ка предречен̀наго сілнеішаго двора кесарскаго ѡтсілаваемо

бівает рѹкою прежде біваемаго боголюбиваго ѿца Исаіи епіскопа Іѡанополскаго, емѹже ва помоштно дрѹжство прідаваеми біли сѫт и ѿт воінствѹюштеи начелніков віше рекоми пълковнік Іѡван Монастірлійту (sic) иже и деспотскаго наместнічаства изследствовав, такожде и тісѹштніка Ѳеѡдора Рѹпітꙗ пореклом наріцаемаго, мѹжа храбърставно дързновеннаго воіна біваемаго. Сіже ѹбо сърбски посланники са прочімии са ними біваеми ꙗко дѹховніми тако і мірскіми сапомоштнікамии ими, деспотскаго велічаства єдіно саглаcнім произволеніем преблагоѹгодно посланічаство свое изследствѹюштими ими, паки покорно челобитно пісаніе предавают кесарскомѹ превісочаствѹ, ради пріѡбрештеніꙗ деспотскаго свобожденіꙗ, емѹже челобітномѹ дестоверномѹ предаванію латінскаго езіка покорно спісаніе по семѹ подобію бівает.

Само писмо нема, него је за њ мјесто остављено.

За тијем на особитом свежњићу почиње ово:

Что же решти имеем тебе, благоѹгодни воіне и частни пълковніче, Іѡване Монастірліптю, ꙗко відевшѹ ти некоего цьрковнаго ліпка прежде тебе сѫпротів ѡбштои благодети престѹпно постърштаваюштомѹ, ни самога себе са единосаглаcѹюштімі ті се свѣіми непорочнѹ ти біти не вазбраніл еси, на ѹбо сапособствѹюштѹ ти віши многочіcълнім кратом реченномѹ некоемѹ цървковномѹ лінкѹ по евангелскомѹ благовествованію рекша се, вожда сѫт слепи слепцем, слепац же аште слепца водит, ѡба ва ꙗмѹ вападают Маѳ. гл. еі. сх. ді. зач. ѯа.

Сеи віше именѹеми пълковнік по прежденісаніем изображенної прівілегіиской дипломи васемѹ словено-сърбскомѹ народѹ ѡбштои благодети ради ѿт двора кесарскаго велічаства издаваемои ва лето ҂ахча. месеца Марта кд.. ѡбретаемои же се ва листе ҂аѡкг.

Таже и по неѹдовлевшемѹ се некоемѹ църковномѹ лінку ѡбштои благодети издавшои се ѡбштои прівілегійскои дипломи, сиреч своеволномѹ хрисовѹлѹ; ѡсобно на се изпросів дрѹгѹ прівілегінскѹ дипломѹ на разрѹшеніе васеми нашими

ѡбштими дели, еже издава(е)ма бист ва лето више речено тожде ҂ахча мѣсеца Авгѕста .і. са ѡбштею благодетію біти едва сатърпевши се до шестаго месеца.

Тоже ѕбо тако бівши ва бѕдѕште второе лето ҂ахчв. благоѕгодно воінство изследствовавши се сѕпротів сіли тѕрскоі при Петроврадінскаго града, ва то дело нарежденн бівши воинственни снеднобілиꙗ изследствователна исправніци више рекомаго пълковніка понѕждавают, ѡ погодителномѕ изложенію сърбскаго народа ꙗко ваздаваніꙗ тако и порабоштітелнаго слѕженіꙗ ради ѡбештаваюште пълковнікѕ многоразлічна ваздарованіꙗ васпріети емѕ ѿ двора кесарскаго велічаства и ва първее ꙗко ва скоре имети бѕдет златні . . . латінским езіком назіваеми коларе и граціале регале, егоже коларскаго ваздарованіꙗ неци ѿ народа нашего пачеже ва приморски странах̀ пребіваюштеи по италійскомѕ сагласітелномѕ изглаголанію назівают кѡланна. Пълковнік же са свои емѕ самісълніки саматраваюште и ва разѕмеванію своемѕ ванімаваюште, васпоменѕвшемѕ се ꙗко ва мімошадше лето неци ѿ църковнаго ліка себе на се испросіли сѕт ѿ кесарскаго двора прівілегійскѕ діпломѕ; томѕ же ѕбо сапоссобствовавшемѕ, по настоꙗтелномѕ важделеванію више реченім кесарскім исправніком, пълковник погодітелно изложеніе саставів и по том кесарска ваздарованіꙗ васпріимати зачинает. По васах же сіцева слѕченіꙗ ѿтнѕд деспотско ва кѕстодію ѕзіліштно заѕставленіе продължаваемо біваеt, даже и до сего времена, ва нем же ѕже и ва изложеніе сіе пісанію предаваемо бист ѕже и ва .ѕі. лето саватекаваюште се по ѱалмопевцѕ Давидѕ рекшаго: враг поноси Господеви, и людіе безѕмни раздражіше име твое ѱал. .оо. сх. .иі. Таже ѕбо ѿ сего мнози идоша васпет, и к томѕ не хождахѕ са ним Іѡа. гл. .ѕ. сх. .ѯз., зач. .кд. пакі же сѕди, Боже, и расуди прю деспотскѕ ѿ езіка непреподобна, ѿ чловека неправедна и ластіва избави его ѱал: мв. сх. а. по глаголѕ сина твоего единороднаго, Господина же нашего Іисѕса Хри-

ста, навчівшаго нас моліті се сіце: и не наведи нас ва напаст. на избави нас лукаваго, Амін. Маѳ. гл. s. сх. .гі. зач. .si.

Сіцевіми подобніми деіствіими неци Сърбли ѡт естественаго своего им начелніка заблужденію сеге вадали сут. ѡсобно на се погодітелно изложеніе саставлıавающтім кроме ведомости и кроме произволенія ıако деспотскаго, тако и васего ѡбштаго единосаглашенія егоже погодітелнаго изложено саставленія изображено спісаніе латінскім езіком зде предаваемо біваетъ по сему подобію:

Ex parte sacrae caesareae Majestatis plena potentia et authoritate generalis Commissariatus bellici apud armadam ejusdem in Hungaria constituti administratores praesentibus notum facimus quibuscunque incumbit militaris et oeconomiae ad militiae subsistentiam pertinentis dispositio, decrevisse Caesaream Majestatem sacratissimam, ut ad exemplum omnium Hungariae ordinum, etiam Natio Rascianorum, qui in districtu Bazka inter Danubium et Tybiscum ex confluentia utriusque et confinitatae Albae Grecae, nunc Turcarum primae, usque Bajam et adversam ripam Tybisci inhabitant, ex agricultura sola et quaestu vivunt, hucusque autem ab omni onere et praestatione ad necessitates publicas, ad quas in toto orbe terrarum quibuscunque Dominis terrestribus divinis et humanis legum ordinationibus fideles subditi obligantur, sub nomine commilitorum, inter quos se promiscue connumerant ac praetextu concessorum iis omnibus benignissime exemptionis Caesareae se inique subtraxerunt, distinguendo militem a rustico ad aliqualem vel intertentionem hominum aut paratae pecuniae solutionem juxta numerum et proportionem possessionum conscriberentur. Posteaquam autem militiae in his partibus Rascianae constitutus generalis Dominus Monasterli in adjecta consignatione numerum et qualitatem pagorum ipse inquisitioni subjecerit, ennarando varios legionum Caesarearum et confoederatorum motus perpetrata ab iisdem diversa damna, et subsecutam exinde

desolationem consideravimus hanc demonstratam rei veritatem. sed cum ista omnium Hungariae partium patimenta sint, quae condescensiones et motus militum tamquam inevitabile alliquod malum subsequuntur, neque tamen omnem persuadendi efficaciam aut plenariae exemptionis virtutem habent, ut non imponatur ex necessitate oneri onus, proposuimus praenominato domino Generali, ut anno sequenti et durante bello, sicut ipse cum equestri et pedestri suorum legione castra sequitur, aliquot etiam centenos in armatura navali sine stipendio constituat, atque ad arcem Petrovaradiensem vel ubicunque in armada opus fuerit, nonnullo tempore promovere labores publicos cohortaretur, quibus benignissimae, sacratissimae Majestatis exemptio ab alio onere contributionis, promereatur et aequiparetur. Cum autem praementionatus Dominus Monasterli omnium nomine gratuitos labores ad armadam et pro nunc et in posterum abductionem navium Bajam sine stipendio promoturum pollicitus fuerit, constitutionem militum ad armaturam navalem Episcopo vel Patriarchae et per ipsum Communitatibus efficaciter propositurus, proinde exspectatur ab iisdem declaratio, et cum non dubitetur mandata Suae Majestatis cordi, etiam venerationis ipsis esse, et qui servitium pollicetur non excipere modum, sive in exercitu, sive in Danubio videntur, naves interim juxta datam assecurationem absque stipendio Bajam promovendas fore. Ad aulam Suae Majestatis haec transacta inter nos et generalem Monasterli nomine Rascianorum in districtu Batsz efficaciter perscripsimus, et donec ea omnia benignissime ratificata decreto speciali approbentur, tenore praesentium officiales militum cujuscunque ordinis et commissarios bellicos, quibus conscriptio pagorum et contributionis impositio demandari posset, requirendos duximus, quatenus si in consriptione et inquisitione ipsis commissa interim pergendum est exspectando ulteriores aulae dispositiones, saltem a preceptione, et multo magis executione abstineant. Spe-

ramus enim a Caesarea Majestate resolutionem clementissimam et convenientem tantae gratiae Rascianorum declarationem.

In castris ad Petrovaradinum 6-to Novembris Anno 1692.

Per Sacrae Caes. generalis Commissariatus bellici administrationem.

L. S. Christophor de Vorster.
L. S. Ivan Petrus Levenold.

Consignatio pagorum qui in districtu Bazka inter Danubium et Tybiscum ex Titul et confluentia utriusque fluvii usque Bajam et adversam ripam Tybisci ab onere contributionis propter labores gratuitos, quos imposterum ad arcem Petrovaradiensem, et armadam Suae Majestatis praestare omnium nomine Dominus generalis Monasterli pollicitus est, confirmatio autem desuper ab Aula sacratissimae Caesareae Majestatis exspectatur.

In ripa Danubii: Bats, Bogian, Karavock, Szonta, Stremeti, Faistka, Peavana, Morezka, Novoselo, Lowrieniz, Keagii, Bukin, Siva.

Intra Danubium et Tibiscum: Szombor, Bukzinoviz, Vranijas, Hapsa, Kupuzma, Lugumier, Monaster, Kulut, Strepze, Szanto, Szlokrot, Dentova, Czatatia, Totina, Monaster parvum, Baja, Sajod, Sabatka.

In ripa Tybisci: Sinta, Martonos, Szongrad.

Eximuntur vigore patentium et annexarum iisdem conditionum ex parte nationis Rascianae adimplendarum.

In castris caesareis ad Petrovaradinum 6-to Novembris Anno 1692.

Per Caesareae generalis Commisariatus bellici administrationem.

L. S. Christophorus de Vorster.
L. S. Ivan Pet. Levenold.

Quod praesens copia cum suo in caesarea aulico-austriaca cancellaria intima exhibito originali fideliter collata et eidem per totum consona sit reperta, manus meae subscriptione et sigilli proprii appositione confirmo.

Actum Viennae 27. Februarii A. 1693.

L. S. Jonas Greg.
Edmundus Grabner de Grabenfeld
praedictae Cancellariae intimae expeditor Aulicus.

Словенскаго же нашего разумения привождение по сему подобию бивает:

Ѡт страни свештенокесарскаго величаства пълною моштию и властию биваеми ѡбштаго послания воинставни потреб ради изследствователни исправници при ваѡружено воинство тогожде величаства ва угърску ѡбласт уреждени санабдители.

Пред зрителними вестно садеваем любо коими иже прилежно пристоит, воинставно и икономичаско, сиреч снеднаго билия санабдевания ка воинставному пристоянию прилежно уреждение, правителни устав изложивши кесарско величаство пресвештеннеише, яко да по подобию васеми чиновними редовими угърскоі ѡбласти, такожде и народ сърбски, иже ва пределно садържавание рекомоп Бачка, между Дунавом и Тисом са низтекаваюштим се ѡбоими и ва ѡграничение Белграда нинія ва турску иабласт биваемаго ѡт туду първее зачетие васприемши даже и до Бае и ва премо брега Тиси пребивают, ѡт самаго простаго рукоделания и търгования жителствуют, до сего же убо времена ѡт васакаго ѡтегоштения и вааздавания ка ѡбштим потребом, ка ними же ва васему свету любо коими господарми земьлно ѡбладателими, божаставними и чловечаскими закони уреждаваюшта се, благоверно подложни биваеми, дължностию себе ѡбвезуют под именем воинствуюштим, между коими себе смешеним бити сачисловают, и ваменившим васем им ѡтетим бити благодетнеишим ѡпроштением кесарским себе лукаво извлекли сут, ѡсобливаюште же убо воинствуюштаго ѡт просторукоделателя ва некое или присаваздържавания людства или готоваго пенезнаго заплаштения по сачислованию и сачестованиям имения ими да саписуеми бивают.

По ванегда же убо воинству сърбскому ва сии странах вамештении биви пълковник господинъ Монастирли ва предавателно назнаменование сачисловапие и якова бивают села ѡни вазискателно истезание подложив, извествуюште различна ѡпълчения кесарска и едино саюзним биваемим устърмления

их ради различніе пагѹби ѿт них и сапособствѹемо ѿт тѹдѹ запѹштеніе; самотріхом сію ѹказавшѹю се саделователнѹ правдѹ, на ѹбо ꙗко сіꙗ васеми странами ѹгърскіе ѡбласти сатерпеніꙗ сѹт, иже санізхожденіꙗ и ѹстърмленіꙗ воінствѹюштім, тако ѹбо ꙗко би и невазможно біло да не ꙗкова злоба не сапособствовала бі се біла, ніже ѹбо паки васачаскою властію ѹтвърждено верѹемо бівает или испълненіем изетѹю крепост имеют, да не надставлꙗемо бівает нѹжди ради ка ѡбремененію ѡбремененіе, проізвестіхом прежде именітомѹ господинѹ пълковнікѹ, ꙗко ва лето бѹдѹште и дондеже брантвореніе не престати бѹдет, ꙗкоже ѡн са коничаскіми и пешачскіми своім опълченми брантворітелно воінство сапособствѹет, такожде неколіко сотніе воини ва корабьлно брантвореніе кроме заплатітелнои ѹлафи да ваместитп бѹдет, таже и ка градѹ Петроварадінскаго, или любо ва кое место идеже ва брантворітелно воинство потребно бѹдет, ва некое време прíѹстроіти ѡбшта проста рѹкоделаніꙗ понѹжденіе да сатворіт, имі же преблагодетелнеішаго свештенеішаго велічества ѡпростително ѡтетіе ѡт иного ѡбремененіꙗ васдавателнаго да достоін и едіносаравнітелан да бѹдет.

Ꙗкоже ѹбо превасполенѹеми господинъ Монастерли васеми именем кроме заплатітелнои ѹлафи рѹкоделателна изследствованіꙗ ка брантворітелномѹ воінствѹ и ниниꙗшни потреб ради и ѡтнѹд ва бѹдѹште време ѡтношеніꙗ корабълска ва Баю кроме заплатітелнои ѹлафи ѹстроіти ѡбештаваем бів. ѹреждітелно вамештеваніе воіном ка брантворітелномѹ воінствѹ корабълскомѹ, епископѹ или патріархѹ и през ѡнем васеѡбштнімп народімп савършенім сѹштаством испълненім предложеніем наказати бѹдет.

Того ради ѡжидает се ѡт тіиждe ѹказателно извествованіе и ꙗко ѹбо сѹмневаемо не бівает, повеленіꙗ еговаго велічества и сърдачнім пріпочітаніем васпріимати ими біти и иже слѹжбѹ ѡбештавает ѡсобливо различеніе ѡтети не

бѫдет или ва брантворітелно воінство, или ва Дѫнавѫ зрітелно самотреніе бѫдет, таже корабли подавшемѫ се засведетелствованномѫ ѡбештаванію кроме заплатітелнои ѫлафи ва Баю относіми да бівают.

Къ дворѫ еговаго велічаства сіѧ савършітелносадеваніѧ междѫ нами и пълковніком Монастірли именем васемі Сърблимі ва предели Баіскаго садържаваніѧ поспешнім достоисплънітелнім савършеніем спісахом и дондеже таѧ васа благодетелнеіше засведелствованним ѫтвържденіем биваема правленіѧ ѫставітелнім пронареченіем проізволима бѫдѫт по подобію предзрітелнаго изложеніѧ исправніци воінствѫюштим любо коегожде ѫрежденіѧ и воінставни потреб изследствователни исправніци, ими же сапісаніе селами и надставітелно ваздаваніе повелітн вcase, вазіскателно просіти изволіхом, еліко аште ва сапісованіе има вазіскаваніе ими повелено бѫдет ва междѫ сих потребно біваѥт дождати ва предбіваема дворска ѫрежденіѧ, аште тачію ѡт вазетіѧ и велми паче ѡт насілствователнаго изследствованіѧ себе да савазадържаваеми біваюг. Ѹпованіе бо имеем ѡт кесарскаго велічаства премілостівнеіше ѡтветно издаваніе и подобно біваемое толікіе мілости Сърблем ѫказаваемое. Ва таборіштах при Петроваратінскаго града біваема Октов. .кѕ. лета ҂ахчв.

През свештенокесарскаго ѡбштепосланіѧ воінставни потреб ради, исправителнаго изследствованіѧ.

М. П. Іѡа. Хрістофор ѡт Ворштер.

М. П. Пет. Левенолд.

Начертателно назнаменіе селами иже ва пределно садържаваніе Бачкои біваюг, междѫ Дѫнавом и Тісом ѡт Тітеля и санізтекавающтімі се ѡбоіми водоточніми даже до Бае и напремо біваемаго брега Тисе ѡт ѡбременітелнаго ваздаваніѧ ради просто ѫноделателнаго потребованіѧ ктоме заплатітелнаго прістоѧніѧ, ихже по потребованіѧх ѡтнѫд ва предбіваема ка градѫ петроварадінскомѫ и брантворітелномѫ воінствѫ еговаго велічаства, творіма

бити васеми именем господинъ пълковнік Монастерли ѡбештал ест ѡтемлеми бивают. ꙋтвържденіе же над сіѩ ѡт двора свештеннеішаго кесарскаго велічаства ожідаваемо біваеt.

На брегꙋ дꙋнавскомꙋ: Бач, Богѩн, Каравꙋк, Сонта, Стремези, Фаіштка, Пеавана, Морезка, Новосело, Ловріеніз, Кеаги, Бꙋкін, Шіва.

Междꙋ Дꙋнавом и Тісом: Сомбор, Бꙋкзіновіц, Вранѩш, Хапша, Кꙋпꙋзма, Лꙋгꙋміер, Монастер, Кꙋлꙋт, Стрепзе, Санто, Слокроз, Деꙋтова, Чаталіа, Тотіна, Монастир мали, Баѩ, Шајод,[1]) Сабатка.

Ва брегꙋ Тиси: Шінта, Мартонос, Чонград.

Ѡтемлеми бівают властію предзрителнаго изложеніѩ и прідавшимі се ими срочно изложителнімі прічінами ѡт страни сърбскаго народа ва савършітелна испълненіѩ ва таборіштах кесарских при петраварадінскаго града біваеми Ѡктовр. кѕ. лета ҂ахчв.

През кесарскаго ѡбщепосілателнаго повеленіѩ воінставни потреб ради исправітелнаго изследствованіѩ.

М. П. Хрістофор ѡт Ворштер.

М. П. Іѡан Пет. Левенолд.

Ѩко ꙋбо предзрітелно препісаніе са своім ва дворно кесарско аꙋстрінско ванꙋтърнѩшне логофетство предавше се, истініто ꙋказаніем похождително зачінаніе, благоверно едінослично біваемо саставленіе, и томꙋжде по васꙋдꙋ едіносагласнꙋ и едіно-подобнꙋ ѡбретаваемꙋ бівшꙋ, рꙋкою моею подпісаніѩ и печата властнаго ми поставленіѩ засведетелствꙋю и ꙋтвърждаваю. Деиствꙋемо біст ва бечски тържіштни град, феврар. ѕі. лета ҂ахча.

Іѡна Грігор. Едмꙋнд Грабнер ѡт Грабенфелд віше реченнаго логофетства ванꙋтърнѩшнѩго исправітел дворски.

М. П.

Деспотов пријевод писан је упоредо с латинским на половини стране један, на половини други, и како је српски

[1]) У овој ријечи је употребљена јота.

рукопис много крупнији од латинскога, то је изнио мало више него онај у оригиналу. Ми смо овдје наштампали једно за другим, не могући удесити да се штампа упоредо, као што смо изнајприје желели.

За тијем долази још ово:

Зри благоѹгодни чатітелю, и ва ѹдівленіе саматраваи ваниманіем благоѹтърдни слішітелю, ꙗко ва кое време и ва кои дни месеца Ѡктоврıꙗ слѹчімо біст сіе віше изложітелно сърбско просторѹкоделателно кроме заплатітелнаго подобıꙗ погодітелно или паче рекѹ порабоштітелно обештаваніе; ва тоежде време и ва тіжде дни тогожде месеца Ѡктоврıꙗ слѹчімо біст и деспотско ва кѹстодію ѹзіліштно заѹставленіе ва лето Христа спасителꙗ нашего ҂ахпѳ. ва древне деспотско ѿтачаствю назіваемо Кладова при дѹнавскаго брега біваемо . . . .

Ту се рукопис прекида.

II.

Писмо патријарха Арсенија Чрнојевића руским посланицима у Бечу поради ослобођења деспота Ђ. Бранковића.

(Пријепис у ист. арх. Срп. уч. др. бр. 180.)

Споља: Преславно сиꙗтелнеишими и препълномоштнеишими послан'никами преблаговернеишаго и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго вселенства, и прочаа, мне же премилостивно преблагодетелнеишими — смерено покорно челом' биение, по ванѹтар подобномѹ биваемѹ ваѡбраженню.

† Преꙗсно сиꙗтелнеиши и препълномоштнеиши великославни посланници благочастиваго господара цара московскаго вселенства, мне же велми преблагодетнеиши!

Не оубо ва истинѹ неведомо и неꙗвставно незнаемо бити имеет вашими превеличаишими и препълномоштнеишими

посланничаствами, ꙗко при лету спасителꙗ нашего Христа Бога .҂авлн. битиа же миру ҂sцмѕ. словеносърбскои ѡбласти деспотскаго степенства благоверно и достоино начелство ва дни блаженоусапшаго почиваниꙗ първаго Георгиꙗ Бранковича нашаствием нападаюштои сили погано-тиранскои, рода же измаило-агаренскаго бив'шаго, превишнꙗго Бога благопроизволителним попуштением грех ради наших коначно неизложителним разрушением сакрушено и попрано бист', ва толико иже ѡт више васѡбраженнаго времена, ꙗко землꙗ државнои ѡбласти васточнои Иллvріи тако и многоразлични народи тоиждe рекомои ѡбласти словеносърбскаго Израилꙗ. тиранским поганом ва вечно запленително поробоштение ва-пали сут. Ꙋви нам, уви нам, уви прискърбно вааздихаюштим нам, колици ѡт нас безчисълни позобани бише ѡт веира и звера дивиꙗго ѡт луга исходештаго по рекшаго ѱалмопевца Давида цара и пророка ѱал. ѻѳ. ꙗко владко умалихом се паче васех єзик, и єсми смирени по васеи земли данас' грех ради наших, и нест ва време се кнеза и пророка и вожда, ни васе сажежение, ни жертви, ни приношение, ни кадила, ни места єже пожрети пред' тобою и ѡбрести милост' и прочаа по васпевавшими трими светих ѡтрок' ва песну .з. пророка Даніила гл. .г., егоже ради и ми єдинокупно са ними пети навикохом сице: не предажд нас до конца имени ради твоего, и не разори завета твоего, и не ѡстави милост твою ѡт нас, и прочаа сими сапособствуема биваема.

Єгда же превишни и прештедри Богъ васедържитель благоутробно милосърдие свое санисиустив по више васпевшему ѱаломнику вапиꙗше глаголав: васдвигни силу твою и пріиди спасти нас, ѡле предивное чудо, ѡле превеликие и пресладостнне радости, ѡле пребезконачное и чловеком недоумеваемое божеставно произволителное самотрение, ꙗко убо иногда ѡт небесни сил' воин' агглъ господанъ прислан' бистъ апостолу Петру ва узилиштну темницу страж-

двштомв слобождителнаго избавленіѧ ради, Деѧ. гл. .ві. зач. кѳ. тако и воинстввюштеи Петар царъ московскаго в'селенства мановением божественним прислан' бивает' на свобождително избавление ва взилиштнв квстодию страждвштаго деспота словеносърбскаго и народа еговаго прискърбним сетованием странстввштаго.

Ѡт неизмеримаго и неизчерпаваемаго божественнаго таинаго скровишта милосърдною и пребогатною пвчиною такова благодеѧниѧ слвчима биваема свть, не васве бо глаголют' света писаниѧ: сърдце царево ва рвце божіи, и амо же аште васхоштет' ѡбратити, тамо вклонит', притча Соломонова. тако сведетелствуют' гл. .ка. Ва истинв таково вклонение ѧко пър'стом' десницею превишнѧго Бога вказвемо бивает и преблагочастивеишаго монарха цара московскаго в'селенства ка словеносърбскомв израилю, паче же ва последне сие нинѧшне време ка деспоту тогожде словеносърбскаго народа, иже ва лето Христа Бога ѡтквпителѧ нашего ҂ахѯг. мирв же битиѧ ҂зроа. и при тіиждe временах прежде мне светителстввюштв свето и блажено васпоминаеми патриарха Маѯим' ѡт поклонившемв се живоносномв гробв Христа спаса нашего ва Ієросалимски град ѡтнвдв же вазврашттенномв бившв ва константино-полски и дрено-полски градови, тамо бивши и ветхаго Рима кесарски посланники, ѡт ніих же понвждаваем' бивши древнѧго деспотскаго племена лозом влеквштеи се биви нинѧшни деспот' втори Геѡргие Бранкович свештеноподобним' светим' и помазателним' елеем' ва предедно наследователно ѡтачаско степенно свое достоинство известванием деспотскомв сановномв чинв предаваем бив', ѧкоже ѧвставно сведетелство зримо бивает' ѡ више рекоми ветхаго Рима кесарски послан'ники ѡт сего латинскаго челобитнаго списаниѧ, иже прежде временах сих подобним пособствием пресилномв кесарв римскомв нинѧшнемв Леѡполдв първомв предаваем' бист'. томвжде блажено и присно васпоминаемомв Маѯимв

патриарх8 саnособствовавши и аз богомолабними молитвами моими ваше преславно сиꙗтелнеише и пре — — — мошт-нейше посланичаство смерено просил — — — пребла-говернеишаго и преблагочастивеишаго монарха цара мо-сковскаго в'селен'ства благо8годним' и достовластним' своим' ходатаиством' и нинꙗшнем8 десnот8 нашем8 втором8 Ге-ѡргию Бранкович8 царск8 помиловател н8 и милостивно по-жаловател н8 хрисовн8 грамот8 исходатаиствовати б8дете, първие причинателние сие вини ради, ꙗко 8бо деветолет-ним' временом' ва 8зилиштн8 к8стодию за8ставлен бив'ши и ск8дним недостатачаством ѡтегоштенним' ѡбременением' пон'рен' бивши ва многи ва заимовазимателни дъл'гъ ва-пал' есть ва толико, иже аште би некогда ѡт пресил-неишаго кесара римскаго свобождение и 8л8чил', тогда ѿт ва дългъ ва заимоваздавших ва ново за8ставление вападшем8 ѡтп8штен бити не имеет', аште много биваеми дъл'гъ свои савършено заплатити не б8дет.

Второеже причинателние вини ради, ꙗко 8бо ѡт више ва-ѡбразившаго се много мин8вшаго времена, сиꙗ племенородна древнꙗго деспотскаго степенства бранковичевска лоза до нинꙗ влекома биваема и погано-тиранским' насилствием ѡт наследователнаго ѡтачаствиꙗ своего изриновена бивши кроме престолнаго своего места, кроме вадр8зителнаго своего пре-делнаго пребиваниꙗ и кроме скровиштнаго своего ем8 би-ваемаго тв8юшта се толиким' много мимошадшим' временом' жителств8юште ва православнои вери матере наше црк ве васточнои закона непоколебимо пребила есть, того ради и ѡтн8д8 ѥлици ѡт тогожде древнꙗго племено-роднаго деспотскаго бранковичевскаго дома, сародно влекоми бити имеют и ва православнои каѳоличаскои црк ве васто-чнои закон'нои вери непоколебими пребити б8д8т', вечним 8реждением санаследств8юштим' се, на васако лето царскою пожаловател ною милостию деспотскаго степенства и санов-наго чина биваеми бранковичевски дом', единок8пно са ва-

сем' подрѹчием' племенородно влекъштеи се сародствие сие, ѹштедрителним' кърмлением' и посетителним' заштиштением да сахраниѧеми бивают', егоже премилостивнаго деиствиѧ ради и ва деспотском8 сем8 дом8 вечним' и префалним' васпоминаниемь преблагочастивеишаго монар'ха цара московскаго в'селенства име. единок8пно са вашими преславнеишими и препълонмоштнеишими посланничаскими имен'ми ѡставлѧеми да бивают; ими же превечнои, пребезконачнои, саходештои божнои благодети ваше преславнеише и препълномоштнеише посланничаство вар8чивши, ѡстаю вашими преславно — — елнеишими и препълном — — ими посланничаствами

Смерено покорни богомолабни сл8жител' първо-І8стинианскои цркви архиеписк8п' и васего восточнаго Иллⷷрика пат'риарха Арсение Черноевич' вла̑стною рукою.

III.

Писмо патр. Арсенија Чрнојевића деспоту Ђорђу Бранковићу, писано у Сент-Андреји 3. Марта 1702. г.

(Истор. архив Срп. уч. друштва бр. 183 ориг.)

† Високорѡднѣишіи и благочьстнѣиши Господине деспоте, мне же въ светаго д8ха прѣвьзлюблѥн'не сине и господине прѣжелабнеишіи.

Великолюбовним желаніем в'сегда пон8ждаем есамь еже честократне синолѣп'ном8 величаствію писати и телес'наго здравіа съ дльгоданьственным прѣбиваніем наипаче д8шев'наго спасеніа ѡт наивишшаго твор'ца спасителѧ нашего Бога оусрдним молѥніем испрошати. Елма же толиком8 закас'нѥнію вина ѥст ѩко же и прѣжде не дав'но госпѡд'ствію вашем8 ѡт ф8тон'кіе вароши чрьтали есми. како 8молѥнии бив'ше толикокретне н8дими, ѩко ѡт д8ховних тако и ѡт воин'ставних и помѣстних нарѡда нашего синѡв, ѩко да

въ врѣме пришаствіа свѣтлости ћесарскои слав'неи комесіи въ крапнскіе мѣсти и ми съ ними коупно къ в'сакомꙋ ѿтвѣтованію и прошенію потребном готови обрѣштем' се. Помишлꙗюште на ѿтвѣтованіе госпѡд'ствꙋюштих еже нам въ прошад'шꙋю есень въ тѡм мѣстѣ сътворили соут глаголюште, ꙗко послед'неѥ ꙋрѣжденіе и прѣвелегіамъ потврьжденіе ѿт рекомои комесіи полꙋчити боудете коначне, ꙗкоже и сьбить се слѡводѣлѡм въ скоре. Издадѡше нам декрет ѿт ꙋгар'скіе канцаларіи, да на ниже ни инꙋде ѿт Светаго Ан'д'реа хѡдити по своих христіанъ не бꙋдемо слобѡд'ни. Таковим злополоучнимъ и горе ожидателним оусилним ѿтговорѡм възвратише се, до ѿпако издати нам каштель Сечꙋи, чаꙗти тешко по злꙋ дѡбра ꙗковаго. Нъ и тꙋ мира нѣсть. Діаволъ сет свою ѿт всꙋдꙋ затлъ ѥсть, пріиде нам гор'ше гор'ших паки заповѣсть ѿт боудим'ске камере, да Сечꙋи ѿт рꙋкꙋ нашꙋ изети се бꙋдет и таковими посештенними ѡбкрꙋжень прочее на Бога надежда о в'сачаских да бꙋдет, и вь таковѡм вльнѥнію борꙋщее врѣме ніесмо имели почѣсто писати вам, да не огѡрченим своимь срд'цем и люб'віе ваше вь жалѡстное съмꙋштеніе прѣвратити боудемо.

Сим' же писаніе сіе съврьшаюште и божствен'нѣи благодати живѡт вашь частіи прѣпорꙋчаюште ꙋбѣждаем и вас чѣсто посештати смѣр'ност нашꙋю, да не ослабеете писаніем.

Дан'но ꙋ Свети Ан'дреи мѣсеца Марта г. ҂аѱв.

Милостію божіею ар'хіепископъ Пекскыи и словено срьбскыи патріарха смѣрѣн'ныи

Ар'сеніе Чрьноевыич.

IV.

Писмо патријарха Арсенија Чрнојевића деспоту Ђурђу Бранковићу писано у Сент-Андреји 8. Августа 1702. г.

(Истор. архив Срп. уч. др. бр. 188 ориг.)

Благороднѣишіи и въ Христа Бога благовѣрнеишіи Господине, мне же иже въ светаго дꙋха прѣваждѣлѣн'неишіи!

М'ного разоумнѫю ѥпистолію благолѣп'наго ти величаства чрез приношеніа слѫжител'наго нашего ар'хидіакона Василіа въспріем'ше и писан'на въ нѥи съ извѣстностію прочтев'ше оувѣдехѡм, ꙗко вь прав'дѫ събивает сѣ на нас цара и пророка Давида ѱаломски въспевател'ни гласъ: аште не Господь сьжиждет дѡм добродѣтели, вьсѫе те ми маловрьстіемь своимь трѫж'даем сѣ, тем' же правед'но ꙗко ни ꙗково зданіе ѡт единаго камена жиждет се.

Сами бѡ слово повелѣніа господнꙗ множицею силовахѡм испльнꙗти и своимь маловрьстным хрьтѡм старовремѣннѣ дрѣв'нѥйше падшаго стльпа словѣно-сьрбскаго ѡдрьжаваніа исправити понѫждевали се есми. Ѡтнѫд' себѣ не поштедев'ше ни оумною ни телѣс'ною, ни же паче исташтевател'ною дѣсницею, нь елико имѣли ес'ми вьсачас'кою ꙗкостію без задрьжаніа чинили ес'ми пльниты, ꙗко ѡ тѡм сведетель да боудет' ми живіи на небесех и въселѥн'нѫю съглѣдѫеи Господь. Многим бѡ и чловѣкомь позорь бысть оусрьдное наше о своемь стаде пѡд'виженіе. Нь сами сѫште без потребополазних помоштникѡв осѫетихѡм се надѣж'ди и ва изнѣможеніи валꙗем сѣ. Тем' же не вазмневаи, ѡ преважделен'ни мнѣ иже въ светомь дѫсѣ господинѣ синѣ и страдал'че прѣблагоѫмнѣишіи, ꙗко посѡбствіемь ꙗковым ѡт прьвои вькорѣнив'шои сѣ еже вь нас Христовои люб'ви оумалити, или изсах'нѫти таковомѫ благоѫхател'номѫ цвѣтѫ что, прѣт'вори сѣ, нь таꙗжде ѥсть иже и да прѣбѫдеть произобилѫе помеждѫ нас вьсег'да.

Ибо и ѡбѣщан'ное свое изреченіе пред' сладковид'ним ти зракѡм бившее вь ѡтврьженіе оума сіе нѣ прѣменили ес'ми, нь ꙗкоже подѡбно ѥст било словѡм преднѣсли, а всем потрѣбним извѣст'но въ слоух посѣꙗли. И въ таковѡм настоꙗніи сѫштим намь еште вь фѫтош'кое трьжишт'ное мѣсто, бѣхѡм всех пѡд'вигли къ ономѫ изврьшенію и по размотренію ѡпштемѫ разредише и сьписаше по чиновех и пределѣх идѣже како приличность обрѣтоше. По вьнѥгда же

нам издан'но преднешен бысть на слав'нои комесіи тогда вь краин'скых странах пришьствьн'но ѡбрѣт'шои сѣ ѡт свѣтлости ћесар'скои декретное изреченіе, ѩко ѡт тѫдѫ не закаснѥніим поут'шас'твіемь ѡтходештн вь Свети Ан'дреи скоро постигнѫти да вазрадим. И въ таковѡм съмѫщен'нѡм вьскл'онѥніи ѡт нас почето бившее въ спомѣнѫтое дѣлѡ паки въкопанно притаив'ши се и до нынѩ тако сьлѣжит се. Зри прочее въ народѣ нашем небрѣженное понѫреніе, зри слабости разоум'неи, зри неразмотреніа синовь, слнцѫ оубѡ свѣтещѫ се ѡни бо еще главобол'ствѫють снѡм нѣведеніа акѵ пѡд' мракѡм неразсѫд'нои тамности зак'рити, ѩко толикомѫ и таковомѫ нашемѫ пѡд'виженію единим прьстѡм рѫкопомоштвовати нѣ хотеште и како сами въ всем и о всех прѣодолѣвати да вазможем. Аште би и Солѡмонс'каа вса прѣмѫдрость вьливена въ нас сьлѣжала се, стрьпатномѫ сицѣвомѫ нарѡдоу никако благоѫгѡдити и тех вь поут прав'дивіи привѣсти не бихѡм вазмогліи. Сами бо аште бихѡм имѣли ѩкости правед'неишіи сѫдіа вѣсть, ѩко непоштед'ним съпоможеніемь оучредити величаствіе т'вое не вазбранили би сѣ, нь ѩко напльнѥніи сѫште дѫхов'наго богатаст'ва и разѫма истиннаго напоени сами размотрев'ше къ помишлѥнію себѣ вагрѫзите ѡт кѫдѫ бихѡм и имѣли толиких врѣмень нештед'ною рѫкою на четирех страни раздавающе, аште бихѡм и царское кое скровиште имели, до нинѩ исташтеніѩ своего краи ѫказало би. Где же пакъ ѩко нагіи и лишенни высакого своего благопотребствіа въ странах сих прѣселив'ше сѣ таковѫ ѩкость имѣти да можемо? Дрѫго же пакь ѡбѣштан'ное нам еже ѡт боудим'скіе камари три тисѫща фѡринтѡв издаваніе живности ради нашеи, нинѩ и сіа намь исчиш'ловати прѣсташе. Ѡт Хрістіан же Богь вѣсть, ѩко прѣмаленшѫ съпомагателнѫю пол'зѫ имеемь. И вь толикѡм из'неможеніи и самих себѣ грѣште самѫштаем се и многажди и живота лишати ни сѣ приходит. Нь и по сих егда ѫзрим себѣ дѡстоина къ благосътворенію вашемѫ, вь истиннѫ ра-

дωстним поташтаніем помошти вамь елико вазмож'но ны боудеть ωбѣштаваем сѣ.

Ѡ прочежемѹ и васпоменѹти нашь ар'хидіакωн и благоговѣиніи слѹжитель Василіе тамо паки изволѥн'ним нашим ωтсланіемь ωтшад'шіи пространнѣише ωт оусть сказати господ'ствію вашемѹ может понизніимь своимь благопрѣклонѥніемь.

Сим' же чрьтаніе словес съврьшив'ше триѵпостаснаго божаства благодать да благопрѣбѹдет съ вами и въ вас въсегда.

Дан'но мѣсеца Аѵгоуста .и. оу Свети Андреи ҂афв.

Милостію божіею архіепископь ипекски, словено-срьбскы и всего Илѵрика патріарха, Вашего же величас'тва ωтьць богомол'ствѣніи смѣреніи Арсеніе Чрьноевич.

V.

Писмо деспота Ђ. Бранковића патријарху и духовном сабору српском поради свог ослобођења од 16. Авг. 1704.

(Истор. архив Срп. уч. др бр. 181.)

Божіею милостію Геωргіе Бранкович деспот прьво Іѹстиніанском ωтчастви и васои словено-сьрбскои Иліріи; велики кнез вишои и нижнои Мисіи, свештено Неаромінскаго повелителства ωбласти Ѳракіискои второи Македоніи и Пиротии, дрьжави светаго Сави и Чернои Гори пьрвоначелни кнез: браничевскомѹ кнежевствѹ, дьржавним землѥмь сремскои Пионіи и Іωанополскои васегдашними господарствами вечно дедични наследник и проч.

Блажено светителствѹ ти са боголюбовими епископи и са васего лика дѹховнаго клирика еште же и васемѹ народѹ нашемѹ словено(срб)скомѹ. Кроме сѹмнениѩ веми, ѩко знаемо бити ви вазможет прислание наше ва чѹждо (стра)нствователно сие пребивание, ωбаче же причинателна вина до сего времена не вараздавши се вазвестити ви ω нашемѹ чѹждо

странствователному пребиванию, нинѧ же случением сего писаниѧ васештедрому Богу тако благопроизволившу ѩко светителству ти ведомо есть божаставним утешителним посештением аште и зимним временом бист наше путшаствие, на убо даже и до сего места пришаствием ѩко летною топлотою и благоугодним временом приспехом.

Зде же також де аште убо и ва чужди народ придохом, нами ва велико удивление бивает коликою любовию, частию и човечаством себе ка нами приказуют, ѩко мирскаго лика тако и цьрковнаго лика биваеми, еште же нами ни ва умишление не бив'ши, сами своехотним самотрением частни цьрковни ликъ нас канеште понуждавают, рекъше, аште ми произволити будемо хоштет настоѩтел'но свое понуждение приложити и пресилнешему кесарскому двору дель ради наших писаниѩ своѩ ѡтслати и дондеже конач'но исправити не будут, пристати не хоштут, тачию ми по нием хотению да благоугодимо, тако глаголют.

Мирски же лик превеликим, ѡх, дивним чудом бивает ѡ таковому делу не домеваюштим се нами самим своим усьрдним благопроизволителним ѡбештаванием глаголють, ѩко да аште ми тако васхоштемо, ѡни ка кесарскому величаству таково вазвештение ѡтслати будут, ѩко ѡни заложно ематсьтво на себе васприети будут нашего свобождениѩ ради, егоже глаголателнаго ѡбештаваниѩ до сего времена ни ѡт нашего народа никогда не слишахом.

На сиѩ же убо васа више биваема ими ѡбештаваниѩ заустављши ѡтвет ваздахом сице, ѩко да еште дождатием сатрьпити се будут, дондеже слишанием разумети будемо светителство ти са ѡбштим ликом нашим ѩко духовним тако и мирским ликом до сего времена свобождениѩ ради нашего аште что творили есте, или нинѩ аште что творите да знати вазможемо, аште ли небрежением ниѩково попечение ѡ нашему свобождению не имеете, и таково вазвештение ви разумети да вазможемо по том елико нами по

сили бѹдет, хотеште или не хотеште есть нами тако ꙗко вазможно бѹдет ѡнапаствованием попечителной нѹжди нашои просително моление предложити при дворѹ кесарскаго величаства.

Благодетнаго же благословителнаго светителства ти биваемо ѡбештавание, ꙗко нашего православиꙗ биваемаго частнаго свештеника прислати хоштете ка нами, разѹмехом; егоже ради аште настоꙗтел̾но понѹждение приложившѹ ви и ѡт двора кесарскаго величаства таково ѡбештавателно ѹпование емеете, да ми ѡт сѹдѹваспет вазвратити се бѹдемо ѡт сего разлѹчителнаго ѹдалениꙗ ради слѹчимо ѹ горко расколно ваставател̾но самѹштение: тако бо и нами вазвестивъ зде пришаствие сатворивши превазвишени министерь двора кесарскаго величаства пьрво-начелнейши постелникь биваеми господарь ѡт Харакхь називаеми тако — — —[1]) аште ли же никꙗковаго ѡбештавател̾наго ѹпованиꙗ ѡт двора кесарскаго величаства не имеете ѡ нашемѹ васпеть вазвраштеванию ѡт сѹдѹ: тогда потреб̾но частнаго свештеника прислати ка ними, еште аште вазможно бѹдет и са единим добрим диаконом и частними приготовителними ѡдеждами ими и светим ѡкрѹтом, наче же ради сии чѹжди иноверни народи. ꙗко зде слѹхом едьва знают ѡ имени нашего сьрбскаго народа колми паче ва ѹдивление имети бѹдѹт свештенодеиствие зрештим ва видение ими, того ради благозрачним приготовлением свештеникь пришаствие да сатворит по речено биваемо слово, ꙗко аште тело чловечаско бивает ва рѹках ѡбласти земалски царевь, дѹша же ва рѹкахь ѡбласти превечнаго небеснаго цара есть.

Сими же благороднѹ вашѹ мілост са прочім православнім народом[2]) блажено светителство ти са васеми подрѹчними ти паствіими превиш̾нои благодати божиѡи приварѹчаваю.

[1]) На пријегибу стојећи истрла се цијела једна врста.

[2]) Растављене ријечи надметнуте су брзописом, с тога нема округлине.

Дан'но ѡт нашего пребивателнаго града Ег'ра називаемаго, иже ѡбретаваемь биваєт ва гранично место ѡт страни полѹданнои ѡтстоеште ѡт ветхо-римскаго повелителства биваемаго ва немач'скѹ ѡбласт ѡт баварскаго палатинства спреч ѡт наместьнон-ачелствователнаго банства рекшаго се и воиводства ѡтстоит .г. честн и под едино мерително милею землом; таже ѡт страни западнои, ѡт државнои же земли називаемои Марихіи бареитен'скои ѡтстоит .а. мерително милею землом; такожде же ѡт полѹнош'тнои страни ѡт кнежевскои дрьжави саѯонскиє .а. мерително милею землом.

— — — — — страни вамеждѹ ѡт чешскои ѡбласти ѡтстоит .а. мерително милею землом, ва немѹ же више реченомѹ нашемѹ пребивателномѹ градѹ Егрѹ нарицаемѹ писано бист дна .sї. мѣсеца Аѵгѹста лета битиѩ ҂зсві. ва стеченние века сего по Христовѹ рождаствѹ първаго висекта.

VI.

Писмо патријарха Арсенија (?) писано деспоту Ђ. Бранковићу у Егар из Пакраца у Славонији 5. Дек. 1704.

(Истор. архив Срп. уч. др. бр. 198, ориг.)

Благорѡднѣишіи благозацнѣишіи и велмѡжни деспота, вь дѹха светаго вазлюблѥнни брате и господарю мнѣ прѣвьж'деленнѣишіи.

Прѣвел'ми оусрьднѣишѹ и прѣчьстнѣишѹ синолѣпнаго ти любвіа епистолію чрез многых врѣмен мною пожелан'нѹю вь число .sї-го Аѵгѹста чрьтанѹ вь нерѹшимѡм сьхранѥніи сь дѡстолѣпним ѡбетіем числа . . . и мѣсеца . . . . благодарне вьсприимих и вьжделевателним понѹжденіем посмотрив'ши извѣст'но вь ню сьлежешта постигѡхѡм разсѹж'-деніем.

Вь прьвее — — — — — — — — — — — — — —[1]) вь странꙋ нинѣшнѣго ви прѣбиваніа ѡт царствꙋюштаго града мирно и безбѣдно шаствꙋюште чрез вѣликои лютости зимнои здравствително до град Егерь постигли есте, идеже житѣлственно прѣбиваеми ѡны нарѡд достѡлѣпною понизностію и любовію неизрѣчен ною прѣчастно вас прихватиль ѥсть.

И о сем и азь смѣрѣнніи великим вазрадованіѧм дꙋшевним и телѣсним испльнив сѧ прѣвѣчнаго Бога оусрьдно благодаре хвалим, сьхранив'шаго ви и заштитив'ша ѡт всаких прилѡг вражіих вь всем твоем поутшаствіи, благоꙋмномоу же таковом тамошнѥмꙋ народꙋ паки велѣлепно захвалюем, познав'шемꙋ и оусрьдствовав'шемꙋ всакою частію кь благоꙋгожденію високорѡдномꙋ ви величаствію.

Кол'ми паче и непрѣмож'ное онех благопѡд'виженіе нам пред'глаголѥте ꙗко светолѣпни их чинь римскѡ-каѳоличас'ки сь мирскым коупно всесрьдим благопѡдвиженіем вазрадети ѡбѣштавают се при двѣри аѵгꙋстнѣишаго кесара и вь залѡж'ное дѡстовѣрствіе о вашем благополꙋчном ѡсвобожденіи себе поставит бꙋдоут, такмо да величаствіе ваше нѣ двоꙋмствіем ѡбзираете се на единокрьвнаго своего нарѡда. Се вѣликь пѡрокь Слѡвеном, се велика пагꙋба синовѡм срьбскым, се прѣдив'на вѣшть всем слишештим ю. И аште бих рѣклъ ꙗко ѡт нераденіꙗ нашега сіа приключише се вь (истин)ꙋ ѥст вѣшть и плачꙋ дѡстоина, нь ꙗве ꙗко ѡт имꙋштихь — — — — нашегѡ вь рꙋкахь сіа такѡ приразише се.

Синолѣпное же ваше величаствіе и сам бистрѣише сьвѣсте коликих кратѡв глъбокостаростнаго ми потрꙋжденіа не ѡтрекѡх се нь вь царствꙋюшти град' приходешти оусрьдствовах ꙗко ѡт ꙋсть безчисльним глаголаніем сице и многѡ

---

[1]) За једну врсту хартија на прегиботини изједена. Исто је и на осталим мјестима гдје су паузе.

сьставлѥнних меморіаловъ прѣдаваніем не толико ѡ своих потребах елико ѡ вашем благополꙋчнѡм свобожденіи оусрьд'ствовахѡм (Богꙋ єдиномꙋ знаемо), ꙗкѡ же и вь врѣме скораго єдин ѡт дрꙋгаго разлꙋченіи величаствію вашемꙋ глаголали ес'мо еже єдинꙋ аꙋден'цію вьспросив'ше при непобѣдименшаго Ћесара дл҄ꙗ налѣжателних дѣль вашего високорѡдства да пред'станем потрꙋжденіем. Самие же нас ѡт таковаго намерѣніꙗ придрьжаюште заоуставихѡм се. Ꙗко и по непадежнѡм разлꙋченію сь вами многа о вас вь римско-царствꙋюшти град' подехѡм трьвлнѥніа, о их же вь нижапшем пꙋнк'тꙋ пространнѣишим извѣштеніем слово гредим пред'ставити вы.

Вѣмь ꙗко вьзнател'ное разоуменіе вашемꙋ велможствꙋ о нѣкоем лаже именꙋюштим се вь прозвани бранковичком, иже ѡт постааніа своего си пѡдрѣк'ла Бранковичем прозивали се сꙋт, по вашемꙋ же рѣхѡм вь тамошнꙋю странꙋ оудалѥнію, великим трꙋда положеніем вазсиловати себе не поштедель єсть еже вь число имене високѡрѡд'наго ви прозваніꙗ оутврьжденно себѣ прѡꙗвити да — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

вьложиль єсть, нѣким ѳевдополитским ласканіем ѡбкрꙋжаюшти ни, што би своемꙋ намѣренію сьпомагателство ѡт нас полꙋчіѡ.

По вьнєгда же нам проразꙋмев'шим ꙗко таковим ласкател'ством около двѣрии наш вьхѡд ѡбстꙋпает и скрипати вратѡм досаж'деніем творит, любов'ним еже по вас вьспалѥніем мꙋжаства разꙗривши се, меморіаль приличии свѣтлѡсти Ћесарскои сьставихѡм глаголюште ꙗко ми єдиннаго и тогожде нам и народом нашим отсведетел'ствованаго деспота имеем и вѣрно познаваем, вь градь Егерь на прѣбиваніе тамо нинꙗ ѡт вас посланнаго, инаго же паче того не познаваем, иже ластивим сплетеніем себѣ єдинорѡдна показꙋет. И тако почетно его вселꙋкаво измишлѥніе прѣсеченіем скорим стоуд'ною тамностію прииꙋшенно бысть.

А еже по тим мало нѣчто нам въ васпоменѹти град' Віен'нѹ прѣбив'шим авгѹстѣишаго Ћесара повелител'ним декрета изрѣченіем въ ниж'нѹю странѹ своего си народа съниспѹстити се да имеем и помеждѹ ихъ ѡбрѣтаюште се въ ратобѡрніа сіа врѣмена на слѹжбѹ великовѣрнѹю его свѣтлѡсти Ћесарскои благопѡд'визати ихъ да вазсилѹем иже нѣким числѡм ѿ днеп чрез штаирски(хъ) и хрьватских пределов даже и до срѣмскіе дрьжави сѹште въ живих достигнѹвше идеже ꙗко помѣждѹ своꙗ православнаа своꙗ ов'чета и нинꙗ обрѣтаюште се въ пе — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

валꙗеми есми ѡ не . . . . . мечени срдцем и оушесми не оукроени рѡд' наш иже ѿ приключившои се нинꙗ въ земли оугар'скои ребеліи въ великѡм съмѹштени и страховани сътешнꙗем есть.

И сеи ради вини никако благо наставити хи или рек'ше оупѹтити ѥсть ми мошт'но, што би въ нинꙗш'нꙗ велми приличнѣиша врѣмена општенародне свое посланике въ цесарско-кралѥвски двѡр ѿслали.

Елма же егда таковомѹ намѣренію битность съчетати се възможеть прьвеишаго въ меморіаль поункта ѡсвобожденію величаствіа вашего ѿ тѹдѹ, сведетель иже на небесехъ Господь, поставити, вазрадити од све дѹше и срдца бѹдемо.

Сим же съвръшаюште триѵпостаснаго Бога прѣвѣчнои благодети прѣварѹчивше ви

ѡстаем

по дѹхѹ светомѹ богомоль — — —

— — — — — — — — — — —

смѣрѣни Ар . . . .

Дато ѹ прѣбивалиштное наше мѣсто иже въ Шклавоніи Пакрац мѣсеца Дек. .е. лѣто ҂аѱд-го.

Угао листа на коме је управо био потпис, иструо је од влаге.

VII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића пољском краљу ради свога ослобођења

писано 29. Маја 1705. године.

(Истор. архив Српског ученог друштва бр. 200 ориг.)

. . . . ва царскою своею достоіною властію еюже сілно превкреплеваем біваеши, премілостівнеіше вамеждв изходатаіставна деіствіа прівказаті, ꙗко да ѿт толіко многовременнаго пренеповінneішаго завставленіа моего некогда разрешітелно, премілостивнеіше свобождаваем да біваю и прежде біваемоі златолепноі свободності вавратім да біваю, еже тоежде премілостівнеішею своею благодетію не тачію ва деіствованіе пріваносіті велічаство ваше сърдачною любовію ѡбештав бів, на еште пресветло сіателнеішемв господарв редовно біваемв своемв молабномв заложномв посланніκв, ва тоежде време прі авгвстнеішемв дворв ва речені тържіштні град бечкі пребіваюштомв и закасневаюштомв премілостівнеіше заповедав бів, такожде же еште и пресветлеіше и пресілнеіше московскімі царско велічаство през изванредовно біваемаго своего посланніка премілостівнеіше сатворів бів: иже речені посланік подобіем повеленіа царскаго велічаства, вамеждв проча срочно изложітелна срока, зрачномв ѡбразв моемв свобожденіе настоателно понвдівші, и разрешітелно ѡтветоиздаваніе сім подобіем пріизобрев бів, ꙗкоже зде прећісаніем ѡтсілавателно вказвемо біваeт под слов А. (Иже ѡбретает се ва више біваема спісаніа ва ліст ҂влг.) Аз же ѡбаче вбо даже и до данашнега времена еште ні вслішім ніже истезаніем испітиваем біваю непрестано прістоеште вже ва мімошаствіе шестнадесетімі летімі пренеповінneішім завставленіем васхіштітелно саваздържаваем біваю и страстотърпно страждв. Того раді ка премілостівнеішоі свештено-царскоі величаства вашего помошті из нова прітекаваюште, тоі жде пріклонітелно челом бію

достосподобім біваі тою жде премілостівноішою царскою мілостію, ꙗко ꙋже ѡт тържіштнаго града бечскаго ва егарскі град прівазносім біваю, пакі повторітелнім ходатаіством преблагодетнеішаго вашего велічаства вамеждꙋ вазложітелнаго деіствіа, коначно мое свобожденіе да изобресті и прі-обрести бꙋдет, и еште ꙗко ва сіе многовременно пренеповіннеіше стърпленіе, ва бечскі град и зде ва егерскі град потребователнаго недостатечаства скꙋдостію насілствꙋем бівші, множеставніе дължності прівлешти на себе понꙋжденꙋ мі бівшꙋ; на еште и ва разлічна места; мнозімі дължно біваема вадаваніа заплатіті потребно мі ест, пріскърбнеішемꙋ семꙋ прістоанію моемꙋ ѡт неізмерімие велічаства вашего преізобілності и множеставнаго вадаваніа ва коначномꙋ семꙋ недостатачаствꙋ и васачаскімі потребімі моімі скꙋдостію ѡбдържімꙋ мі бівшꙋ, преблагодетнеіше ва помошт сапріспеваті и препоміловаталнеіше изследствоваті и ꙋчреждіті, ва толіко иже ꙗко вазаімо вадавші моі заплатітелнім доволствіем вазвратіті да вазмогꙋ, тако и мне себе самомꙋ и слꙋжітелимі моімі потребна біваема снедножіліштнаго біліа и ѡдеждного ѡдеаніа пріпомошті и прікрепіті да вазмогꙋ, юже свештено-царскꙋ велічаства вашего премілостівнеішꙋ мілост препокорнеішімі и иміжде благопрілежно прівгоднімі слꙋжбамі моімі са васем моім племенороднім сародствіем достоподобнꙋ слꙋжбꙋ изследстоваті настоаті бꙋдꙋ ѡжідавающе премілостівнеіше ѡтветоваздаваніе.

Свештено-царскомꙋ велічаствꙋ вашемꙋ препослꙋшнеіші и пресаꙋзноварꙋчнеіші Георгіе Бранковіт първо-Іꙋстініанскоі ѡтачаствіи и васоп словено-сърбскоп Илліріи и Місіам васегда вечно дедічні біваемі деспот, ѡт Егре дна кѳ-го Маіа, ҂афе.

Сіе віше спісано біваемо деспотско епістолінско посланіе речені преблагодетнеіші цар лехінски благопріетно васпріемші и преблагоꙋгодно разꙋмевші по прежде біваемꙋ своемꙋ ѡбештаванію, пакі поновленіем и вторіцею тімжде

сапособствіем настоятелно свое понѹжденіе ѡбештавает пріложіті, раді деспотскаго свободітелнаго избавленіа, егоже раді ѡтнѹд непременно началнім своім саветніком повеленіе издав, да деіствователно изследствованіе творімо біват. ѡбаче же ва пѹтшаствіе ѡбдържімѹ бівшѹ и ѡ рекомі каролскі кѹпеліштні топліща васпет скоро вазвратіті се васхотевшемѹ и множаішімі потребімі царскомѹ дворѹ ѡбремененѹ бівшѹ, ва таі час понѹждітелно настоаніе изследствоваті се не вазможно біст, на ѡт двора царскаго засведетелствовано пісаніе деспотѹ ѡтсілаваемо біст, емѹ же засведелствованомѹ пісанію прівожденіе ѡт немачскаго езіка ва латінскі езік, и по нашемѹ разѹмеванію словенскім езіком по семѹ подобію спісѹемо біваеt.

Ту се, међу тијем, рукопис прекида и тога писма нема. Овај комад писан је истим словима, на истој хартији као и комад историје. Што се спомиње лист 2033, држимо да се такође тиче историје, у којој је ово као додатак.

VIII.

Писмо деспота Ђурђа Бранковића од 26. Дек. 1708. г. српском народном сабору поради ослобођења.

(Истор. арх. срп. уч. др. бр. 214 пријеп.)

С поља на табаку: Благозрачно и благородно начелствѹюштими и васеми мѹжественно воинствѹюштими пречастно свештеними и васемѹ дѹховномѹ ліку, таже и мирскомѹ лікѹ ѡбште васероднаго народа славено-сърбскаго биваемим и прочими нами благоверно вазлюбленими.

Божіею милостію Геѡргіе деспот първо Иоустинианской ѡтачаствии и васои словено-србской Иллирии и Мѵсиамь и прочаа.

Времена сего слѹченіемь ва кратце ѡзнаімѹюште привастоменѹти васхотехом васеѵ ѡбште васероднаго нашего

словено-србскаго православіꙗ биваеми народими ꙗкоже оубо дȣховнаго тако и мирскаго лика биваемимь; ꙗко да благованимателнимь разсȣжденіемь саматраваеми да биваете, а не ва небрежително запомненіе ѡставлаваете ѡбштим именомь васего народа србскаго биваемо ѡбештаваніе блаженно почившаго ѡтца патріарха Арсеніꙗ, егоже писател҄но ѡбештаваніе даже и до сего времена прі себе имеем. Ȣви намь престȣпаюштимь такова ѡбештаваніꙗ, иже превишнꙗго Бога именемь засведетелствованна сȣтъ; сими же словесими ȣбо садьржаваемо писателно ѡбештаваніе сатворенно есть ва лето ѡт рождаства Христова ҂аѱд. рекшемȣ: NB. егда таковомȣ намеренію битность сачетати се вазможеть, пьрвеишаго ва меморіал пȣнкта ѡсвобожденію величаствіа вашего ѡт тȣдȣ, сведетель иже на небесехь Господь, поставити, вазрадети ѡт всее дȣше и срдца бȣдемо.

Зри зде богобоꙗзнім ваніманіемь сіꙗ чатȣштаго, благоȣгодні слішателю, ꙗково бисть сие више реченно именем божіим засведетелствованно ѡбште васеродно ѡбештаваніе, како ли до конца изследствȣемо бість ѡт віше рекшаго се лета ҂аѱд. до лета нинꙗшнꙗго ҂аѱи. иже сіꙗ нісанію предаваеть се, коль крати ва мимошедши времена сіꙗ, колико ли изложителнімь саставленіемь челобит меморіала сатворилъ еси и кесарскомȣ величаствȣ коль крати предаваль еси, вазвести ми, ва кои челобитни меморіаль и ва коемȣ пьрвомȣ саставителномȣ пȣнктȣ вазложиль еси прошеніе ѡ деспотскомȣ начелствȣ и свобожденію; вазвести ми вторицею и третицею вапрошаю те, мои превазлюбленни народе православни, ꙗко дȣховнаго тако и мирскаго лика биваеми, да таковимь деіствіемь оно божаставно повеленіе савьршенно испьлниль би биль, иже ȣстми дȣха светаго реченна сȣть сице: ꙗко не вазможеши иного рода биваемаго чловека царемь ȣчинити, иже несть ѡт числа братии твои, втори зак. гл. .зі. сх. еі. Не оубо ли слȣченіемь сабист се реченое оустьми превечнаго Бога, да не васпріемлеши имена Господа

Бога твоего васѕе: не имет бо неповинна Господь васприемлюштаго име его васѕе. Исход гл. .к. сх. .з. Васѕе ли мнить се вамь Апоплектичаска, иже разѕмеваема биваеть: напрастна и скоропападателно на чловека приходешти самьртоносни час. Запомнели ли есте светаго апостола Петра дѕхомь светимь рекшаго Ананію: по что исполни сатана срдце твое сьлгати дѕхѕ светомѕ Деѩн. гл. .е. зач. .гі. Симь до зде, сіѩ саврьшавающе ва прочаѩ никаково досаждение вами сатворити не хоштемь, тачію аште ва небреженіе ѡставили есте телесно наше ѡно страданіе, иже и прежде вазвестими бихомь, ѩко аште тело наше ва земьлскаго цара рѕках садржаваемо биваеть, дѕша же ѕбо ва небеснаго цара рѕках садьржаваема есть.

Того ради паче привасполенѕти вам потребно би било господне оно слово, рекшаго: азь есьмь пастирь добри, пастирь добри дѕшѕ свою полагаеть за ѡвце. Іѡан гл. .і. зач. .лѕ. и притчѕ онѕ глаголавшаго: имеи сто ѡвець и изгѕбившѕ емѕ паки единѕ ѡт тих не оставить ли деветьдесеть и девет ва пѕстиню и идеть васлед погибшои, дондеже ѡбрештеть ю, и прочаѩ. Лѕк. гл. .еі. зач. .он. Дѕшеполазнаго сего попотребованіѩ ради единаго частнаго свештеника са благоѕгоднимь диѩкономь и добре приготовленимь ѡкрѕтомь временнимь измененіемь да бисте к нами послали и паки вазвраштениемь васпеть да ѡтхождаваеть превишнемѕ Богѕ и чловекомь тако благоугаждаюште и божаставнѕ таинѕ неповинно савершавающте. Сими же оубо васех вас пребезконечнои благодети приварѕчаваемь.

Данно ва град Егра називаемии мѣсеца Авгѕста вторіи дан ѡт рождаства ваплоштшаго се Христа спасителѩ нашего ҂аѱи. битиѩ же мира сего ҂ꙁсѕї.

IX.

Писмо деспота Ђ. Бранковића цару Петру Великом поради свог ослобођења, писано 29. Септ. 1711.

(Истор. арх. Срп. уч. др. бр. 227 пријеп.)

С поља: Пресилнеишем8 и преблагочастивеишем8 божіею милостію автократор8 цар8 и великом8 кнез8 Петр8 Алеѯиевич8 превеличаишем8 монарх8 московском8 и всего православнаго в'селенства мне же 8бо господару премилостивнеишем8 покорнеішім смиреніем да ваздаст се.

Пресилнеишіи и преблагочастивеишіи божіею милостію автократор-царе, и велики кнеже монархо всего православнаго вселенства, мне же 8бо господар8, господар8 премилостивнеиши!

Монархіиско превелико славно' царско ти величаство божаственим самотреніем васпомени во град Відни при кесар8 римском8 бивш8 царском8 ти величаств8 ѿт превишнѧго Бога данн8ю ти благодет ѡбештавш8 мне раб8 своем8 словесими сами царск[1]) — — — сведетелство... рекше ѩко превишнаго Бога Христа спасителѩ нашего ради же ѡставити б8дет царско ти величаство мне во напасти сеи неповинной страдати но — — избавити мне б8дет ѿт напастованнаго сего 8зилиштнаго неправеднаго и неповин'наго зазставленіѩ.

Второе же пресветлеише царско ти величаство васпомени, ѩко неци државнеиши древни цареви и велики кнезови светним вниманием изгибшаго дна имели с8т того дна прошаствіе, ва нем же дн8 ніедин8 благодет никтом8 придаваніем не изследствовали с8т, паче же 8бо светаго Павла апостола ка Коласаем посланіе васпомени превисоко непобедимо царско ти величаство рекшаго 8бо: поминаите мое 8зи благодет са всеми вами, амин. Колас. гл. .д. зач. .сѯа.

[1]) Тачкама и цртицама биљежим мјеста која се не могу прочитати, што су изгризена или изблиједјела.

и паки: любеи бо дрꙋга закон испълнив или паче рекꙋ скончав к Рим. гл. .гі. зач. .раі. ва таковꙋю премилостивною и благопълзователною благодет царскаго ти величаства савършено ꙋпованпе имею и покорним ꙋничиженіем просим и ꙋмилно челом бію по благодетномꙋ царскомꙋ ти величаствꙋ благопомоштномꙋ ѡбештаванію.

Третіе же пренепобедимеише царско ти величаство васпомени, ꙗко ва лето битіꙗ ҂зсі. царскаго ти велічаства пълномоштним послаником Прокопіем Богдановичом Возницином ва срочно изложителни биваеми пꙋнкти и о моемꙋ свобожденію словоречено бист; но ꙋбо тогда дело савършено нескончаваемо бивши, ва бꙋдꙋште време дело продължимо бист, даже и до сего часа, ꙗкоже ꙗвно зримо предстоит ва ѡтветно ваздаваніе римскаго кесарскаго величаства, иже зде латинским и немецким езиком списано под знаменитим сим словом А. предавает се.

Четвертим же числом пресилнеишемꙋ царскомꙋ ти величаствꙋ вазвештаваюште, ꙗко ѡт многолетнаго времена ва ꙋзилиштно спе неправедно и неповинно заꙋставленіе бившꙋ ми ва многи дългъ вападнꙋти мне слꙋчимо бист, ꙗко зде ва град Егрꙋ тако и ва град Виднꙋ: егоже ради помилователнꙋ милостиню прошꙋ, да себе ѡткꙋпити и биваеми дългъ вазвратити: такожде же и жилиштно мое кърмленіе имети да вазмогꙋ ѡт превелико славнеишаго царскаго ти величаства, да сабꙋдет се реченное: блажени милостиви, ꙗко ти помиловани бꙋдꙋт. Маѳ. гл. .е. зач. і.

Сих же ꙋбо всих васпоменꙋти вини ради изволи преблагочастивеише царско ти величаство единим своим послаником властнꙋю си граммата прислати к римскомꙋ кесарскомꙋ величаствꙋ ради свобожденіа моего по изложителномꙋ више реченомꙋ кесарскомꙋ ѡбештаванію, и декретною резолꙋциею и тако ꙋбо свобожденꙋ ми бившꙋ реченим царскаго ти величаства послаником единокꙋпно на поклоненіе царскомꙋ ти величаствꙋ пріити да вазмогꙋ еиже благополазнои бла-

годети ради привославно-царскому ти величеству ѿт небесних с више сходештих даров мазда ваздаваема да бивает, ꙗкоже иногда Авраамꙋ благоверномꙋ вaздана бист. Бит. гл. еі. сх. а. Сими же преславно монархіиско ти царско величаство превишнемꙋ Богꙋ вседържителю приварꙋчаваю.

Преславно-монархіиско-царскомꙋ ти величаствꙋ
препокорнеішім̓ всегда смиреніем пребивающтеи слꙋжитель Геѡргіе деспот първо-Іꙋстинианскои ѿтачествіи и всои словено-сърбскои Илиріи и Мѵсіинам, и проч.

Данно ва град Егра називаеми ва Чешкꙋ кролевскои ѡбласти биваеми месеца Септемвриа .кѳ. лета Христа Спасителꙗ ҂аѱаі. битіа же мирꙋ ҂зсѳі.

Прошаствіе елчіами тогожде лета месеца Ноемвр. аі. дан.

X.

Дневник патр. Ар. Чрнојевића о путовању у Јерусалим 1683. године.

Рукопис, из кога је овај дневник преписан, добили смо од г. митрополита Михаила, који га је добио из Босне. Има га 8 л. на 12-ни, а било га је још, јер је прича прекинута. Рукопис је на сваки начин савремени патријарху. Осим што је прилог за биографију патријархову, овај рукопис уједно може у неколико показати ступањ образованости тога човека, коме је пало у дио да учествује у располагању судбином народа српског. Прве три врсте исписане су црвенијем, а име патријархово и „божіею милостію" усправљеним крупним словима. Остали је рукопис писан брзописом, но врло читким.

Арсеніе божіею милостию архіепискѡп пекьскыи и вьсем Сърблѥм и Белгарѡм и прочым странам патріархъ.

Зде же начнꙋ писати пꙋтна шаствіа когда поидꙋх въ светыи град Іерꙋсалимь.

Боже, въ име твое спаси и поспѣши и сподоби видѣти светы град Іерꙋсалимь, и поклонити се живоносномꙋ гробꙋ твоемꙋ, и ѡбходникомь бити всем светыим мѣстомь твоим, по них же пречистѣи нозѣ твои шаствіе твориста. Ты же, милостивіи владико, пꙋт шаствіе стопам нашим ꙋправи, и грѣхѡм нашим проштеніе дарꙋи!

И поѥх съ собою въ слꙋженіе попа Савꙋ і архидіакона Данила и спахи-Велька и ва дрꙋжество ми бисть светопочившаго и блаженѣишаго господина Маѯима патріарха слꙋжитель іеѯарьхь кѵр Висаріѡн и попь Василіе и Захаріа и хажи-Стефан втори пꙋт, и ѡт места Пећи хажи-Вꙋлета.

И тако хвалꙋ всеноштнꙋ въздасмо Христꙋ Богꙋ и светыим ꙋгодникѡм его вь светѣи и велицѣи црькви. И братію благослових съ селъзами и проштеніе сътворихѡм.

По сем въстахѡм заутра мѣсеца Сек. и придѡсмо на Шашковаць трети данъ, и тамо обрѣто дꙋховника кѵр Христофора ѡт монастира Рачи, поиде же и ѡн с нами на поклонѥніе чьстномꙋ и животворештомꙋ гробꙋ Христовꙋ.

И въстахѡм ѡт Шашковца въ лѣто ҂зрча.-го (7191=1682) а ѡт рождаства Христова ҂ахпв. мѣсеца Сек. .ѕ. и поидохѡм на конакь вь село Злате, и тꙋ нас кметови лѣпо пріеше съ чьстію, и любѡв показаше. Да сꙋ благословеніи!

Конак .в. близ града Скоплѩ въ селꙋ. И тꙋ пріиде до нас владике кѵр Ѳеѡфана скопскаго діакѡн Христофор, и пренесе до нас чьсть съ любовію. Многа им лѣта!

Наꙋтріа же поидохѡм мимо Скопіе, и тꙋ оусрете нас митрополит кѵр Ѳеѡфан съ гражданіи своими и съ частію, и тꙋ благословисмо их всѣх, и ꙋтѣшеніе пріехѡм, и развратисмо каждо въ своѩ сіи, а владика кѵр Ѳеѡфан възеть съ собою попа Никона и Ђорꙋ въ слꙋженіе, и поиде с нами на поклонѥніе божіемꙋ гробꙋ и съ ш ним ѡт Скопіе некои чловеци, и поидохѡм въ пꙋт свои.

Конак .г. въ село Младо Нагорично. И дочекаше нас кметови лѣпо, и потребна вьса принесоше изобилно, и ѡт здѣ възьвратисмо проигѹмена кѵр Стефана и сѹштих съ ним иже нас проводише.

Конак .д. ѹчинисмо въ Славиштком полю въ село Радибѹждь, и то полѥ изобилно всѣми потребными, и добро нам бысть.

Конак .е. вь Паланкѹ оу Кривои Рѣци вь мѣтохѹ монастирскѡм, и тѹ харьчъ даде ігѹменъ кѵр Герасим осоровскіи, и обешта се поити с нами на поклонѥніе ст. гробѹ. и сътвори мѹ діаволь пакост, и не поиде.

Конак .ѕ. въ село Грамажданіи, и то село велми оукрашено различныим овоштіем и водою изобилно. Поп стар, а кметови неѹчени и непокорніи, и преше се с попѡм пред нами, и въ тѹ ношть паде въ селѹ єдинъ дѡм и бист клопот не мал, и бихѡм въ оужасе. И здѣ пріиде владика кратовскіи и штипски кѵр Ананіа, и принесе часть: винце, ꙗбльке и лѹбенице въ потребѹ.

Конак .з. въ мѣсто Дѹпница въ домѹ владики кѵр Висаріѡна, и любазно нас пріеть, и вьсѣх оучрѣди довольно всѣми благопотребними. И пребисмо тѹ двѣ ношти, и заѹтра поидосмо, и с нами владика кѵр Висаріѡн поиде на поклонѥніе живоноснаго гроба господнꙗ, и великъ плачъ остави старици матери своеи.

Конак .и. въ мѣстѹ Самокови паки въ келіи владичинои, и тѹ нас лѣпо христіаніи дочекаше, и потребьнаа вса принесоше, и прѣбисмо и въ инъ дан на въздвиженіе частнаго крста, и светѹю агіазмѹ сътворих, и окрописмо се, и всех христіани благослових.

Конак .ѳ. въ нарочитом селѹ Сестрима, и тѹ христіаніи Іортаци ѹсердно всех пріеше, и любов показаше, и вса доволно потребнаа принесоше, и накрьмише всех изобилно. Богь да ихь прости. И заѹтра въ сѹботѹ дне ортак кѵр Раꙗ Серблин сътвори въ домѹ своем велико ѹчрежденіе, и

съзва все хажіе, и ѹгости всѣх доволно, и пребисмо въсъ дань до вечера, и много ѹтѣшеніе пріехѡм. И заѹтра вси кѹпьно поидохомь до на рѣкѹ, и ѿт тѹд възвратих слѹжителіе наших: ехарха Θеѡдосіа и попа Іефрема і еште некоех спахіе, которіи бехѹ нас пратили; ми же поидохом въ преднıа господѹ Богѹ славѹ въздаюште.

Конак .і. ѹ Татар-Пазарчикь въ некоемъ тѹрскѡм дворѹ великѹ и велми пописанѹ за ѹдивлıеніе, и тѹ попови и хрістіани касабаліе часть принесоше много различнѹ и добро виднѹ, и тѹ ждахѡм ортака Раю единъ дань, дондеже пріиде и поиде с нами на поклонıеніе светаго и животворѣштаго гроба божіа, и тѹ съвакѹписмо се вьси, и бист дрѹжства добра и велика. И ѿт здѣ ѿтрѣшисмо ћесе на харач, и тѹ некто ѹкраде Іаковѹ Скоплıанинѹ пѹшкѹ, ми же поидохѡм ва пѹт свои.

Конак .аі. въ мѣстѹ великѡм Филиба въ Маћедоніи, и покрай мѣста того рѣка Марица течет, и на нıеи мостъ великь имать. И ноштевасмо въ великѡм кѹршѹмли ханѹ, и тѹ имѹт мнози Христіани, и велици болıари Греци. И тѹ приде попь Димитріе ѿт пештере, и съвѣшта поити с нами въ съдрѹжство. И здѣ подранисмо заѹтра низ Марицѹ по тамнини.

Конак .ві. въ селѹ бьлгарскѡм Каıаліа. И тѹ обрѣтосмо за асприце свега дѡста, і ѿтимаю се белгарске омѹсахфире, и зовѹт: ела овамо, подобро е. И бист нам конак ѹ хажи Іоаньна, и сам рече: пошаѡ сам на хажилѹкь съ .м. врагаа, а дошао сам съ .о. И тѹ заборавіи пѡп Захаріа ножь.

Конак .гі. оу Ѹзѹн'жево. Тѹ хань и жаміа и имарети велики, все покривено оловѡм, нъ кѹћах мало и все рћаво Некоей клѣтви ради све злочесто ѿт кадѣ е.

Конак .ді. поидосмо ѿт Ѹзѹн'жево, и остависмо дрѹмь велики на лѣво, и идѡсмо неколико дрѹгим пѹтем скрозе чалію, и доидосмо на грѡб храбраго Ѹглıеше брата Вълка-

шина кралꙗ, и ѡтолѣ сънидохѡм низ бърдо на рѣкȣ. И тȣ мост ѡт камена велик и хȣбавь, и шехер маль, и хан хȣбав и велик, и на срѣди велико кȣбе, и тȣ възесмо потребнаа, хлѣба и вина и гроздіа, и то зовет се хараманліа. И доидосмо въ село тȣрьско. Зовет се Ебибче. Тȣ све злочесто, и ханови и сѣно и зобь, а вина ни капи, нъ доста бȣзе и лȣбеница, и бѣше ȣѡчи тȣрскога баирꙗма.

Конак .еі. пройдосмо касабȣ иже зовет се Ћѡприліа и Мȣстах паша, и прѣйдѡсмо мѡст на Марици велик и зданіе чȣдно, имат ні. сводѡв и хань и жаміа и имареть велик того паше, све кȣршȣмли і едан рад. Біѡ царъ тȣрски, и искаѡ да мȣ поклони хаир, и не поклоніи паша, и цар не хотѣѡ преко тога моста прѣйти, нъ рѣкȣ прѣꙗхал, и злȣ клетвȣ и срамотȣ оставіѡ, да се чини зло сред моста того, идѣже ѥст подпис, ȣ сваки петак и до данас, еже ѥст срамно сказати. И та данъ прійдохѡм въ град велики Дрѣнополѥ. И сътворисмо конак ȣ великомъ и чȣднѡм ханȣ, зовет се Аиши-кадȣнин хан, и имат велика авліа и два шалдрьвана, и тȣ скȣпо вино и ракіа ꙗсака ради, и рибе много и хȣбава, сомови и шарани и штȣке и иніи многи родови, дѡста и евтино, ока по. ві. аспри. Хлеб хȣбавъ и гроздіе и свакоꙗко овоштіе много множаство. И тȣ ест велик мѡст ѡт камена, зовет се Михал ћȣпріа, идеже се састале двѣ рѣке, Тȣнжа и Марица, и пре тога моста ніедин тȣрскіи царъ неће да преиде грьдости ради, понѣже христіанина зданіе ѥст. И тȣ соуть велике и чȣдне полате цареве и сȣлтан Селима жаміа, велика и пречȣдна зданіа, така неимат ни въ Цариградȣ. На четири ȣглꙗ .д. мȣнара ѕело високи и на них по .г. викала мȣшебакли. И сказȣют да имат .ві. цркви гречаскых иже и до нынꙗ поют. И тȣ кирію ханжіи платисмо. Архидіакѡн Данилъ заборави ми дивит, цѣна его грош .к., и егда изидохѡм ѡт мѣста ȣ полѥ, тогда възвратише выспѣть искати погȣблѣнное, и не обрѣтоше ничесоже, и едва нас къ вечерȣ постигоше. И

тай дан пройдосмо касабꙋ зовѡм Ай'сꙋ, и тꙋ хан велик и жаміа и имарети Мехмед паше Соколовића, све кꙋршꙋмліи.

Конак .ѕі. оу Ески Бабꙋ, и велике ханове пройдѡсмо, а ꙋ неке злочесте ханиће падѡсмо, и близ великіе жаміе имат една црковь, древнѥе зданіе, и порꙋшило се вельми, и тꙋ почивает преподобніи Николае воинь, иже вь снѣ видѣ видѣніе при грьчаском царю Никѵфорꙋ идꙋштꙋ ратовати се съ Блъгары, ꙗкоже пишет въ прологꙋ. И сам поидох, и сꙋшти съ мною, видѣти светаго гробницꙋ и поклонихом се въ оумнѣй срдца, по что мꙋ сꙋ Тꙋрци на глави завили чалмꙋ, и съвише гробнице стоит егѡв лꙋк стрелни ѕѣло велик, и стегь иже ношаше съ собою.

Конак .зі. вь касабꙋ зовѡм Ѐрьгаз. И тꙋ хан велик и хꙋбавь и шальдрьван и .д. чешьме текꙋт ѡт шалдрвана, и ꙋ имаретꙋ шалдрван плетен ѡт бакра, и жаміа велика, све кꙋршꙋмли, и ћꙋпріа на рѣци велика и хꙋбава ѡт камена. И то въсе зданіе Мехмед-паше Соколовића. И хаир велик оучиніѡ, на вьсаки дань въ вечерꙋ по вьсех хожацех подавают хлѣбь и чорьбꙋ мꙋсафиром. И нам принесоше по ѡбичаю, тачію не едѣхмо. И пойдосмо и видѣсмо цареве полате и бахче иже тꙋ сꙋт ѕѣло дивнѣ и краснѣ, и един хожа нас проводи и сказива нам вьсе. И вь тꙋ ношть въ слѣд нас доходише разбойници, и прилѣжно нас сходише, и зрѣше свеколико, занѥ хотѣхꙋ нас разбити на пꙋти, нъ помоштію божіею и застꙋпленіемъ прѣчистіе богоматере съхранѥніи бихѡм ѡт тѣх злохитрих ловьцевь.

Конак .иі. проидѡсмо Калиштран, и тꙋ имат хань велик и варѡш и цареви сараи нови и големи и пречꙋдни. И тай дань дойдѡсмо въ мѣсто Чорлꙋ, мѣсто велико, а ханови злочести и ханжіа зьль и лꙋкав, потꙋрчіѡ се ѡт рода арьменскаго, и злꙋ зобь намь продаде. И то мѣсто есть на брьдꙋ, и прежде бил град тверд, и тꙋ имат цареве полате велике и хꙋбаве, и нынꙗшни царь водꙋ довеѡ въ то мѣсто, и развеѡ на многѡ источник и харач ꙋчиніѡ х.

кесах повѣдꙋют. И тꙋ се виница не ѡбрѣте ни добра ни зла ѡтнꙋд. и бист нꙋжда помеждꙋ нас и горѣст дꙋшевна. Пише водꙋ врꙋћꙋ и не хотеште, и постише средꙋ добре, и възгрьдѣше ѩрѡстно нъ мѣсто то до ѕѣла.

Конак .ѳі. въ град Силиврію. И тай град стари и славни ѡт древних градѡв ѥст. Въскрай мора и велик. и въ ниѥм сѣдет многи езици и Христіани Грѣци. и сказꙋют бити .лі. цркви благочастивіих, и ꙋ митрополіи ест глава ст. мꙋч. Агаѳоника, и глаголют въ том градꙋ мꙋченіе пріет. И мѣсто велико и хꙋбаво, і ѡсвен града того ханови велици, и свега дѡста, и кораблѣмь пристанište велико. и на ѡтоце морской ест мѡст велик, имат сводѡв .лг. и тꙋ имѣют цареве полате...............

СТУДИЈЕ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКЕ ТРГОВИНЕ XIII-ог И XIV-ог ВЕКА.

Пише

Чед. Мијатовић.

О данашњем значају трговине и трговаца може се свакојако мислити. Али ко погледа дубље у историју развитка друштва људског, не може да не опази, да је трговина у парници људске цивилизације имала да изврши високу мисију. Трговина је материјални живот једног народа скопчала с материјалним животом осталих, те их је једна иста струја узајамних интереса везала у једно солидарно коло. Трговини пребацују себичност; али без ње народи тешко да би знали један за другог, и без ње се идеја о братству народа не би родила. Трговац је у историји света заиста пионар цивилизације.

Историја трговине истина није још то исто, што и историја цивилизације; али је она без сумње један од најсуштаственијих делова њезиних. Тек историја материјалног живота народног разрешиће многе загонетке његовог умног живота. Без сумње и обратно. Али управ с тога и не може да се зна прошлост једног народа како треба, док се не изучи и историја његовог материјалног и историја његовог умног живота у њиховој свези и њиховом органичном утицању једнога на друго.

Сасвим би сувишно било да се упуштам у разлагање од коликог би нарочитог интереса за нас била „Историја српске трговине.“ Само ћу да споменем, да више него игде, у историји трговине излази Србија на видик у своме карактеру као члан европскога друштва. Све друге стране народног живота можете изучавати изолишући Србију од њезине свезе са суседима; трговину не можете.

Ни мало не ласкам себи, да сам за сада у стању, да напишем праву историју српске трговине. За ово би требало много више материјала, много дубљег критичког испитивања свију осталих страна народног живота, а пре свега много више времена за озбиљну студију, него што га ја у мојим слободним часовима имам. Доста ће бити, ако ове моје студије прокрче мало пута и бар у главним цртама даду лик српске трговине у тринаестом и четрнаестом веку.

Напред споменух органску свезу између трговине и осталих страна народног живота. Трговина XIII-ог и XIV-ог века носи на себи печат средњовечних одношаја; а опет са своје стране доприноси, да се допуни карактер средњег века. Свакојако много се шта при изучавању историје трговине може лакше разумети, кад не губимо из вида политичне и друштвене одношаје. С тога нека ми је слободно овде на првом месту да бацим један поглед на политичне и друштвене одношаје у XIII-ом и XIV-ом веку (I.), а за тим ћу говорити о главним саобраћајним правцима и трговачким местима (II.), после о предметима увоза, извоза и провоза (III.), и на послетку о трговачкој политици српских краљева (IV.). —

I.

Поглед на политичне и друштвене одношаје у Србији XIII-ог и XIV-ог века.

Ко с пажњом проучава данашње стање европских народа, тај ће истина наћи у појединостима оштрог израза народне

индивидуалности, али у исто време увериће се, да су основне црте друштвеног строја у свију европских држава готово једнаке. Исто се то може казати и за европске државе тринаестога и четрнаестога века.

Византијска царевина, са својом многољудном и сјајном престолницом, стојала је на врху ондашње цивилизације. Без сумње у појединостима византијскога живота и живота западних народа бивало је разлика, често оштрих разлика, каква је између готске црквене куле и византијског кубета. Али ипак у општим основним назорима и главним установама вејао је један исти дух. Нарочито баш у тринаестом и четрнаестом веку, кад је услед крсташких ратова, запад европски дошао у тешњу свезу с истоком. Не треба да нас изненади, ако у даљем току ових испитивања нађемо, да не само средњи век разних словенских народа показује заједничке карактерне знаке, већ и да средњи век свију осталих народа у многоме погледу има да покаже чудну сличност. Само, наравно што већу просторију хоћемо једним погледом да дохватимо, то нам се све на више уздићи ваља; а што се на већу висину пењемо, то све већма ишчезавају ситне појединости, а остају на догледу само главне опште особине.

Кад с таквог једног гледишта погледамо на историју средњега века, опажамо да је сталежна монархија редовни облик, у коме се средњовечне државе јављају. Поред ње налазимо овде онде аристократске републике (Мљеци, Ђенова, Флоренција, Дубровник итд.); праве демократске републике налазимо више као мимопролазан појав, као прелаз или к монархији, обично апсолутној, или опет к аристократији.

У свима монархијама средњовечним па и у српској налазимо два моћна сталежа — властелу и духовенство. Ова два сталежа имају пресудна утицаја на политични ток ствари; они дају тон друштвеном животу средњега века.

Управо политичку историју средњовечних држава испуњава међусобна борба интереса ова два сталежа и краљевства. Ма да то данас мало чудно изгледа, краљ је у средњем веку носилац нове једне мисли, — јединства државног, и — под извесним приликама — јединства народног. Властела је имала своје засебне интересе. Сваки је властелин тежио, да на својој земљи, у жупи својој остане и даље мали суверен; сваки се властелин природним начином у приватноме свом интересу одупирао централизацији, коју су краљеви опет врло природним начином у своме приватном интересу гледали да у живот изведу. Отуда борба краљевства с властелом. Свуда ћете је наћи. Још понајоштрије изражену у нашој историји. Где је краљевство имало мудрости да се свеже с духовенством и преко овога ослони на масу народа, и где је имало времена да борбу доврши, ту је властела савлађивана, и краљевство добивши место старих супарника одане слуге, ојачало је, занело се, отишло у крајност и дало свету нов облик деспотије и тиранства у апсолутној монархији. У српској старој држави борба се та водила; краљевство је под Душаном до озбиљних резултата дошло; али се борба та није довршила. Стари одношаји били су се растурили, нови се нису консолидовали. Србија је била у прелазном врењу, у парници кристалисања нових одношаја, кад је Видов дан освануо. Свакојако за нашу је потребу овде довољно да знамо на чисто, да је и у старој српској држави, као и у других сувремених држава, политичка моћ била у заједничкој имовини краља, властеле и духовенства. Одношај тај има најјаснијег израза у уводу Душановог законика: „**Сїи же ꙁаконыкь поставлѥмь ѡть православнаго събора нашего прѣосвѣштенымь патрїархомь кӱрь Їѡаникїемь и въсѣмы арьхїереи и црьковникы малими и великыми, и мною благовѣрнымь царемь Стефаномь и въсѣмїи властели царства ми, малими же и великыми.**“

Према овој политички привилигесаној групи сви остали редови чинили су једну политички непривелигисану групу, која је носила име себар. Него ова група није организована; она тако рећи тек само у теорији постоји; у њу долазе разноврсни елементи, грађани и сви редови тежачког реда: сокаљници, мјеропси и отроци; није могућно било да се она оживи духом корпорације какав је у чврстој целини држао властелу и духовенство. А да та група и иначе не дође до какве моћи и значаја, закон је Душанов изреком и под строгом кажњу забранио саборовања себарска. **Себрова сьбора да нѣсть!**[1])

За политички и социјални положај појединих лица у средњем веку пресудног је значаја имао њихов одношај према земљи на којој су становали. И у овоме погледу све монархије средњега века показују велике сличности.

Може се казати, да ван градова, као слободних општина и њихове непосредне околине, сва остала земља припадала је нешто властели, нешто цркви, а све остало била је „царева земља.“ И над оном земљом коју је властела држала као своју праву баштину, владалац је бар по имену имао врховно право сопствености. У нашим историјским споменицима има доста примера, из којих се види да властелин није могао поклонити своју баштину цркви, док то владалац није допустио. Хранићи н. пр. нису могли да продаду Дубровнику један део свога Конавља, док им краљ Остоја не даде одобрења за то. Севастократор Деан није могао да поклони своја баштинска села цркви, док то није Душан нарочитом хрисовуљом одобрио. (Mon serb. CXXV. 142). Врховно право сопствености и над властеоском баштином управо је основа, на којој је краљ тражио од властеле и војену службу, и десетак од производа (соћ)

---

[1]) Вид. чл. 19. зак. Душанова, издање Стојана Новаковића; и дра Н. Крстића, »Расматрања о Душанову закону« Гласник VI.

и помоћ кад сина крсти или жени, или му двор гради.[1] Да л' је и над црквеном баштином краљ имао врховно право сопствености, то није баш сасвим јасно. Примера и доказа очевидна томе немамо; можда и с тога што црква није долазила у прилике да поклања или продаје своју баштину. Најважнији позитиван доказ, по томе мишљењу, да је и врховно право постојало, имамо у једној хрисовуљи цара Уроша, у којој се вели да је Душан наредио, или управо стари обичај озаконио, да цар ступајући на престо потврђује сва права најпре црквама а после властелима и властеличићима. Monum. Serbica. 146 и 164. Али негативних знакова има и више по којима слободно можемо рећи, да се и над црквеном земљом простирало царево врховно право сопствености. Душанов законик вели да цар „ослобођава“ све цркве у царству од свију робота; то јест, правога основа за феудне дужности цркве према цару истина има, али цар из особених призрења опрашта црквама те дужности. Једну пак феудну дужност свакојако цркве имају, а то, да дижу понос кад цар путује (Зак. Душ. 10).

Цео онај трећи део, растурен по свима крајевима српским, представљао је резерву, из које су краљеви чинили богате поклоне црквама и манастирима, и из које су награђивали добре услуге својих верних. Ваља ми споменути, да су и наши владаоци, онако као што је то био случај и у осталим монархијама онога доба, члановима своје фамилије давали ради издржавања овај или онај крај своје државе. Нарочито се, зна да су престолонаследници и удове краљице добивале на уживање Зету, или управо приходе од Зете.[2]

Остављајући владаоца и духовенство на страну, да погледамо из ближе, како се земља као сопственост појављује.

---

[1]) Зак. Душ. 2.

[2]) Вид. у Даничићеву рјечнику реч Зета.

Било је људи који су од старина држали велике просторије земље и њоме располагали као својом сопственошћу, бештетно по владаочево врховно право сопствености. С правом сопствености било је скопчано и право јурисдикције, тако да је сваки баштиник, био он властелин или црква, имао право да на својој баштини врши судску власт осим за кривице, које су задржане церевоме суду. Ови људи који су од старина имали своје баштине и непосредно само врховно старешинство краљево признавали, били су стара велика властела. Овакав један властелин могао је датом приликом довести себи у зависност каквог суседног властелина; можда га је у сукобу каквом савладао, али му ипак оставио баштину само под условом да признаје његово надбаштинство, да му буде веран помоћник у нужди, да га у извесним приликама материјално потпомаже, да му о извесним данима (Божићу, Новој години) доноси какав поклон итд. Таким су начином на западу и у средњој Европи постали тако звани fiefs de reprise[1]) Тако је један властелин могао да доведе себи у завнсност сву властелу своје суседе, те постати поглавар веће или мање области. Кад је Стеван Немања уједињавао растурену своју дедину, побеђени кнежеви и жупани могли су доћи, па су на сву прилику и дошли према великоме жупану у онакав одношај, у каквом су према њима самим стојали њима потчињени људи властелинскога реда. Сва је прилика, да и у нашој старој држави властеличићи нису друго, већ великој властели феудно подложена властела. Временом интерес краљева захтевао је, да се и властеличићи у политичком погледу што већма еманципују, те их тако налазимо, да у сабору државном седе уз велику властелу.

После је било људи, који истина нису држали земљу од старина, него су је добили од краља или каквог ве-

---

[1]) Cibrario, L'Economie politique du moyen âge, II. 117.

ликог властелина под условима, да господару од кога су је добили помажу у разним његовим потребама. да војују за њ итд. И ту је с правом баштинским ишло и право да баштиник суди људма на његовој баштини. Ово су прави феуди или баштине у ужем смислу. Кад би господар, који је ту земљу тако поклонио, умрьо, онда је онај коме је поклоњена имао дужност да дође да се новоме господару поклони, и да поднесе онај дародавни запис да му се баштина потврди. У Србији чим је нов краљ узео владу у руке, одмах му је властела долазила да му се поклони и да потврди баштине. Тако су и слободне општине и манастири слали сваком новом владаоцу своје хрисовуље на потврду.

Даље је било људи, који су без сумње чинили понајзнатнији део ондашњег становништва, и који су држали земље било краљеве било властеоске или црквене, обрађивали их, давали неки известан одређени део од производа господару, а уз то му чинили још и неке извесне одређене личне услуге, роботе. У српским земљама ови се људи зову мјеропси и сокаљници; разлика је између њих у количини дажбина, које су по закону имали да дају господару од земље; а још најглавније је што меропси нису могли оставити земљу кад су хтели, и у случају да одбегну од свог господара, овај је по законику Душановом имао право кад га нађе „**да га ѡсмоудїи и пось моу разьпори и оуемьуи да є ѡпеть егов.**“ Сокаљници пак као да нису били везани за земљу; могли су је оставити кад су хтели, и оставивши је нису имали никакве даље дужности према господару њезином. А почем је по одбитку онога, што су давали баштинику као непосредном господару земље и цару (кабао жита) као врховном господару од све земље, сав остали принос њихове производње остајао њима на расположење, то је овоме реду људи у старој српској државии могућно, било да што и уштеде и економски да напредују.

На послетку у целој ондашњој Европи налазимо људе који обрађују земљу, од производа задржавају што им је потребно за живот а све остало дају господару од земље. Осим тога имају да му чине свакојаке личне услуге, и што је најглавније, не смеду остављати земљу кад им је воља, већ се сматрају да су за њу привезани. Господар кад поклони или прода земљу, коју људи ови обрађују, он поклања и продаје с њоме и њих саме с породицама њиховим. Законик Душанов о њима вели: **И отроке што имаю властѣле да нимь сѹ оу баштинѹ, и ныхь дѣце оу баштинѹ вѣчьнѹ, нъ отрокь оу прикыѥ да се не дае никъда.** (Чл. 42.) Овај најжалоснији ред људи средњега века рекрутовао се обично од ратних заробљеника, од сиромашних досељеника а нешто и од слободних људи, који у оскудним годинама продаваху своју и свога потомства личну слободу за исхрану. По споменицима српским ови се људи зову отроци[1]) по византијским парики, а по западно-европским servi а и coloni. По истраживањима г. др-а Николе Крстића судбина отрока у Србији као да је блажа била но оних по другим савременим државама у Европи.[2]) Да је у опште стање земљоделачкога реда у старој српској држави за време Немањића било односно добро, види се из тога, што су се људи из страних земаља у Србију досељавали. Гргур Замблак у животу цара Стевана вели, да је у Србији тако благостање било, „**яко и многѣмъ изь далече своа отьчьства оставлѣти и тамо прѣходити.** (Гласник XI. 67). На једном месту Дечански вели сам да је запустела селишта населио људма „из туђе земље.“ Mon. Serb. LXII.

Да је стање отрока на западу од Европе у оно доба било веома чемерно, томе имамо несумњив доказ у побуни тежака у Француској у год. 1357. и у побуни у Енглеској у 1381. години. У нас је законик Душанов писао очевидно

[1]) Види у Даничића рјечнику реч отрокь.

[2]) В. др-а Крстића Расматрања о Душанову закону, Гласник VI.

на руку ослобођавању отрока; у Француској по уредби св. Лудвика (Établissements de St. Louis) таква су се ослобођавања спречавала, и властелин није могао свога отрока ослободити, док на то није претходно пристао барон, од кога је онај властелин зависио, или и сам краљ. (Heeren. Essaie sur l' influence du Crois ades №. 275.) За Италију истина Мураторије (Tom. III. Dissert XIV., стр. 269) тврди, да се у њојзи од XII-ог века отрочанство почело да смањује, да ишчезава, тако да га у XIV-ом веку већ тамо никако нема. Ову парницу он приписује ојачању многих италијанских градова и њиховим непрекидним међусобним ратовима, који су их принуђавали, да и отроке у војску узимљу, што опет није ишло, док их у ред слободних подигли не би. У осталом један велики зналац средњовечних односаја, Херен, веома сумња да је стање тежачког реда и у Италији много боље било, но што га налазимо у оно доба по другим савременим државама (Heeren, 284).

Да би потпуно себи представили групирање људства у старој српској држави у погледу економном, не смемо заборавити, да је у Србији било градова, у којима је положена основа за слободан трећи ред. У културно-историјском погледу важно је што законик Душанов има реч „**грагыниыь**“. Трговци и занатлије (златари, ковачи, седлари, шавци, зидари итд.) по градовима, и рудари по повлашћеним местима рудним (Ново Брдо, Кратово, Сребрница, Рудник) чинили су доста широку основу, на којој би се српско грађанство развило, да на Косову српска самосталност пропала није.

Цела подела средњовечнога друштва на сталеже доводила је собом наследност позива. Ту наследност налазимо у свима ондашњим државама, па је налазимо и у Србији. Не само што је син властелинов остајао властелин, већ је ваљало да син занатлије остане занатлија, син мјеропха остајао је мјеропах, сокаљников син сокаљник. У једној хри-

совуљи Ст. Дечанског вели се: **и оу коемь любо селѣ кьто се манастирие ѡбретаю, тере се разроде 3 кола 4 сина, да останеть едань на своемь месту, а остали да поступеть у сокальнике; аще ли си изљуби узети землю од мѣропьшке земле а ѡнь да поступи у мѣропхе.** За поповске синове вели се, ако изуче књигу, да стоје с оцем на „**своіемь ждрѣбию**“, ако ли књиге не изучи, а он да је мјеропах; а меропшић ако и изучи књигу, опет да остане меропах. Mon. Serb. LXXXVI. стр. 99. Да би се ово и у практици лакше извело, забрањено је било укрштавање редова посредством женидбе.[1])

Као што се из изложеног групирања људства у старој српској држави унапред судити може, знаменити део превишка од производње једне економске периоде, рецимо једне године, усредсређавао се у рукама властеле, духовенства и краља. Сразмерно незнатни део превишка допадао је оном непривилегисаном реду. Овај појав, нужни резултат друштвеног строја ондашњег, имао је неизмерне последице за цео народни живот. Велико богатство властеле и духовенства дало им је велику материјалну и политичну моћ. Историја Европе средњега века у великом, огледа се потпуно у историји српског народа у маленоме. Као што сам већ споменуо, велико богатство властеле, основавши њихову материјалну моћ, учинило их је опасним по централну власт државну, која је опет као носилац идеје државног јединства природним начином тежила да сконцентрује у себе што више снаге и важности. Отуда борба краљевства с властелом. Што је та борба изазвана и што је она на послетку несрећно остала по властелу, томе је од части узрок опет у самом богатству њезином. Материјално богатство, ако га не прати богатство ума и срца, у место да буде стихија новог

[1]) Наследност позива с избегавањем укрштавања каста посредством бракова, још е задржало у јужној Албанији. Hahn. Albanesische Studien.

савршенијег живота, постаје стихија, која само ускорава распадање и пропаст. Колико је до сада редова друштвених, не . . . колико је до сада народа пропадало управ у тренутку кад је историја бележила највишу висину њиховог материјалног богатства! Не лежи кривица у богатству, већ у оскудици довољне моралне јачине оних, којима је оно на расположење дошло. Св. Сава је за своје време много учинио: доста је учинио за сва времена. Али ипак у Европи XIII. XIV-ог века време и прилике нису биле поспешне за обогаћавање ума и морално ојачавање.[1]) Материјално се богатство властеле — најважнијег друштвеног реда ондашњег — нагомилавало удвојеном брзином, док се богатство просвећености веома споро унапред помицало. Резултат је био, да је дух потпао утицају материјалности, што другим речма значи, да је здравље тог друштвеног реда почело да труне. Велики ђенијални људи наше историје, као што је св. Сава па и сам Душан,[2]) као да су опажали где је зло. Душан, основавши властелу заслуге, за цело је имао у намери, да у највиши друштвени ред доведе нову младу крв, да охолост, саможивост старе властеле парализује.

Ова несразмера између материјалног и умног богатства, услед које је наша властела изгубила своју равнотежу, постојала је у XIII. и XIV. веку и у властеле мало не свију осталих земаља, изузимљући можда Мљетке, Дубровник и још неколике италијанске републике. Па шта карак-

---

[1]) У овом погледу бар до свршетка XIII-ог века западна Европа ако није горе стојала од Србије, боље није. На западу је све до почетка XIV-ог века ретко било наћи човека, који је умео да потпише своје име. Фридрих Барбароса, цар немачки, није знао читати. Тако ни Филип дрски, краљ француски. Краљ Јован чешки није знао читати ни у половини XIV-ог века. Hallam, View of the state of Europe during the middle ages. 595.

[2]) Занимљива је она белешка једне дубровачке хронике, где се каже како је Душан слао младе људе у Дубровник на васпитање и како је ту основао богату библиотеку. Вид. прилоге к Макушевљевим Обозр. об истор. памјат. Дубровника.

терише ова два века? Обазримо се свуда по Европи. Видећете две струје, где мешају своје атоме једна с другом. Са запада суровост, са истока болешљива разнеженост. Кад би испитивали ма на којој тачци ондашње Европе каквоћу смесе ове, нашли би да што је мање болесне разнежености, то више суровости, и обратно. Истина, природа је у стању да и од најразновреснијег материјала, просто само посредством симетрије, произведе нешто што је лепо и што нам се мили. Симетричном сразмером суровости и разнежености постали су на западу од Европе трубадури, јунаци песници што у фанатизму платонске љубави не маре да убију или да се убију. Ми можда не ћемо наћи српских трубадура, али ја не сумњам да ћемо једнога дана, кад луча историје озари јасно све стране народног живота, наћи и у нас чудесне симетричности од она два елемента. Али и ако природа у своме игрању може да произведе нешто оригиналнога, ипак очевидно је и то, да кад моралну садржину првог друштвеног реда испуњава нешто суровост, нешто болешљива разнеженост, а у главноме оскудица образованости, ту нема услова за дуговечан живот.

Поред богате властеле тринаести и четрнаести век имају да покажу и велику сиротињу, која од милостиње живи. Милосрдност је била велика, ако о њојзи узмемо судити по броју цркава и манастира, по броју болница и домова за сиротињу по Европи у опште а и по Србији.[1]) Чинити за-

---

1) Само за краља Милутина причају кронике да је подигао 40 цркава. У једноме се запису за њ каже: „**Великїи въ милостиныхь свети краль србьски Стеѳань Оурошь.**" Mon. Serb. LXXIX. Троношац тврди, да је он подигао болнице и странопријемнице у Цариграду и Солуну. Леп низ задужбина народна песма ставља у уста царици Милици.

У осталом ова белешка у троношком летопису врло је важна на сваки начин важнија него што се на први поглед чини. Ако узмете да прегледате трговачке уговоре средњега века,

дужбине била је не само хришћанска дужност, већ и иначе права друштвена потреба првог реда друштвеног. Ми данас и не умемо себи да представимо ону душевну сладост, коју је осећао сурови али фанатично побожни властелин кад је довео цркву под кубе, или кад јој је завештао неколико литара сребра. Али како би друкчије властелин и оставио спомена о своме богатству, о своме благоверству и о целом свом животу, ако не у видљивој задужбини! Зидати задужбине и хранити сиротињу била је једна врста луксуса средњовечне аристократије, луксуса, који је управо тим веће дражи имао, што му нико из другог друштвеног реда подражити није могао, а од којега ни сам цар већега развити није могао, и што је најпосле он свакојако носио на себи печат религиозног осећања. Заиста најбоља врста луксуса, коју је ондашња властела могла да ужива!

Али окренимо се сад и к сиротињи, на коју је ова светла зрака властелинске милосрдности падала. Просјаци тринаестога и четрнаестога века не изгледају као просјаци деветнаестога. То је обично гомила људи наказаних не толико од природе колико од руке човечије или, што је још страшније, од руке закона. Ово је слепац коме је за кривицу вид одузет усијаним гвожђем по закону; оно је тамо просјак коме је за кривицу по закону језик осечен; други онај што су му руке до лаката осечене, и тај је кривац, и онај без носа такав је по осуди судској. Казнити средњи је век разумевао у смислу наказати. Оваква се грозна

наћиђете да се под трговачком факторијом свагда разуме: пре свега црква тога народа, око ње извесна нека просторија за стовариште еспапа и станиште трговаца. Српска црква и странопријемница у Цариграду и Солуну, у двама главним трговачким местима византијске царевине, не значи у смислу онога времена ништа друго већ српске трговачке факторије у тим местима. Белешка је троношког љетописца важан доказ за активност српске трговине четрнаестога века.

гомила могла видити на сваком већем тргу и поред сваке веће цркве у Италији, Француској, Србији и Византији, а и по свима осталим савременим државама. Гомила је та добивала још један особени тон, кад се кроз њу протуривао сужан с гвозденим ланцима око врата и на ногама просећи да му се удели те да састави себи откуп од сужанства.

Још један карактеран знак средњовечног друштва. Као што у оно доба поред цркве од углађенога мрамора с позлаћеним кубетом налазише гомилу хромих, слепих и наказаних, гомилу одвратну, јадну и жалосну, тако у целоме ондашњем друштву налазимо једно поред другог крајњу распусност и крајњу асцетичну побожност. Особито у четрнаестом веку сва је Европа тако рећи огрезла била у распусности. У Бокачевом Декамерону има понека слика из оног времена. Већ само тај факт, што су се у свима државама узакоњавале строге казни за повреду брачне верности, зло слути. У половини XIV-ог века, некако баш у време Душанове владе, већ налазимо у Мљецима и по неколиким другим местима у Италији и јужној Француској домове, у које су се ванбрачна, од родитеља напуштена деца примала. У нашој историји сетимо се на неверство жене Радосављеве, на зло понашање Милутиново, на причу о Симониди и на љубави Душанове. И у нашим народним песмама има понека слика, која носи карактер ондашњег времена. Сећам само на песму о Наход Симеуну! Па онда она иста гомила људи која је до јуче живела распусно и противу правога смисла хришћанског духа, сутра спиље пепео на главу, шиба се камџијом, облачи кострет и одлази босонога и гологлава на заветине. Множина манастира и цркава средњега века истина је у неку руку доказ побожности, али у неку руку опет и доказ грешности онога века.[1])

---

[1]) На западу је баш нарочито свештенство давало примера распусном животу. Тога у нас, бар колико се до сада знаде, није било. У четрнаестоме веку у Италији је тако грдна распусност живота

Ваља нам рећи коју и иначе о општем начину живљења ондашњег најбогатијег реда друштвеног, јер начин живљења опредељује потрошњу добара (консумцију), а ова опет даје карактер трговини.

Где је велико богатство, ту је природним начином и велики луксус, само што овај према разноме ступњу образованости народне има свој особени карактер. Док се на вишим ступњима цивилизације гледа на удобност, на унутрашњу мисао онога што се ужива, док се иде на то, да и сам тај луксус послужи на намирење чистијег вишег осећања, на унапређење саме образованости: дотле се на нижим ступњима народнога развитка гледа на спољашње сијање, на ефект не толико каквоћом већ количином, масом самога богатства. Изузевши византијска приморска места, и богате италијанске републике свуда иначе по Европи, од Скотланда па до Олимпа, грађевине у којима је властела XII-ог и XIII-ог века живела више су масивне, тврде, но удобне. Велика маса народа живела је по јадним кућерцима сламом покривеним. У самој Италији у XII. веку и по самим градовима велики број кућа био је сламом и даскама покривен.[1]) У нашим народним песмама спомињу се као станишта властелинска: куле и дворови. Ово разликовање налазимо и у осталој Европи прве периоде средњега века. По кулама је без сумње становала с почетка сва властела; позније, а за цело у XIV-ом веку само она, која је била мање богата, те није могла да развије куле у дворове. У западној и средњој Европи обично су се зидале куле са четири тавана.

била, да је с концем тога века наступила природна реакција, те су непрегледне гомиле народа тумарале с литијама босоноге и гологлаве појући: Господе помилуј! Hallam, Middle ages, 602. По опису литије ове многе наличе на ношење крста у нашег народа. Мураторије тврди, да су се услед ових покајничких изјава од стране народа обичаји у Италији бар за неко време поправили. Hallam на ист. м.

[1]) Мураторије Geschichte Italiens IX. стр.

(боја или ката). У нашим народним песмама пева се и кула са дванаест катова, али као ствар особите охолости и надмености (Муса Кесеџија). При земљи или управо у дну куле налазио се подрум, бунар и тамница. Да је и у наших кула тако било, имамо доказа у народним песмама.[1]) У првоме кату или на првом тавану, била је кухиња и ту је женска чељад становала. На другоме кату била је одаја где се спавало; постеље су биле одвојене једна од друге преградама или само и завесама; у наоколо уз зидове биле су клупе, на којима се седело и оружје остављало, у колико се ово по зидовима вешало није. Како су зидови били дебили, то је сваки просек за прозор чинио сам од себе читаву собицу, у којој се седело те погледало далеко на околину. На трећем кату била је одаја, где су се гости примали и свечаности и гозбе држале.[2]) Да је и у српских кула од прилике овакав распоред био, види се и по ономе што по народним песмама властелин свагда води свога госта кули „на горње чардаке."

Што се тиче дворова њих као да је било од две врсте: дворова који су се постепено развили из старинске куле на прастароме огњишту властелинске фамилије, и после дворова, које је властела себи подизала по градовима. Троношац прича како је Милутин заповедио властели, те је ова себи подизала дворе у Призрену. Позније с почетком петнаестога века кад је Стеван Високи хтео Београд да украси, опет је властела од стране владаоца позвана била да зида себи станове. О стилу ових властелинских дворова по градовима мало што за сада знамо. Да је бар у Призрену било сјајних дворова, можемо претпоставити кад се сетимо на друге доказе сјајности и богаштине српске властеле четрнаестога века. О стилу можемо саставити себи

[1]) »Па га баца на дно у тамницу.« — »Води коње у подруме доње.«

[2]) За све ово вид. Cibrario L' Écon. polit. du moyen âge. II. 145.

неку мисао, кад узмемо у поглед како, је жив саобраћај био с приморјем, како се и иначе зна да су и за црквене зграде долазили архитекти из приморја [1]), да су се приморци (Дубровчани и Которци) настањивали по разним местима у српским земљама. Сва је прилика да је италијански стил превлађивао, као што и данас превлађује у приватним зградама по Херцеговини. Али као што је и у нашим црквеним зградама комбинација романских, византијских па и сараценских мотива овде и онде производила сасвим оригиналну красну хармонију, тако је могућно, да је и двор по неког српског властелина, спајајући разне мотиве, представљао примерак новог једног стила.

У дворовима осим дворане, у којима су се гозбе давале нарочито се свагда још налазила ложница и ризница. И средњовечни споменици XIII. и XIV. века свију осталих народа, као и наше народне песме, говоре о ложници и ризници с особитом помњом. У неком извесном смислу могли би манастир, ложницу и ризницу, ставити као три символа средњовечне периоде, о којој говоримо. У ризници се чувало оружје, пехари и друге ствари од сребра, злата и кристала („гристальда“ у нашим споменицима[2]), свечано одело од свиле, кадифе („аксамита“ у нашим писаним споменицима), свите златом и бисером искићене, одело које је прелазило од оца на сина, и којим се више нараштаја поносило [3]) итд. Ко хоће да се из ближе упозна какво је благо ле-

---

[1]) „Повелѣвааше каменосѣчцемъ прiити и ѿтъ поморскыихъ градовъ начелныкы зданiя итд.“ Замблак, Гласн. XI. ст. 69.

[2]) Вид. Данич. рјечн. реч Гристальдъ

[3]) Косача у своме тестаменту завештава: „свите госпоге Барбаре, колико ихъ се нагıє сину ми Стѣпанꙋ, ако мꙋ богъ даа госпою своју имати. — Пуцић, Спом. дубр. Арх. II., 125 Законик Душанов чл. 100: Къда оумрѣ властелинъ, конь добрiи и ѡружiе да се даѥ царꙋ, а свита велика бисерьна и злати поıасъ да има сынъ мꙋ итд.

жало по ризницама властелинских двора по Србији, нека загледа нпр. у тестаменат херцега Стевана Косаче (Пуцић II. 124), или у тестаменат госпође Јеле Сандаљевице (Пуцић II. 121), или у документе о покладима Сандаљевим у Дубровник итд. Ко хоће да се увери да је тако било у оно доба и по другим земљама у Европи, нека загледа у Чибраријеву историју политичне економике средњега века (нарочито II. део стр. 120 и даље). И у ложницама се особити луксуз развијао.[1]) Зидови су се покривали богатим застиркама или и живописима. Занимљиво је, да се на развалинама двора Краљевића Марка налази остатака, који показују да су зидови бар неких соба били живописима покривени.[2]) Како ли је пак било у Душановим дворовима? Кад човек чита споменике о животу властеле у Италији и у опште на западу од Европе, не може а да се не сети, да све те авлије од мрамора, све те сребрне „чивилуке", сву ту чоху, свилу и кадифу, сву ту госпоштину певају и наше народне песме. И живљење женскиња у одвојеноме крају двора, што по осталој Европи налазимо у оно доба, има своју премаслику у народним песмама нашим, нпр. у оној где се пева како сестра Леке капетана долази к брату преко мраморске авлије итд. Него има знакова по којима можемо судити да је удобност живљења у наше властела била још у неколико вишег реда, но она у властеле на западу. Судећи по нашим народним песмама, стакло се односно рано почело да удара на прозоре по дворовима наше властеле, док је по испитивању Чибраријеву на западу стакло на прозорима још и у XV-ом веку ретко било. На прозоре по дворовима и кулама западне властеле разапињали су најпре танко платно, а позније артију уљем или воском подмазану.[3])

---

[1]) Занимљив опис ложнице у византијском царском двору у Цариграду у Kraus, Die Byzantiner, 48.

[2]) Hahn. Von Belgrad nach Salonik. стр 124.

[3]) Cibrario II. 140.

Једна од поглавитих забава нашој властели био је лов, нарочито лов са соколом, а то је исти случај био и с властелом у осталих ондашњих држава. Утва златокрила је данас једнако још красна једна загонетка, коју ће нам, надамо се, једнога дана разрешити какав српски орнитолог. Судећи по ономе што се у једноме споменяку хајка на зечеве спомиње као врста роботе, као и по ономе што Дедиверсис пише како се много зечева доносило на трг у Дубровник, изгледа да је лов на зечеве био не толико властелинска забава, колико привредна радња једна. У осталом соколови и ловачки пси чине особену врсту луксуса средњовечне властеле. У колико је ступњу лов омиљен био, види се и отуда, што је неговање сокола и ловачких паса била врста кулука. Хилман казује, да је гајење паса властелинских било један од најнесноснијих кулука за сељаке у западној Европи.[1]) У нас као да је то извесним сељанима давато као особени посао; отуда и у Душанову законику реч о псарима и соколарима. (чл. 225).

Властелинке, нарочито у другој половини XIV-ог века, занимале су се као отменим радом, везењем свиленом и златном жицом по свили и кадифи. До каквог је савршенства долазио овај рад женскиња из богатих властелинских породица, најлепше сведоче оне прекрасне завесе, што их је кћи кесара Војхне а жена деспота Угљеше, радила и с концем XIV-века поклонила један Раваници а један Хиландару.[2]) Изгледа, као да су се у последње време српске самосталности, можда још од времена Душанова, женскиње из бољих кућа училе и успитавале у Дубровнику.[3]) Да се и у нас женскиње почело да еманципује, имамо при-

[1]) Hüllmann. Staedtewesen des Mittelalters I. 22.

[2]) Вид. Гласник V. стр. 135.

[3]) Енгел по Апендинију прича да је 1421. год. сукоб између Стевана Високог и Дубровника дошао отуда, што је Дубровник забранио да се српске девојке уче по манастирима калуђерица дубровачких. Appendini II. 229.

мера у лепој сестри Леке капетана — правој представници охоле, сујетне, еманциповане властелинке.

Што се тиче одела властелинака, ту можемо само толико казати, да су осим Сандала, кадифа, свила и златом испреткане материје играле главну улогу. За изучавање на овоме пољу врло је драгоцен споменик слика краљице српске Констанције, која се у народноме музеју налази; а после за почетак XV-ог века, напред споменути тестаменат госпође Јеле Сандаљевице и госпође Кателине. На западу, па и у самој топлој Италији, богато женскиње носило је преко целе године горње хаљине скупоценом кожом постављене (куном, самуром птд).[1]) У Цариграду су госпође носиле руво од скупоцених материја живим бојама и разним шарама и сликама искиђено. Израђивање оваких материја било је дуго специјалност цариградске индустрије.[2]) На свечаноме руву талијанских госпођа везли су се обично грбови њихових фамилија а и други нацрти. И у нашим споменицима из почетка петнаестога века спомиње се „**плащ златомь фигурань.**“[3]) Још Доментијан у своме животопису св. Саве спомиње „свите красне многоцѣне од великаго Оловере **львы оукрашены**“ (стр. 224). Од драгоцености нарочито се ценио бисер, и међу накитом наших властелинака и властела он заузима за цело прво место. Од драгог камења највећма се ценио рубин, па онда смарагд, сафир и туркиз. И аметист се често спомиње, и још некакав камен змајев очац. Драго се камење носило не само у прстењу, већ су се њиме китили појаси, пуцад, иконе, дршци од мачева и корице. По нашим народним песмама наша се властела скоро искључно одева у ове три боје: зелену, црвену и морасту. У опште је у Европи црвена боја (у њезиним разним нијансима) била јако милована кроз цео средњи век;

---

[1]) Cibrario II. 147.
[2]) Kraus. Die Byzantiner, 58.
[3]) Пуцић, Спом. Дубров. Арх. II. 125.

зелена особито у четрнаестоме веку. По податцима, које је Чибрарио саопштио о путовању савојскога кнеза Амадеја у половини XIV-ог века на исток, види се да је у оно доба црвена и зелена боја била особито у вољи властели. У византијској престоници такође су се по преимућству носиле две боје: зелена и љубичаста (или плава?). Према овим двема бојама и разне факције цариградског становништва делиле су се у два табора: у зелене и љубичасте[1]) И калпаци су се носили поглавито у те две боје, мислим црвену и зелену.[2]) Наша је властела још радо носила калпаке од самура с челенкама и перјаницама обично од соколова перја. И печати на хрисовуљама и нашим и страним из овога доба висе обично на зеленој или црвеној свили.

Кад смо већ овде у области моде средњега века, није сувишно да споменемо — и то као један знак саобраћаја између Византије и Италије с једне а словенских народа с друге стране, — како има трагова, да се у Италији носило понекад и понегде руво и по словенској моди[3]) (alla schiavonel); а Нићифор Гргур прича, да се у његово време један део рува у Цариграду носио по „српском начину" (или како он вели „по трибалском").[4]) У дубровачким кроникама спомињу се на једном месту „огртачи по босанском начину."[5])

Карактер средњовечног луксуса још најбоље се огледа у гозбама приликом славе крснога имена, или приликом женидбе. Што се већа маса хране и пића потрошила, то је тим већа дика домаћину била, то јест тим је већи луксус

---

[1]) Kraus, Die Byzantiner 86.

[2]) У поменутим рачунима које је Чибрарио саопштио стоји нпр. и то, да је Амадеј у години 1367 купио у Паризу три калпака, један црвен а два зелена.

[3]) Cibrario, II. 193.

[4]) Kraus, die Byzant. стр. 83.

[5]) Макушев, додатак 465.

развио. Стотине и хиљаде гостију, о којима наше народне песме певају да су долазили на славу или у сватове каквом моћном и богатом властелину не само да нису производ уображења или претеривања, већ је то заиста тако и било, и то не само као особеност српског народа, већ као општи обичај средњовечне властеле свију ондашњих држава. Наравно да се велика гомила гостију имала по правилу да задовољава само белим хлебом, овнујским месом и црвеником вином; али ипак где неколико стотина људи кроз више дана једу и пију, ту се имало шта и потрошити. Значајно је, што у народним песмама налазимо знакова, да је наша властела бар у другој половини четрнаестога века познавала и рафиниранији луксус. Не само да се на столу сваког одличнијег властелина спомиње ђаконија свакојака и малвасија вино; већ је домаћин држао за част, да пред госте изнесе и по нешто, што се није тако лако добити могло. Краљевић Марко нпр. одлази да с охридског језера донесе рибе за своје госте. Мимогред буди речено, малвасија је била једно од највећма цењених вина у целој Европи средњега века.[1]) Оно је вино с острва Крита, а нарочито га се много пило у Италији, Француској, Немачкој и како из народних песама знамо, у Србији. Кнез Лазар управ на годину дана пред битку косовску, дао је донети из Млетака неколико акова малвасије за свој двор.[2])

Обичај да се сватовски гости даривају, још онда је постојао, и наравно што је властелин, код кога је весеље, био моћнији и богатији, то су и дарови били сјајнији. Наше народне песме певају права чудеса од богатства у даровима, којима су се сватови даривали, и баш ти дарови дају особен карактер средњега века. Што наше народне песме само певају богаштину сватовских дарова, томе у

---

[1]) Cibrario, II. 148.
[2]) Acta Archivi Veneti, 1. стр.

западним кроникама налазимо потврду у простој кроничној прози. Тако се нпр. између осталога зна да је Амадеј VI. приликом женидбе сина свога ћерју краља француског поклонио овоме калпак рубинима и бисером искићен у вредности хиљаду дуката.[1]) Сећам само какви се сјајни сватовски дарови описују у песми „Женидба Црнојевић Иве!“ Осим сватовскога даривања, још су свадбе по свима ондашњим земљама имале заједничко то, што су се скопчавале с разним јуначким играма. Копије, надметање у борби с мачем, копљем, гађање стрелом итп. налазимо на свадбама како у Србији, тако и у Италији и у Француској а и Немачкој.

Ово неколико црта из друштвених одношаја Србије тринаестог и четрнаестог века, надам се моћи ће нам објаснити у даљем току ових студија по неко од важнијих питања. Ми ћемо већ сад одмах разумети, за што је сточарство заузимало тако важно место у народној привреди Србије средњега века, јер знамо да су непрегледне просторије земљишта, планине и долине, биле у рукама сразмерно малог броја баштиника, који су имајући много земље а сразмерно мало руку природним начином били упућени на екстензивну културу и на сточарство. Сточарство као главна грана ондашње привреде, већ нам даје да разумемо онај велики увоз соли са приморја унутра у србске земље. Знајући да је се скоро сав принос рада отрока, добар део приноса радње меропаха и сокалника усредсређавао у руке властели и духовенству, лако ћемо разумети, за што чоха скрлетна, свила и кадифа заузимљу тако важно место у увозу средњовечне Србије.

У опште, политични и друштвени одношаји српског народа у тринаестом и четрнаестом веку, дали су правац народној производњи и народној потрошњи, а према томе се развио и карактер српске трговине онога времена.

---

[1]) Compte du Tresorier general de Faroie 1433.; Cibrario, II. 155.

Али тиме тај карактер још није исцрпен. На њ је врло природним начином утицати морао и положај српских земаља у ондашњем образованоме свету.

На то ћемо да обратимо пажњу у другоме чланку.

II.

О главним саобраћајним правцима.

Пре него што даље пођемо у овој студији, потребно је да уочимо трговачко-географски положај Србије ондашњег времена.

Главну светску трговину онога времена чинила је трговина Европе с Азијом, или тачније с источном Индијом. Што су се потребе европскога друштва умножавале, разгранавале и финијим постајале, све је то Европи потребнијом постојала веза с источном Индијом. Тек услед тога што је веза с источном Индијом могућна била, могућно је било европскоме друштву да се мало по мало истргне из суровости свога првобитног луксуса. Не мислим да кажем да је цивилизација дошла с истока Азије на запад Европи; али је извесно, да је струја трговачког саобраћаја, која је непрекидно, премда некад слабије некад јаче, потицала међу Европом и источном Индијом, само ојачавала моћ Европе да се цивилизује.

У овоме смислу за цело се источно-индијској трговини не може одрећи цивилизаторски карактер.

У тој трговини и у тој цивилизаторској парници европској и Србија је имала своју улогу и то у два правца.

Пре свега не треба да заборавимо, да је Европа за производе источно-индијске морала да плаћа поглавито драгим металом. У том је погледу та трговина и до данас задржала свој стари карактер, поред свега што су се одношаји у многоме изменили. И данас т. ј. Европа за производе истока плаћа драгим металом нарочито сребром. Управ

то што је Европи тринаестога и четрнаестога века требало много сребра да Индији плаћа, а сребрних је рудника сразмерно мало имала, то и објашњава високу цену сребра у оно доба. По срећи баш оне земље које је српски народ држао, биле су односно богате сребрним рудама. Ми ћемо на другом месту имати прилику да говоримо о извозу сребра из Србије, а овде ћемо само да споменемо да је тај извоз био јак, да је из Дубровника и Млетака много српскога сребра одлазило у источну Индију, и да је европска источно-индијска трговина била један од најјачих покретача развитку српскога рударства.

Осим тога Србија је у ондашњој источној трговини европској имала и другу једну улогу. Један рукав источно-индијске струје није никако остављао своје корито кроз српске земље. Понекад је она услед особених прилика могла знатно да ојача, по некад је опет нешто и опадала, али за време српске самосталности није никада сасвим пресахнула. Један поглед на земљописну карту онога доба објасниће нам ово.

У време самосталности српске државе два су главна пута ишла у источну Индију. Један је полазио из Индије сувим кроз Бухару, данашњу југоисточну Русију па у Крим, који се тада звао Газарија. Други је полазио из источне Индије морем на персијским заливом на Базру, одатле Еуфратском долином нешто на Трапезунат а нешто у Леванту. Али сви ови путови сустицали су се у Цариграду, најцивилизованијој и најзнатнијој трговачкој вароши онога доба.

Цариград, многољудна и богата варош, још је врло рано благодарећи своме географском положају постао главно тржиште за производе целога света, и нарочито главно стовариште источно-индијске трговине. У томе и јесте поглавити узрок, што су се две најмоћније италијанске трговачке републике (Млеци и Ђенова) бориле да добију супрематију у Цариграду. Ко је у Цариграду владао, тај је имао тако рећи кључеве од источно-индијске трговине.

Византијски су трговци рано отпочели трговачке свезе с источном Индијом. У XI-ом веку Млечићи, дошавши до уплива у Цариграду, добише источну трговину у своје руке. У XIII-ом и XIV-ом веку Ђеновљани истиснувши из Цариграда уплив Млетака преотеше им и индијску трговину. Тек кад у Цариграду анархија превлађује, кад нестаје сигурности с поља и изнутра, Александрија се подиже као источно-индијско стовариште (особито у XV-ом веку). Из цариградских главних стоваришта источно-индијских производа један део одлазио је даље на запад на бродовима; један део сухим на караванима. Овај је последњи пролазно кроз српске земље. Негде у северној половини балканскога полуострва (Софија, Ниш) пут се растављао у два правца, од којих је један ишао к Београду, други к Дубровнику. Београд, Дубровник, Солун и Цариград, то су четири тачке, међу које су потицале главне артерије трговачкога саобраћаја на балканскоме полуострву, четири тачке, на којима се оно органски скопчавало са струјом светске трговине. Како нас се Београд и Дубровник непосредно тичу, то ћемо о њима рећи коју реч, у колико би њоме могли осветлити прави карактер наше средњовечне трговине.

Што се тиче самог Београда, ваља признати, да се по историјским нашим споменицима, за које до данас знамо, врло мало шта опомиње о његовој трговачкој политичној важности. Па ипак, је ли могуће да се народи нису користили његовим изванредно згодним положајем? Да су се народи заиста још од старине користили тим положајем, о томе имамо ако и не сувише много, а оно ипак довољно знакова.

Занимљиво је што неки тврде, да старо име Београда, Сингидунум, значи тржиште или трговачко место.[1]) Мост

[1]) Вид. Катанчића опис Београда некадашњег Сингидунума. Гласник V. »Лигури су звали Сигинима трговце, и по томе Сингидунум значи трговачку варош или тржиште.« Гласник V, стр. 173.

преко Саве код Београда који веле да је постојао у шестом и седмом веку[1]) за цело је поред административне и политичне потребе намиривао и потребу тровачкога саобраћаја. Из дванаестога века знамо, да је читава флота грчка долазила из Црнога мора у Београд. Могућно, је да је још онда постојало пристаниште београдско, које путници из петнаестога века (Бертрандом дела Брокијер) спомињу, и о коме веле да је било на источној страни Београда на Дунаву.[2])

Но најзнатније је ово што ћу сад навести. Трговина Немачке, Холандске и Скандинавије са Цариградом, била је још од десетог века доста жива,[3]) а ишла је из Цариграда поглавито сувим караванима, а нешто и на лађама Црним Морем и Дунавом.[4]) И у једном и у другом случају ова је трговина ударала на Београд, и данашња престоница српска била је у оно време кључ за сувоземну трговину средње и северне Европе с Цариградом, другим речма с главним стовариштем источно-индијских производа. Хилман, Хофман и други изучаваоци историје трговине, казују да је византијско-европска трговина била је до XI-ог века у рукама Бугара: од тога доба, а нарочито у XII-ом веку, у рукама Мађара; с почетком XIII-ог века нема трагова да је та трговина и даље у рукама ових. Према овим наводима ставимо сад историјска факта, да су до једанаестога века у Београду владали Бугари; да су после њих њиме завладали Мађари и држали га кроз највећи део дванаестога века, а после тога да је дошао у руке Србима· очевидно је, да су Бугари и Мађари само донде имали у својим рукама византијску трговину, докле

[1]) На истом месту.

[2]) На ист. м.

[3]) v. Hoffman, Handels-Geschichte, 343.

[4]) За историју дунавске трговине и Београда значајно је да су Мљеци првих векова свога постанка стојали у стези с црним морем и Дунавом. Marin, Storia civile e commerciale di Venezia, II. 173.

су Београд у власти имали. Да је Београд у почетку тринаестога века био знатно место, даје нам мислити већ само и то, што је св. Сава у њему поставио столицу владичанску.

Угарска и Немачка тек у другој половини XIII. века долазе у непосредни саобраћај с Мљецима. У толико је јача до тога доба била њихова сувоземна трговина преко Београда. Није без значаја, што су прве ђумручне тарифе немачке за еспап који из византијске царевине долази из времена Фридриха II. оног истог, ког је наш Немања онако гостољубиво на границама својих земаља дочекао. Тек с концем XIII-ог века Мљеци почињу да праве конкуренцију Београду. Транзит је на Београду наравно морао спасти, чим су Мљеци успели, да један део тога провоза к себи привуку. У том погледу, као и у погледу политичком може се рећи, да околности четрнаестога века нису говеле Београду. Тек с почетком петнаестога века почиње он опет да се подиже. Нарочито се под владом Стевана Високог лепо подигао. Стеван, човек просвећен, родољубив, и који је чудноватом срећом или управо несрећом имао прилике да познаје земље и градове, од Ангоре у малој Азији па до Пеште и Будима, очевидно је схватио важност положаја, који Београд заузимље. Изгледа као да му је једна од најмилијих његових мисли била, да од Београда начини велику и богату варош. Животописац његов[1]) тврди да је он позвао властелу своју да зида себи дворове у Београду, сам је имао ту своју палату, подигао више цркава итд.[2]) Највећма је Стеван унапредио развитак Београда као трговачког места тиме, што је београдским грађанима дао особене повластице; онај који би печатом доказао да је бео-

[1]) Вид. Гласник XX.

[2]) Судећи по томе што је прва црква, коју је Стеван у Београду сазидао, била подигнута на источној страни, биће да је се у његово време средсреда вароши пригибала к Дунаву. У опште мислим да не може бити сумње да је Дорћол најстарији крај Београда.

градски грађанин, слободан је био од свију дажбина идући за својом трговином. Кад су Дубровчани установили трговачку факторију у Београду, то се за сада не да определити, али да је у време Стеваново у Београду била трговачка колонија дубровачка, то је извесно, почем о њој говори Дедиверсис, који је мало не савременик Стеванов.

Правац сувоземне трговине ишао је из Цариграда на Једрене, Средац, Ниш, Београд. Други један ишао је од Цариграда на Једрене, Пазарџик, Приштину, Вучитрн, Нови Пазар, Плевно, Јајац. Оба правца идући к Немачкој састајали су се у Доњо-Аустријској у месту Стајну.[1])

Да кажемо још овде у кратко, какви су се еспапи овим правцем проносили. Најизворније нам податке о томе дају напред споменуте две тарифе немачке царинарнице у Стајну. Из њих се види, да су поглавити предмети увоза из Византије у Немачку, дакле провоза кроз Србију, били: разне индијске мирodије, шафран, бибер, ђинђибер, мускат ораси, лорбер, кимел, зејтин, лешњици, па онда византијски фабрикати: сандал (који је плаћао царине од комада 4 феника), скрлат, златан брокат (царина 8 феника од комада), свилене и полусвилене одежде за свештенство, дршци за мачеве од туча и бакра.[2]) Из Немачке се носило на трг у Цариград опет кроз српске земље: у раније доба робови (отроци, парики?! већином Словени из Чешке, Моравске и данашње Пруске); позније поглавито оружје, седла и вунене материје, а и неизрађено злато и сребро. Немачко је оружје на истоку било на гласу још у XII-ом веку.[3]) Да богме да су ови производи немачки у много прилика налазили добре купце још пре него што су стигли у Цариград, где год на каквом тргу српском, који им је на ударцу лежао.

---

[1]) Хилман. Der Byzantinische Handel стр. 102.

[2]) Hüllman. Der Byz. Handel, стр. 104; Hoffman, Geschichte des Handels, стр. 347.

[3]) На ист. местима.

Да је и у српским земљама средњега века немачко оружје имало добру прођу, имамо доказа у народним песмама, које често спомињу сабље Алеманке итп. С немачким провозом у известној некој свези мора да стоји и досељење саских рудара у Србију. То јест, провозни каравани могли су с једне стране донети у Србију знање о саским рударима, вољним да се иселе, а с друге стране опет к овима колико толико знање о Србији, вољној да прими радне исељенике.

Да се окренемо сада к Дубровнику.

За Словенина нема у историји света занимљивија предмета за историјско изучавање, него што је живот дубровачке општине средњега века. То је једина тачка, са које је словенски ђеније узлетао те на попришну европског, могу рећи светског образовања суделовао с неоспорном заслугом и чашћу. Без претеривања и без пристрасности можемо ставити Дубровник да стоји напоредо с Мљецима и Ђеновом, и опет да његова сјајност много не засене од сјајности славних италијанских република.

Али ко хоће да схвати прави културно-историјски значај Дубровника, ваља да проучи историју његову заједно с историјом српске државе. Политички у правоме смислу Дубровник није никада припадао Србији, али великим делом крви његове и својим културно-историјским задатком он је припадао српскоме народу.

Тако рећи пре него што је постао, његова се судба скопчала са српским народом. Срби разорише Епидавар и разбеглице из овога места основаше Дубровник. Али прави темељ потоњем Дубровнику, његовој богаштини и његовоме значају и пре свега његовоме културно-историјском задатку у српским земљама, ударен је у седмом веку, кад се у њ у више пута досели подобар број босанске властеле с имањем својим.[1]) Нови грађани донели су не само материјално имање.

[1]) Вид. у Макушева стр. 305 и даље. Principio della cronica la piu antica di Ragusa.

већ и знање о економним приликама земље, коју оставише. Одмах с почетка грађани дубровачки имали су у Босни пријатеља и познаника, без сумње и сродника, и први товари који су из Дубровника у Србију пошли, пшли су не у туђинску земљу, већ у завичај трговаца чији су товари били. Наравно да је при таквим приликама трговина дубровачка брзо ухватила широка корена по српским земљама. Мљеци су били у периоди VIII—XII-ог века далеко већ унапред у богатству и у трговачкој интелигенцији, али млетачки трговац није имао онога знања о земљи и народу, нити је могао да рачуна на ону потпору, предусретање и пријатељство, што је све за се одмах с почетка имао Дубровчанин. Мљецима није могућно било да с успехом конкуришу с Дубровником по српским земљама. Него овим не мислим да кажем, да Млечићи нису и сами водили живу трговину по српским земљама. Да је Србија водила трговину и с Мљецима, и да је доста млетачких трговаца по српским земљама радило, о томе има јасних доказа које у Миклошићевим Monumenta Serbica, које у Др. J. Шафарика Acta Archivi Veneti, а нарочито у Љубићевим Listinama. У год. 1300. у самој Босни један пут је бачено око 50 млетачких трговаца у тамницу (Listine, I. 193). Очевидно да их је добар број био.

Нити је то само у седмоме веку Србија слала насеобине у Дубровник. Кронике које је Макушев саопштио, често и у разна времена спомињу досељавања из Србије. У опште сваки унутрашњи раздор у српским земљама одбацао је у Дубровник неки број бољих људи из Србије и понешто српскога богатства. У половини XIV-ог века српски је живаљ опет преовладао био над талијанским, који је дотле природним начином услед супрематије млетачке владао. После битке косовске и у почетку XV. в., струја српске властеле, другим речма струја српског богатства и српске интелигенције, јури у Дубровник. У оно исто време, кад

Дубровник у књизи својих грађана има да покаже највише имена српских а међу зидинама својим највише блага српског, он показује свету и свој највиши ступањ развитка, тако да кажем своје златно време. Обично се процветање дубровачке републике у петнаестоме веку доводи у свезу са ступањем Дубровника под заштиту краља угарскога.[1]) Не поричући оно, што је угарска заштита доброга учинила Дубровнику, мислим ипак, да не може бити, а да досељење једнога дела интелигенције и богатства из српских земаља после пропасти на Косову није допринело у подоброј мери те је Дубровник у петнаестоме веку достигао тако висок ступањ образованости.

Као што ћемо имати прилику да из ближе видимо, Дубровник је био главни комисионар и спедитор српске трговине. Кажем главни а не искључни, јер поред све оскудости у податцима о одношајима Котора према Србији, ипак толико се у опште види, да је и он имао важну улогу у српској трговини. Свакојако највећи део српских производа сносио се у Дубровник. Одавде су се носили даље по свету, нарочито на италијанске тргове. С ових странских и далеких тргова сносила се опет разна роба у Дубровник, а одатле после по српским земљама, и даље у Романију.

Наш извоз и увоз у оно доба био је поглавито у рукама Дубровчана. О овоме не може бити сумње ни за кога, ко је с пажњом читао споменике, што су их штампали Миклошић у својим Monumenta Serbica и Пуцић у својим споменицима Архива дубровачког. Осим тога зна се, да су они по знатнијим трговачким местима српским имали своје факторије трговачке, а својих људи свуда по српским земљама[1].

Али као што већ споменух, извесно је, да та трговина није

[1]) Матковић, Рад југосл. Академије, књ. VII. стр.

[1]) Диверсис спомиње трговачке факторије у Сарајеву (?), Новом Пазару, Београду, Нишу, Скопљу, после још неке по Бугарској и Влашкој.

била искључно у рукама Дубровчана. Срби су и сами носили своје производе на приморје а с приморја опет носили што је требало муштеријама у Србији. Најбољи су докази томе они уговори између Дубровника и босанских банова и српских краљева и царева, којима се с једне стране утврђују односи Дубровчана у српским земљама, а с друге стране опет односи Срба у Дубровнику. Ми ћемо те уговоре на другом месту изближе проучити. Осим тога дубровачке кронике изреком спомињу босанске трговце. У једној од њих код год. 1279 стоји записано: Vennero à Ragusa mercanti Bosnesi con gran quantita d' argentu mescolatu con oro итд.[1]) После био је важан доказ, да су српски трговци долазили у Дубровник у томе, што су у Дубровнику издавани нарочити закони, који се односе на словенске (српске) трговце.[2])

Да су наши људи као трговци умели да воде рачуна и о трговачким коњунктурама, томе имамо примера у томе, што је Соркочевић знао да донесе хране у Дубровник трпео највећу оскудицу у томе, те га република прими за свога грађанина.[3]) Да су шта више наши трговци и мимо Дубровник тражили себи трговачке среће, имамо примера у Тибуртиновићу који је родом из Босне, трговао по Италији и тек позније се (год. 1395) настанио у Дубровнику.[4]) На кратко по ономе што већ сада знамо, не може се никако

[1]) Летопис дубровачки по списку Стулића, у Макушева стр. 232.

[2]) Вид. Liber Statutorum civitatis Rachusorum, из којега је Макушев саопштио наслове и кратки садрж главама које се нас највише тичу. стр. 150 и даље: нарочито стр. 168.

[3]) Вид. Макушев стр.

[4]) Макушев стр. 87. Вредно би било мало ближе проучити Origine e genealogie di tutte in famigliè dei Cittadini di Raguse. У овом рукопису који Макушев спомиње (стр. 85) мислим да ће бити занимљивих података за историју славизирања Дубровника. Толико је извесно, да је српска крв притицала Дубровнику нарочито из Босне, на сву прилику из онога краја који се данас Херцеговина зове. Охмућевићи, Гргурићи, грапди шпански, били су грађани Дубровачки, али воде порекло из Босне. (Макушев стр. 22.)

рећи, да српски народ средњега века није водио активну трговину. Што српска активна трговина није и веће и сјајније размере достигла, томе је узрок не толико социјално стање у Србији, већ поглавито трговачка политика, које су се Мљеци и Дубровник држали. О овоме ћемо позније опширно говорити.

Али баш та себична политика мљетачка, која је хтела да српског трговца заустави на приморју, допринела је, те су се утврдили одношаји, за које је већ сама природа дала првих услова.

Не гледајући на политичне одношаје, српске земље и јадранско приморје чинили су једну економну целину. Сировине из српских земаља сносиле су се на приморје. Приморци су их нешто прерађивали, а нешто онако непрерађеним тражили купце на даљим трговима. Са тих даљих тргова, као што већ споменух, сносили су они опет у приморје робу, коју су за прерађену или непрерађену сировину из Србије у размену добивали. Србин који је на приморје дотерао целеп волова или донео товар жита, или сребра или неурађена гвожђа или бакра, товарио је своје караване у приморју било сољу, било чохом, било каквом другом прерађеном робом, или најпосле враћао се дома с мљетачким дукатима. Налик на парницу крвотока у човечијем организму, економски сокови у суровоме стању своме струјили су из свију крајева српских земаља у приморје, ту су се у додиру с економним интересима осталих народа промењивали, те одатле од чести у савршенијим, од чести у са свим новим облицима потицали натраг по целој Србији, те подизали народ у културноме погледу. Приморје и српске земље иза њега управо су два суштаствена органа једног истог економног организма. Србија без приморја не би могла да се напредно развија. По општем утиску наше историје најнапреднији су српски крајеви били они, који су били најближе приморју. Од свију српских крајева Зети је по теренској својој особини

и особито посредством Бојане, највећма и најраније олакшан саобраћај с приморјем: и што је у Зети колевка српској државп, то за цело није без свезе с овим овде споменутим преимућством њезиним.[1]) Не треба да заборавимо ни то, да је најстарија престоница српска, мислим Рашка, лежала на једноме од живљих путова којима је Приморје скопчано било с Романијом. А краљевска и царска престоница Призрен имала је свезу с приморјем путем, који је из Метохије кроз Зету готово са свим правом линијом ишао.

Што се тиче Дубровника као представника економских интереса Приморја, то није претерано ако кажемо, да је он живео поглавито од трговине по Србији и са Србијом.[2]) Нема сумње да је свакоме Србину мило, што је несумњив историјски факт, да је Дубровник трговао и по Италији, и по Тунису, Египту, Малој Азији.[3]) и да су позније, кад је српска држава већ са свим пропала била, ишли чак и у Америку, и да су дубровачки грађани долазили до силе и уплива

[1]) За скадарски предео и долину Бојане секретар једне млетачке посаобине из половине XVI-ог века пише између осталога: quel paese puo esser comparata con quello d' Italia. Rad XV, 205. Веома је занимљиво што наше народне песме најлепшу пољскопривредну слику имају баш о Зети. У песми »женидба краља Вукашина« каже се за околину скадарску:

»Кад погледаш брду изнад града,
Све порасле смокве и маслине,
И још они грозни виногради;
Кад погледаш стрму изпод града,
Ал' узрасла шеница бјелица,
А око ње зелена ливада.«

Више него у једном погледу ово је место народних песама важно, а оном италијанском белешком само се потврђује.

[2]) Дубровчани и сами то признају у једном документу, којим се обраћају краљу угарском. Rad, VII. Апендини тврди, да је Дубровник узео од Ђурђа Бранковића под закуп златне и сребрне руднике у Јанову, Кратову и Новоме брду за 200.000 дуката годишње, а отуда је имао толико прихода, да је на крају XV-ог века у благајници општинској било седам милиона дуката! Appendini, I. 236.

[3]) Год. 1365. Дубровчани су утврдили трговачке уговоре са султанима од Египта, Сирије, Иконије, Витиније а још пре тога у 1359. год. добили су од Мурата слободу, да по Леванти тргују. Engel. Gechichte der Ragusa стр. 89.

у Шпанији и Мехици. Али пре свега и мимо све главну своју економску добит, па дакле и главну основу за своју политичну важност и свој културни значај, вукао је Дубровник из Србије и Романије.

Од великог би интереса било, кад би могли, да повучемо линије, којима су ишли путови с јадранскога мора у Србију и кроз Србију даље на исток. На жалост и XIII. и XIV-ог века за сада још немамо о томе никаквих изворних података. У нашим се споменицима истина спомиње како је нпр. св. Сава одлазио на даљне путове; али то се чини све у тако општим изразима, да све што о томе знамо то је, да је св. Сава један пут отишао у Св. Гору ударивши вардарском долином у Солун, па одатле на лађи даље; а други пут да је кроз Зету отишао у Драч, где је на лађу сео.

Тек позније у XVI-ом веку почињу да се бележе податци, који нам из ближе показују правац, којим су саобраћајни путови потицали. А и за ово имамо највише да захвалимо дубровачким и млетачким путницима. Њихове су белешке, ма да су из позниjег времена, за нас овде важне у толико, што је сва прилика, да су саобраћајни правци XVI-ог века они исти који и XIV-ог века.

Палмотић у своме епу „Дубровник поновљен“ певајући пут дубровачких поклисара у Цариград, наводи да тај пут иде од Дубровника на Плоче, одатле у Сарајево, одавде доле на Рашку и Нови Пазар, одатле у Ниш, па после преко Софије, Једрена у Цариград.[1]) На Плочи је као на првом важнијем пограничном месту према Дубровнику морао бити жив саобраћај. Нарочито је туда провоз соли ишао, и ту се од соли царина нека, на сву прилику у натури, узимала. Само тако можемо да разумемо Душанову хрисовуљу, којом наређује да се за ћелију св. Саве сваког лета узимље на Плочи 50 спудова соли.[2])

[1]) Вид. Макушева, стр. 243.
[2]) Mon. Serb. 117, стр. 146.

Од особитог је интереса за нас путопис, који је написао безимени секретар једног млетачког поклисара, који је послан био државним послом у Цариград око половине XVI. века.[1]) Пут је ишао лађом од Млетака до Олгуна; одатле сувим на караванима најпре долином Бојанском; за тим прелазе црни Дрин, па после бели Дрин и дохватају се Призрена: одатле кланцем Шаре Планине у Скопље. Одавде у Ћустендил, Дубницу, Самоков, Татар Пазарџик, Филипопољ, Једрене, Цариград. Ко следује овом посланству с картом пред собом, и нарочито с погледом на Петенгеријанову мапу, на којој су нацртани друмови римски по Илирији и Маћедонији, одмах ће на први поглед опазити, да од Леша па до Призрена пут којим је ово посланство ишло, није друго већ стари римски друм, који је везивао јадранско море с Дунавом. Призрен не само да лежи на том друму, него баш на тачци, где се он одваја на више к Нишу, а на ниже к Скопљу правцем Цариграду и Солуну. Поред свега признавања, да су се наши владаоци одликовали укусом за лепоту пољске околине и да је та црта нешто чинити могла кад су се одлучивали да престоницу српску ставе у Призрен, ипак мислим, да су их за овај избор определили виши какви обзири. А за цело је један између најважнијих, што је Призрен лежао на староме римском друму, који везујући јадранско море с Дунавом могао је особито жив бити. Ни мало нема сумње, да је Призренско-Лешки пут био врло важна трговачка линија. У истом овом путопису изреком путници спомињу, да се кордован и восак у великој количини извози из Скопља путем лешким у Млетке и у Анкону.[2]) Мимогред буди овде речено, да се из трговачких уговора између Дубровника и Анконе у четрнаестоме веку види, да

[1]) Descrizione del viaggio per terra a Constantinopoli e dale cose principali del paese, којега је садржину у кратко саопштио Матковић у Radu jugosl. Akad XV. стр. 204.

[2]) Rad, XV. 205.

су Анкоњани трговали по српским земљама.[1]) Да је линија Леш-Призрен у опште у трговачком погледу важна била, даје се судити и по томе, што се по нашим споменицима често спомиње Дањ и царина у њему, а Дањ лежи не само на линији Олгуњ-Леш-Призрен, него је управо прво место кад се с приморја идући пређе Бојана. За важност овога пута говори и то што су Амалфићани још у XI-ом веку, а мало за тим и Млечићи имали своје трговачке агенције у Драчу.[2]) Из овог су места могли они згодно отправљати караване како на ниже к Солуну старим римским путем via Ignatia, тако и нарочито к Дунаву и Романији путем Леш-Призрен. Херен тврди, да је заиста један део млетачке трговине с источном Индијом, пошавши из Танаиса или и из Трапезунта, ударао на западне обале црнога Мора, а одатле излазио у албанско приморје. (Heeren, Essay, sur l' influence des Croisades, 356). И ово је тврђење врло важно.

Истим овим путем путовао је у Цариград и изванредни посланик мљетачки Јаков Соранча у год. 1575.[3]) Изгледа као да су мљетачки посланици нарочито овај пут бирали, и то без сумње с тога, што је он био најкраћи а на сву прилику и за путовање најудобнији.

Исто је тако за нас важан пут мљетачког поклисара Зена, који је 1550. сувим ишао у Цариград, да од стране мљетачке републике честита султану Мурату победе у Малој Азији.

Зено је из Мљетака ударио на Сплет, одавде сувим на Сењ, па на Ливно, одавде на сву прилику (по Матковићу) кланцем међу Ровашницом и Радушом и даље међу Враницом и Штитом према Травнику, а одавде у Сарајево. Из Сарајева је ударио на Горажде, где је прешао Дрину

[1]) Матковић, прилози к трг. политици Дубров. Rad, XV. 25.

[2]) Marini, Storia Civile di Venezia, I. 7.

[3]) Rad, XV. 217.

на „удобној скели," и отален у Нови Пазар; за тим преко Рогозне у долину Ибарску, преко Копаоника, уз Топлицу, па у Ниш. Из Ниша познатим путем преко Софије, Филипопоља, Једрепа у Цариград.[1]) Зено вели, да би се пут из Спљета у Цариград (пут којим је он ишао) могао учинити за 37 до 38 дана; али мењање и набављање коња по разним главнијим местима, одузимље много времена, те тако треба 50 до 52 дана! Из Дубровника у Цариград може се вели отићи сувим за 25 дана. —

Имала је још и трећа једна линија, која је преко српских земаља везивала Цариград с Јадранским морем. То је линија која је, потичући из Дубровника, готово паралелно с оне две о којима напред говорисмо, ишла на Ниш, ту се састајала с оном из Спљета, па даље одлазила у Средац, где се сустицао с њима и пут. Леш-Призрен-Средац. Трећа ова линија описана је у путопису Павла Контарина, који је у 1580. год. ишао у Цариград за бајлију млетачког.[2]) Каравани из Дубровника удараше преко стрменита брда (Бргат) у Требиње, одатле поред Клобука у Биљек, одатле преко Гацкога поља; после низ Дрину у Фочу,[3]) Плевље, Милешево, даље Рашком долином у Нови Пазар. Одавде преко Ибра и Копаоника (!) у Ниш. За Ниш Контарини изриком вели, да се ту одвајају два пута, један који иде у Угарску (на Београд), други који иде у Дубровник. Изгледа као да је ова линија нарочито у XIV. веку важна била. Особито у време Душаново. Провоз кроз Требиње у његово време морао је бити знатан, кад се ми-

---

[1]) Матковић, у Radu XV. стр. 216.

[2]) Вид. Rad, XV. 218.

[3]) Марин у својој Storia civile e commerciale di Venezia тврди да су каравани за Цариград и Солун ишли преко Требиња на Фочу, а о овоме месту наводи речи једног путника из XVI-ог века, који вели: per questo luogho convenghono passare tutte le mercenzie che vanno da Ragusi a Constantinopoli. Marin, IV. стр. 259.

сило да је пробитачан да се и ту царина наплаћује, ма да пре тога ту није била.[1]) Још се то боље види из оне ревности, којом су Дубровчани и Млечићи наваљивали, да се та царина укине.[2])

Осим ових путова, који су кроз српске земље везивали јадранско море с црним морем и на по се с Цариградом, и који су имали пресуднога уплива на средњовечну трговину Србије, имала су још и друга два правца, од југоистока к северозападу, од којих је особито један имао свагда светског значаја. Овде мислим линију Београд-Ниш-Цариград. Да је ова линија на западу била добро позната, даје се мислити и по томе, што су први крсташки походи ударали на исток правцем те линије. Штета је што за сад немамо ближих података о путовању хаџије Брокарда, који је овим путем прошао кроз Србију још год. 1332.[3]) Пут Бертрандона дела Брокијера у год. 1433. кроз Србију при повратку његовом из Палестине преко Цариграда, само нам потврђује како је жива била линија Београд-Смедерево-Ниш-Средац-Цариград. С Брокијером је путовао и посланик милански, а у Смедереву су на Ђурђевом двору затекли и посланике сабора базелског, који путоваху у Цариград.[4])

За ону другу линију знамо из путовања немачког ритера Харфа, који се године 149. преко Цариграда сувим враћао с хаџилука на запад. Оставивши Цариград Харф је ударио на Једрене, Филипопољ, Дубницу, Куманово, па онда преко Љуботина у Приштину, Вучитрн, Митровицу, Нови Пазар, Пријепоље, Плевље, у Фочу; одавде је ударио даље на север на Црницу те у Нови, где је прешао на Угарску област. Као што већ сад знамо у Фочи се састајао цариградски пут из Дубровника и из Спљета.

[1]) Вид. Mon. Serb. CXXXV.

[2]) На пст. м.

[3]) Вид. Гласник VI. 211.

[4]) Вид. Ј. Ристић, о историјској важности успомена старијих путника неких, Гласник VI. стр. 217.

За историју трговине не само је важно, којим су правцем саобраћајне линије потицале, већ још и нарочито у каквом су стању ти путови били, а према томе за које се време могло из једнога места у друго приспети.

Као што се већ из напред наведенога видети могло, путнички и трговачки саобраћај ишао је поглавито на коњма. Еспап се носио караванима. Не само да је то захтевало земљиште између јадранског, црног и егејског мора, већ је тај начин транспортовања лежао у општим економним приликама средњега века свију српскоме краљевству савремених држава, тако да слободно можемо казати, да је караван поглавито и редовно саобраћајно средство средњега века. То је тако основано било у ондашњим приликама, као што је у општем културном стању тадашњем лежало као природно, да трговац одлази на пут добро наоружан и шаљући тамјан или свеће или уље у цркву за срећна пута и повратка.[1]) Још је потребнији био караван за пренос еспапа по Србији и кроз Србију, јер је ту ваљало прелазити брда и долине, пролазити кланце, газити мање реке и потоке, у опште борити се са свима сметњама, што их разновресни облици земљишта преносу људи и еспапа на пут ставити могу. Па као што у опште средства за саобраћај имају меродаван утицај на природу саобраћаја, тако је и у нашој старој држави караван давао у многоме карактер нашој увозној и извозној трговини.

Што се тиче самог времена, колико је ваљало пробавити путујући из једног трговачког места у друго, о томе на жалост немамо много података.

Као што смо напред видели Контарини тврди, да се из Сплета у Цариград, путем којим је он ишао, обично пробавља 51 до 53 дана, али под извесним приликама да би се тај пут могао учинити и за 38 дана.

[1]) Хилман наводи да је тако и у Немачкој у оно доба бивало. Finanzwessen des Mittelalters, стр. 87.

Исти тај путник тврди да се линијом Дубровник-Нови Пазар, Ниш-Цариград може отићи за 25 дана.

Безимено поклисарство млетачко од год. 1559. пробавило је путујући линијом Олгуњ-Леш-Призрен-Средац-Цариград свега 42 дана. Из Млетака у Олгуњ приспело је за 13 дана.

Брокијер у год. 1433. од Једрена до Крушевца пробавио је 10 дана. Из Крушевца у Београд приспео је за три дана и по.

Харф је провео на путу из Цариграда у Једрене пет. одавде у Филипопољ два, у Пазарџик три, у Дубницу један, Куманово два; а одавде до у Млетке вели треба још својих 20 дана. Свега дакле 33 дана.

Тек кад се белешке о путовањима кроз Србију средњега века боље прикупе и проуче, моћи ћемо тачније определити време, које је трговачком каравану требало да извесне просторије пређе.

Један поглед на карту српских земаља показаће нам, да сва знатнија места старог српског царства леже на једној или другој од спомемуте четири линије. И сва остала места која се по нашим споменицима помињу и за која се види да су у трговачком или иначе у политичком погледу важна, ако нису баш на самим тим линијама, а оно их ваља тражити негде у непосредном домашају њиховом. Факт тај мислим не треба даље објашњавати; он се тако рећи сам собом тумачи.

Кад узмемо прегледати где су и кад били тргови по српским земљама, онда ћемо имати наравно и прилику да говоримо и о трговачким местима, што се буде имало казати. Овде ћемо само о једноме да покушамо да разрешимо једно питање.

Од трговачких места у нашим се споменицима најраније и све до краја четрнаестог века најчешће спомиње Брсково.

Стеван Првовенчани даје Дубровчанима слободу да **„гдѣ гредꙋ ꙋ кое мѣсто или ꙋ Брьсково или ииьдѣ гдѣ годѣ, да имь нѣ никоере неправьде.„** [1])

Другим једним актом дозвољава им, да продају вино без воде и мед **„ꙋ ꙋрѣнь ꙋ Брьсковѣ ꙋ трьгꙋ нашем.“** [2])

Из Stat. Rogatorum дубровачке републике, види се, да су Дубровчани често слали своје поклисаре у Брсково. На жалост мени је из Макушевљевог дела (стр. 156) познат само наслов закона De Salario Nunciorum, у коме се побројавају места, у која су се поклисари слали, па се вели: „Rasciam a Bresqua in antea, in Bresquam tantum vel Anagastum.“ Даља ми садржина није позната, а могућно је да у њој има што, што би нам још коју зраку на Брсково бацило. Како је Брсково било важно трговачко место, види се и отуда, што се у једноме споменику млетачком од 1309. године у време краља Милутина спомињу перпери брсковски: „nisi yperpera de brescoa VII. cent. que sunt multo minoris valoris, quam sunt veneti nostri grohsi.“[3]) А још и пре тога у год. 1282. о њима се спомиње, почем их те године млетачка влада проглашава за лажне, и у том смислу издаје наредбе кнезовима задарском, дубровачком, конзулима драчком, которском и апуљском.[4])

Уговором од 1279 између Котора и Дубровника утврђује се, да и Дубровчани могу доносити у Брсково вино од својих винограда на продају, као и Которци своје; али ни једни ни други да не носе страно вино, нити да продају мед.[5])

Где лежи Брсково?

Ни на новијим ни на старијим картама, бар до којих сам ја доћи могао, нема овога места. Нити по разним пу-

[1]) Mon. Serb. 16
[2]) Mon. Serb. 17.
[3]) Acta Arch. Veneti, I. 8.
[4]) Listine, I. 133.
[5]) Listine I. 122.

тописима по српским земљама могох наћи да ко спомиње место то. Што из наших споменика знамо то је: да је Брсково врло рано постало знаменито трговачко место и да се као такво одржало све до краја XIV-ог века; да је оно лежало негде на путу из Дубровника у даљу унутрашњост српских земаља; али не баш тако, да се на њ морало ударити, јер остављало се да се дубровачка куп.ља могла носити и мимо њега; да на послетку оно није могло бити врло далеко од Дубровника и Котора, и да га на сву прилику ваља тражити негде у јужноме крају Босне или Херцеговине, јер су само тај крај држали Турци још 1399 год. премда су већ и пре тога излетали и до саме Саве.[1])

По моме налажењу, свима овима знацима најбоље одговара околина старе Дукље (Dioclea). Ако Брсково није баш исто што и Дукља, а оно је на сву прилику негде ту близу. Не може бити, да је стара Дукља пропала тако, да јој као месту трага по нашим споменицима нема. Кад на карти повучете праву линију од Дубровника југоисточним правцем к Призрену, линија та баш некако средсредном тачком пада на место старе Дукље. Караванима, који су из Дубровника или и из Котора полазили у Призрен или у Скадар, најпречи је пут био правцем на Дукљу. Дукља или Диоклитија као пределно име задржало се по нашим споменицима. Али као име нарочитог места, нема га ја мислим, као год што се пределно име Диоклитија мало по мало сасвим заменило народским именом Зета, тако се и име нарочитог места Дукље могло заменити народским именом Брсково. Осим тога, споменух да је Брсково најстарије трговачко место које се по нашим изворима спомиње. А опет извесно је и то, да је баш Зета или Диоклитија била прва српска област, која се богатством и цивилизацијом пре свију осталих крајева српских подигла, те постала колевка или управо

[1]) Hammer, Gesch. des Osmanischen Reiches I. 234 и даље.

основа српске државе. Врло је природно, да најстарију трговачку варош ваља да тражимо у ономе крају, који је својим богатством и цивилизацијом најстарији. Даље, у ономе напред споменутом млетачком документу вели се, да су се Мљечићи обратили „владици од св. Михаила“ за накнаду штете. Ово је владика дукљански, јер овоме је св. Сава поставио столицу код цркве св. арх. Михаила. Владика овај исплатио је Мљечићима накнаду у перперама брсковским. Или је црква св. Михаила била у самом Брскову, или негде близу њега. Не треба да заборавимо ни то, да је тако рећи у непосредној околини старе Дукље, лежао славни рудник сребра (и злата?!) Крушево. Овај је рудник за цело имао још до сада довољно неоцењени утицај на економни развитак горње Зете. Што Крушево само није достигло онолику трговачку важност какву је нпр. имало Ново Брдо, томе мора да је узрок баш у тој околности, што је у његовој најближој околини већ постајала стара трговачка варош, која се већ одавна начинила средиштем за стицај трговаца, те је тако рећи пред вратима Крушева била већ готова пробитачна пијаца за његово сребро. У прилог овом последњем иде и онај документ мљетачки из год. 1318. којим република тражи да се даде накнада за штету коју је закупац трга Брсковског Драгаш Балминовић учинио Мљечанину златару Блажу, који је шестнаест година радио свој занат у Брскову.[1]) На кратко по свима знацима садашњег материјала ја мислим да је Брсково главно трговачко место горње Зете, а да му се име данас изгубило у неком другом (Бери?! Подгорица?!).[2])

---

[1]) Listine I. 255.

[2]) На један сахат од Подгорице на северо-исток имају развалине, римски стубови, трагови утврђена великог једног места. Мисли се да су то остатци од старе Дукље. Подгорица је основана у XV. в. на заповест Мухамеда II, а сграђена од камена са развалина Дукље. Hecquard, Albanie стр. 37. Да не буде од камена са развалина Брскова ?!!

О КАУТЕРИСАЊУ (ЖЕЖЕЊУ) РАНА У ОПШТЕ

и

О КАУТЕРИСАЊУ РАЗГОЛИЋЕНИХ ВЕНА НА ПО СЕ.

БОЛНИЧКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ШТУДИЈА

ДР. ВЛАДАНА ЂОРЂЕВИЋА,

шеф-хирурга београдске војене болнице.

Пре него што приступим самој расправи, држим да је нужно да рекнем неколико речи унапред. Ја сам експерименте и посматрања за ову штудију градио још пре две године у Бечу, служећи као оператор на хируршкој клиници г. проф. Билрота — са мојим другом по служби, г. Dr. Герзунијем, и ми смо резултате тих проучавања саопштили на немачком језику још летос, у Лангенбековом „архиву за клиничку хирургију.“[1]) Међутим, од како је то наштампано у Берлину, ја сам имао доста прилике да тај метод лечења, каутерисање свежих операционских рана, окушам како у мојој приватној пракси тако и у хируршком одељењу беогр. војене болнице, од како сам примаријус тога одељења, и с тога ће расправа, како је ја сад саопштавам српским читаоцима, бити у толико различна од оне коју саопштисмо на немачком језику ја и мој друг, у колико ће

[1]) Види Band XII., S. 814 XXV. »Beiträge zur kaustischen Wundbehandlung nebst Versuchen über das Verhalten blossgelegter Venen gegen Aetzmittel von Dr. Rob. Gersuny und Vladan Gjorgjević, Assistenten an der chirurgischen Klinik des Prof. Billroth in Wien.

бити раширена и попуњена мојим београдским посматрањима, покушајима и искуством.

Од како се опазило, да је опасно нагомилавање многих рањеника на једноме месту, а особито у потоње време, обраћају сви лекари и ранари особиту пажњу на тај предмет, и врло многа средства препоручивана су, од части да би се предупредило примање отровних материја на ране, од части да се ти отрови у самим ранама не би могли образовати, а најпосле да би се организам од њих сачувао ако им се поницање у рани не би смести могло.

Против отровних материја у ваздуху већ се свуда бори ваљаном промахом (вентилацијом), усамљивањем закужених рањеника (изоловањем) и т. д. У другој поли задаће још се није ништа поуздано постигло, као што се најбоље види на различним методима по којима се видају ране. Ствар је тако важна, да и најмањи прилог за њено унапређење добија нешто важности.

Ако узмемо да су ране одушке за инвазију (увлачење) оних материја које изазивљу акциденталне болести рана, онда би ово била мета при њиховом видању: ваљало би се старати, да се ране поставе у такво стање, да не могу ништа посисати, да им се запуше сви путови за резорпцију, да се свака спољашња повреда и шкодљивост од њих уклања, и најзад ваљало би гледати, да се отровне особине секрета у рани како год неутралишу.

Жежене (каутерисане) ране одавно су на гласу, да се поред њих тешко развије црвени ветар (ерисипел) или гнојава крв (пиојемија), и у томе су врло занимљива проучавања Бонетова[1]), али као што се нама чини сувише се мало на

---

[1]) Mémoire sur la cautérisation, considerée surtout comme moyen de prevenir et de guérir la phlébite et l' infection purulente; par Bonnet (Gas. med. de Paris 1843. № 15, 16, 18). За тим и у овој ра-

њих обзирало, за то ћемо овде да укратко саберемо његова мишљења и резултате:

Боне вели: „... la cautérisation n' expose ni aux érysipels ambulants, ni aux phlébites, qui se propagent au tronc, ni à la resorption putride, ni à la resorption purulente.“

Запаљење у околини сваке жежене ране увек је адхезивно, никад није наклоњено да се шири, и Боне није никад видео „црвени ветар“ (Erysipelas) код његових многобројних каутерисања, а пиојемија беше наступила само у једном јединном случају.

Где год се после какве повреде или после какве крваве операције појаве знаци ерисипела или пиојемије, ту се свагда могу те болести спречити у њиховом развијању ако се ране ваљано изжегу.

Боне се служио при каутерисању усијаним гвожђем, бечком и канкоенском пастом (од хлорнога цинка и брашна) Потоња два средства употребљавао је у један мах. Осем тога употребљавао је и Argent. nitricum, и Kali causticum.

Он је жегао небројене варикозности на венама доњих екстремитета са Kali causticum и никада није натрапао на гнојну флебитис него свагда је постизавао адхезивно запаљење. И Берар је само један пут имао прилику да види посисавање гноја, и ако је 500 пута каутерисао варикозности, још поред тога пуштао болеснике да иду за својим послом.

Ложије напротив изгубио је повише болесника, али он је био уобичајио да најпре распори варикозности, па онда да их каутерише, а то Боне изрично осуђује.

Неколико хемороидалних варикозности и варикокила излечено је такође усијаним гвожђем без икаквих рђавих

справи: Philipeaux, Traité pratique sur la cautérisation d' apres l' enteigenement clinique de ch. le prosseur Bonnet. Paris 1856. Cap. X. XI.

последица. Тако је исто без икакве опасности отворено и искаутерисано око стотину хладних гнојница (Absc. frigid.). Ту је употребљавана паста од хлорнога цинка, и обично су зидови гнојнице дотле жежени док не би остали са свим сухи.

При олакшим ерисипелима употребљује Боне концентроване растоке од argent. nitr. или сам лапис у супстанцији или једну маст у којој има 1-3 дела од сребрног нитрата на 8 делова сала, и то премазује не само рану него и целу околину коју је црвени ветар захватио. При такоме поступању добио је и Фолкман[1]) добрих резултата.

При опаснијим случајевима Боне изгори темељно целу рану са пастом хлорнога цинка, међутим премазује целу зацрвељену кожу машћу од arg. nitricum, па ако ни то не помогне, а он ишчврљи усијаним гвожђе на више места. И с тим је методом постигао Боне лепих резултата.

И у једном случају гнојне флебитис после пуштања крви, за тим у пет случајева лешинске заразе (Leicheninfection) послужило је Бонету усијано гвожђе прекрасно. Гнојна флебитис беше по свој прилици поникла с тога, што је крв пуштена нечистом ланцетом. Девет дана после операције беше цела унутрашња страна мишице начичкана мехурима напуњеним црнкастим серумом, и кожа је на више места заталасавала (флуктуисала). Боне распори кожу усијаним гвожђем од лакатног прегиба до испод мишке, па онда угари цело подкожно кљетачно ткање. Кад се видело да се после два дана у околини каутерисања јавља изумирање меканих делова (гангрена), да се с ране лучи смрдљив серум, да се болестниково стање у опште није побољшало, онда Боне искаутериса на ново целу рану, али тако, да постаде са свим суха, и од тога тренутка прекину се грозница, рана се доцније забубуљичи и зарасте без икакве даље сметње. Такав исти слу-

[1]) Види: Handbuch der Chirurgie von Pitha und Billroth, I. Bd. II. Abth. 1. Heft.

чај флебитиса излечио је Дево де Коломбијер[1]) усијаним гвожђем, и ту беше флебитис још еклатантнија, јер се могло притиском истиснути доста крвавог гноја на рану у вени.

У оних пет случајева тешке лешинске заразе повлачено је усијано гвожђе дуж оних црвених пруга што одговарају запаљењу лимфних сасуда, и за чудо, не само да опасних појава заразе нестаде, него и самих болова.

При видању пиојемије није каутерисање поуздано средство, особито ако промене у унутрашњим органима већ ухвате мах. Ту се човек у прогнози може прилично ослонити на дрхтавице (Schüttelfröste). Докле год не наступе дрхтавице, па макар на рани била пепељава навлака, макар секрети ране били бог зна како смрдљиви, макар да је рањеник већ добио ерисипел, флегмону, гнојење вена, или каквог сржнога канала (Markkanal), макар да је у највећој грозници са ужасном жегом, макар да му већ снаге у велико малаксавају, ипак је у тој периоди Бонету испало за руком да енергичним каутерисањем прекине болест и да спасе болеснике. То исто саопштава и Валет.

Пошто дрхтавице наступе, слаба или бар много слабија је нада да ће се каутерисањем болест уставити. Ковијер и Клемо жегли су и у тој периоди по савету Бонетову, и то покривајући рану 3—4 милиметра дебелим слојем хлорноцинчане пасте и остављајући је на њој дотле док се сасвим не покрије сухим згарежом (Schorf.), а то се постизавало у 12—24 сахата. Само код ампутационских рана претпостављано је усијано гвожђе, јер се њиме могу искаутерисати и гнојнице између мишића и у коштаним сржним каналима.

У седам случајева где после ампутације голени (Unterschenkel) беху наступиле дрхтавице, поступано је на поменут начин, и од њих умреше петоро за недељу дана после

[1]) Philipeaux l. c. стр. 294.

прве дрхтавице, један после шест недеља, а седми после три месеца, пошто батаљица (Stumpf) беше са свим зарасла, и то услед силних гнојница које на разним местима понпцаху док се рањеникова снага са свим не исцрпе.

На исти начин поступано је и у једноме случају где бут беше ампутован (Ковијер[1]), у два случаја ампутацпје антебрахијума, и у два случаја где беху гуке (Geschwülste) екстирповане. Код свију тих рањеника беху дрхтавице и најтеже појаве наступиле, па ипак су сви каутерисањем излечени. Овде ваља још рачунати и један случај од Клемота где после пуштања крви беше наступила флебитис и где је жежење спасло рањеника и ако је већ имао дрхтавице. Свега дакле 13 случајева пиојемије са дрхтавицама, у којима је каутерисано. Шесторо их је тиме излечено, двоје подлеже малаксалости после читавих недеља, а петоро се није тиме помогло. У главноме то је резултат који сваку пажњу заслужује, и који окуражава на нове покушаје. Хитер[2]) у својој расправи о септичким аолестима не помиње ни словца о томе.

Боне је дошао својим искуством до ових закључења: Жежене ране само су местне (локалне) повреде, које не повлаче за собом никакву општу реакцију. Каутеришући можемо уништити вене, уклањати гуке, отварати гнојнице и то, да се не морамо бојати оних опасности којима се излажемо кад год ножем или маказама те операције вршимо. Ако после операција с ножем наступе опасне појаве у целоме организму, онда се може болест каутерисањем зауставити, али резултат није тако поуздан, као кад се то средство још у први мах употреби, да би се опасност предупредила.

Тако вели Боне.

Бурже[3]) напротив прича за један случај у коме је каутерисао бубоне који су се читавих девет година повла-

[1]) Philipeaux. l. c.
[2]) Handbuch der Chirurgie v, Pitha und Billroth I Bd. II. Abth. 1 Heft
[3]) Gaz. méd. de Paris 1852. № 35.

чили, да је болесник пет недеља после прве каутеризације умрьо с појавима пиојемије која је 14 дана трајала. При секцији нашло се: да су околне вене у сасвим нормалном стању, а у јетри пуно гнојница и међу њима једна у којој је било 150 грамова гноја. Бурже изводи отуда да може бити пиојемије и без запаљења вена; али могло би се с таким истим правом рећи: да су апсцеси у јетри били много старијег порекла и да се с тога није могла наћи ни флебитис, јер судећи по маси нагомиланога гноја у јетри, могло се све то зачети пре прве каутеризације.

Мерсије[1]) препоручује да се свеже ране премазују са Liquor ferri sesquichlorati од 30°, јер ће се тиме предупредити инфилтрација мокраће и запаљење вена.

Буржад (де Клермон-феро)[2]) вели о истој ствари ово: „ја сам узео као мету да учиним да буду и сечене ране тако безопасне као што су жежене. Ево како сам то постигао: Пошто се сврши операција и заустави липтење крви, ваља рану врло савесно очистити, па онда напунити клупчићима шарпије (тифтика) који су најпре наквашени у Liquor feri sesquichlorati од 30°. Тиме се све јамице у рани запуше, па се онда преко целога натрпа један слој влажне шарпије те се тако на рани начини „непробојни“ штит од шарпије, усирене крви, и згарежи. Цела та кора одвали се после 6—8 дана, услед гнојења на рани, и то одваљивање не треба ничим потпомагати осем простим испирањем. За тим остане на рани још једна танка повлака згарежи која се доцније такође одбије и онда видимо како рана прекрасно бубуљичи.“ Буржад је 98 случајева на тај начин без икакве сметње излечио, и држи такође да је адхе-

---

[1]) Taille hypogastrique. Emploi du perchlorure de fer etc. Gaz. hebdomad. de méd. et chir. 1869. № 37.

[2]) Internat. med. Congress. 1868. Седница од 21. Августа, у: Gazette hebdomadaire од 30. Авг. 1867.

зивно запаљење вена узрок, рад кога су болници тако добро прошли.

Упливисање подхлорнога гвожђа кад се убризга (инјикује) у гуке од крвних сасуда и у вене, нађено је различно. Кадшто наступаше коагулација и отпадање коагула (Салцер[1]), Блесиг[2]) и други) а у другим случајевима наступаше тромбоза дотичних варикозних вена у великом обиму, и зарашћивање се свршавало без икакве сметње. (Ле Данти,[3]) Воалмје).

Листер[4]) испира сваку свежу рану једним раствором (Solutio) у коме има један део хлорнога цинка на 12 делова воде, и веома се хвали резултатима до којих на тај начин долази.

О ликвору подхлорнога гвожђа држи се и то, да се ране које су њиме жежене мање гноје но обично, јер се сви омањи сасуди око згарежи зачепе, тромбишу (Брик).[5]) О тромбози смо се и ми уверили, али о смањеном или ограниченом гнојењу никако.

У другој години моје службе на клиници г. проф. Билрота каутерисано је неколико свежих операционских рана, и ево шта смо код њих видели:

Први је случај био један дечко коме се на врату екстирпирало врло много лимфома. Том приликом разголићена је у дну ране Vena jugul. interna, и то приличан комад. Велику неправилну и синуозну рану изапрасмо карболном киселином која беше растворена у равној количини алкохола. Пети дан стаде из ране крв лоптити, и одмах се предузе тампонада која крв заустави. Сутра дан јурну крв на ново.

---

[1]) Bericht der Rudolfs-Stiftung in Wien 1865.

[2]) Petersburger med. Zeitschrift 1867.

[3]) L' Union 1863. № 84, 85 (у Шмитовим годишњацима св. 120).

[4]) Lancet. 1870.

[5]) Virchow's Archiv XVIII., 5 и 6. 1860. Die Contactwirkung des Chlor auf die Gewerbe. (У Шмитовим »Jahrbücher« св. 107).

Ту се морало енергичније прихватити заустављања крви. При пажљивијем испитивању ране нађе се као грашак велика рупа у разголићеној вени. Одмах је вена двоструко подвезана, изнад и испод те рупе. Тек што се то свршило бљуну крв одоздо, из оног дубоког угла ране где је од прилике V. anonyma. Ту се наравно није имало ништа друго, него напунити целу рану са клупчетима од тифтика накважених са Liq. ferri sesq. Крв стаде. Сутра дан умре болесник. При секцији нашла се онако исто велика рупа на ономе месту где се V. jugul и Vena subclavia спајају у једно стабло. Ивица од рупе беше згарена. У плућима нашло се неколико малих метастатичких гнојница.

У једном другом случају, где је с унутрашње стране бута екстирпована једна кавернозна лимфатична гука[1]) беше V. saphena разголићена, читава два палца у дужину. Да би се уништили малени остатци гуке које не беше могуће извадити, каутерисана је цела рана са Liquor ferri sesq. (аустријске фармакопеје) који беше раблажен равном количином воде. Вена се згрчи и није се више раширила; али пошто се згареж одбила поникоше и на вени онако исто бујне гранулације као и на осталој рањавој површини. И овде дакле беше вена изгубљена, али не проваљена.

Ова два случаја побудила су мене и Dr. Герзунија да предузмемо експерименте на животињама, да би се уверили до кога степена могу вене да подносе каутерисања.

Ми смо употребљавали за наше опите понајвише псе, (и два питома зеца), и свагда смо бирали спољашњу југуларну вену, које рад њеног великог калибра, а које што се до ње лако допрети може.

---

[1]) Види: Vladan Gjorgjević, Ueber Lymphorrhoe und Lymphangiome у Langenbeck's Archiv für klin. Chirurgie. Berlin 1870. XII. Bd 2 Heft. S. 641 и »о лимфолиптењу« и т. д. у Гласнику српског ученог друштва, свека XXIX. стр. 70.

Ми смо ножем само кожу и фасцију просецали, а савезно ткање рашчупкавали смо са две пинцете дотле, докле неби вену разголитили у оном обиму који би нам требао.

Најпре да саопштимо шест експеримената у којима несмо ране жегли ничим, него смо само вену разголитили да видимо последице од те повреде.

1. опит. Мало псето; вену препарирасмо свуд унаоколо (дакле и од задње стране) и то $1^{2}/_{2}$'' у дужину; рана је зарасла без икакве промене на вени. Са њених зидова поникоше онаке исте бубуљице као и на осталој рани, вена остаде са обичним калибром а њени зидови читави (код истог псетанцета предузели смо и осми опит).

2. опит. Псето средње величине. Вену смо такође свуд унаоколо два палца у дужину разголитили; трећи дан после тоба беше вена у средини разголићеног комада смежурана и на томе месту беше нешто свеже усирене крви. Без сумње било је перфорације, али ми је не могосмо наћи. Затим поче вена бубињичити и рана затим зарасте без икаквог даљег крволиптења. (Овде ми ваља приметити да сам ја на истом псу осам дана пре тога у седници бечког „српског медицинарског друштва“ извршио трансфузију, те због тога беше на другој страни његовог врата подвезана како V. jugullaris externa тако и Arteria carotis communis, те с тога је можда притисак крви у разголићеној вени био много већи него обично).

3. опит. Велики пас. На два палца дужине разголићена вена остаде здрава и читава њени зидови покрише се гранулацијама.

4. опит. Мало псето; толико исто вене разголићено, али на предњој страни беше остало нешто савезнога ткања. Вена остаде читава и покри се бубуљицама. (И на овоме псу беше на другој страни врата пре три дана извршена трансфузија).

5. опит. Псето средње величине. Овде разголићисмо вену само с предње стране, и она оста читава и бубуљичила је.

6. опит. Велики питоми зец. И овде само предњи зид вене разголићен и то 1½ палац у дужину: сасуд зарасте без икакве штете, у гранулацијама.

У свима овим случајевима дакле продуковале су разголићене вене гранулације. Само у другом опиту изгуби вена свој лумен и вероватно је да је на томе месту била мала перфорација; али то није за чудо, кад се узме у обзир колико је животиња морала бити у неправилним одношајима циркулације услед трансфузије која је предходила, а осим тога лако могуће да је псето стражњом шапом разгребло разголичену вену.

У опште дакле може се рећи: ако се каква повећа вена само разголити (особито ако јој се само једна половина периферије открије), то јој не ће наудити ни континуитету њених зидова нити ће вена што изгубити од својега калибра.

Сад ћемо да саопштимо експерименте у којима смо разголићену вену и целу рану жегли са карболном киселином која беше разлучена равном количином алкохола.

7. опит. Велики пас. Вену разголитисмо три палца у дужину, и то свуд у наоколо, па онда изжегосмо целу рану. Други дан беше вена пуна крви, у њој беше циркулације. Трећи дан мали коагулум на вени, али иначе ни трага каквом крволиптељу. Неколико сахата доцније беше вена смежурана, згрчена, запушена. На ономе месту где је био коагулум беше сад рупа као грашак велика. Доцније одби се прилично парче вене из средине, а њене обе батањице гранулираху бујно као и остала рана. После осам дана црче псето услед огромног губитка крви кроз ову рану, пошто му на другој страни врата бесмо извршили опит једанајсти. При анатомском испитивању нађосмо малу по свој прилици шапом разгребену рупу у централној батањици вене у којој је још крв циркулисала.

8. опит. На другој страни врата онога пса на коме први опит предузесмо, разголитисмо вену палац и по у дужину и при томе бесмо принуђени да подвежемо једну мању одкинуту вену баш на ономе месту где утицаше у стабло. За тим каутерисасмо целу рану; вена оста до четвртога дана непромењена затим се смежура и заптила а на жеженом зиду беше испало парче са читавог палца дужине. Ми извадисмо целу ту партију вене из ране, па је од остраг распорисмо и нађосмо да је напуњена прилично чврстим тромбусом, који беше са ивицом од рупе срастао и који подпуно зачепљаваше сужени лумен вене. —

Каутерисања са раствором у коме беше један део хлорнога цинка на дванајест делова воде:

9. опит. Велико псето. Вена у три четврти својега обима разголићена и то три палца у дужину. Сутра дан после каутерисања беше тромбирана, а четврти сасвим спала; пети одби се цело средње парче вене — без капи крви. Централна батаљица вене као и цела остала рана у прекрасном бубуљичењу.

10. опит. Питоми зец средње величине. Само предњу страну вене разголитисмо и то 1″ у дужину, па онда жегосмо. Трећи дан већ беше вена заптивена. Повреду континуитета не могосмо нигде наћи. И она је бубуљичила као и остала рана.

Каутерисања са Liquor ferri sesquichlorati
(аустр. фармак.).

а) Каутерисања са течношћу у којој беше пола Liquor ferri sesq. а пола воде:

11. опит. Оно исто велико псето на коме пре недељу дана извршисмо седми опит. Његову V. jugullaris ext. која беше још читава, разголитисмо 3″ у дужину. Сутра дан црче псето рад крволиптења из прве ране. Анатомско испитивање делова које бесмо с Liquor ferri жегли показа:

Вена прераширена, врло тврда, зачепљена у читавом жеженом парчету, некаквим црнкастим тромбусом, који беше јако прилубљен уз сасудове зидове. Жежена страна вене изгледаше са свим црна као угљен. У средњем делу десне беле џигерице нађосмо емболију.

12. опит. Велики рундов. Предња страна вене жежена. После два дана стаде крв тећи на два места из вене с тога морадосмо двоструко подвезати.

б) Део Liq. ferri sesq. на четири дела воде:

13. опит. Мало псето. Предња страна вене разголићена и жежена. После два дана сасуд тромбован, трећи дан већ зарастао у гранулацијама које и са његовога зида избијају.

14. опит. Пас од средње величине. Предња страна разголићена и каутерисана. Сутра дан још тече крв кроз њу. Трећи дан нађосмо малену рупу у венозном зиду, у сред парчета које је жежено. Али крв није ни мало текла. —

15. опит. Употребљени пас послужио је за 13-ти опит пре 10 дана. Предњи зид још не дирнуте вене открисмо и то за 3'' у дужину. Други дан испаде из вене прилично парче зида и потече крв.

в) Један део Liq. ferri на шест делова воде.

16. опит. Велики пас. Предњи обим Venae jugul. ext. разголићен на 2½'' дугачком парчету. Трећи дан беше вена тромбована, четврти се већ покри од чести гранулацијама само једно место беше онако модро и голо као после операције. Седам дана после каутерисања беше то место непромењено само што се још на граници бубуљица повуче око њега жута пруга. У вени се беше опет обновио крвоток. Десети дан беше вена са свим обрасла у гранулацијама. Сутра дан је, при вађењу каутерисаног парчета вене, показало се да је у пред. зиду била рупа

која је изнутра била запушена тромбусом а с поља гранулацијама. При микроскопском проучавању извађеног и у Милеровој течности отврдлог парчета вене, на пресецима нађосмо да је ивица рупе на вени била клеткама инфилтрована, сасуди венозних зидова беху пуни црних тромбуса.

17. опит. На псету од 5-ог опита, и то осам дана доцније; предњи зид читаве вене, 2'' у дужину, откривен и каутерисан. Сутра дан никакве промене. Трећи дан продиру гранулације са крајева до којих је жежено. Каутерисано место сухо, угасито црвено. Четврти дан изумре из предњег зида вене ¾'' дугачко парче које се на једном местанценту беше већ одвалило. Ту се показа нешто мало крви. Шести дан беше све обрасло бубуљицама само на ономе месту где беше губитак супстанције, налазила се бела пруга која дељаше гранулациону површину у две поле.

г) Један део Liq. ferri на осам делова воде.

18. опит на псу из 16. опита. И ако Liquor ferri беше тако јако разблажен водом и опет разголићено парче вене (2'') доби јако угасит цвет. Осми дан после каутерисања беше вена као год и после операције. Ни трага гранулацијама, које на осталој рани бујаху у велико, ограничавајући се од каутерисаног парчета вене једном белом пругом. Једанаести дан покрише гранулације са свију бокова и то место после три недеље, пошто рана већ беше са свим зарасла, извадисмо то парче вене, па је од остраг распорисмо. Оно се место још могло јасно познати по оној беличастој прузи која се онако дуго одупирала бубуљичењу. При микроскопском испитивању тога места нађосмо да intima и media не беху ни мало промењене само мало на томе месту испупчене у лумен сасуда. Међу тим adventitia беше препуна ћелетака, и њени сасуди беху тромбовани.

19. и 20. опит. На обојим питомим зечевима, које употребисмо у 6. и 10 опиту, жегосмо још и предње зидове

заосталих спољашњих вратних вена. У обојих се претворише вене у чврсте, згрчене узице које се десет дана ни у чем не променише, док се од гноја који се врло полагано образовао не начини кора; испод ње ране и зарастоше.

Из наших експеримената може се извести ово:

1. Разголићене вене које се не изложе другим каквим повредама остају здраве и читаве како што се тиче лумена тако и његових зидова који се покрију бујним гранулацијама.

2. Карболна киселина, разлучена у толико истој количини алкохола упропашћава зидове великих вена с којима дође у додир.

3. То исто вреди и за воден раствор хлорнога цинка (сразмера 1 : 12) и за Liquor ferri sesquichlorati аустријске фармакопеје па макар га разблажили са шест пута толико воде колико се узме ликвора.

4. Liuqor ferri. са осам делова воде тромбише мање вене.

5. Лумен вене којој је парче зида услед каутеризације узумрло остаје разјапљен, а то наравно само увећава опасност крволиптења и емболичких процеса, јер за цело ће се на изумрлој партији образовати мала коагула. — Дакле:

Свеже ране у којима се налазе разголићене вене не треба ни пошто каутерисати.

Каутерисања свежих операционских рана на Билротовој клиници, извршена су од части са растоком хлорнога цинка (1 : 12), а од части са Liquor ferri sesq. (на равно с водом). Обично је рана брижљиво изапрана употребљеном течношћу. За тим је превијена шарпијом која је умочена у карболну киселину, растопљену у води ил уљу као што се на нашој клиници свака рана превијаше.

I. Каутерисање са течношћу:

Liquor. ferri sesquichlorati
Aquae destil.
aa. partes aequales.

Први случај.

М. Б. Екстирпација једне саловне гуке (липома) колик песница са спољашње стране леве мишице. На унутрашњој страни од праве засеке (инцизије) беше испод коже остала повелика кеса из које је липом изљуштен, и у њој се секрет непрестано зајажавао, па како се згареж четврти дан одби, а рана поче јако да се гноји, то кожа над том кесом стаде црвенити и да се не би сама од себе провалила, засечена је одушка за гној на дну те кесе. Седми дан изумре из широкога кожног моста који беше међу обојим инцизијама остао, малено округло парче коже те отпаде. За тим све зарасте обичним путем.

Ход температуре рањеникове. (Види таблицу I.) Одатле почевши остала је температура рањеникова на нормалној висини.

Други случај.

Ф. К. Екстирпација лимфатичне цистичне гуке колик песница из десне Regio deltoidea. Рана је зарасла без икакве сметње. Температура код овога болесника била је: (види табл. II.) даље нормално.

Трећи случај.

Ф. К. Екстирпација саловне гуке колик две песнице, и то с леђа. Овде је температура била: (види табл. III.) даље је била нормална.

Четврти случај.

А. М. Amputatio mammae ради рака (carcinoma). Ерисипел. Температура (види табл. IV.). Девети дан пође црвени ветар који се преко целог тела повлачио, често ре-

цидивисао, и који је својим трајањем од 4 недеље био довео болесницу до гроба.

Пети случај.

М. М. Екстирпација жљездастог саркома колик песница испод мишке, који беше поникао у један мах са рецидивним саркомом у длану те руке (12 дана пре тога ексартикулована је шака из ручнога зглавка). Ход температуре: (в. таблицу V.) рана прекрасно гранулише. Температура до краја нормална.

Шести случај.

А. М. Екстирпација епителијалнога рака из околине чмара (carc. epith. ad anum). Рана као судланица. (Види табл. VI.) Одатле све нормално.

Седми случај.

Е. У. Os cuboideum беше се распала од caries fungosae. Цела је кост изгребена са распаторијумом (Evidement). Температура: (види табл. VII.) нормална.

Осми случај.

М. В. Распарање Strumae cysticae у коју беше пре неколико времена убризгано јодне тинктуре без икаквог успеха. Температура: (види табл. VIII.) нормална.

Девети случај.

А. Х. Екстирпација Strumae parenchymatosae велике колик песница при чему је много подвезивања en masse предузимано. Температура: (в. табл. IX.) нормално. Врло брзо зарашћивање.

II. Каутерисање свежих рана са воденим раствором хлорнога цинка (1 : 12).

Први случај.

Ј. Х. Екстирпација саловне гуке колик детиња глава, и то са леђа. Температура: (види табл. X.) нормална. Рана врло брзо зарасла.

Други случај.

М. Ц. Екстирпација саловне гуке као песница из Regio deltoid. Температура: (види табл. XI.) 5 дана већ нормална. Врло брзо зарашћивање.

Трећи случај.

Г. Т. Amputatio cruris код јектичавог, веома малаксалог болесника, због разгнојавања скочне кости (гнојнице у листовима). Температура: (види табл. XII.). Парче остављене кецеље од коже на батаљици изумре, тако исто и нешто од пресечених мишића у листу. Малена грозница трајала је дуго али се болесник јако опоравио, његова је рана бубуљичила прекрасно.

Четврти случај.

Б. Дв. Amputatio mammae са вадењем жљезда испод мишке, рад рака. Како су у дну ране разголићени главни крвни сасуди уда, то тај крај ране није каутерисан. Температура. (види таблицу XIII.)

При отварању њене лешине која за 24 сахата беше ужасно трула не нађе се ништа позитивно.

У овоме је случају и то особено да се рана за пуних осам дана од операције до смрти није ни у чему променула, што се изгледа тиче.

У једноме од наведених случајева (у 4-ом) видесмо да наступи црвени ветар, дакле не може се рећи да каутерисање апсолутно штити од ерисипела. Може бити да жежење догле чува рану од акциденталних болести докле згареж од каутерисања још на њој лежи. Ако би се то обистинило, онда би то био велики добитак за нас војне хирурге, јер би време које би на тај начин задобивали могли употребити на растурање рањеника по унутрашњости земље.

Гнојење после каутерисања са Liquor ferri није ни најмање ограничено, шта више ми видесмо да је у неколико случајева било врло обилато.

Од она четири случаја где је жежено са раствором хлорнога цинка потоња два не можемо узимати у рачун јер у 4-ом каутерисање беше непотпуно а у 3-ћем извршено је на врло кукавној особи, и гангрена која се придружила рушила је правилне односаје ране.

Прелазећи мојим београдским болесницима који са током и окончањем својих болести расветљују и допуњују наведене бечке опите и посматрања, имам да споменем 15 случајева, у којима сам употребио каутеризацију. Седам случајева имао сам у приватној а осам у шпитаљској пракси: каутерисах махом са Acidum nitricum fumans и са Liquor ferri sesquichlorati; пет пута каутерисах ране које већ затекох које за дуго не могадијаху да се отресу своје дифтеритичке навлаке, да би тако изазвао живљу реакцију раниног темеља и поруба, да би изазвао живо и бујно бубуљисање без кога не може бити зарашћивања. Седам пута је употребљено каутерисање на свежим ранама после свршене крваве операције, у цељи: да се предупреди сувише обилато гнојење у пределима тела где је поткожно и међумишићно клетачно ткање сувише лабаво; да се сачува рана од акциденталних болести (црвеног ветра, трулежне и гнојне крви — Septicämia, Pyohämia — шпитаљске трулежи — Gangräna nosocomialis —) и да се убрза процес зарашћивања. — У три случаја извrших каутерисање на неповређеној слузокожи, испод које беше много прераширених вена, у цељи да реактивним запаљењем зачепим (тромбишем) те прераширене крвне сасуде, да спасем болеснике од ужасних болова и других посљедица тих патолошких анатомских стања, а да их сачувам од опасности која би поникла отуд, кад би се операција извршила крвавим путем, отворивши ножем или маказама пут гноју и фекалним масама у пресечене крвне и лимфне сасуде.

У колико је ова цељ у коме случају постигнута нека говори сам декурзус дотичних болести:

I. Ране са трулим гранулацијама (бубуљицама).

1. С. Ј. редов, пешак, ступио је у војену болницу пре осам месеци са меканим специфичким гризлицама (ulcera) на уду, и конзекутивном мицином, разгнојавањем лимфних жлезда у левом препонском прегибу (Bubo inguinal. lat. sin.). Мој предходник на одељењу, г. Dr. Недок, мучио се шест месеци с њиме узалуд, и ако га је лечио по свима испитаним методама савремене хирургије. Истина гризлице на уду зарастоше брзо, али разгнојавање у препонском прегибу узимаше све даље маха, ожиљак (Cicatrix) на ивицама ране распадаше се у самом почетку, гнојење поткопаваше ивице дубећи рачвасте и разгранате синусе на све стране тако, да сам ја затекао, кад сам примио болесника, на његовом л. препон. прегибу и унутрашњој страни л. бута, рану велику као две судланице, која обухваташе већ и половину скротума, и која беше покривена пепељавом превлаком и млитавим, бледим, сићушним гранулацијама Ивице ране над поткопима беху узвијене напоље и модро-љубичасте боје. Упоредивши анамнезу са жалосним затеченим стањем ране и са декрепидним изгледом изнуреног болесника, ја несам ни часа почасио, него одмах изврших операцију. Пошто сам с Фолкмановим кашикама (којим он гребе и лечи лупус и карциноме) изгребао све труло ткање до самих фасција, пошто сам на тај начин све поткопе и ћор-буџаке (синусе) претворио у једну велику али просту, отворену рану, изжегох је целу неразблаженим раствором подхлорнога гвожђа (Liquor ferri sesquichl.). Доцније сам рану превијао карболним уљем, мелемом од цинковог оксида и нитричког сребра, а најзад живиним обложем (Emplastrum mercuriale). За два месеца такога лечења, разуме се поред обилате и одабране хране, поред крајинског вина и поза-

машне порције хинина сваки дан, дошао болесник до таког стања, да је могао отићи кући, (пошто му је истекао рок службе док је лежао у болници). Од његове огромне ране бубуљиче још једно 3—4 места, која заузимљу свега два палца у дужину а један у ширину, али и међу њима су већ широке ћуприје од ожиљка, и она зарашћују са свију страна. Мени је жао што болесник није имао стрпљења да му и та места зарасту, јер он може неразумним владањем на путу и код куће упропастити тај толиком муком стечени резултат. —

2. П. М. Р. син једног одабраног суграђанина, кога је домаћи лекар лечио више од по године дана, од разгнојавања лимфних жљезда. Код њега затеком, поред са свим ненаданих ствари, као обилато развијене шуге (!...) неколико накаламљених шангира на скротуму, још и једну исту таку трулу рану у једном (л.) препонском прегибу, као што беше она коју под 1. описах, само што се овде рана није спуштала тако дубоко између мошница и унутрашње стране бута. И овде одмах изгребох трулеж кашикама, па онда каутерисах, али у место са растоком гвожђа са непречишћеном нитричком киселином (Acidum nitricum fumans). Њоме у једно зауставих капиларно крволиптење; само сам једну малу поткожну артерију морао торквисати (заврнути). За време докле не спаде угарак с ране, а то је за три четири дана, зарастоше накаламљене ранице, и нестаде шуге под Хебрином машћу, а пошто спаде кора од каутерисаних партија, напредовало је зарашћивање ране и то са врло умереним гнојењем тако брзо, да је за четири недеље после операције болесник био на ногама а за шест недеља беше рана са свим зарасла. —

3. М. Ж. М. трговачки калфа, имао је у десним препонама разгнојавање лифних жљезда; рана беше много мања од већ споменитих, али и њене гранулације беху труле тако, да их је човек могао прстом згрнути као какву маст,

и она изгледаше тако прљаво-непељава, да и ту морадох извршити описану операцију с Фолктановим кашикама. Каутерисах такође с Acid. nitr. fumans; али како ја, и г. Dr. Холец, који ми је асистирао, бесмо са свим сами у болесниковом стану, без икакве друге помоћи, па како морађасмо у један мах и наркотисати и држати фурибундног болесника и оперирати, то је каутерисање испало врло непотпуно. Па при свем том, за ово 15 дана после операције, рана је се већ са свим зацрвенила, гранулације су крупне бујне и свеже, зарашћивање напредује тако, да ће за још две недеље бити савршено свршено. Дакле и у том случају, и ако посматрање није довршено, може се рећи да је каутерисање учинило што се од њега могло очекивати.[1])

4. На мом оделењу у в. болници, лежаше још један поднаредник, кога сам пре неког времена био залечио, који је имао бубоне у обојим препонама, но који се на недељу дана по своме отпусту из болнице, вратио, јер му се оба ожиљка беху распала. Сад ми не оста ништа друго него да цео трули ожиљак и на једној и на другој страни изгребем и да целу површину изкаутеришем растоком гвожђа. Сада зарастоше обе ране много бујније него првога лечења, и то под најпростијим завојем.

5. Врло је очевидан успех од каутерисања био код вој. бандисте Л. И мој г. предходник и ја мучили смо се по два месеца са једном великом гризлицом коју је он имао на главчету уда, и која је не само била покривена дифтеричном превлаком, него оједаше све даље и даље супстанцију главчета. Није остало методе у лечењу шангира, коју не бесмо пробали — све узалуд. Најзад прибегох ја каутерисању са нитричком киселином и — ширење гризлице престаде, пошто отпаде угар, поникоше алове крупне гранула-

[1]) У време кад је држана коректура овога чланка, рана већ беше савршено зарасла.

ције, а за неколико дана ухвати се са свију страна млад ожиљак. Болесник је већ отишао у касарну.

Овде имам да додам два случаја у којима сам ја учествовао само као конзилијаријус; које с тога и несам уврстио у случајеве из моје праксе. Г. Управитељ београд. варошке и окружне болнице, Prof. Dr. Валента био је тако љубазан да ме запита за мишљење код једног ужасног разгнојавања у обојим препонама, где већ беше пошао ерисипел по бутовима и по трбуху. Ја држах да је ваљало најпре пуним хладним купатилима зауставити црвени ветар, па онда очистити ране од ливидних и поткопаних ивица, и од трулих гранулација њених, и зауставити њено даље ширење обилном каутеризацијом. Међутим моје се очекивање само од части испунило, јер и ако је нестало езрипела, опет се изглед рана није Бог зна како поправио. То је први случај између мојих седамнаест каутерисања у Београду, где се са првим и јединим каутерисањем није постигла мета, међутим ја сам био убеђен да би каутеризација учинила своје кад би је још који пут на тим ранама употребила, разуме се ако кахектичност особе не би била контраиндикација за свако оперативно предузимање. Ми смо у почетку ове расправе видели, да неки искусни аутори препоручују дотле понављати каутерисање док се прогресивни трулеж не заустави, докле рана не добије са свим здраве гранулације. И доиста не преварих се у претпоставци. Чим каутерисасмо по други пут, и то сад са усијаним гвожђем — одмах престаде трулеж, и болесник који је био на ивици гроба, сад је на најбољем путу да са свим оздрави. Други случај у варошкој болници, код кога употребисмо каутерисање, беху веома атоничке шкрофулозне ране, и код њих је резултат као што чујем био ништав. У оба маха, каутерисасмо у грађанској болници први пут са нитричком киселином.

II. Операционске, свеже ране.

6. и 7. У два маха имаћах прилику да са мојим поштованим колегом, г. Dr. Холецом, шефом на унутрашњем одељењу беогр. војне болнице, оперирамо у приватној пракси Fistulae ani. То беше г. А. Р. из Крушевца, и г. С. У. практиканат. У оба случаја беху комплетне фистуле са врло много рачвастих ходника у Cavum ischiorectale, и у екскавацији крстаче (os sacrum). И код једног и код другог болесника, пошто на олучастој сонди пресекосмо ћуприје и развалисмо све поткопе и лагуме те тако претворисмо све њине ћор-буцаке у једну велику, ал просту и са свију страна доступну рану — каутерисасмо са Liq. ferri sesquichlor. Тим уједно заустависмо липтење крви из капиларних сасуда, тим зачепљивасмо разјапљена ушћа пресечених лимфних сасуда, тим изазивасмо довољно јаку реакцију, а то није равнодушна ствар код тако изнурених а махом и туберкулозних особа, као што су обично они који страдају од фистула на чмару. Трговац је већ одавно отишао здрав у Крушевац, а други нам је болесник на најбољем путу да оздрави.

8. и 9. Два пута имаћах досад прилике у војеној болници да оперирам лимфоме на врату, т. ј. гуке од лимфних жљезда. У оба маха изврших само инцизију коже, и површне вратне фасције ножем, а целу осталу екстирпацију изврших тупим начином, љуштећи пакете лимфних жљезда затвореним куперовим маказама, широком језичастом сондом (Myrthenblatt), а највише прстима, јер само је тако могуће свршити брзо операцију а да се не дође у непријатно познанство и додир са артеријом Carotis, са југуларним венама, и са њиховим главним гранама, које су на врату особито под самом доњом вилицом где поменути лимфоми беху. тако укрштени, да оператор сваким потезом ножа наилази на коју од њих. Где сам год наишао на појачу свезу између пакета лимфних жљезда и околних ткања, коју несам могао прстима раскинути, ја сам или дотле завртао

пакет жљезда док се та веза није раскинула, или — где пакет не беше довољно разголићен и oљуштен са других страна да би га могао завртати, — ја сам ту чврсту свезу на два места подвезивао, па тек онда у среди између обојих стегнутих подвезица просецао ножем или маказама. Та је цела мука и околишење чињено наравно само за то да би се избегао сваки излишан губитак крви. И тај начин „тупог“ оперирања тако је добар, да ми ни у једној од тих двеју екстирпација није затребала ни једна пинцета на дугме. Ни један се крвни сасуд није морао подвезивати. Али тај метод има и својих рђавих страна, а то је што се по њему сва околина из које се гука изљушти толико кида, чупа, распиње и затеже, толико вређа, да после мора наступити огроман надув и запаљење као реакција на повреду. И ако сам се ја старао, да у оба случаја предудредим сувише велику реакцију каутерисањем операционских рана са неразблаженим растоком подхлорнога гвожђа, које сам каутерисање терао дотле док несам све дроњке цепаних и раскиданих ткања, што морадоше заостати у рани, претворио у угарак, опет је трећи дан после операције код првог болесника наступило Oedema glottidis . . . Међутим облагања с ледом (у животињским бешикама) свуд око врата, која је мој г. помоћник Каралић и дан и ноћ контролисао, уштедише болеснику трахеотомију, и кад та опасност срећно прође, онда је каутерисање показало шта може и од тако злостављене ране да учини. Гнојење беше врло умерено, о разгнојавању низ фасције (Eitersunkungen) не беше ни спомена, никаква контраинцизија не беше нужна, а без каутерисања код таквих рана добили би их за цело гомилу — и најзад, за непуне три недеље отпуштен је болесник здрав у касарну. Код другог случаја, који је још у болници, видесмо нешто што ће по свој прилици бити у свези са тим начином оперирања без ножа. И та је рана каутерисана са Liquor ferri sesquichl. али ја не могу тврдити да сам све

партије и све буцачиће на рани подједнако интензивно каутерисао. На један пут, од прилике 5—6 дана после операције, искочи испод десног пазуха (а на десној подвиличној партији врата беху лимфоми које екстирповах) повелика гука, колик детиња песница, са ужареном црвеном кожом покривена, са флуктуацијом (заталасивањем?) са свима знацима обичне акутне гнојнице (abscessus). Међутим мени паде на памет да у пркос флуктуацији перкутирам: Звук беше чисто тимпанитичан. Ја се одмах сетих једног болесника кога посматрах у своје време на хируршкој клиници у Бечу, где се испод неповређене коже беху развили трулежни газови. И доиста, чим гуку пресекох, покуљаше мехерови сумпорног водоника измешани са трулим дроњцима фасција и поткожног кљетачног ткања, са сукрвицом и са трулим гнојем (Ichor, Jauche). Трулеж који је ту гуку изазвао био је тако силан да повелико парче коже изумре, поплаветни и отпаде за неколико дана, и ако је ножем зарана уништена запетост коже над гуком. Ја сам наравно био принуђен и да и ову нову рану каутеришем, и само томе и замашним дозама хинина које је болесник сваки дан узимао, имам да захвалим што се болесник курталисао гангрене и септичне грознице у коју беше запао. Сад обадверане бубуљиче бујно и чисто тако да нема сумње, да ће болесник за две недеље савршено оздравити.[1]) Ја сам у први мах помислио да сам сигурно превидео при каутерисању које скривено парче ране, па да су отуд органски дроњци, (гангренескујући распадајући се у рани), доспели у незапушена ушћа лимфних сасуда па под мишком зачепили какво веће стабло лимфно; али који би опет то лимфни сасуди бити могли који таким странпутицама доспевају у грудни кош и у главни лимфни канал, с врата, преко пазуха? За мене дакле остаје не изјашњено од куд се та

[1]) Већ је отпуштен.

гангрена под пазухом нашла са интересантним образовањем трулежних газова испод не повређене коже. Само сам то научио из овог случаја, да ваља при каутерисању рана добро пазити, да се није који крај само овлаш опрљио, особито ваља то пазити код оних рана, код којих остаје много органских дроњака да труне, као што то мора бити код сваке ране у којој се у место ножа и маказа, ради прстима.

10. У болници сам затекао и једног војника са раном колик судланица на листу леве ноге. Цео темељ и околина ране беше испрорешетана као саће од меда, као какво каверпозно ткање, јер венозне прерашрености (варикозитети) на листу и беху узрок и полазна тачка целој болести. Овде ја покушах лечење са тракама припојног емпластрума које сам увек слагао као цреп на крову, једну преко друге, и с којима сам у једно могао вршити у неку руку и компресију ране. У Бечу сам виђао красних резултата од такога превијања, особито код застарелих шкрофулозних и варикозних рана на гољенима (ulcera cruris), па се падах и овде. И доиста за шест недеља зарасте велика рана са свим; али не прође ни десет дана од како болесник беше пошао на дужност, ето га опет у болницу. На ожиљку његове ране беху отворене читаве гомиле раница из којих истицаше нешто гноја и сукрвице кад год би се околина притисла. Ожиљачко ткање беше дакле сувише слабо да издржи напон (Seitendruck?) зајажене крви у снсицама прерашрених вена, па се распадаше. Сад се није имало куд, него уклонити за свагда сам узрок тог разгнојавања коже, саме прерашрене крвне сасуде. Па како се сваки хирург кајао који је таке послове вршио ножем, то ја претпоставих да целу шупљу и поткопану околину ране изгребем фолкмановим кашикама. па да онда све до фасције искаутешем са Acid. nitr. fumans; резултат је био потпун. Војник већ поодавно врши све своје дужности, махом стојећки, и

сад се његов ожиљак не распада више, јер он је срастао се поткожним фасцијама, а између њих нема прераширених сасуда.

11. Имао сам и један случај простог лупуса на кожи лактовој код једног војника. Ја несам хтео да лечим по Хебрином начину који се искључиво употребљује на бечкој школи, т. ј. џарање и поткопавање лупезних партија шипком од нитричког сребра (пакленог камена) прво с тога, што ужасне болове болеснику гради, а друго што лечење врло дуго траје; него и овде се послужих фолкмановим начином, додавши му каутеризацију са Liquor ferri. Ту је процедура краћа а њоме се брже и поузданије долази до цељи, и ја сам убеђен да Хебра не зазире толико од сваке крваве операције, он би такође у место лаписа употребљивао кашике и каутерисање. Наш је болесник за 4 недеље био са свим здрав. —

12. Ко год знаде колике муке задају хирурзима тако зване хладне гнојнице (Abscessus frigidi) било да их просеку, било да се старају разним водицама и мелемима да их растерају, тога ће интересовати овај случај што иде. Пре неколико месеци ударио војник војника, у шали, песницом у прса, баш у грудњачу. Заболе га мало па прошло. Он није више ни пазио на то. Тек у последње време примети војник при пресвлачењу да му нешто расте на прсима. Најзад то нешто нарасте толико да га уплаши и дотера у болницу, 'и ако га ни мало није болело. Кожа непромењене боје и температуре, лако је ухватити и подићи као бору, гука мекана, велика као гушчије јаје, оштро ограничена мекана, заталасава (флуктуише), само је човек не може с њезина темеља покренути. Сад не беше сумње да је у гуки течност, али каква? Прислоњена шака осећаше у њој пулзацију, али се прислушкивањем (аускултацијом) не могадијаше чути, никакав шушањ који би био карактеристичан за какво аневризма, по томе пулзација беше само

саопштена од потреса грудиога коша, јер срце у болесника куцаше са великом жестином. Али с друге стране, на базису гуке могадијаше се јасно напипати једна тврда ивица као да је у грудњачи велика округла рупа. Диференцијална дијагноза беше дакле прилично тешка. Ја предузех експлоративну пункцију, и из цеви трокарчића кануше неколике капи веома густа гноја Сад не беше сумње да је гука хладна гнојница, а она тврда ивица на њеном темељу инфилтрована граница између здраве околине и гнојничког дупља, и ја одмах распорих то дупље у најдужем пречнику, испустих целу масу усиреногa гноја. изгребах сунђерасте гранулације и каутерисах целу унутрашност ране са раствором гвожђа подхлорног. Гнојење је остало ограничено бубуљичење бујно и обилато тако да ће и тај болесник најдаље за недељу дана још оставити болницу.

III. Каутерисање неповређене слузокоже чмара.

13. Жена г. Ђ. Н. памуклијаша овд. страдала је одавно од шуљева (Nodi haemorrohidales), и при свем том што јој је годишњи лекар куће читаву годину дана давао клинчиће (Suppositoria) противу болова и разне мелеме — опет јој је стање најзад постало тако неснобно да се чак одважила да се обрати мени, и ако је слушала да ја „све сечем што ми падне шака“ — Међу тим ја баш код ње држах да се може проћи без ножа, при свем том што све сисице прерашпрених вена не беху стола, око чмара (anus), већ испод слузокоже с оне стране сфинктера. Да би и потоње сисице могао каутерисати ја се послужих малим огледалцетом од Симса, које он употребљује за девичке вагине, па пошто њега завукох у чмар одмах беху све варикозности обасјане и доступне моме древеном штапићу, с којим обично капљем нитричку киселину на она места која хоћу да испржим. После свршеног каутерисања завукох кићанку (бурдоне) од од чешљанице (тифтика), поквашен у карболни зејтин дубоко

у чмар, и ту је кнђанку при сваком испирању вадио и обнављао кућевни лекар, г. Dr. Брил, који је после даље лечење предузео; резултат је био који сам према бечком искуству на клиници, очекивао. Болови престадоше за свагда крв се у сисицама прераширених вена усири, доцније претвори у чеп од савезног ткања, који је са зидовима дотичних вена срасто у солидне тврде узице. Каутерисане партије од слузокоже отпадоше, а на њихово место образова се поуздан ожиљак. За две недеље болесница је била са свим излечена и то не за време, него радикално.

14. г. Е. С. машинаста држ. штампаре, имао је исту болест, на истом месту, само што је он незгоде и болове од ње много живље осећао јер га је рад приморавао на веома дуго стајање. Он се подвргао боловима каутерисања захтевајући да га не опијемо. Изврсној асистенцији г. дра Саве Петровића имам да захвалим што ми је могуће било свршити операцију за непун четврт сахата, те тако није морао сиромах дуго трпети. Доцније лечење водио сам ја сам, и тек при крају лечења имао сам да распорим један мали гнојни поткоп који се за време гнојења био образовао испод коже. Иначе је крајњи резултат био тако добар да је г. С. данас речити проповедник и благосиљач каутеризације шуљева.

15. Такви резултати при каутерисању прераширених вена доведоше ме на мисао: како ли би било и код испадања гужњега црева (Prolapsus ani) које је од чести основано на великој млитавости (атонији) слузокоже а од чести на прераширености венозних мрежа испод ње, — кад би се цела пролабирана партија слузокоже каутерисала са Acid. nitri. fumans? Истина, поред тога што су до сад у таким приликама испануле партије откидане са екрасером, одсецане ножем и маказама, или подвезиване свиленим гајтанима на остављано да подвезане партије изумру и отпадну, поред тога истина употребљавано је каутерисање,

али са галванокаустичким апаратом, или са усијаним гвожђима, али где ће обичан приватан практичан лекар имати чак и Миделдорфове апарате, где ће он да узме времена за састављање и усијавање нужних гвожђа и т. д.? О другим, оперативним методима и да не спомињем, јер од њих зазире сваки лекар који није имао прилике да дуже рукује с њима. А међутим парче зарезаног дрвета и стакленце са нитричком киселином може сваки имати.

Случај је хтео да сам се већ могао уверити о извршимости моје мисли.

Г. М. Ж. члан државног савета, мучио се од дуже времена са својим чмаром. При свакој дефекцији испадаше повећа партија гужњега црева, и сваки пут га је морао лекар или ко се први десио посувраћати, а то је свагда причињавало ужасне болове. Пре месец дана партија која беше испала беше се тако надула и помодрила од зајажене крви, да ја одмах предложих болеснику каутерисање, обећавајући му да неће више никада имати рецидиву, али он тек после болова идуће дефекције пристаде; и ја изврших операцију уз егзактну и поуздану асистенцију г.г. Dr.Dr. Валенте и Холеца, пошто сам најпре болеснику дао замашну дозу једног лаксанса, да би нам цео операциони терен био на дохвату. — Сад је равно два месеца дана од операције, болесник је имао доста тврдих фекалних маса и он ни при једној дефекацији више нема ни најмањег бола а камо ли да му гужње црево више испада. — Само штета што је болесник иначе врло стар и изнурен, те га час ово час оно боли, те све више и више заглибљује у непрегледно језеро хипохондрије, а богме и туберкулозе па се бојим да не ће дуго уживати плодове од операције.

Кад упоредим искуства из хируршке клинике г. проф. Билрота, за време док сам ја у њој служио, са мојим искуством у болничкој и приватној пракси у Београду, могу да

изведем из њих ова искуствена правила за хируршку праксу, разуме се у колико се из сразмерно тако малог броја случајева, могу правити општа закључења:

1. Каутерисањем, а особито кад му предходи радикално чишћење ране (н. пр. фолкмановим кашикама) можемо да обуставимо дифтеритички процес у ранама, да живакнемо атоничке ране, да залечимо ране које несу хтеле зарасти ни под којим другим мелемом или видањем.

2. Варикозне ране зарашћују са врло тврдим и поузданим ожиљком само тако, ако им поткопани темељ од венозних сисица уклонимо, изгребавши их до саме фасције, и ако се после рана каутерише.

3. Хладне гнојнице могу се без икакве опасности отворити ножем, ако одмах иза тога иде каутеризација.

4. Каутерисање са Acid. nitr. fum. сигурније и безопасније лечи од усијаног гвожђа, екрасера и галванокаустике не само шуљеве него и пролапсе чмара услед хемороида.

ПРИЛОГ К БИОГРАФИЈИ ВУКА СТ. КАРАЦИЋА.

(писмо српском ученом друштву.)

Г. Јован Бошковић члан српског ученог друштва и бивши професор велике школе у Београду, изговорио је лане на Св. Саву, беседу о језику и њезином задатку, која је у Гласнику срп. уч. др. у књизи XII., старог реда XXIX, од 190—226 стр. штампана. У тој беседи г. говорник рече (стр. 234—235), да је Вук Ст. Карациһ умрьо у туђини, и да Србија није ништа дала на издавање Вукових књига.

Како сам ја више од 50 година с Вуком у пријатељству живио, сматрам за дужност, да то што је г. Бошковић о Вуку казао, исправим.

Вук у Србији зато живио није, што му се жена, и данас још жива, рођена бечкиња, никако није могла привикнути, да овде живи. У години 1829. живио је Вук са женом у Земуну, куд га је кнез Милош позвао, да дође да живи близу Србије, па да му ту даје помоћи: и у новцу и онако да му понешто шиље. Ал' госпоја Вукова није се могла ни у Земуну навикнути; и зато Вук отиде из Земуна у Темишвар са женом, где је неко време живио; па после опет у Беч отишао и тамо боравио; докле се није кнез 1859. у Србију повратио.

Те године настани се овде са женом, и овде је мислио остати; ал' жена никако не могаше овде живити; него оде у Беч, и Вук за њом.

Док је Кара-Ђорђевић у Србији владао, Вук се није могао решити, да у Србији живи; ал' кад су Обреновићи опет Србијом завладали, могао је заиста Вук овде живити; само да је могао своју жену на то склонити.

Вук, без помоћи Обреновића нити би књиге своје штампати ни управ живити могао; још 1824. год. дао му је кнез Милош 2000 фор. ср. за један рукопис, који је штампан у Бечу на српском, а у Петерсбургу на руском језику. Од тог времена Вук је од Обреновића добивао редовне и изванредне новчане помоћи.

Од владе српске добивао је Вук најпре 200, а после 400 талира годишње пензије. Пензија му је била од Кара-Ђорђевића за више година обустављена; ал' му је 1859. сва обустављена, по налогу кнеза Милоша, исплаћена.

Уз пензију из државне српске касе добијао је Вук редовно од кнеза Мијаила 600 талира годишње. Кнез Мијаило казивао ми је: како је ту новчану помоћ од 600 талира годишње у Бечу Вуку давао непрекидно, и онда: кад је сам, у Бечу боравећи, с новцем кубурио. По смрти Вуковој, жена његова, примала је од кнеза Мијаила редовну новчану помоћ, коју и данас прима од кнеза Милана у 300 талира годишње; и примаће, докле год жива буде.

Вуков син, сада у руској служби, био је питомац Србије и добивао је помоћ, чини ми се 600 талира годишње; кад је војене науке свршио, постао је овде официр и дотерао до капетана; али службу овде напусти, и оде у Русију да служи.

Кћи Вукова, која, као год и мати, неће у Србији да живи, ужива као удовица српског професора, пензију из удовичког фонда; а да је хтела у Србији живети, била је нуђена, да буде управитељка више женске школе; али је то одбила, колико ју је на то кнегиња Јулија склањала и наговарала.

Да је српско учено друштво 30 дуката приложило на издавање Вукових књига, и то ми је познато; а то је из Србије отишло, па било непосредно из држ. касе, или из касе срп. уч. друштва, које без помоћи државне касе не би могло опстати.

У Београду, 2. Јануара 1872.

Јован Гавриловић,
редовни члан срп. уч. друштва.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОПШТИ НАУЧНИ РЕЧНИК

НА СРПСКО-ХРВАТСКОМ И БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ.

Предлог

Стојана Бошковића,

ред. члана срп. уч. др.,

читан пред одсеком историчким и државничким на састанку 2. марта 1871.

Одавно је речено, да је књижевност огледало народног живота и умнога његовог развитка. Но она је у данашње доба постала и најснажније средство за ширење политичне свести, најснажнији покретач тежње за јединством народним.

Значај нашега доба у томе је одличит од свију пређашњих времена, што мисли, знања и науке, пошто од речи постану дело и од проблеме истина, — с висине на којој их обрађују предњаци народног и човечанског генија, спуштају се брзо у домашај свима редовима друштва људског, осветљују му све одношаје, све моралне и материјалне прилике, па показујући најбољи начин за унапређење целога народног бића, постају благом свега рода људског.

У најстарије доба код свију културних народа улогу књижевности вршила је народна поезија, у којој су осећања, обичаји, појмови, мисли и дух народни налазили одјека. Доцније дође незнабожачка и хришћанска црквенска књижевност са својим религиозно-космополитским тежњама, које су и поред свију средњевековних заблуда имале користан последак за зближење разних грана човечанства у

хришћанском и мухамедовском свету. Још доцније, пошто религиозни фанатизам попусти, па са мирним делима индустрије и трговине наста међу западним и источним народима живљи узајамни обрт, јави се као израз развијенијег народног живота тако названа белетристика и народна књижевност у пунијем смислу; ова је силно утицала на образовање народног језика, народног укуса и уметности, па отварајући мислима и тежњама народним шири природан пут, много је помогла да се развије народна свест о сродству и заједници племенског живота, да се оснажи идеал народности, за којом је узастопце ишла тежња за политичним савезом, борба за уједињењем разних грана истога племена. Јер без слободних народности, које ће се по вољи спајати племенским и државним интересима, не може бити правде ни мира међу народима и државама; а без тога правилно природно развијање врлина и сила народних, па дакле и образованост човечанства разумно ни замислити се не може.

У најновије доба, на место свију тих облика, у којима се јавља и развија умни живот народни, на место народне поезије и белетристике, а по негде и упоредо с њима пробија себи пут права наука, и почиње у форми научне и научно-популарне књижевности силно да утиче на судбу јевропског и американског човештва. Све велике истине у моралном и материјалном свету, које су вековима пронађене тек дугим успињавањем појединих умова и читавих нараштаја, отворене су сада, да се њима служе и користе сви редови људскога друштва и сви народи, којима унутрашње и спољне прилике допуштају, да своју моћ употребе на поправку и усавршање живота. А управо се може рећи, да они народи и имају будућности, који су у стању, да своје политичко биће развију и учврсте тако, како ће резултате наука и културе човечанске на своме земљишту пресадити. Друкчије ништа их не може спасти, да не остану умне и

физичне парије (робови) суседних силнијих и просвећенијих народа, и да се мало по мало у ове не прелију.

Сви већи културни народи прошли су и пролазе кроз овакве фазе (мéне) историјског развића. За процесом снажнијег унутрашњег живота, који се јављао у народној поезији, у народној вери, литератури, уметностима, индустрији, науци, законодавству итд. обично је ишло политично консолидовање, утврђивање заједнице државне.

И код нашег народа већ је прошло време, када су саме народне песме и манастири исказивали његово сећање о великој заједничкој прошлости, и тумачили свест његову о потребама садашњости, о тежњама и нáдама срећније будућности. Данас већ и код нас са свих страна наваљују озбиљни захтеви новије људске прoсвете и наука, па ако их не могбуднемо извршити, прегазиће нас коло светског развитка, и ми ћемо бити само грађа за туђинске државне установе (организме), који ће под силном туђом руком и за туђе намере испунити у овоме крају света празнину, што је турском поплавом постала у цивилизацији човечанства.

У садање доба, кад се велике народне групе, као Италија и Немачка, које су кроз хиљаде година живеле одвојеним племенским и државним животом, на очи наше спајају у једну огромну целину, стварајући нове моћне заједнице државне, — у такво доба за осигурање нашега народног бића не би довољно било ни да се само отргнути делови српског народа уједине. За ту је цељ нужно нарочито, да се на књижевном и научном пољу живо негује узајамност и братска сведа између нас и сродног нам хрватског, словенског и бугарског народа, једном речи: између јужно-словенских племена. Без тога — слаб нам је изглед за успех самосталног културног и политичног живота. Јер то нас је и бацило пет и десет векова у назад: што нам је народ одвојеним племенским животом, верозаконском омразом и засебним династичким тежњама још од

Немањићског времена остао подељен, те у пресудно доба западно-латинске и источно-турске навале није могао одолети кварним утицајима прве и тешким ударима друге организоване силе.

Ако ћемо сада тај губитак бар у неколико да накнадимо, ако ћемо већ једном озбиљски да огледамо: како би се наше југословенско племе културним па и политичним својим животом прерадити могло, треба пре свега, да јасно означимо цељ и да измеримо сву умну и материјалну снагу нашу, којом би могли располагати у овоме великом историјском послу, што епоху гради. Поједини моћнији духови на књижевном и политичном пољу код сва четири сродна јужнословенска племена будили су успавану свест у свога народа. Но сад је дошло време, да се заједничким трудом свију умова који су у јужном словенству кадри да схвате положај и потребе свога народа, приступи слошки великом послу на заједничкој југословенској књижевности, овој преходници народне заједнице.

Па ко ће у томе да предњачи? Ко да изазива силе народне за исту цељ, ко најбоље да прибира средства и да прикупља умну и материјалну снагу за подизање светог дела књижевне и народне заједнице српско-хрватског, словенског и бугарског племена? Поједини просвећени умови и родољуби могу много, али не могу све и колико треба да учине. Ово што рекох о појединим људима, вреди донекле и о појединим дружинама. Па ни сама народна влада, коју између свију југословенских земаља имају само Србија и Црна гора, не може у том погледу свуда да доспе ни да поред других великих задатака својих набави довољно средстава за то; а да не спомињем, што је историјом и науком доказана истина, како владе у опште у књижевности и просветном развићу свога народа могу да користе више кад помажу и уклањају сметње, него ли кад све саме крећу и управљају.

На коме је дакле, да се прихвати племенитог посла, те дâ јасног облика мислима, које су код сва четири наша племена већ сазреле, да оствари тежње, које су се код свију знатнијих умних и политичних наших бораца јављале и све се силније јављају, — тежње за књижевну и научну заједницу између српско-хрватског и бугарског народа.

По моме уверењу, иницијатива у том никоме боље не доликује, а и средства за извршење ником нису приступнија, по југословенским ученим друштвима. Ова већ својим саставом и разним врстама редовних, дописних и почасних чланова представљају неку слику, а за сад управо још сенку југословенске књижевне заједнице, а строго књижевне цељи и одлично човечански и просветни позив њихов заклања их колико толико од јавних удараца непријатељске политике, којој је изложен наш народ под туђинском владом.

У колико су до сада наша књижевна друштва: Матица, српско учено друштво, југословенска академија и бугарско друштво (које је од скора и постало) одговарала својим задатцима, и ако нису довољно одговарала, шта им је у том сметало: то није прилика, нити ми је намера да овде износим. Ја сам желео само да српскоме ученом друштву обратим пажњу на озбиљни културни и политични значај садањег времена за наш народ, те да напоменем потребе, и ако је могуће, да бар у неколико означим најближа средства за подмирење тих потреба.

У том смислу мени се чини, да је на првом месту, да се шири свест а и практично покаже могућност заједничке југословенске књижевности, а као пут и начин за ту цељ, да се здруженом снагом свију југословенских друштава отпочне живо радити на ширењу и популарисању науке код сва четири племена. Први пак озбиљнији почетак и оглед овога посла од историјског значаја чини ми се да би се са успехом учинио, ако би се

одважили да издамо **општи научни речник на српско-хрватском и бугарском језику**.

Потребу оваког речника код нас доказивати после толиких старијих и новијих дела те врсте код Инглеза, Француза, Немаца и Руса, где се за разне гране знања у једно или засебно издају одавна у енциклопедијској форми многи речници, названи: конверзациони, политични, државни, економијски, историјски, земљописни и т. д.[1]) — и после великог успеха, који наша словенска браћа Чеси постигоше са својим знаменитим „научним словником“ што се под уредништвом доктора Ригера а са суделовањем више од стотине најзнатнијих чешко-моравских научника израђује ово већ десет година, и скоро ће бити довршен, — после свега тога велим, било би са свим излишно, да у овом збору доказујем потребу и корист општега научног речника за образовање и књижевно зближење наших јужнословенских племена. И не сумњам, да ће поштовани чланови друштва са мном заједно признати, да је крајње доба, да се и код нас већ једном започне на томе радити.

Но како, с ким и су чим? То је потеже питање.

Ја сам слободан, да на ово у неколико дам одговора, и ако не све на ситно и у појединостима, а оно у главноме да означим начин и средства, којима би се, како ја мислим, могао овај велики посао извршити, само ако би се успело, да се постигне у том погледу споразумљење међу свима раденим члановима и међу свима друштвима јужнословенским.

Мени је дакле част да предложим:

Да се српско учено друштво стави у договор са српском Матицом у Новом Саду, са јужнословенском академијом наука у Загребу, са словен-

[1]) Уједињена омладина српска била је отпочела да издаје »Политични речник« г. Владимира Јовановића, од кога су изашле на свет две свеске.

ском Матицом у Љубљани и са бугарским књижевним друштвом у Браилу и Букурешту —

Те да се заједничким трудом и заједничким средствима изда **општи речник знања и наука, за српско-хрватски, словенски и бугарски народ.**

О начину и средствима извршења ја ћу означити у главноме моју мисао. А ако будем срећан, те мој предлог нађе одзива, друштво ће, осветљено знањем и гласом свију својих чланова и одсека, умети најбоље према својој намери да погоди пут, и да избере средства, да удеси начин и све појединости, са којима ће да приступи послу. А мени нека је овом приликом допуштено да обележим само ове мисли:

1. Тај речник имао би се штампати у исти мах упоредо у три текста: српски — ћирилицом, хрватски — латиницом и бугарски бугарским наречјем.

2. Дело би се издавало у свескама, сваких 15 дана по 5—6 табака, и свршило би се од прилике за 5 до 6 година.

3. Израђивање чланака за речник поделило би се по струкама наука и по писменима. За сваку струку и за свако писмо јужнословенска учена друштва изабрала би у споразумљењу између пријављених чланова или других научника једнога или више њих, који би извесне чланке имали да напишу. Имена свију пријављених и од стране јужнословенских учених друштва примљених сурадника штампала би се на корицама или на почетним листовима сваке свеске којом се почиње ново писмо (а, б, в, г итд.) а осим тога писци би по вољи потписивали своје чланке целим својим именом или почетним писменима имена.

4. За удешавање текста на бугарском језику одређен би био један или више бугарских научника при уредништву речника у Београду и Загребу, а чланци које би израђивали и на бугарском наречју слали бугарски научници лако би се преводили на српско-хрватски. Тако и чланци које би писали словенски научници.

5. Награду за писце одређивали би дотични друштвени одбори или референти, и што могуће већу награду према тегоби посла и ваљаности написаног чланка. А општа највећа и најмања мера награде управљала би се по матерijалним средствима, која би се од уписивања или од добровољних прилога имала на расположају.

6. Све општине, све патриотске дружине и сви родољуби јужнословенски позвали би се јавним прогласом, да учествују у овом великом народном и књижевном подузећу, колико и чиме ко може: имућнији прилозима, а други трудом око скупљања уписника и претплате. Имена свију приложника и свију скупљача уписника штампала би се један пут у додатку оној свесци која буде на реду у време, кад се прилог добије. Имена пак оних родољуба којима је Бог дао те могу и хоће за ово народно дело да приложе већу суму од пет дуката цесар., па било да је даду у један пут или у роковима, или који се упишу и одрже стално своју претплату на десет егземплара, могу се још особито штампати на крају свеске, кад прилог положе, и осим тога записати у великим златним књигама, које ће нарочито за ову цељ сва 4 југословенска књижевна друштва у својој архиви наместити и чувати за вечити спомен и за углед потомству. Овим начином могао би се зар имућнији део народа побудити, да жртвује на ово велико и благородно дело, којим би се још лепше прославиле и надмашиле старе задужбине наших краљева и царева. Све то стоји много до начина, којим би се подузеће огласило и отпочело. А просвећена влада српска за цело не само што не би за ово одрекла обичну помоћ са своје стране, но можемо се надати, да би дело моралном и матерijалном својом потпором снажно унапредила.

Господо, мени се чини, да нема боље прилике, да се умне силе наших јужнословенских племена живље покрену, ни корисније за сада употребе, но да се прикупе око издања овога великог и општег јужнословенског речника за сва знања и науке. Кад је вредној по многострадалној нашој словенској браћи Чесима, којима се књижевни и политични препорођај доводи тек од последњих 40—50 година, пошло за руком да остваре овако дело;[1]) за што не би могли ми, удружени Срби, Хрвати, Словенци и Бугари, који би имали да располажемо знатним материјалним средствима, а морална снага народна, хвала Богу, није нам на умору, но на против, сваким се даном крепи и расте. То би било достојно нашег времена и нашега појаса, коме је пало у део да присуствује а у неколико и да учествује у оним знаменитим народним и државним преображајима, што се ту скоро извршише и још се спремају да се изврше у Јевропи.

О даљој користи оваког српско-хрватског и бугарског научног речника у књижевном, просветном и политичном погледу није нужно да овде више говорим. Такво велико дело било би први одсудан знак пробуђене свести о потреби наше књижевне и народне заједнице, оно би било први плуг који би повукао дубоке бразде по големој неузораној њиви књижевне и политичне узајамности у јужнословенским племенима. Њиме би се најбоље и тако рећи нехотице по пространим јужнословенским земљама ширила корисна знања, са уверењем: да живот наших племена извире из једног народног врела, да су осећања, мисли, обичаји и тежње наше једнаке, па и да су нам у големој борби великих културних народа животни интереси у свему једнаки.

---

[1]) Чешки научни словник готово је већ довршен, а имао је кроз 10 година преко 6000 сталних уписника, од којих на 1200 долази на сам Златни Праг.

И не би дуго прошло а благотворни утицај овакве велике заједничке књиге осетио би се најсрећнијим знацима од Драве и Јадранског мора до ушћа Марице и Дунава.

Ако дакле поштовани збор дели ове разлоге и уважава овај предлог мој: онда молим, да изволи одлучити, да се то достави и осталим одсецима ученог друштва, те да и они искажу своје мишљење; па ако пристану, да се даље учини што треба за споразумљење са осталим јужно-словенским друштвима ради спреме и извршења.

У Београду, 2. Марта 1871.

ПРЕГЛЕД РАДЊЕ И СТАЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

у 1871-ој години

Прочитао секретар на скупштини Српског ученог друштва 30. Јануара 1872. године.

ПОШТОВАНИ ЗБОРЕ!

Част ми је да од стране одбора прочитам преглед радње и стања Српског ученог друштва у минулој 1871-ој години.

У тој години имало је друштво свега 34 састанка, 1 скупни, 10 одборских, 10 у одсеку историчком и државничком, 5 у одсеку философском и филолошком, 3 у одсеку уметничком, и 5 у одсеку јестественичком и математичарском.

Уобичајеним редом говорићемо:

I. О чисто књижевном раду друштвеном;

II. О осталим пословима, нарочито о старању друштва за набавку или опис историјских и књижевних или уметних народних споменика;

III. О стању библиотеке и архиве, и

IV. О новчаном стању друштвеном.

I.

Књижевни рад друштвени састављају послови чланова друштвених и осталих књижевника, који се друштву својим радом придружују. Овде их износимо редом којим су долазили. Тако су подносили:

1. Г. *Гаврило Витковић* професор: а. Критички поглед на прошлост Срба у Угарској. Други чланак; — б. Препис хартија, спискова и протокола као грађа за историју пресељеника српских у Угарској; — в. Јеромонаха Гаврила Стефановића књижевни рад.

2. Г. *А. Н. Спасић* ред. члан: спис Финансије и народи, прву и другу књигу.

3. Г. *М. С. Милојевић* ред. члан: а. Путопис једнога дела Праве, од неких назване Старе Србије; — б.

Сто седам правила св. Петки Параскеви српској; — в. Педесет и једно правило св. Симеуну; — г. Историјско-географски преглед земаља српских у Турској и Аустрији са земљама српских — југословенских — племена. — д, Општи лист патријаршије пећске.

4. Г. *Стојан Бошковић* ред. члан: Предлог о израђивању југословенског научног речника.

5. Г. *Јов. Бошковић* ред. члан: Наука о језику и њезин задатак.

6. Г. *Обрад Михаиловић*: Кратак нацрт допсторијског живота сјевероисточнога дијела индојевропскога језика, превод Шлајхерова чланка.

7. Г. *Стојан Новаковић*: а. Библиографију српске и хрватске књижевности за 1870. с додатком онога што су странци о нама писали; — б. Старн српско-словенски буквар; — в. Из историје деспота Ђурђа Бранковића с додатком неких докумената који се њега тичу.

8. Г. *Владимир Јакшић* ред. члан чланке: а. Густина насељености Србије; — б. Народопис Србије; — в. Нестајање српског народа у Угарској; — г. Становништво ђаковачке бискупије.

9. Г. проф. *П. Срећковић* ред. члан: а. Војводство св. Саве; — б. Мандрда војвода.

10. Г. *Свет. Ј. Никетић*: Историјски развитак српске цркве; други чланак.

11. Г. *арх. Леонид* из Москве: Нова грађа за бугарску историју.

12. Г. проф. *А. Васиљевић* ред. члан: О логичким заблудама и привидним доказима.

13. Г. *Чед. Мијатовић*, ред. члан: а. Теорија људства; — б. Студије о српској трговини XIII и XIV века; прва половина.

14. Г. *Јеврем П. Гудовић*: Уплив земљиног строја за живот човеков, превод из Коте.

15. Г. *А. Чумић* ред. члан: Предлог за изучавање живота народа српског.

16. Г. *Влад. Јовановић* ред. члан: Политичког речника свеску Б.

17. Г. проф. *Гл. Гершић* ред. члан: Поглед на најновији развитак међународног права и његове науке.

18. Г. Г. *Јован Даниħ и Марко Пајиħ*: превод Дарвинова дела о постанку видова, рађен по немачком преводу.

19. Г. *Виħ. Макушев* доп. члан: Прилоге к српској историји, стара писма из талијанских архива.

20. Г. *арх. Н. Дучиħ* ред. члан: Хронограф житомишљеħки.

21. Г. *Милорад П. Шапчанин* ред. члан: Очигледна настава у основној школи.

22. Г. *А. Алексиħ*: О Морави, с картом.

23. Г. *Драгашевиħ* ред. члан: Прилос за географију Србије.

24. Г. *Стојан Обрадовиħ*: Историја народа округа подринског од 24. Септембра 1813 до краја 1834. године.

25. Г. *Коста Јовановиħ* пом. мин: Топографско-статистичке таблице целе Србије.

26. Г. *Милан А. Петронијевиħ* ред. члан: преводе с јелинског: а. Одговоре бугарског архијепископа Д. Хоматинског краљу Стеф. Првовенчаноме, и б. Хрисовуља Стефана Душана другу половину.

Стручни одсеци бавили су се око прегледања овога рада, од њега је нешто веħ објављено у Гласницима друштвеним који су за ову годину света угледали. Од издања друштво је ове године пустило у свет четири књиге Гласника, први део Дреперове „Историје умног развиħа у Јевропи“ у преводу г. М. Ракиħа и другу књигу Гласника другог одељења, у којој су „Споменици о Шħепану малом.“ Два предлога, г. Ст. Бошковиħа и г. А. Чумиħа, штампани су у посебним књижицама; делима г. М. С. Милојевиħа „Путопис једнога дела праве од неких називане старе Србије“ и „Историјско-географски преглед земаља српских-југословенских — у Аустрији и Турској“ и треħој свесци (Б.) „Политичног речника“ г. В. Јовановиħа одређена је помоħ да их писци сами штампају.

На расписани стечај о делу, у коме би се описало „политичко и друштвено стање Срба и Хрвата у време навале Турака и историјски значај њихове борбе“, за које је обеħано сто дуката награде, није ни ове године никакав рукопис дошао. Како је тај стечај веħ по други пут узалуд расписиван, одбор је спремио предлог, да се новци на то намењивани потроше на редовне издатке друштвене

У књижевну радњу друштвену долази и врло важан предлог редовног члана г. Ст. Бошковића, да српско учено друштво предузме договоре и посао око издавања великог „Научног речника југословенског.“ Као што је познато, тежња је предлогу, да би на томе огромном делу радила сва учена друштва југословенска, те да би оно. као један израд свеколике научне моћи југословенске, изнело у себи и у постанку своме природну заједницу ових племена, којој њихов народни живот тежи. Друштво није савршено напустило ову ствар. Од два друштва (од Матице српске и Бугарског књижевног друштва) још нису стигли никакви одговори; друга два, Југословенска академија и Словенска љубљанска матица, одговорили су: једно држећи да томе раду још нису наше силе, ни научне ни материјалне, дорасле, а друго нудећи друштву своје просто посредовање. Према овоме ће питање ово остати да чека угоднијега времена — еда би извршење боље одговорило узвишеној мети коју би онако дело имало у развићу науке међу Југословенима.

За књижевну радњу своју обогатило се друштво и једним легатом из суседне Босне који друштву остави покојни К. Х. Ристић из Сарајева. Племенити родољуб заветовао је на својој смрти 170 дуката „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских.“ Покојник је и сам миловао бавити се књижевношћу — и у ученом се друштву затекла његова збирка народних песама из Босне, коју је друштву још за живота послао да је изда. Збирка је та ове године у филолошком одсеку већ до штампе уређена, одсек се побринуо, да се пред њом изнесе биографија покојникова и да се то као прва књига из тога фонда изда пренумерацијом. Одлука ће се та што пре извршити.

II.

У даљој радњи око истраживања нових извора за изучавање народне прошлости друштво је ове године гледало, да ли се не би могло што наћи од грађе за српску историју у архиву калачке архијепископије, која је као најближа, и као што остали споменици сведоче, имала веза

с нашим земљама, нарочито с Босном. На своје питање добило је друштво одговор, да се због турских и унутрашњих угарских ратова који су све разорили и упропастили, ништа више не зна за калачки архив, ма да је сама архибискупска столица много новаца срошила тражећи га.

Нови покушаји с Хиландаром преко нашега г. митрополита, који се у томе са своје стране веома заузео, да би друштво добавило за критично издање знамените историјске споменике од којих још никако честита издања нема, остали су и опет без успеха, јер се братство манастирско није могло склонити да рукописе на време за употребу уступи. На изашиљање свога човека на место друштво опет није могло мислити са великог трошка који се за ово изискује.

Већу је корист друштво имало на пољу истраживања старе уметности српске, којим је послом руководио уметнички одсек друштвени. Ради тога су изасланици тога одсека г. г. Драгиша С. Милутиновић и М. Валтровић обилазили некоје манастире по Србији. Ови су послови по свачему први код нас, и одбору је мило што им се пред скупом може одазвати одличним признањем. Акварелским копијама старога живописа по црквама српским и снимцима старе архитектуре српске износи се нова грађа за историју уметности у Срба, досле са свим забачену, а преко ње и за историју образованости. Од снимака ових начињен је јаван излог за друштвене чланове и за осталу публику београдску, и одбор је одлучио, да се пошљу на политехнички излог који ће се ове године у Москви држати, а у ком је оваким пословима већ у програму нарочито место намењено.

Зарад лане започетога посла око прибирања грађе за тачну историју српских пресељеника у Угарској друштво је и ове године помогло г. проф. Г. Витковићу да настави лане започета истраживања по овој ствари.

Одсек јестественички наумио је радити око прибирања терминологије у својој струци, које из народног језика, које пак из дела до сад написаних. Тај важан посао био би приступ к превођењу на српски врсних дела те струке из јевропских књижевности. Договори о одредби

меридијана београдског могли би се веома остварити, само кад би се набавио трошак да се начини зграда за метеоролошка и астрономска посматрања. План за таку зграду одсек је саставио, и о томе ће се данас посебан предлог изнети.

Као новост која сведочи да се сам народ почиње интересовати за судбу својих књижевника одбору је мило што може поменути задужбину пок. Михаила и Марије Миливојевића, којом су оставили 450 дук. на фонд за помагање сиромашних писаца. По основном писму г. проте И. Новаковића као извршника тестамента фонд ће се тај почети трошити кад нарасте на 2000 дук. Друштву је понуђена управа овим фондом, одбор је већ одговорио министру да се тога прима — и то се овим јавља скупу.

III.

Архив друштвени обогаћен је ове године са више од сто писама, збирка старих рукописа умножена је са три комада, а збирка старих штампаних књига са 1 комадом. Дароваоци су ових ствари: г. г. митрополит Михаило, Јован Белимарковић војени министар, Велимир Протић, А. Алексић, Владимир Јакшић, Герасим Петрановић изабрани владика Боке Которске, Милан Влад. Васић, и Љубомир Ивковић.

Библиотека је друштвена умножена са 396 свезака које нових дела које наставака. Од страних учених и књижевних друштава ове године су се овоме друштву шиљањем својих списа одзивала ова: Матица словенска, руска академија наука из Петербурга, мађарско историчко друштво, пруска академија наука из Берлина, Матица српска, омладински одбор из Н. Сада, југословенска академија наука из Загреба, краљевски млетачки институт, бечка академија наука, словенски благотворителни комитет из Москве, бугарско књижевно друштво, комитет за припраsу другог археолошког збора у Петербургу, чешка матица, московско археолошко друштво, мађарска академија наука, географско друштво у Бечу, пољско учено друштво у Кра-

кову, и матица илирска у Загребу; осим тога: варшавски университет, карловачка гимназија, и руско министарство просвете.

Између чланова друштвених и осталих књижевника слала су друштву на поклон ова господа: г. наместник Ј. Гавриловић, Одобеско, румунски књижевник, арх. Н. Дучић, А. Н. Спасић, Др. В. Јагић, Стеван Рајичевић, Јован Мариновић, Стеван Шулцер од Мигенбурга, П. А. Лавровски. К. Невострујев, С. Љубић, Ив. Филиповић, Емил Тице, Ђура Станковић, М. Миловук. Вацлав Крижек, М. Ђ. Милићевић, Сергије Соловјев, В. Сергијевић, Стојан Бошковић, Влад. Јовановић, Велимир Гај, др. Б. Петрановић, Ст. Новаковић, В. Мурзакевић, Нил Попов, др. А. Медовић, Алимпије Васиљевић, В. Герје, В. В. Макушев.

Поклони свију ових даровалаца објављени су у протоколима одборским, а овим се свима свечано захваљује

IV.

Новчано стање друштва у прошлој години налазило се овако:

А. Доходака је било:

	гр.	п.
1. Остатак од прошле године из суме на редовне друштвене трошкове заједно с депозитом Штросмајерових 6000 гр. у управи фондова	9794	—
2. Остатак од прошле године из суме на научна истраживања по српским земљама и т. д.	7712	—
3. Помоћ државна на редовне трошкове друштвене за годину 1871.	30000	—
4. Помоћ државна на научна истраживања и т. д. за годину 1871.	10712	—
5. Помоћ државна на плату секретару за 1871.	3084	—
6. Од Валожића за продате књиге . . .	666	34
7. Повратак од једне суме издате у лањској години	125	—
Свега	62093	34

Издатака пак било је:

1. На хонораре списа	29933	—
2. Из суме на научна истраживања и т. д.	9000	—
3. На трошкове за штампу	2967	—
4. На повез књига	2653	—
5. На канцеларију, књиге, преписивање и уређивање библиотеке	2162	—
6. На поштанске трошкове и експедицију књига	1466	15
7. На плату секретару	3084	—
8. На плату момку	2880	—
Свега	54145	15

Кад се од опће суме дохода̄ка у 62093 гр. 34 п. ч.
Одбије сума издатака у . . . . 54145 гр. 15 п. ч.
Остаје . 7948 гр. 19 п. ч.

Поједине:

А. Партија редовних трошкова (све осим позиција 2 и 4 у доходцима) заједно с депозитом Штросмајеровим 43669 34

Партија редовних издатака (све осим позиције 2) 45145 15

Дефицит је дакле 1475 гр. чар.; у ствари с урачунатом депозитном сумом која само фигурише 7475 гр. чарш.

Б. Партија на истраживање и т. д.

доходак	18424 гр. чар.
издатци	9000 „ „
Остатак	9424 гр. чар.

Зајмом из тог остатка изравнани су трошкови партије А.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Састанак одсека историчког и државничког.

4. Декембра 1871.

На састанку били су: чланови г.г. J. Шафарик, Р. Лешјанин, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, К. Јовановић, А. Васиљевић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, А. Чумић, М. Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Г. Јанко Шафарик јави, да председник одсека г. Јев. Грујић због болести неможе доћи на састанак и да га је замолио, да га у председништву на овом састанку заступи. — Одсек узе то к знању.

Бр. 2.

Прочиташе се реферати г.г. Вл. Јовановића и Николе Крстића о чланку г. Вл. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској". — Одсек одлучи на предлог оба референта да се поменути чланак прими у Гласник и награди са 8 # од штампана табака, но г. Вл. Јакшић, незадовољан с том наградом, узе свој чланак натраг.

Бр. 3.

Прочиташе се реферати гг. К. Јовановића и Чед. Мијатовића о чланку г. Вл. Јакшића „Становништво ђаковачке бискупије". — Одсек одлучи, да се тај чланак прими у Гласник и награди са 8 # од штампана табака, но тако пошто се у њему изоставе по напомени другог референта филолошка објашњења неколиких имена, на што г. Јакшић пристаде.

Бр. 4.

Прочита се заједнички реферат гг. М. Ђ. Милићевића и М. Зечевића о чланку г. арх. Дучића „Хронограф житоми-

шљиђки". — Одсек одлучи по предлогу референата, да се тај чланак прими у Гласник и награди са 3 # од штампана табака.

Бр. 5.

Прочита се писмо г. М. С. Милојевића у коме се жали, што се његов спис „Путовање по Старој Србији", наставак од пређашњег списа под тим именом, не износи пред састанак. — Одсек одлучи по објашњењу г. Шафарика, да се г. Милојевићу за цео тај његов путопис изда у име помоћи још 60 #.

Бр. 6.

Прочита се друго писмо г. М. С. Милојевића, у коме тражи, да се његова етнографска карта о српским земљама изиште од одсека математичарског и јестественичког и у овом одсеку оцени. Одсек прочитавши одлуку одсека математичарског и јестественичког одлучи, да ништа не предузима, пошто је речена карта у том одсеку већ оцењена и непримљена.

Бр. 7.

Прочита се и треће писмо г. М. С. Милојевића, у коме тражи, да му друштво да̂ помоћи, да наштампа свој опис „Опис старина итд". — Пошто је о том спису већ изречена одлука, одсек пређе на дневни ред.

Бр. 8.

Прочита се реферат г. Вл. Јакшића о чланку г. Ал. Спасића „Финансије и народи". Како је други референат овога чланка, г. Чед. Мијатовић, на одсуству, одсек одреди место њега г. Г. Гершића.

Бр. 9.

Г. Шафарик јави, да је прегледан „Препис хартија о српским насељеницима у Угарској" од г. Витковића и предложи да се тај препис наштампа о друштвеном трошку. — Одсек усвоји тај предлог и одреди г. Витковићу награде 2 # од штампана табака.

Бр. 10.

Поднесе се чланак г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини". — За референте тога чланка одсек одреди гг. Вл. Јакшића и Вл. Јовановића.

Бр. 11.

Г. К. Јовановић поднесе „Топографско-штатистичке таблице целе Србије“, које је саставио по званичним изворима. — Одсек одреди за референте гг. Вл. Јакшића и П. Срећковића.

Бр. 12.

Г. Шафарик изнесе „Литурђијска питања Стефана Првовечаног“ која је с грчког превео г. М. Петронијевић. Одсек одлучи, да се тај чланак наштампа у Гласнику грчки и српски, а г. Петронијевићу да се да̂ награда 5 # од штампана табака.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског.

5. Декембра 1871.

Били су: гг. Зах, Медовић, Јосимовић, Здравковић, Панић, Панчић, Рашковић, Алковић, Валента и Драгашевић.

Бр. 1.

Референти дела: „Опис рудничког округа с картом од г. Мишковића“ — гг. Зах и Панчић, подносе свој извештај о томе, наводећи, да је дело врло брижљиво израђено, и да је богат материјал за упознавање наше отаџбине. С тога предлажу, да се дело награди са 10 # од штампана табака, а карта да се награди особно. На што одсек једногласно одлучи да се и дело и карта одсеком награди са 100 # и дело с картом да уђе у Гласник.

Бр. 2.

Г. Јосимовић подноси одсеку дело г. А. Алексића „Морава итд.“ заједно са својим извештајем и мишљењем о томе. Одсек одлучи, да се да̂ још једном члану као другом референту и преда се г. Здравковићу.

Бр. 3.

Драгашевић подноси одсеку дело: „Принос за географију Србије“ и одсек предаје на оцену гг. Алковићу и Панићу.

Састанак одсека философског и филолошког.

14. Декембра 1871.

Били су председник г. А. Васиљевић, чланови М. Кујунџић, М. Ђ. Милићевић, Милорад П. Шапчанин и Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Председник изнесе на већање питање о томе, на што ће се употребити сума која је ученом друштву предата као завет пок. Косте Х. Ристића „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских“. У исти мах саопшти одсеку, како је покојни родољуб пре две године поднео друштву на издавање своју збирку „српских народних песама из Босне“, за коју је још онда наређено, да се препише и пребере из ње оно, што није штампано. Тај посао је под надзором редовног члана Ст. Новаковића извршен, и исти је редовни члан пребране песме за први мах прегледао и у ред довео, избацивши оне које су рђаве или већ наштампане. Одсек на то одлучи да се прикупи грађа за биографију покојникову, да се биографија, каква се могне спремити, наштампа пред том збирком, а збирка да се изда претплатом на корист фонда као посмртно дело пок. К. Х. Ристића; али ако би се књига рђаво распродала, да се недостатак намири из фонда. Како ред. члан Ст. Новаковић изјави, да би добро било да одсек одреди још којега члана, да збирку прегледа ради коначне редакције — одсек повери тај посао ред. члану г. Милораду П. Шапчанину; а за суму одлучи да се чува док се не би јавило какво дело о Босни, које би било вредно издати.

Бр. 2.

Председник износи збирку песама г. Милоша С. Милојевића под насловом: „Пет стотина и пет песама са 2396 речи из Праве-старе-Србије“, коју је г. Милош С Милојевић послао одсеку на преглед и оцену да се изда трошком Српског ученог друштва. Одсек одреди за референте овоме делу гг. Милана Кујунџића и Стојана Новаковића.

Бр. 3.

Ред. члан Ст. Новаковић прочита расправу под насловом „Стари српско-словенски буквар“, у којој се с погледом на средњевековне и новије школе излаже кратак нацрт историје буквара и показују се најстарији облици те књиге на западу и у Словена. За тим се описује сад познати најстарији рукопис српско-словенскога буквара и исписују се знаменитије ствари. Одсек одлучи да се расправа са исписима штампа у „Гласнику“ а писцу да се за награду да десет дуката ђес.

Осми састанак одбора.

29. Декембра 1871.

Били су: председник др. Ј. Шафарик, чланови: пуковник Фр. Зах и А. Васиљевић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 81.

Прочита се писмо министра просвете и црквених дела од 13. Дек. ов. год. № 5922 којим јавља како је за 1872 годину влада наименовала за председника српском ученом друштву досадањег председника г. др. Ј. Шафарика.

Бр. 82.

Како ће скоро бити време да се сазове друштвени главни скуп, то одбор нареди секретару да спреми преглед радње и рачуна, а одбор ће на последњем свом састанку од ове године одредити дан и програм скупу.

Бр. 83.

Секретар прочита писмо ред. члана г. Милана Ђ. Милићевића којим се уписује у одсек филолошки и философски. Препоручује се секретару, да г. Милићевића у списак чланова тога одсека уврсти.

Бр. 84.

На молбу богослова из Плашкога наређује се да им се за њихову библиотеку пошљу она издања којих повише има,

Бр. 85.

Г. Стојан Обрадовић пенз. председник суда послао је чланак за Гласник под насловом „Историја народа окружија подринског од 24. Септембра 1813 до конца 1834“. Упућује се на преглед одсеку историјском и државничком.

Бр. 86.

Председник одсека философског и филолошког јавља да је одсек одлучио, да се из суме коју је друштву пок. К. Х. Ристић оставио „на издавање најбољих српских књига а нарочито босанских“ изда као прва књига покојникова збирка српских народних песама из Босне, коју је он још за живота Српском ученом друштву послао, и да се изда предплатом, а из фонда да се намири, ако би се премало новаца накупило. Уједно је одсек одлучио да се пред том збирком наштампа покојникова биографија. Одбор одобрава те одлуке.

Бр. 87.

Исти председник јавља, да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа и са д.сет дуката награди расправа Ст. Новаковића „Стари српско-словенски буквар“

Бр. 88.

Председник одсека јестаственичког и математичарског јавља да је одсек одлучио да се у „Гласнику“ штампа и са 100 дуката укупно награди „Опис и карта округа рудничког од г. Јована Мишковића “

Бр. 89.

На предлог секретара одбор одлучи да се писмом поишту од свију чланова друштвених њихове фотографске слике, да би друштво тим начином саставило један албум својих чланова

Бр. 90.

Како председника одсека историчког и државничког не бејаше на састанку, секретар јави по протоколу да је одсек одлучио да се за издавање треће свеске „Политичкога речника“ г. Вл. Јовановића поднесене и оцењене у одсеку, да у помоћ по три дуката од штампана табака. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр.

Секретар подноси књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од гимназијске управе у Карловцима: Програм за школску годину 1871.

2. Од г. проф. Нила Попова из Москве:

а. Сборникъ на 1866 годъ изданный обществомъ древнерусскаго искусства при московскимъ публичномъ музеѣ. Москва 1866.

б. Древности. Труды московскаго археологическаго общества. Томъ III. вып. 3, томъ III. вып. 1.

в. Бесѣда. Журналъ ученый, литературный и политическій. 1871. кн. 1—8.

г. Московскія университетскія извѣстія 1871. бр, 2, 1. 5.

д. Н. Попова Изъ исторіи славянскаго благотворительнаго комитета въ Москвѣ I. Москва 1871.

ђ. С. А. Е. Разговоръ между ученикомъ и катихизаторомъ при изясненіи молитвы господней Отче нашъ. Изд. 3. Москва 1870.

е. Чтенія въ московскомъ обществѣ любителей духовнаго просвѣщенія. Кн. 10. 11. 12. 13. Москва 1870.

ж. Геннадія Гр. Литература русской библіографіи. Ст. Петерсбург 1858.

з. Н. Лавровскога Карамзинъ и его литературная дѣятельность. Харьковь 1866.

и. Н. Лавровскога О педагогическомъ значеніи Екатарины великой. Харьковь 1856.

ј. Н. Лавровскога О Ломоносовѣ по новымъ матеріаламъ. Харьковь 1865.

к. К. Попова Виноватые и правые. Разсказы судебнаго слѣдователя. Москва 1871.

л. А. Е. Носа: Мировой судъ въ Москвѣ. Очерки разбирательства. II, Москва 1869.

љ. А. Е. Носа: Замѣчаталныя судебныя дѣла. Сборникъ процессовъ, характеризующихъ современный бытъ общества. II. Москва 1869.

м. Сборникъ свѣдѣній по книжно-литературному дѣлу за 1866 годъ. Москва 1867.

н. М. Петрова Новѣйшая національная исторіографія въ Германіи, Англіи и Франціи. Харьковъ 1861.

њ. Медицинскій отчетъ императорскаго московскаго воспитательнаго дома за 1870 годъ. Москва 1871.

о. Дра Г. Брауна Руководство къ глазнымъ болѣзнямъ. Ст. Петербургъ 1870.

3. Од редовнога члана г. Дра А. Медовића његово дело: Државно лекарство за правнике и лекаре. Део други: Санитетска полиција. Београд 1871.

4. Од ред. члана г. А. Васиљевића његова дела: а. Логику удешену за школску потребу по Миљу и другим најновијим и најбољим писцима.

б. О развитку уставне свести у Србији. Јавно предавање. Београд 1871.

в. Психологија као наука. Удешена за школску потребу. Београд 1870.

5. Од географског општества руског из Петербурга:

а. Отчетъ за 1870 годъ. Ст. Петербургъ 1871.

б. Извѣстія. Томъ VI. 6—8, VII. 1—3.

6. Од маџарског историчког друштва у Пешти: Századok за Новембар 1870.

7. Од југославенске академије знаности и умјетности из Загреба Rada knj. XVII.

8. Од г. Ј. Гавриловића наместника новине за 1871 годину: а. Тежак, б. Српски народ, в. Црногорац, г. Црногорку, д. Correspondance slave, ђ. Bunjevačke i šokačke novine. е. Zukunft, ж. Призрен, з, Православље, и. Die Reform, ј. Сарајевски цветник, к. Босну, л. Јединство, љ. Видов Дан, м. Српске новине, н. Школу.

њ. Закон о пороти. Београд. 1781.

о. Црни просјак од Павла Февала. Београд 1871.

п. А. О. Жељезничко питање и Србија.

р. Правила о поступку код пошта и ђумрука с аманетима

с. Dubrovnik. III. Zabavnik štionice dubrovačke za godine 1870.

9. Од г. В. Герија проф. москов. његово дело: Виллигизъ архіепископъ майнцски 375—1011, Москва 1869.

10. Од г. В. Макушева његова дела: Итальанскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріалы для славянской исторіи. II. Неаполъ и Палермо. III. Неапољ, Бари, Анкона. Ст. Петербургъ 1871, и 1872.

11 Од г. арх. Н. Дучића његове списе:

а. Искрена ријеч Српкињама. Биоград 1871.

б. Развитак историјске Науке. Написао В. И. Герије. Биоград 1871.

12. Од Матице илирске из Загреба „Vienac“ за 1871. г.

Састанак одсека историчког и државничког

31. Декембра 1872.

Били су; чланови гг. Ј. Шафарик, Ј. Мариновић, С. Николић, Н. Крстић, Вл. Јакшић, Вл. Јовановић, арх. Дучић, Ст. Бошковић, М. Ђ. Миличевић. П. Срећковић, А. Васиљевић, Љ. Каљевић, Г. Гершић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

Бр. 1.

Пошто се прочита записник последњег састанка, г. Вл. Јакшић изјави, да пристаје, да се његов чланак „Нестајање

српскога народа у Угарској“ награди са 8 дук. од штампана табака, као што је на последњем састанку одлучено. — Одсек узе то к знању.

Састанак одсека историчког и државничког.

31. Декембра 1871.

Бр. 2.

Г. Шафарик, који је и на овом састанку заступао председника одсека, саопшти, да г. М. Петронијевић не прима награду, одређену на последњем састанку за његов превод „литурђијских питања Стефана Првовенчаног“. — Одсек узе то с хвалом на знање.

Бр. 3.

Г. Ст. Новаковић поднесе за Гласник свој чланак „Из историје деспота Ђурђа Бранковића с додатком неких докумената, који се њега тичу“. — Пошто г. Новаковић прочита свој предговор тога чланка, одсек одлучи, да се прими у Гласник и награди са 15 дуката.

Бр. 4.

Прочита се писмо г. С. Николића, у коме се обраћа друштву за помоћ новчану, како би могао отићи да опише самостане у карловачкој патријаршији. — Имајући прече потреба, одсек одлучи, да не може на то чинити напред никаких издатака, а ако би г. Николић сам што набавио и написао о томе, одсек ће радо узети то у оцену и наградити.

Бр. 5.

Прочита се реферат г. К. Јовановића о чланку г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини српској“, у коме напомиње, да чланак тај заслужује, да се прими у Гласник, а други референат г. Вл. Јовановић усмено јави, да је прочитао тај чланак, по да не може о њему дати реферата, док не би прочитао и остатак рукописа о том предмету, који је још код самога писца. — Одсек после краћег већања одлучи, да се поменути чланак прими у Гласник и награди с 8 дуката од штампана табака.

Бр. 6.

Изнесе се превод „диплома цара Душана“ од г. М. Петронијевића. Прима се у Гласник.

Бр. 7.

Изнесе се „Историја народа округа подринског од 24 Сентембра 1813 год. до конца 1834 године“ од г. Ст. Обрадовића бив. председника окружног суда подринског. — За референте тога чланка одсек одреди гг. П. Срећковића и арх. Дучића.

Бр. 8.

Како досадашњи председник одсека, г. Јев. Грујић, по закону одступа од председништва, то се приступи к избору новог председника овога одсека, и једногласно би изабран г. Стојан Бошковић.

Бр. 9.

Приступи се к избору нових чланова, који ће се предложити главном годишњем скупу, и бише изабрани за редовне чланове: досадашњи почасни члан друштва, државни саветник г. Коста Магазиновић; професор велике школе, г. Стеван Р. Поповић; књижевник и журналист бугарски, г. Љубен Каравелов; професор београдске гимназије, г. Гаврило Витковић; супленат полугимназије шабачке, г. Мита Ракић; а за кореспондентног члана супленат гимназијске реалке лозничке, г. Светозар Никетић.

Састанак одсека уметничког.

6. Јануара 1872.

Били су чланови: гг. М. Миловук, М. Валтровић, Д. С. Милутиновић и Н. Марковић.

Бр. 1.

Изасланици Д. С. Милутиновић и М. Валтровић питају, да ли ће се снимање домаћих уметничких споменика и ове године продужити, и ако се продужи, хоће ли им се дати онаква помоћ, како ће моћи изаћи на крај без снебивања, што и самом раду шкоди. Одсек решава, да се ово питање предложи одбору с молбом, да то питање изнесе на главни скуп у томе смислу, да изасланицима, којих број може бити четворица, за сваки дан, који одсуствују у интересу тога посла, као хонорар изда по *један дукат* без икакве даље обавезе друштва.

Бр. 2.

Како је с неких страна изражена жеља да се прецртани уметнички наши споменици на овогодишњи политехнички излог у Москву пошљу, — одсек је мишљења, да се одбор умоли те да на главном скупу то питање изнесе и разјасни онако како би се исто на сходан начин и без оклевања извршит могло.

Бр. 3.

Приступи се избору новог председника одсека уметничког И већином гласова би изабран Д. С. Милутиновић.

Бр 3.

Такође се приступи и избору новог деловође одсечког. И једногласно би изабран М. Валтровић,

Састанак одсека филолошког и философског.

13. Јануара 1872.

Били су: г. председник А. Васиљевић, чланови, гг, Милан Кујунџић, М. Ђ. Милићевић, Милорад П. Шапчанин, Ст. Новаковић.

Бр. 1.

На данашњем састанку одсек одлучује да се предложе одбору као кандидати за чланове у овоме друштву г. Мита Ракић за редовнога и г. Љубен Каравелов уредник „Свободе“ из Букурешта за дописнога члана.

Девети састанак одбора.

17. Јануара 1872.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови: г,г. Фр. Зах, А. Васиљевић, Стојан Бошковић и Драгиша С. Милутиновић, и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 92.

Председник саопштава одбору да су у одсецима историчком и уметничком изабрани нови председници, и то у првоме г. Ст. Бошковић а у другоме Драг. С. Милутиновић, који долазе у одбор као нови чланови. Одбор узима то к знању.

Бр. 93.

Секретар подноси преглед радње и стања Српског ученог друштва у прошлој години, заједно с рачунима, за које одбор

одлучи да се на скупу друштвеном прочита. За скуп буде наређено да се држи 30. ов. м. у обично време.

Бр. 94.

Прочита се писмо редовног члана г. намесника J. Гавриловића у коме исправља нека места из чланка г. Јов. Бошковића „Наука о језику и њезин задатак“ који је штампан у Гласнику XXIX, где се говори о Вуку Ст. Караџићу. Како се у том писму саопштавају нејасно познате ствари о великом српском књижевнику, одбор одлучи, да се писмо наштампа у Гласнику под насловом „Прилог к биографији Вука Ст. Караџића.“

Бр. 95.

Прочита се писмо редовног члана г. намесника J. Гавриловића, у коме предлаже да би друштво штогод порадило преко каквога књижевног лица у Бечу, еда би се на основу службених писама и извештаја, која се без сумње налазе у Бечу у архиву војеног министарства, покупила грађа и осветлило стање Србије у време принца Јевђенија од 1717 до 1739. Одбор упућује овај предлог историчком одсеку.

Бр. 96.

Прочита се писмо г. А. Вавре из Прага, у коме тражи допуштење да може издати чешки превод српских народних приповедака В. Врчевића које је друштво издало, и пита, шта би још било вредно по тој струци преводити. Наређује се секретару да г. А. Ваври јави да може слободно штампати свој превод и да му на његово питање одговори.

Бр. 97.

Председник одсека историчког и државничког јавља да је одсек одлучио да се чланак г. Вл. Јакшића „Нестајање српског народа у Угарској“ штампа у Гласнику и са 8 дук. од табака награди. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 98,

Председник истог одсека јавља да је одсек одлучио да се чланак Ст. Новаковића „Из историје деспота српског Ђ. Бранковића с додатком неких докумената који се њега тичу“, штампа у Гласнику и са 15 дук. укупно награди. Одбор одобрава ту одлуку.

Бр. 99.

Председник истога одсека јавља, да је одсек одлучио да се чланак г. Чед. Мијатовића „Студије о трговини српској XIII и XIV века“ прими у Гласник и са осам дуката од штампана табака награди. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 100.

Исти председник јавља да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа г. М. А. Петронијевића превод „Хрисовуља цара Душана“ које су у Гласнику XXVI започете, па се сад завршују. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 101.

Секретар јавља, како је према одлуци одсека историчког и државничког набавио од државне штампарије уверење шта би коштало отштампавање брошире колико „Предлог о изучавању живота српског народа“ г. А. Чумића, како би се према томе г. А. Чумићу по оној одлуци могло исплатити. Рачун је изнео заједно са повезом 687 гр. чарш., и одбор одобрава да се толика сума на то име може издати. За књиге одбор нареди да се пусте у продају, и одређује цену 2 гр. на комад.

Бр. 102.

Накнадно се уписују у протокол незаписана одобрења да се изда: г. Сави Косановићу 8 дук. за чланак „Српске старине у Босни“ Гласник XXIX.; г. Милошу С. Милојевићу за Правила св. Симеуну и св. Петци Гласник XXXI и XXXII, 720 гр. чарш.; Ст. Новаковићу за Библиографију у Гласнику XXXI 3 дук.; г. М. С. Милојевићу за „Општи лист“ 3 дук. од табака; г. Св. Никетићу за „Историјски преглед српске цркве,“ Гласник XXXI. 1470 гр. чарш.

Бр. 103.

На молбу реалке књажевачке у Србији, да јој се шаљу друштвена издања, одобрава се да јој се шаље што од сад излази.

Бр. 104.

На молбу реалке раковачке код Карловца, да јој се шаљу друштвена издања, одбор наређује да јој се пошље од онога чега повише има.

Прочитано и потписано на десетом одборском састанку 24. Јануара 1872.

Састанак
ОДСЕКА ЈЕСТАСТВЕНИЧОГ И МАТЕМАТИЧАРСКОГ.
22. Јануара 1872.

Били су: г.г. Зах, Петковић, Јосимовић, Пантелић, др. Влад. Ђорђевић, др. Панчић, М. Г. Папић, др. Валента и Драгашевић.

1.

Пододсек који је имао да размишља о опредељавању меридијана за Београд, подноси накнадно одсеку овлашну скицу за кућерак, који би се имао да подигне за посматрања астрономијска и метеорологијска, у којој скици стоји, да би било једне кулице за сматрање, једне собе за рачунање и собица за чувара. Цела та зградица стала би до 500 дук. Одсек решава, да се та ствар поднесе одбору.

2.

Одсек овај увиђа потребу, да би нужно било да се на српском језику издају добри преводи изврсних дела савремене јестаственичке књижевности, да се у ту цељ, а и за саму наставу у тим наукама, прикупља техничка терминологија, како оно, што се већ у књигама налази, тако и оно што је у народу, како би се доцније из те грађе начинио речник од термина техничких и јестаственичких. Међу тим за све то досадашња новчана средства ученог друштва нису довољна, те с тога одсек овај предлаже одбору, да изнесе пред главни скуп овај предлог: да српско учено друштво подејствује код владе, или да му даде бесплатну штампу и хартију за све што исто друштво издаје, или да удвоји досадању субвенцију.

Десети састанак одбора.
24. Јануара 1812.

Били су: г. председник др. Ј. Шафарик, чланови: г.г. Фр. Зах, А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Д. С. Милутиновић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 105.

Председник одсека јестаственичког саопшти, докле је дошла радња пододсека изабранога да се постара о опредељењу меридијана београдског. Начињена је скица за зграду, у којој би се могла чинити метеоролошка и астрономска посматрања,

а за коју би требало потрошити 500 дуката. Одбор нареди да се та ствар изнесе пред скуп, да се тамо одлучи, којим ће се путем ти новци прибавити, и тај почетак извршити.

Бр. 106.

Исти председник изнесе други предлог одсека, по коме би требало у нашу књижевност почети преводити странска класична јестественичка дела. Одсек је нашао да би за тај посао требало најпре као приправну радњу израдити што треба за научну терминологију, на име покупити како оно од те терминологије што се већ у књигама налази, тако и оно што је у народу. Но с маленим средствима којима друштво располаже и у којих се види како су малена, кад се разделе на радњу четири одсека и на свеколике гране наука које у њима треба обрађивати, не би се могло тој ствари посветити ни довољно пажње ни довољно трошка. Одсек дакле предлаже, да се предложи главном скупу: да се тражи од владе или бесплатна штампа и хартија за све што друштво издаје, или удвојење досадање субвенције. Одбор се потпуно саглашава с предлогом одсека и наређује, да се стави у програм.

Бр. 107.

Из протокола одсечких одбор прибере кандидате предложене да се поднесу скупу на избор. Ти су кандидати ово:

а. За редовно чланство:

Г. Коста Магазиновић досадашњи почасни члан;

Г. Стеван Р. Поповић професор велике школе;

Г. Гаврило Витковић професор гимназије београдске;

Г. Мита Ракић супленат полугимназије шабачке;

б. За дописно чланство:

Г. Светозар Ј. Никетић супленат полугимназије лозничке;

Г. Љубен Каравелов књижевник и журналиста бугарски;

Г.Г. М. Ракић и Љ. Каравелов предложени су од историчког и државничког и од философског и филолошког, а остали само од оног првог одсека.

Бр. 108.

За скуп буде састављен овај програм:

1. Да се обзнане промене у одбору;

2. Да се прочита преглед радње и стања друштвеног у прошлој години;

3. Да се саопшти извештај о задужбини пок. Михаила и Марије Миливојевића;

4. Да се изнесе предлог о прилогу владике J. J. Штросмајера, који да се уврсти у редовне трошкове друштвене:

5. Да се изнесе предлог јестаственичког и математичарског одсека о спреми за астрономска и метеоролошка посматрања и о начину, како би се средства друштвена могла умножити; ·

6. Да се одреде три члана, који ће потписати протокол скупа и прегледати рачуне од прошле године;

7. Да се бирају нови чланови.

Бр. 108.

За предлог г. Ст. Бошковића о научном југословенском речнику одлучи одбор, да се наштампа у Гласнику, јер у протоколима нигде није у целости штампан, а књижица је у мало ексемплара штампана и растурена.

Бр. 109.

Председник одсека историчког и државничког јави, да је одсек одлучио да се „Препис хартија о српским исељеницима у Хрватској“ штампа у другом одељењу Гласника и да се г. Витковићу као хонорар да по 2 дук. од штампана табака. Одбор одобрава ту одлуку.

Скуп Српског ученог друштва.

30. Јан. 1872.

1.

Отворивши скуп председник објави промене у одбору. Због одласка из Београда председника одсека филолошког и философског одсек је изабрао за новог председника г. проф. А. Васиљевића. Како је председницима одсека историчког и државничког и одсека уметничког изашао рок на који се бирају, то је у првоме изабран за новог председника г. Стојан Бошковић, а у другоме г. Драгиша С. Милутиновић. За тим секретар прочита извештај о радњи и стању друштвеном за прошлу годину.

2.

Председник саопшти скупу писма о задужбини пок. Михаила и Марије Миливојевића, прочитавши о томе основно писмо проте београдског г. Илије Новаковића, и јавивши, како је одбор изјавио министарству, да се управе тога фонда прима. Скуп потврђује све што је у тој ствари до сад урађено.

3.

Изнесе се предлог одборски, да се прилог владике Ј. Ј. Штросмајера уврсти у редовне трошкове друштвене. Скуп после краћег разговора већином гласова одлучи, да се по томе предлогу одборском поступи.

4.

Прочитају се предлози одсека јестаственичког и математичарског, да се прибави средстава за извршење плана о астрономским и метеоролошким посматрањима и о раширењу свеколиког друштвеног рада, нарочито на пољу јестаственичком, у које име да се потражи или бесплатна штампа за све што се од стране ученог друштва штампа, или да се помоћ која се друштву даје, увећа. Скуп, увиђајући велику потребу научног рада у нашој књижевности, нарочито потребу, да се рад овог друштва што већма разграна и умножи; налазећи, да сав доходак друштвени, кад се подели на четири одсека, са свим на малену цифру спада и ни у колико не одговара великим изискивањима, која сви ти одсеци морају имати на уму, — одлучује, да усваја предлоге јестаственичког и математичарског одсека и овлашћује одбор, да за све то чини код владе потребне кораке.

5.

Приступи се к бирању нових чланова, и буду изабрани за редовне чланове гг. Коста Магазиновић досадашњи почасни члан, Стеван Р. Поповић, Гаврило Витковић и Мита Ракић, а за дописне г. Светозар Ј. Никетић и г. Љубен Каравелов.

6.

Да потпишу протокол скупни и да прегледају рачуне од 1871 буду изабрани о. г. Ј. Панчић, К. Алковић и Мих. Валтровић.

Први састанак одбора.

18. фебруара. 1872.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови гг. пук. Фр. Зах, А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Д. С. Милутиновић и секретар Ст. Новаковић

Бр, 1.

Према одлуци последњега скупа друштвеног одбор наређује, да се новим члановима друштвеним наштампају и разашљу дипломе, и редовни да се позову да се у одсеке у којима радити желе, упишу.

Бр. 2.

За уложених у управи фондова сто дуката прилога Штросмајерова одбор нареди да се из управе фондова дигну и по одлуци скупа у редовне трошкове уврсте.

Бр. 3.

На молбу антикварског књижара г. Ђ. Ђурића из Београда одбор одлучи, да се и њему могу давати на распродају друштвене књиге по условима, по којима се и другим књижарима дају.

Бр. 4.

Према одлуци последњега скупа одбор нареди, да се одмах пише мемоар влади о умножењу друштвених доходака; кад буде готов, да се одбору прочита, и по том преда. Секретару се наређује, да то спреми за први одборски састанак.

Прочитано и потписано на другом одборском састанку 13 Марта 1872 године.

Састанак одсека историчког и државничког Српског ученог друштва.

3. Марта 1872.

Били су: председник г. Ст. Бошковић, чланови гг. арх. Н. Дучић, М. Ђ. Милићевић, П. Срећковић, А. Васиљевић, Љ. Каљевић, Г. Витковић, М. Милојевић и Влад. Јовановић.

1.

Прочита се писмо г. Витковића, којим спроводи свој извештај о овогодишњем истраживању историјске грађе из прош-

лости српских одсељеника у Угарску и шест зборника јеромонаха Гаврила Стефановића. На питање председниково, да ли да се прочита у целини или само неки део извештаја, одсек одлучи, да се у нарочитој седници прочита сав извештај г. Витковића.

2.

Изнесе се чланак „Општина“, који је спремио за Гласник г. Вл. Јовановић. Одсек одреди за референте тога чланка гг. Љ. Каљевића и Гл. Гершића.

3.

Прочита се писмо г. Ал. Н. Спасића, којим спроводи свој чланак „Неоснованост закона који одређује максимум интереса за новчане зајмове“, који је спремио за Гласник. Одсек одреди за референте тога чланка гг. Вл. Јакшића и Ст. Поповића.

4.

Изнесе се „Препис поменика“ од г. Милојевића. Одсек одреди за референте г. П. Срећковића и М. Ђ. Милићевића.

Прочитано и потписано на састанку одсека историчког и државничког Српског ученог друштва од 9 Марта 1872. год

I

Температура првог случаја.

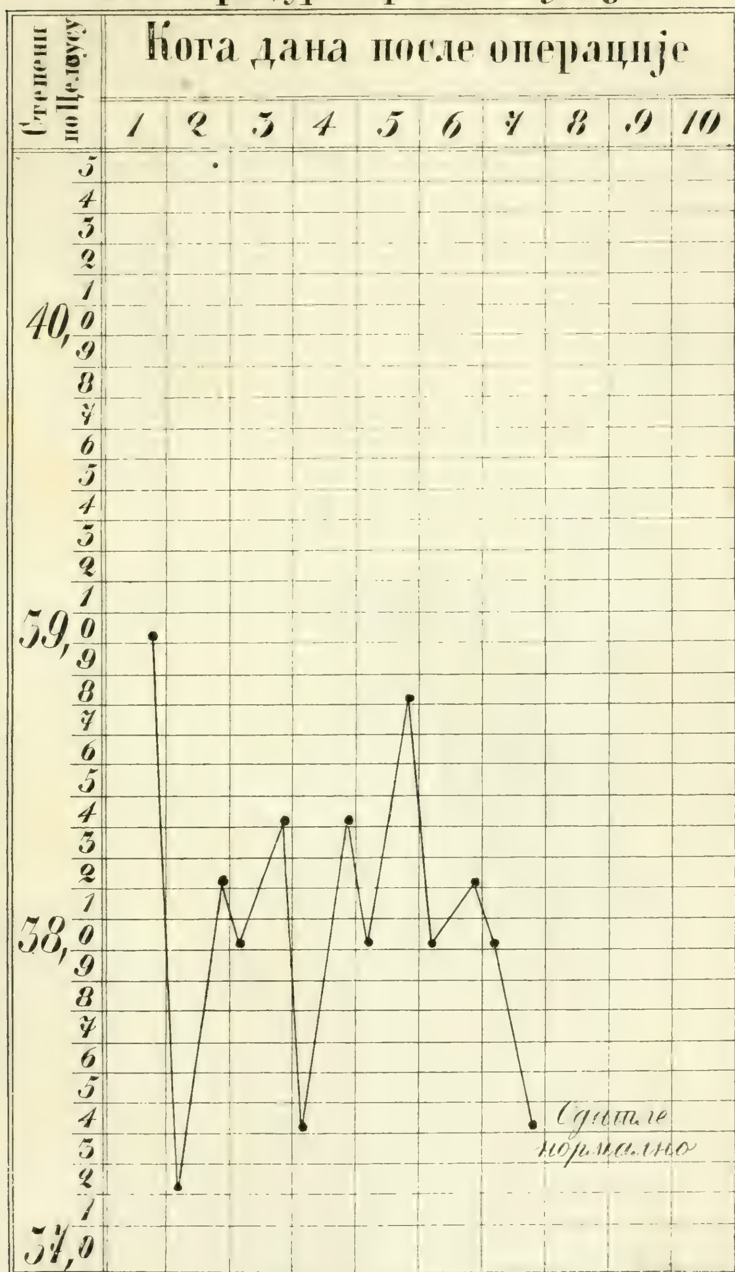

III

Температура другог случаја.

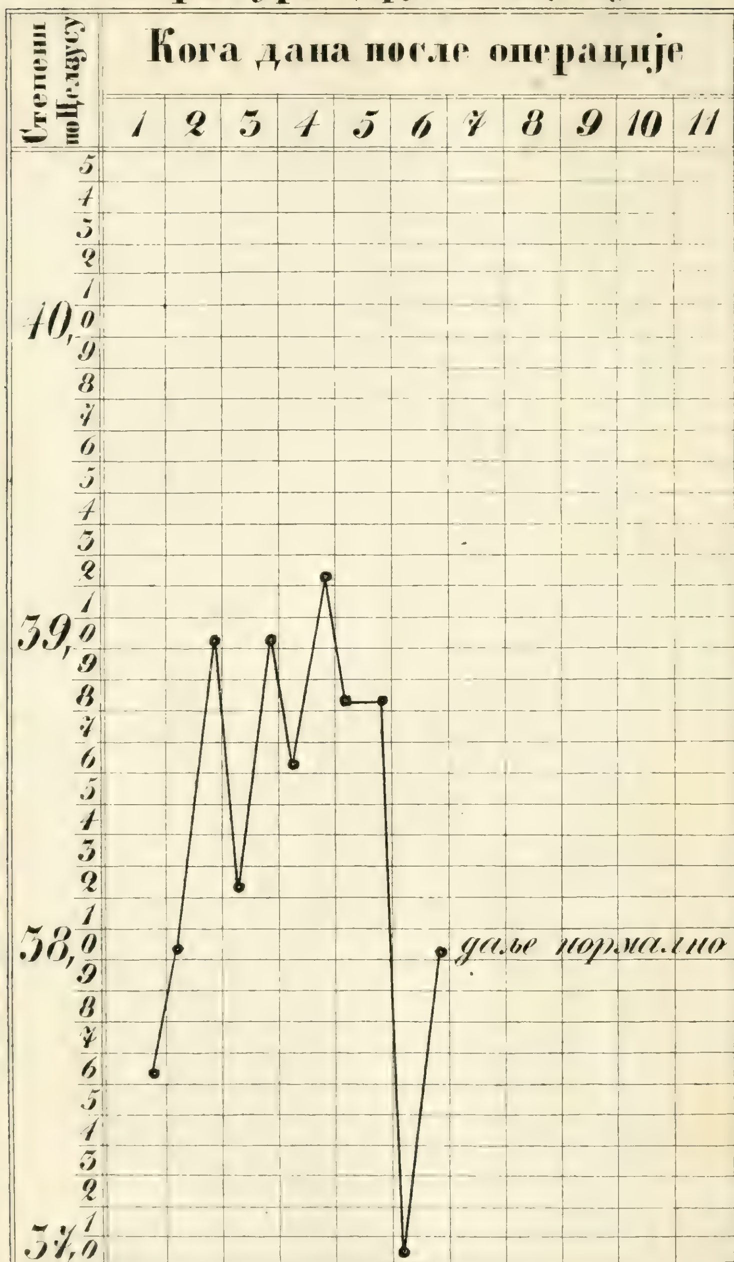

III

Температура трећег случаја.

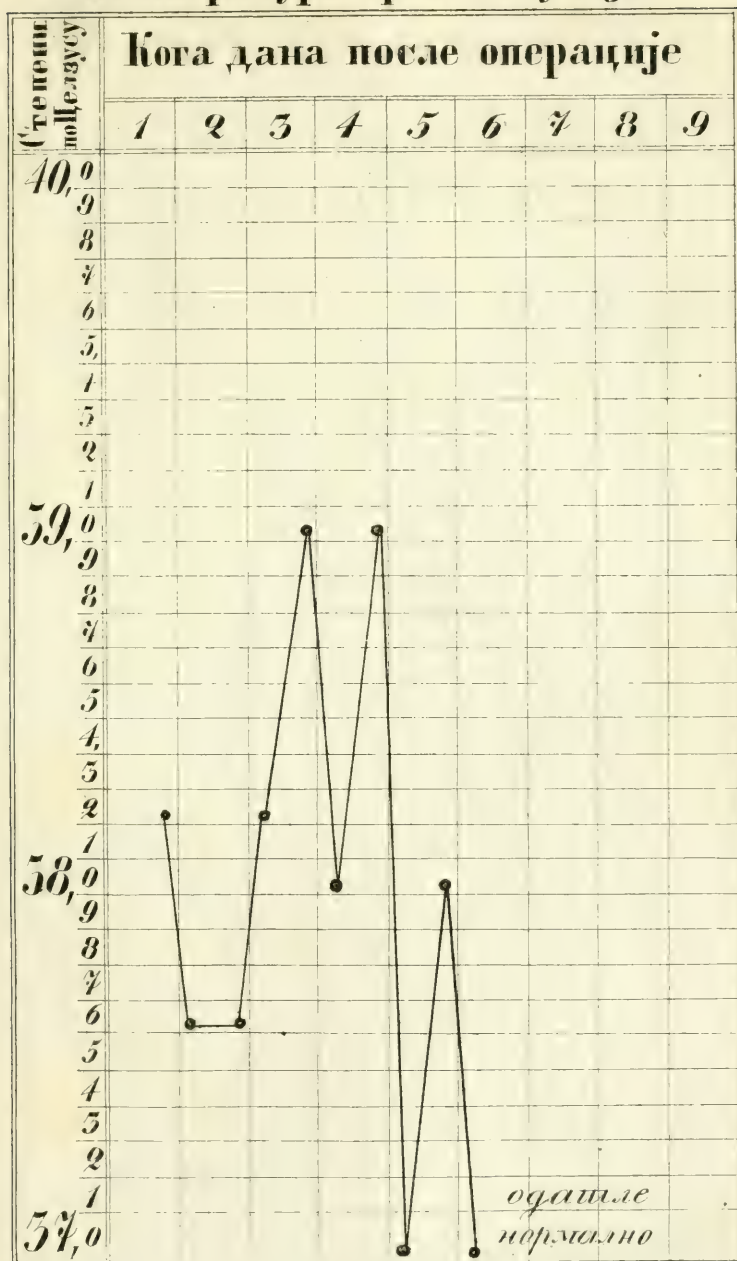

IV

Температура четвртог случаја.

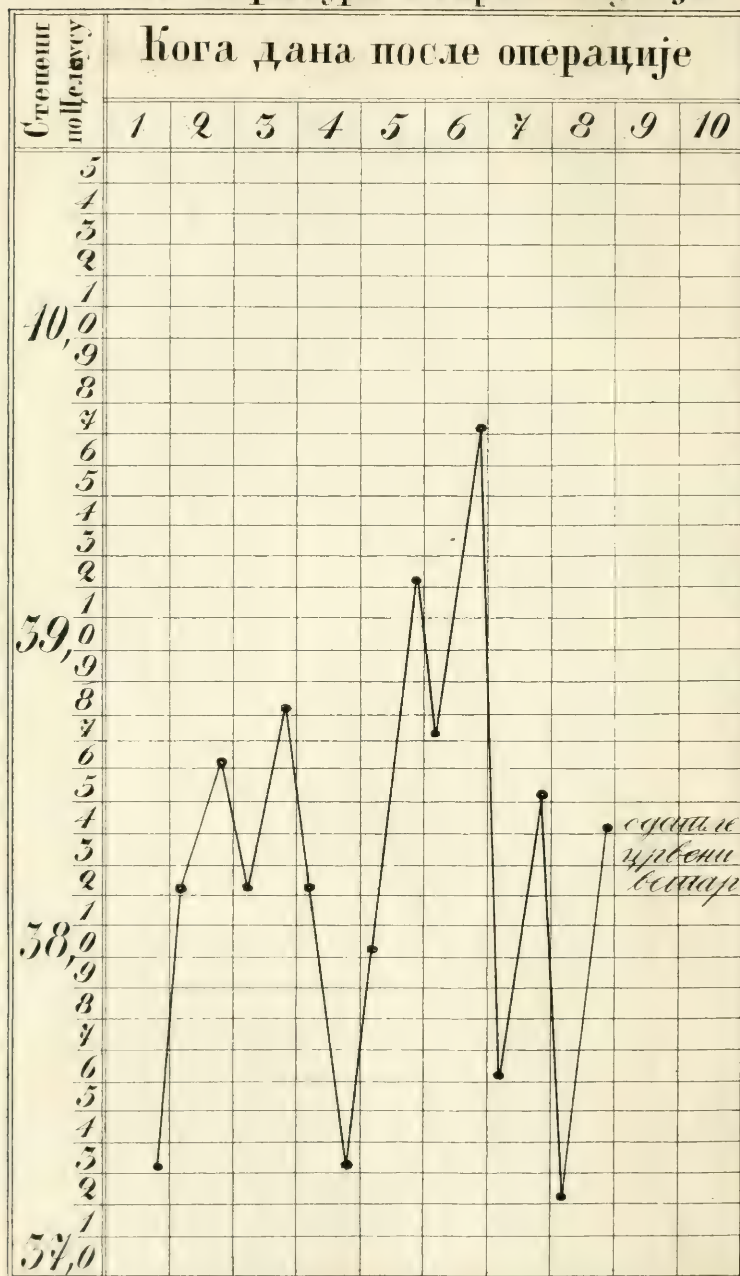

V

Температура петог случаја.

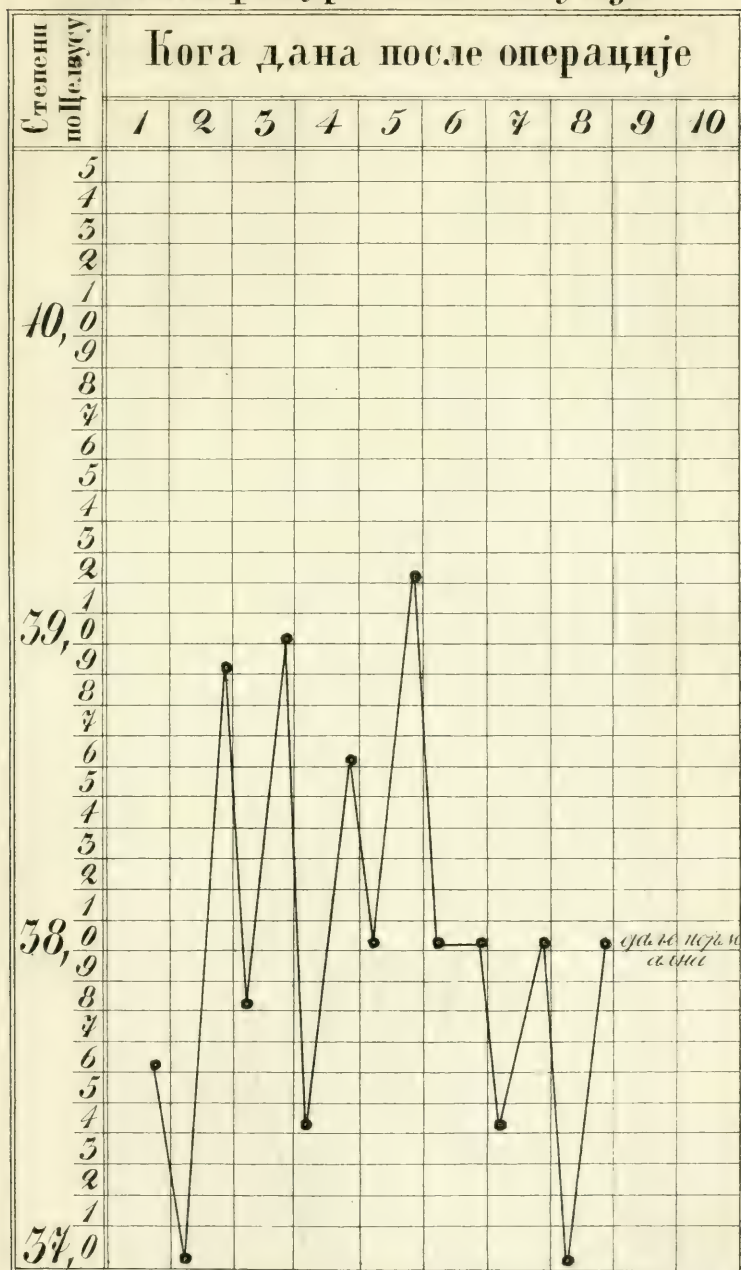

VI

Температура шестог случаја.

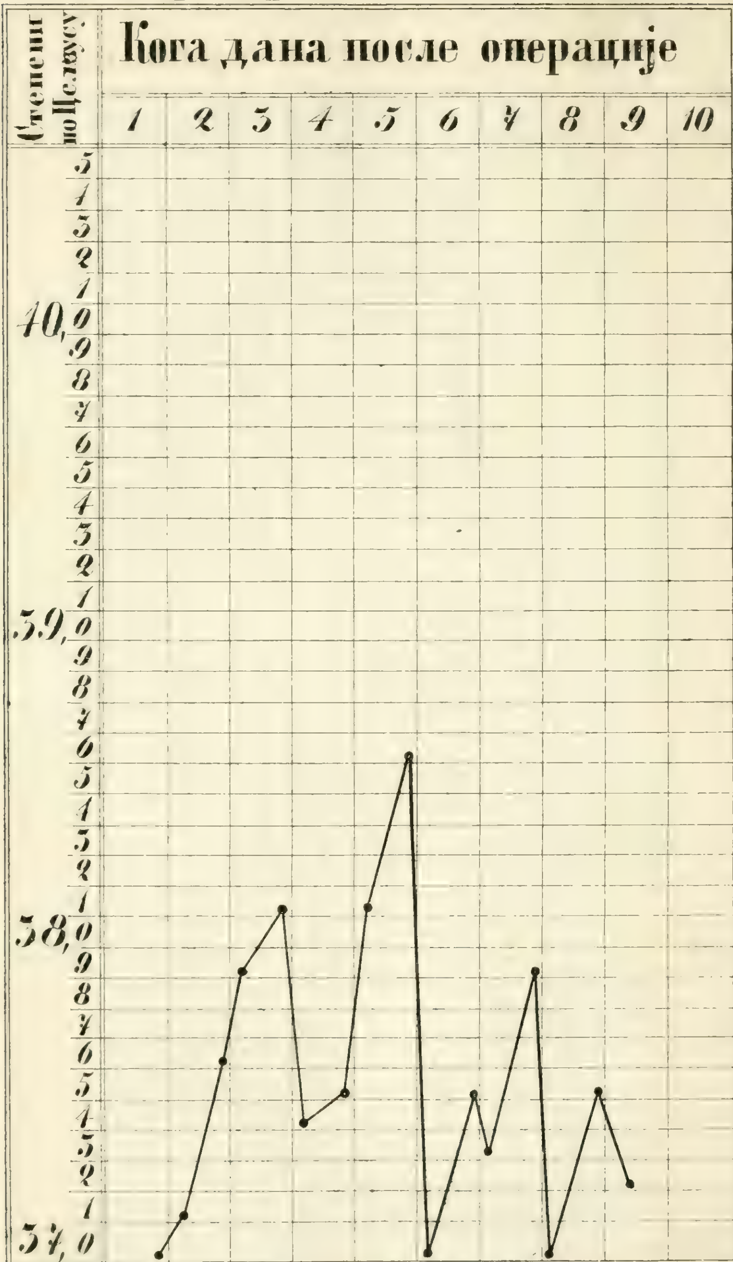

VII

Температура седмога случаја.

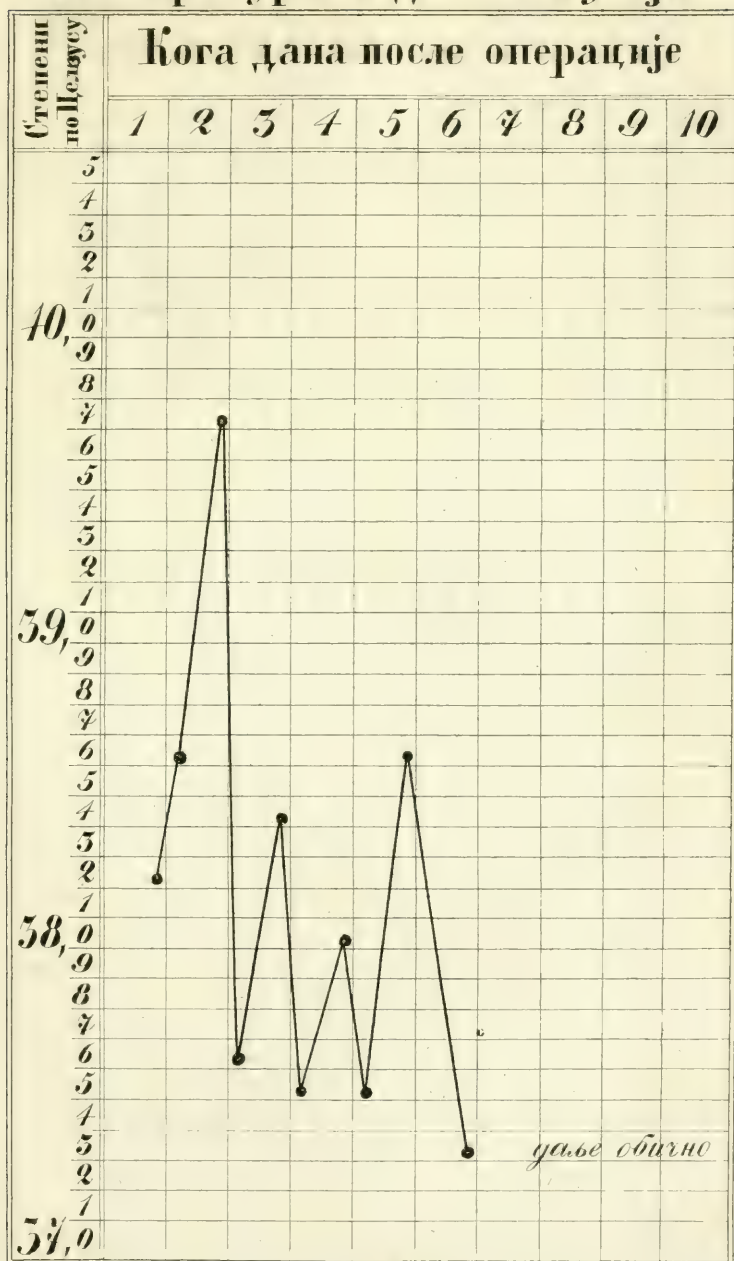

VIII

Температура осмог случаја.

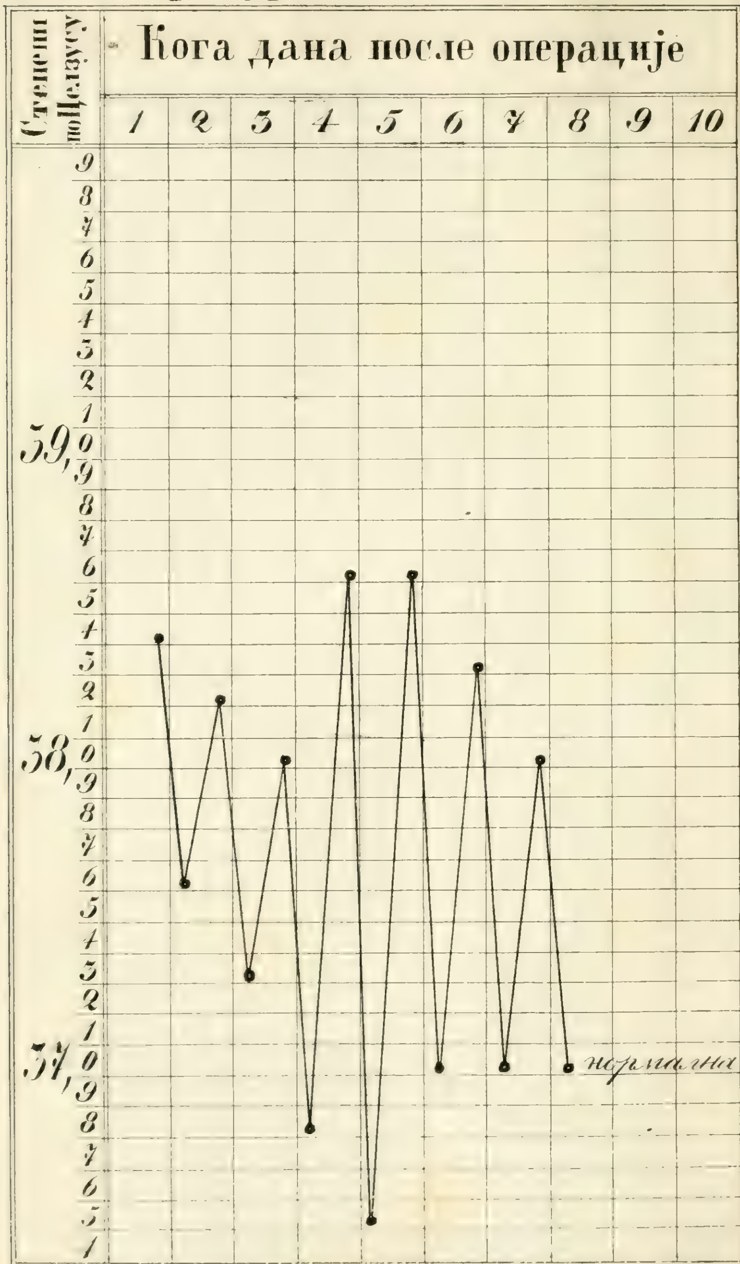

IX

Температура деветог случаја.

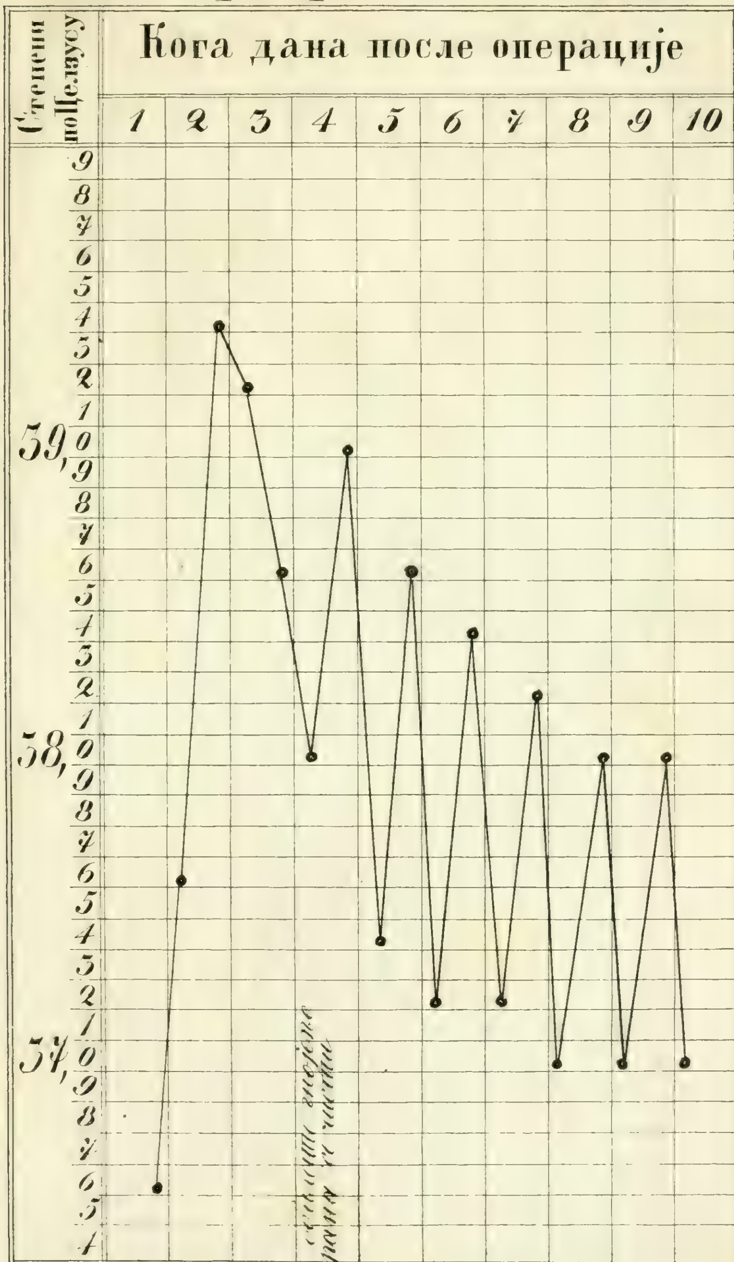

X.

Температура десетог случаја.

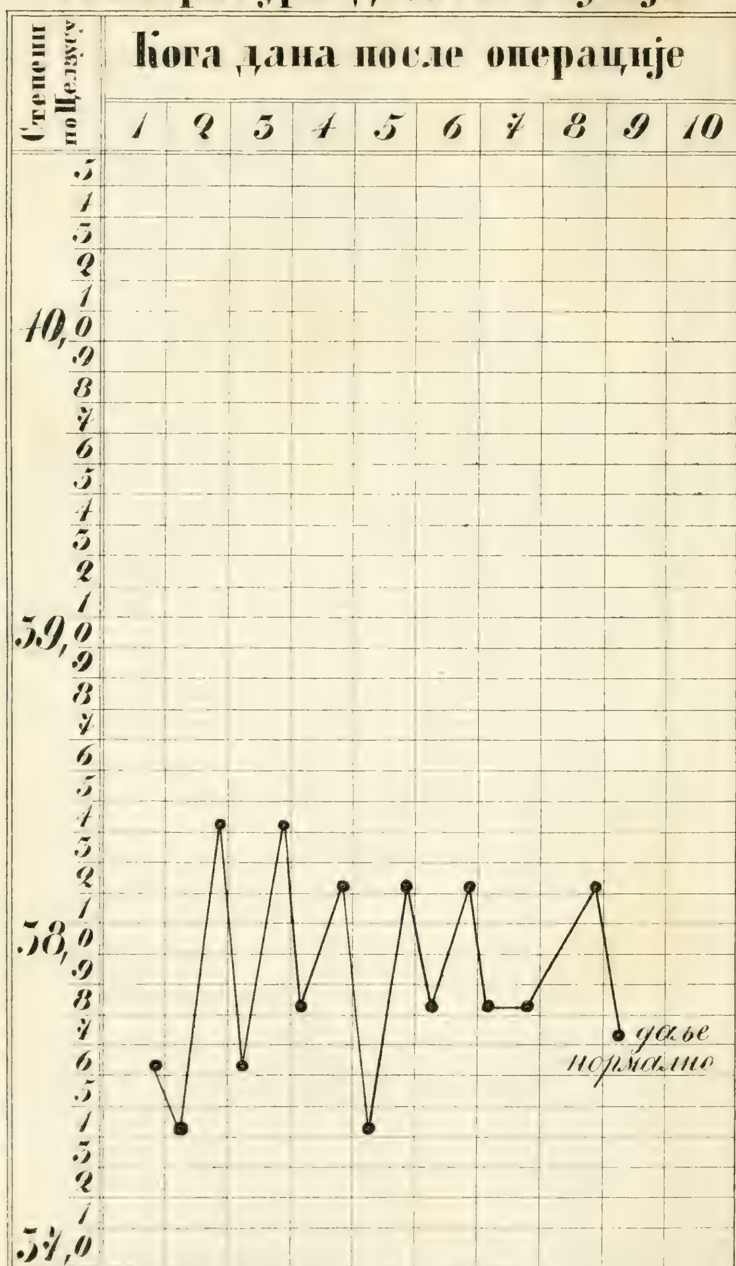

XI
Температура једанајестог случаја.

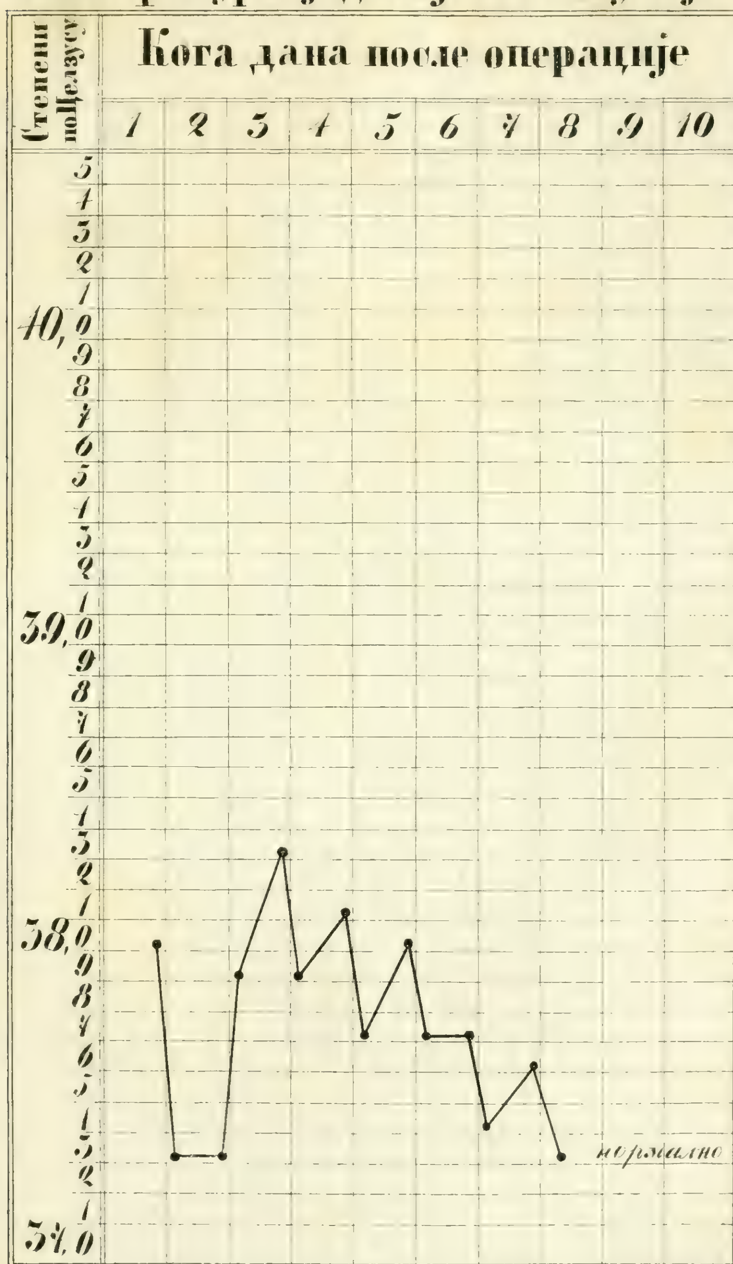

XII

Температура дванајестога случаја.

Степени по Целвусу	Кога дана после операције									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5										
4										
3										
2										
1										
40,0										
,9										
8										
7										
6										
5										
4										
3										
2										
1										
39,0										
,9										
8										
7										
6										
5										
4										
3										
2										
1										
38,0										
,9										
8										
7										
6										
5										
4										
3										
2										
1										
37,0										

XIII

Температура тринајестога случаја.